Móricz Zsigmond

Rózsa Sándor összevonja a szemöldökét

TARTALOM

A hegyen, ahonnan messze lehet látni
Tavaszi pezsdülés
Ki hogy, de él mindenki
Az úgy volt
Mikor van a magyar egy akaraton?
Titok a pusztán
Fehér asztalnál
Ződvásár
A tavaszi vihar napja Bécsben
Bor lelke
Dona kapitány
Bécsi napfény
Sorakozó
Vihar előtt
A szegvári bál
Hangok az éjben
Pozsonyi mese
Szagos rozmaring
A parkban
Deák
Boldogság
Zűrzavar
A híd
Fegyverre, magyar!
Farkastanya
Szegedi szózat
A pestiek
Gerillák
Csata
Egy lat lőpor
A szaladás
Rózsa Sándor
Selyem Kata

A hegyen, ahonnan messze lehet látni

De nem ölég messzi - gondolta az öreg katona roppant bajusza alatt, és nézegetett arra napkelet felé. - A högyrű se látni elég messzi!

Nem látott semmit se, csak erre is hegyeket, meg arra is hegyeket. Olyan hegyek laknak ezen a tájon, hogy ha a darab felhők az ég tetejéről mind lesuvadnának és kősziklákba fagynának, akkor se volna ilyen a szegedi pusztán.

Hiszen azt szeretné az öreg katona látni. Csak éppen azt, a szögedi szép, kigyalult, sima pusztaságot.

Hogy is mondta a röszkei kovács: „Nem ördög az embör, hogy hat nap alatt mögacélozzon egy ásót." „De az Úristen hat nap alatt az egész világot mögteremtötte, hajja ken!" - morgott neki a szögedi embör. „Olyan is a!" - felelt a kovács. - „Mit, kend az Úristen munkájába is kételkedik? Mi héjja van annak?" „Hát a högyeket még elgereblyélhette vóna!"

Úgy látszik, a szögedi kovács is tekergett erre!

Bizony itt lött vóna dóga űszentfölségének, mert itt nagyon gubancosra hagyta a határt, nem úgy, mint otthon a gyönyörűségös szép szögedi mezőn. Lám, még az Úristen is jobb szerette a magyarokat. Nincs ott még egy kapavágás högy se. Ha vakondék föltúrja a fődet, már az is förtelmesen elrútítja a világot.

S neki mégis itt köll csatangolnia már tizenkét esztendeje ebbe a görbe világba. Ósztrijjába. Ahelyett, hogy a gémök kurjantását mög a bölömbika harangozását hallaná, csak mindig a högyi szél zúgását köll fázlalnia.

Megcsavarta vastag bajuszát, s a távolba nézett.

Csuda egy világ. Nem löhet azt tizenkét esztendő alatt se mögszokni, hogy neki ilyen isten nélkül való idegönben köll elharákolni életének legszöbb napjait. Nem hitte vóna soha, hogy van olyan tájék, ahun kétször-háromszor kél a nap. Még a napnak is keserves ezöket a hegyöket mögmászni.

Csudálatos szép világ vóna, aki szereti, arra a Rax-högy felé: azt már ismeri. Högy högy hátán. Kinek volt kedve s türelme benne, hogy így rakosgassa föl a högyeket egymás hegyire hátára. Ebből a magasból mán csak olyan játékhögyek, mint ha a homokban építenek a gyerököcskék.

De a katona azért nem ezen gondolkozott, ez neki csak egy bajuszsodorintás. Gondolkodni - ha már az ember ráér a sürgős dolgától, mikor poszton áll, osztán akar a juhász, őrzi a högyeket, hogy el ne lopják -, akkor már csak azon gondolkozik, hogy tizenkét esztendő, tizenkét esztendő. Mán nincs több hátra, csak négy. Akkor osztán kap obsitot, de akkorát, hogy betakaródzhatik vele fejtűl lábig, de még maga mellé húzhatja, mint paplany alá a gyerökeit. Mög az asszonyt is. Sátoros ünnepökön.

A fiai. Három fia van otthon. Maradék Pál otthon is van egy, mög Maradék Jóska mög Maradék Pistike.

Mikor a tőtésrűl elragadták, nem is tudott hazamönni hozzájuk, nem is látta őket utójjára. Talán ha látta vóna, a szíve is jobban mög vóna nyugodva. De nincs benne a szömiben az utolsó kép. Hogy sírt-e a fiú, vagy nem sírt, hogy állott, jobb lábán-e vagy a balon, hogy mit mondott neki utójjára, azt-e, hogy „édösapám osztán gyüjjün haza!" vagy azt, hogy: „Hozzon valamit..." Biztosan mondott vóna egyet vagy mást mindenik gyerök, de ha ű azt hallja, akkor itt csöngene ma is a fülibe, mög itt villogna valahogy a szöme előtt a hangjuk, a képük...

Hogy aszongyák errefelé: „Ez az a híres magyar katonavirtus, amivel olyan nagyon fel vagynak a nóták, s lám, egy magyar se szeret katona lenni...” De a ménkű mögütötte, hogy valakit csak úgy kikapjanak a fészökalja családjából, és ideröpítsék a högyek tetejire, osztán még azt akarják, hogy eszibe se jusson, hogy embör is vót valaha, csak arra köll neki gondolni, hogy katona, bajnét.

Nem érdömös ezön még csak elgondolkozni se.

Mikor gyerök vót, nem vót őneki soha annál nagyobb vágya, mint hogy isten segödelmivel mundérba kerüljön a szennyes gatya helyött, és csizmát húzzon a mögretkösült lába fejire. Ha szép katonákat látott, lóháton, ficánkolva, aranyos zsinórral, sárga paszománttal, vörös nadrágban, pöngő sarkantyúval, ha látta, már mönnek, majd mögszakadt utánuk a szíve. Mást se játszottak, csak katonát, török-magyar katonát. Mán a gyerök azt énekölte:

török vitéz elvágta
mivel gyógyította
síppal dobbal nádi hegedűvel

De most csak olyanok löttek a vitézi énekekből, hogy afféléket köll fúdogálni, hogy:

sűrűn mögesik az rajtunk
hogy nincsen komisz prófuntunk
panaszkodunk a tüsztünknek
még az istenömet sziggya

még az istenömet sziggya
késér káplár áristomba
tödd rá azt a rövid vasat
huszonötöt vágjunk rája

Azér vigyék idegönbe! idegönbe! idegöni szóra! amit vakog, vakog, de még ma sem tudott valami jómóddal bögyire szödni. De nem is akarta mögtanulni, nem akarta érteni, nem tűrte, hogy az ő friss malacpecsönnye-szagú magyar beszédjét kikaparják a fogai közül... Mönni köll, mönni, mönni. Azt mögérti. De se mönyecskével nem kéván itt szóba elegyönni, hiszen otthon várja ütet az ű jó testű, kedves orcájú, nevető szavú mönyecskéje: itt piszkítsa be magát valami rusnya högyi fejérnéppel?... Bocskoros a fattya...

Tizönkét esztendeje, hogy elindították, azúta mögállás sincs. És sömmi, de sömmi, sömmitlen-sömmi hírt nem hallott a családokrúl... Míg Szögedöt csak elemlögetik, vannak itt, mindég kerül egy-egy szögedi bicska, amit összefennek egymáshon... de mit halljon ezektül a némáktúl Szögedrűl?... Szöged, Szöged, azt se tudják, mi szögön szegött kenyér a!

Mi köze neki ahhon, hogy errefelé is embörök élnek. De mög asszonyok is. Ezök az embörök, egy sincs köztük olyan, akivel csak egy napot tőtött vóna gyerökkorába... az asszonyok mög... még a ruhájuk is más... Hát még a szavuk, hát még a szívük. Á, mit, dehogy is ótaná be űket.

Löhetnek, amilyenek akarnak lönni, mit ér? Idegönök. Nem érti beszédjüket, nem törődik vele, hogy mivel gondolnak, mivel nem... Még csak egy tehén sincs ezökben a nagy högyekben ideföl a magasban. Nem löhet itt tartani, mert napi járó fődön nem találnak semmi vizet. Mibűl éljen a szögény marha, ha nincs se forrás, se kút, se tó, se semmi. Itt nem áradnak mög tavasszal a vizek, mint odahaza a kedves faluba, Röszkén. Itt csak möghalni, mint így élni, magában. Mikor neki mögvan. Mögvan az embörnek a maga felesége, mögvan a három gyeröke. Már azóta nagyocskák. Pali már valamicsodás húsz esztendő körüli löhet, Jóska kettővel fiatalabb, Pisti mög néggyel is, mert közben möghalt egy. Már nem is tudja, mi volt a

neve annak a pondrónak, olyan kevés ideig élt. Nem szokott eszébe jutni a kis halott. Annál többet számolgatja az élőket... vagy azok is möghalhattak azóta.

No nem baj. Csak kibírja.

Már csak négy esztendő van hátra, négy kis esztendő, mert tizönhatra szabadul.

Ha ide el tudott gyalog érni tizönkét esztendő alatt, csak haza is haza ér egy vagy két hónap alatt. Hazafelé a fakó is gyorsabban mögy.

Nem szeret az igazságra gondolni. Volt egy legény, akit egy vagy két nappal később hoztak utánuk, az mesélte, mi történt, hogy a pandúr a feleségit mögűzte. Akkor tizenkétször szökött mög, de mindig elfogták. Osztán beletörődött. Arra gondolt, hogy úgyis távol van, nem segíthet az asszonynak, hadd éljen. Nem hitte, hogy az asszony nem hibás. Ha meg hibás, akkor minek. Olyan asszonyért nem érdemös, aki hibás akar lönni.

Azóta mán az is szép tízesztendős, tizenegy löhet, a pandúrfiú. Ha van.

Rúzsa Sándor.

Hogy Rúzsa Sándor kimetszötte a pandúrt.

Ezön is sokat el löhet gondolkozni.

Azóta, aki onnan hazulról kerül, egyre többet hall rúlla. Hogy a nevit is csak úgy mondják: *a gazda.*

Gazda löhet! Mögelégödött a szíve, hogy van egy ilyen. Egy ilyen paraszt. Otthon. A pusztákon.

Szóval itt állott egymaga a hegyek tetején, körös-körül semmi ember nem bukkan fel, de nincs egyedül. Tizenkét esztendőn keresztül mind csak a régiek között él. Nem is élhet másképp, mert csak a maga nyelvén tud szólani, azon pedig csak az elhagyottak, a régen elveszettek felelnek neki vissza.

A háta mögül, a szikla háta mögül egy ember jött.

Nézi: vadorzó lehet. Elhasznált bőrnadrág van rajta. Öreg nadrág, még öregebb, mint aki hordja, pedig e se fiatal már. Lehet olyan ötven, ötvenöt esztendős, beretvált képű, ahogy errefelé ezek a lakájok, vadászok, snajderok.

Németül szólt. Nemigen értette.

Az ember sürgette.

A katona egyet köpött, hegyeset, éppen hogy keresztül a bámész képű cibil orra előtt, amit ez nagyon megnézett, még utána is nézett a köpésnek, mintha az valami rézkongó vagy aranykrajcár lenne, vagy legalábbis ezüstgyűrű esett volna le az ujjáról.

- Nu, nu - sürgette, s vékony bőre egészen verhenyegesre gyúladozott a nagy csudálkozásban s bámulásban.

Mit kérdezhet? Mit kérdezhet egyebet, mint azt, hogy hogy híjják őtet? Megfelelt neki:

- Az én nevem *Maradék Pál.*

A vadász nevetve bámészkodott. Úgy nyitva felejtette a száját, és abban ugyancsak kevés fog kezdett megmutatkozni.

- Mattarech - mondta -, Mattarech.

- Maradék.

- Mataréch.

- Nem matarék, hallja kend. *Maradék!*

Egyet rántott vaskos vállán, s megrecsegtette a saját nevét.

- *Ma-ra-dék!*

- Mar mar deck... - szótagolta utána a kis erdei ember. Mert a hosszúsága meglett volna, de vékony volt, és hálni járt bele a lélek. - Mar mar deck - vakogta, s a szájából, vastag ínyei közül kibityegtek a sárgára érett egyenes hosszú fogak. Mintha nem is fogak volnának, csak beledugdosott, esztergályozott tiszta csontdarabok. Mindenik annyifelé állott, ahány volt az ínyében.

A katona megcsóválta a fejét, legyintett.

- Elmöhecc, komám, olyan vagy mint a Simon kutyája, améknek kihúzgálták a fogát, osztán mán nem harap, csak csevög.

Az idegen egyre jobban mulatott:

- Nu kommst mit mir majn Kind Marmardeckli, wie ajne schöne Name hast du Marmardeckli...

De a katona, hiába Maradék Pál, mégse értette, hogy az idegenbéli hogy örül annak, hogy őtet márványfedőnek híjják.

- Az anyád keserves kínja - mondta szemébe: - némöt.

- Némöt, némöt - ujjongott fel az ember, s csapkodni kezdte nevettében a térdét. - „Pides németh" - ismételte el: úgy látszik ennyit mégis tudott magyarul, még azt is mondta, amit nem hallott.

- Ahh hahhá, ahhahá - kacagott harsányan -, ahhahá, ahh, hhahá... De biszt ein brafer Mencs... - „kutja matjár..." kutja magyár...

Evvel megkötötték a barátságot, egyik pidös németh, a másik kutja matjár...

Mingyárt kezet is nyújtott az ember, s ő megfogta a lágy, hosszú kezét.

De nem szorította meg. Minek. Szétnyomhatná egy perc alatt. De minek. Nem tehet róla, hogy csak német...

- Mögérti kend a magyar szót?! - rázogatta a lágy kezet, s belenézett az idegen ember nagy, kék szemébe, amelyben a harsány nevetéstől szinte könny volt.

- Khend, khend, khendet... - mondta az idegen még jobban mulatva és még jobban nevetve. Már egészen nyitva felejtette a száját, és gyorsan beszélt valamit, ami nagyon jó lehetett, mert nagyon jól tudott nevetni hozzá, de azt, hogy mit, azt már csak egyedül a magasságbeli jóisten érthette meg, meg a többi német.

- *Mat jar*, dasz iszt *mat jar: stinkender német.* Kut ja mot jar... - nem megvagyod semmi mást.

Kijavította magát:

- Nem, nem! nem möggagyogod, semmi mást.

- Most osztán jól kimondtad, komám - és nevetett Maradék Pál: - Á hát hiszen kend úgy kárál magyarul, még nem is láttam errefelé, akivel így el löhetne beszélgetni. Kicsoda kend? Olyan gané keze van, tán az ezredsnájder? Mi?

A vállára veregetett a németnek, amitől az még harsányabb lett, mint a hajnali rigó.

- Ja én musszajn motjor tudsz... Nicht zu fiel, nem sokat neked, csak kicsikát...

- Vándoróttál?

- Was?

- Nem tom, mi a mestörségöd. Ha nem snajder, rézöntő, vagy mi vagy. Attúl olyan vörös a pofád.

- Pofát, pofát - ismételte az idegen, és rettenetesen kacagott; a hangja messze elhangzott, és a sziklák visszakacagtak tőle.

- Suszter? Vagy takács? Vagy mi?

- I bin der König von Ungarn.

- König? Kő... mi a kő? Kő ing?

- Král... král... Én meg vadok a matjor král, hé, hé, ott jön a bajern král... látsz neked szemtül... ott jön a würtenbergi král... Nu, was sagst du dacu?

A katona mogorván bámult a három öreg vadászra, ahogy toprongyosan, de nagyon vidáman néztek rá.

- No ha ti királyok vattok - mondta -, komám, akkó én vagyok a római pápa... komám...

- Hahhahah, hahhaha, hahhaha! - fulladozott a kacagástól Ferdinánd, a jó császár, s kollégáinak megmagyarázta, hogy ez a vén bakancsos itt az ő alattvalója, magyar ember, s azt mondja, hogy ha ők mind a hárman királyok, „dann er iszt der Papszt von Rom und ihr alle leckt mir am ars..."

Így mondta, de a katona nem értette, mit is mond, meg nem is bánta. Azért valamit sejtett, mert mikor a nyúzott képű snájder - mert mi lehet ez más, az ezredsnájder -, mikor a vállára tette a kezét, nem rázta le, meg azt is tűrte, mikor az arcát paskolgatta, a snájder... akivel a másik két német versenyt kacagott, hogy csuda volt.

De akkor nézett nagyot, mikor jött a német csőstül. Az udvarhoz tartozók gyűltek elő, s tettek nagy hajbókolást és alázatot az „ezredsnajder" előtt.

Így került össze Magyarország felséges királya a szegedi puszták szegény kis emberével, akit miért, miért nem, azonnal kegyeibe fogadott.

- Ezt az embert magammal viszem.

Mi tetszett meg neki rajta, mi nem, azt nem magyarázta. De megtörtént, hogy a magyar puszták legkisebbik öreg legénye a birodalom császárjának az ajtónállója lett, akár hiszitek, akár se.

Rusztámjának fogta fel a császár a kemény s bátor szavú magyart, mert Napóleonnak nemcsak ellensége volt, de titkos bámulója is - és az volt az érzése, hogy az egyiptomi Rusztem nem volt hűségesebb urához, mint ez a Marmardeckli magyar katona lesz őhozzá.

- No. Ilyen urat kaptál - mondta neki a herceg Esterházy, aki főudvarmester vagy mi volt a Burgban. - Képzelsz-e ilyen urat a világon?

A katona eltűnődött s azt mondta:

- Hacsak Rúzsa Sándort nem...

Tavaszi pezsdülés

Az asszony magában van a házban. Most rakta meg a tüzet, annak a füstje szanaszét csavarog a szalmatető alatt.

Mert olyan a ház, hogy egy szoba az egész, úgy, ahogy van. Pallása sincs, az alacsony nádtető maga a pallás. Faluszéli ház. Az ilyen házakban élnek a boldog emberek.

Az asszony is folyton mosolyog. Ahogy a tűz meg-megvilágítja az arcát, még mindig meglátszik rajta, hogy szép volt ez az asszony valaha. De még ma is valamilyen. Vannak nők, akik örökre meg tudják tartani azt a szépséget, ami úgy meg tudja veszejteni a férfiakat, pedig hát asszony, asszony, nem azon fordul meg, hogy az orra hogy van szabva, meg a szeme, szája. Egészen más lakik egy asszonyban: például ebben a Maradék Pálnéban hét gyerek lakott. Egyen kívül mind megvan ma is. Egy elment az árvízkor. Megijedt az anyja, s ő ment el... Tizenkét esztendő is lakik benne, ebben a tizenkét esztendőben rengeteg bánat és mégis sok-sok nevetés.

Most éppen egy gyerek sincs itthon. A nagyok, azok már mind oda vannak, azok már nem látják az anyjukat, csak nagy ünnepen, ha az anyjuk bemegy utánuk... Ott vannak mind a Pandirkó Guszti portáján, bent Szegeden, mert olyan jó szál fiúk, hát szükség van rájuk. Az úr most a falunak a gazdája és ura, béreli a várostól az egész községet, most hát a községnek még az adója is neki szolgál, de még a gyerekadó is. Úgy válogat bennek, mintha azt nézné, a kiscsikót be lehet-e már fogni szekérbe?

De a kisgyerekek itthon vannak.

Ilyen is van három. Azóta, hogy Maradék Pál elment, és oly nagyon oltalmazza magát attól, hogy vérét el ne pocsékolja, az asszony nem tud olyan finnyás és maga megtartó lenni. Első lett a „pandúrgyerök”, úgy híjja az egész falu, a másik a „rúzsajani”, ezt meg így mondják, mert a nép szája a nagy virtusért nem irigyelt egy kis jutalmat a becsületmegmentőtől. Hát aztán, hogy igaz-e vagy nem, azt már senki se tudja. Meg van most még egy kicsi, ez már jány: „rúzsarúzsa” a neve. De már ez is el tud menni hazulrúl.

Így maradt otthon az asszony máma, ami bizony elég nagy ritkaság, mert a gyerek míg kicsi, mindig az anyján lóg, osztán kenyeret kér.

Zsófi ezen is mosolyog, ha eszébe jut. De irigylik, az egész falu irigyeli, csak azért senki se bántja, nem, egy rossz szóval nem illetné senki a világon, még a legnyelvesebb pletykafészek se. Maradék Pálnét, ezt a Zsófit, ezt úgy becsülik, mintha tőle függne az egész falu élete. Nem mondják mért, nem mondják minek, úgyis tudja azt mindenki, hogy kinek a Krisztus a barátja, nem kárhozik el: hát azon se csudálkozik a faluba senki, hogy ez a darab asszonycseléd se nem kapál, se nem fon, mégis mindig van neki tüzelője, van neki élelme, van mindene, ami kell. Csak úgy meg-megáll egy-egy szekér kóró vagy szalma vagy rőzse a ház előtt, oszt beszól valaki, hogy:

- Hé!

Olyankor Maradék Pálné kiáll a ház elébe, kövérkés kezét keresztbeteszi a hasán, és kedves mosollyal mondja meg, hova tegyék le ezt, meg azt.

De még pálinkát is tőt egy-egy hólyagpohárral, s abból ad annak, aki hozza a lisztet vagy a fél malacot, mikor mit. Pedig pálinkát se főz, az úréból pedig neki nem jut. És mégis kerül az is. Sok zegzug van egy ilyen házban, ahol semmi bútor az ágyon meg az asztalon kívül.

Á, dehogy bántanák őtet a falubeli barátnék, mikor mindenki ugyanezt a mosolygást viszi az arcán, akárhova fordul, akármerre mén, még az istenházába is evvel a kedves megelégült mosolygással mennek. Röszkeieknek jó, röszkeieknek könnyű. Van nekik, kéröm, olyan pártfogójuk, hogy annál jobb se kell.

Pandirkó Gyuszti se tudta, mibe fog, mikor bérbe vette ezt a falut a várostól. Ha nem volna ez a jóakaró, akkor könnyű lenne a dolog a faluval, de így a falu fődjére ki ne hajtson senki semmiféle járó jószágot, mert abból baj lesz... Falu marhája még egy szál el nem veszett, uraságé sem bántódott. De ha az uraság tulka betéved a falu fődjére, annak hamar tálba lép a lába.

Még az emberekkel is másképpen beszélnek ebben a faluban, akár a város, akár a Guszti pandúrjai. Röszkei ember könnyen odaveti akármiféle hajdúnak, pandúrnak, hogy „jó a tojás hagymával!" Eleinte próbálták megverni, aki ilyet kimond - guta tudja, mér haragusznak érte -, de mikor kivétel nélkül mindenki megkapta a maga korbácsolását, aki megsértette valahogy a röszkei magyart, attól kezdve a röszkeiek mosolyognak s csak éppen becsületből, meg béke-tűrésből nem piszkálódnak, mert nekik olyan védelmük van, hogy még akkor sem szabad a röszkeit megkalodázni vagy dereselni, ha akármilyen túlkapó volna is.

Mintha ez mind rá volna írva a derék menyecske orcájára s minden mozdulatára, ahogy ott totyog, motyog, sürög-forog a házban. Bizony a házban, mert azért híjják maig „ház"-nak a szobát az Alföldön, mert itt van ni, a Maradék Pálné háza kívülről is úgy egy ház, mint belülről. Ahogy a suba is suba, akár kifordítom, akár befordítom.

De még arra is kívülről került nádszegő ember, aki a széljárta lyukakat befedje, kivarrja, mikor megjöttek a szüret utáni öreg szelek.

Hogy ez a Zsófi hogy szolgálja le annyi idő óta ezt a nagy szívességet, azt aztán senki se tudja. Mert ha száz szemmel ellesik is, soha gyanúsat nem lát itt a legpletykásabb falu minden nyelve sem. Zsófihoz soha senki nem jön, Zsófi soha sehova nem megy. Hogy micsoda tudományuk van? Talán macska képében mászik ki az ablakon, odakint seprűre ül, úgy megy a szeretője után? Másképp ki nem lehet találni, de az bizonyos, hogy ha senki soha nem tudja, mit csinál a Gazda: ez a Zsófi tudja, csak nem mondja.

Van azért mit mosolyognia. Látni azt az elgondolkodó széles mosolyt, ahogy a mécsest gyújtja, s a szemébe villan a fény.

Még erre is van neki zsírozója; mécsesre. A tenyerében ott a kis tál, tele olvasztott faggyúval; abba van belefagyasztva a keskenyre szakasztott posztószél, azt kell meggyújtani, az aztán jól átitatva zsírban úgy ég, de olyan csodálatos fénnyel, senkinél nincs ilyen a faluban, úgy megvilágítja az az egész házat bentrül, hogy aki tud számolni, megolvashatja a szarufákat a nádtető alatt.

A három gyerek odaát van az Ágnyis keresztanyjuknál.

Nem lehet azokat haza se csalni, míg mind meg nem eszik a sulymot, amit az Ágnyis fia, Gyuri hozott a Tiszáról.

S meg ezalatt valami kis munkát keres, de ölbe tett kézzel inkább csak a mécslángjába bámul és mosolyog. Azt pedig senki emberfia meg nem mondja, hogy míg ilyen kedves mosolygással a lángot bámulja, ki jár az eszébe... Elmaradott ura, Maradék Pál-e avagy más?

Most hallja, hogy lépések jönnek az udvaron a sárban. Nem nagyon cubbog a csizma, mert délelőtt ugyan nagyot olvadt a márciusi hó, de most fagy.

Nicsak, már jön is be az ajtón.

Nézz oda, ki az?

Hát ez a nagy bivaly jön, tolja befelé a szörnyűséges nagy tetemét.

- Minek gyüttél, Imre?

De az ember nem szól, hallgat. Közelebb jön. Itt jó neki ebben a házban, mert nincsen mestergerenda, itt még ő is kinyújthatja a nyakát, elfér.

- Hun van?

Az asszony mosolyára kicsiny mosoly rakódik, ahogy a virág virláglevelei egymásra borulnak. Nem kérdi, ki? Tudja. Tud ő mindent. Imre is jobban tenné, ha nem nagyon beszélne.

- Hun? - kérdi újra az ember jó sok várakozás után.

- Haggyál engöm békén - pattan fel az asszony.

Az ember, akinek alig lehet megismerni az arcát, ha valaki tizenkét esztendő alatt sose látta - Veszelka Imre rózsás arca megbújt a kidudvásodott bajusz meg a szakáll papsajtja alatt.

Rekedten dünnyögte:

- Mögmondani!... Most mög kő mondani!

Az asszony felnevetett:

- Eriggy mán te. Hunnan tuggyam?

- Tuggya ken!

- Honnan tunnám? Mitül tunnám?

Veszelka Imre hirtelen irtó méregbe gyött, kiugrott a rossz szűr alól a karja, megragadta az asszony vállát.

Nem azért, hogy bántsa, de azért, mert a férfi olyan, hogy ha egy asszony felmérgesíti, mingyárt a saját feleségének nézi, s meg akarná pofozni... Csak későn jön rá, hogy mégse az ő lova... Imre is így járt. Nem rokkantotta meg avval a nagy marha tenyerével ezt a gyenge asszonyt, csak könyörögve duruzsolta neki:

- Nézze, Zsófi néném, ne bolondozzon ken velem. Mer magam is mögbánom... - fulladtan megnyomott hangon hörögte a fülébe -, egész télön sömmit se parancsolt... Nem érdömlöm én aztat űtűlle... Mindönkinek tud munkát adni, csak rúllam felejközött mög?... Sokat cseleköttem én neki, éngöm nem löhet ám csak úgy belenyomni a sárba!...

Zsófi mosolyogva nézett a behemót nagy emberre, most olyan volt ez a vén bivaly, mint egy kisgyerek. Más fél ettől, de ő? Ő senkitől se fél, akit valaha megkóstolt. Pedig ezt a nagy fiút szerette, mikor még suhanc volt, mikor még Maradék Pál is itthon lógott. De sose jutott odáig, hogy magára bátorítsa. A fiú ma is még csak fiúnak érzi magát az ő szeme előtt. Avval a roppant buksi fejével.

- Jó van, jó van - mondta -, nem köll azért búnak ereszteni ezt a csúnya bivalyfejedet...

Meg is csapkodta kerek fejű kezével az embert és odább tolta.

Még ugyan neki van búsulva ez az istenadta gyámoltalanja.

- Minek mulasztottad el - mondta. - Idejibe köllött vóna...

- Mos mán késő?

- A jó sose késő... Mönj csak... Mondd mög Som Marinak, hogy mönjön el a gyerökeimér a körösztanyjukhon. Hozza haza őket.

De Veszelka Imre nem mozdult. Csak nézett maga elé a földre, ott azonban semmit se látva, inkább a gondolatai közt akart körülnézni.

- Szömötör azt mondta vót, hogy hetfén kihajtja a marhát, akármicsodás idő lösz is... Guszti nem akarja, de ű mög nem tuggya nézni a szögény barom nyívását...

- Értöm. Hetfén.

- Úgy mondta.

- Hát... ű dóga... Ű a számadó... Mék fija van mostan vele?

- Mindegy... Zsófi... Én nem beszélek héjjába magának... Én magának az életömet rakom a kezibe... Pandirkó Guszti olyan embör, hogy eladta a takarmánt a katonáknak, hát most az a töméntelen sok marhája csak rín... Embörtelen embör... Szömötör kihajti a marhát, ha még hetféig elélnek... - valamék fijával...

Hallgatott, mintha megállott volna, megijedt volna. Mintha gondolkodnék, hogy merje-e rábízni a titkot erre az asszonyra...

Fölemelte a fejét, kék szemeivel belenézett az asszony tüzes parázs barna szemeibe. És mint aki a lelkét teszi ki:

- Zsófi... - és halkan, hangsúlyosan, odaadással mondta, mint egy szerelmi vallomást -, Zsófi, én nem tudom a gazdát figyelmeztetni... de maga tuggya... Hetfén: úgy tuggya mög maga is, mög akárki... Én, Pisze Matyi, mink ketten készen löszünk, hogy möghajtsuk a csévesöket... Sok lösz... kettőszáz számbeli... osztán jók... még most is jók... nem köll attól félni... elmönnek azok a maguk lában Szabadkára vagy akár Becsére... Újvidékre... szóval, ahuva köll...

S nézett, csak nézett.

- Én azt akarom, hogy a... gazda möglássa, ki vagyok én, osztán ki vagyunk mink... Nem vögye rossz nevön... hogy mink Matyi bácsival ketten... Öreg, de még mindönkiné okosabb... Érti ken, Zsófi?... Egyszóval. Hetfén *mink ketten* a Leveles-tóhon kimönnyünk. Tuggya?... Osztán azt köllene, hogy onnan csak *mink hárman* térítenénk mög a Szömötör számadó marhájait...

Az asszonynak elállott a lélegzete.

Valami nem tetszett neki az Imre hangjában. Asszonyok nem is hallják, mit mondanak nekik: ők azt érzik, ahogy szól a nóta. Nem az a fő, ami a versibe van. A verset az ember dalolja nyakra-főre, egyiket a másik után. Hanem a muzsika... Ebben az Imre nótájában van valami a fenekén, ami neki nem tetszik...

De olyankor kell észnél lenni, ha valami nem tetszik. Ehhez értenek az asszonyok.

Csak egy fél pillanat, és már nyakában van az embernek.

- Imrusom, öszöm mög a bögyödet.

Megpaskolta az arcát a nagy ökörnek, meg is csókolgatta az orcája bércit.

- Szóval a Leveles-tónál - súgta.

- Csitt.

- Hetfén hajnalba.

- Hetfén.

Evvel az ember már fordult is.

Az asszony utána, s folyton simogatta a szűrt meg a lapockáját meg a vörös nyakát. Egy szó se volt többet.

El volt intézve. A többi már csak rá tartozott. Ki-ki végezze a maga dolgát.

Mikor az asszony elnézte, hogy Imre eltűnt a setétben, a ködben - nappal hogy nagyon szép olvadásos napsütés volt, már is kezdett köd vergődni fel -, akkor visszament, kendőt kapott magára, zsákvászon kendőt, mert az nem látszik a ködön át... Ő is éppen arra sietett el.

Egész megrettent, mikor egy mély hang suhogott fel:

- Hát te huvá?

Imre volt. Nevetve nézett rá. - Leskelődsz utánam?

- A gyerökökér... Som Márinak biztosan nem is mernél szólani...

Imre hallgatott. Igaza volt Zsófinak. Som Mári nemcsak felesége neki, hanem ura, parancsolója és kemény eszű. Nincs is más baj ennél a tutyimutyi bivalynál, csak a Som Mári...

Nem szóltak többet egymáshoz.

Zsófi beszaladt a komaasszonyához.

A gyerekeknek még csak most főtt meg a sulyom, hát azokat el nem lehetett volna onnan vinni, míg egy szem van a fazék fenekén. Nagy vígság és viháncolás volt, ő maga is nekilátott enni a jó porlós, porhanyós sulyombelet, ami parázsabb és édesebb, mint a gesztenye, csak a szőrös selymű belső héja nagyon telelepi a körmük alját.

Zsófi meg sem szólalt, csak folyton mosolygott. De a mosollyal lehet legjobban eltakarni az embernek a gondolatait. Ha valaki komoly, akkor már gyanús, hogy valamit forgat a fejében, de aki mosolyog, az csak örül az életnek.

A gyerekek zsibongottak, sikongattak, itt is öt gyerek vót, hát nyolcan ezek olyan lármát tudnak csinálni, nagyobbat, mint egy iskola.

De a sötétben nem lehetett tudni, kik is vannak itt. Hát egy fiú ott ül nagy komolyan éppen mellette:

- Te az öreg Szömötör bátyám onokája vagy, te Jóska?

A fiú elhúzta a vállát. Nem felelt. Fiúgyerek vad, nem olyan az, mint a kislyánycseléd. Majd aztán, ha megnőnek, akkor megfordul, a fiú lesz a szájaskodó, csipkedő, a lány a húzódozó, szemérmes.

- Mikó hajt ki apád mög nagyatyus?

- Hónap.

Zsófinak felakadt a szeme.

Hónap még csak szombat van. Nem hétfő...

Még a lélegzete is elállott.

Mondta ő, hogy nagyon alamuszi máma ez az Imre.

Som Mári mesterkedik itt valamit... Még hogy a Gazda *magánosan* jöjjön le *hétfőn a Levelestóhoz*... és ezek ketten: Pisze Matyi meg Veszelka... Lúdbőrözött az egész teste, s most az egyszer még ő sem bírta, hogy bele ne komolyodjék. De szerencsére nem volt itt se semmi világítás. Még nem lehet késő, csak a köd miatt van olyan nagy éjszaka.

- Hunnan tudod, hogy hónap?

A fiú oly komolyan, ahogy csak a sovány kis parasztgyerekek tudnak megszólalni, azt mondta:

- Mán anyám mög szülém csinájják a tarisznyát.

- Jól van no, azér föl ne falj.

S megpaskolta a kisfiú arcát.

- Hama van még kimönni - tette hozzá, hogy a fiú figyelmét elterelje. - Azt hittem, még vagy két hétig vár az öregatyus.

- Nincs abrak. Bőgnek a marhák.

- Osztán mőre mönnek?

A fiú kicsit hallgatott.

- Öregatyus tuggya.

Hát persze. De honnan tudja Imre? Egyáltalán mi van emögött? Tudja vagy nem tudja.

Összecsucsorította a száját. Már most is ráncos volt ettől a csucsorítástól a szája széle. Parasztasszonyok így szokták a fiatalságot őrizni, csucsorított ajakkal, hogy kicsi maradjon a száj. Olyan a végén a szájuk, mintha korcra volna húzva a zsák, ahol bekötik.

De észrevette magát, lehunyta a szemét és szélesen elmosolyodott. Az embernek le kell hunyni a szemét, ha nagyon akar valamire figyelni, valamit meggondolni.

Már tudta, mit fog csinálni.

- Mit nevető, Zsófi? - kérdette a komaasszony.

- Pözsdül a véröm - mosolygott rá Zsófi -, tavasz van.

Ki hogy, de él mindenki

Reggel mosni kellett menni a rektornéhoz.

Zsófinak ez külön tekintélyt adott a faluban, mert a rektorné mégiscsak úriasszony. Hogy senkivel nem tudott kijönni, csak éppen az egy Zsófival, ez nagyon növelte a Zsófi becsületét.

Éppen vendégek voltak. A fiatalúr volt itthon, meg egy barátja, aki vele jött. Nem is lett a mosásból ma semmi, mert inkább sütni kellett, főzni kellett.

- Zsófi, nyakalj meg vagy három csirkét - mondta a rektorné -, itt ez a sok nagybélű - s büszkén mosolygott hozzá, hogy neki már ilyen nagy fia van, s annak ilyen barátai vannak, akivel vendégségbe tud hazajönni a szülei házba.

Zsófi csudálta is, jól megnézte Gegőt, a tanító fiát, aki még tavaly is csak olyan nyiszlett legényke volt, az idén meg már még a bajsza is vastagon setétlik a nagy orra alatt. De azért nem olyan nagy az orra, mint az apjáé. Most van éppen ez is zsendülésben. Úgy tudja mozgatni, mint a ló az orracimpáját. Folyton szagol vele, és még Zsófihoz is odadörgölte:

- Jaj Zsófi néni, ögyem mög a zúzzáját - s mire észrevette volna, már beledörgölte az orrát, de valósággal a mejjihez. Nem győzte kacagással: „Nyughassék má, no."

Be más is itt ezeknél az úrféléknél.

Még a ház is más. Jó tágas és pallása van neki, s a palláson vannak kihuzigálva a kötelek, amin ilyen féltéli időben még szárítani lehet a mosott fejérgúnyát.

Jó meleg a kemence, és úgy van két szobára építve, hogy egyszerre mind a kettőt fűti. Jó nagy is, és hátulról lehet fűteni, a kis kuckóból; nagyon ügyesen van az megcsinálva. Ha ilyen háza volna neki, akkor volna igazán csak embör az embör. De hát ilyenre még gondolni se lehet. Pedig már most is fintorgatja Gegő azt a mozgó szipákolóját, már érzi, hogy füstszaga van a szegény ember lányának.

- Nem baj, én szeretem a füstölt szalonnát. Pedig magának van ám szalonnája, Zsófi lelkem.

- Nézzék el mán, miket tud mondani, ugyan hun tanulta?

S vígan kacagott hozzá.

A vendég fiú nem volt ilyen lármás, csendesen hallgatott és nézett, de a szeme ennek még jobban perzselt. Mindig könnyes volt a szeme a tüzességtől.

De nem sokat beszéltek Zsófival, annak úgyis szaladni kellett a maga dolgára. A tésasszony parancsolt neki egyszerre hármat is.

A fiatalurak pipáltak nagyon. Szóval ők is füstbe voltak, de olyan füstbe, hogy még nehéz volt azt kibírni. Hogy mit beszéltek, mit nem, azt nem lehetett tudni, mert azt nem kötötték senkinek az orrára. Zsófi a konyhába kihallott néha nagy hangokat, mintha veszekednének, szinte verte egymást a két diák úrfi. Próbált figyelni, de nem értette, amit meséltek.

- Nem, barátom - mondta az idegen úrfi -, ez így nem maradhat. A mi pórjaink vannak legjobban elnyomattatva Európában, ezek szenvednek legmélyebben. De ha egyszer a népfenség megmozdul, akkor jaj mindennek a régi korhadt konzervatív épületben.

Mit tudjon ebből megérteni egy egyszerű parasztasszony.

A tanító fia éppen kilépett a konyhába, hogy parazsat szedjen a tűzhelyről a pipájába. A tűzhely olyan volt, amit ma már nemigen tudunk megmutatni, akkor még a papok-, tanítóknál is azon főztek. Derékig érő magas pad volt építve a konyhában. Az olyan volt, mint egy óriási láda. Abban benne volt elrejtve a sütőkemence, nyáron abban sütik a kenyeret, télen persze nem, mert télen ég a tűz a szobákban is, és abban is meg lehet sütni hat kenyeret, de még akár tizenkettőt is. A tűz helye ott volt ennek a nagy építménynek a sima tetején. Ott rakták meg a tüzet hasábfából és rőzséből, és amikor a tűz már parázs lett, akkor tették rá a vas háromlábat, erre pedig akár a fazekat, akár a kaszrojt, amit ha nem is volt neki lába, akkor is lábasnak hívtak.

Hová megy a füst? Az bizony felmegy a kéménybe. A kémény pedig ott volt nagy sátorforma alsó résszel, s a kéményben fel volt aggatva keresztfákra a sok sonka, kolbász, ódalas, szalonna, mert a rektorék két olyan nagy disznót öltek, mint egy-egy bornyú. Mert ügyes ám ez a rektor. Nagyon kedvébe tud járni az úrnak, Pandirkó Gusztinak, és folyton ott lebzsel körülötte, most is biztosan ott van valamerre a magtárak körül, és rigmusokat mond az mindenkinek, nemcsak az úrnak, de a kasznárnak, meg a még kanásznak is, úgy hogy röhögi azt a csuda is. Hát így tavasszal elkérincséli a két malacot az úrtól, mikor meg az engedély megvan, akkor körülveszi a kondást és azt cirógatja, míg a legjobb kettőt suba alatt ki nem válogatja neki. Azután megszerzi a belevalót is, nem köll félteni rektramat.

- A szögénnek két bűre van - szokta mondani -, az egyikkel sír, a másikkal nevet. Sírni köll, ha az embör kér, de nevetni köll, ha kap.

El is tudta az úgy cifrázni a kérést, hogy győzte az ember hallgatni, hogy a rektoroknak milyen rossz dolguk van, jaj megverte az Isten azt, akit tanítóvá csinált. Mert annak csak a sok gyerökkel kínlódnia, meg amiatt soha maga dolgára nem gondolhat, az se nem szánthat, se nem vethet, csak az éhkoppot nyeli... Így ment ez óra hosszat akármelyik percben. De ha kapott valamit, jaj de tudott nevetni, de tudott boldog lenni, jaj istenem, de nagyon is tudott hálálkodni. Hogy még életében ilyen nagyot neki senki sem adott, hogy ezt mivel lehet meghálálni, jaj, hogy micsoda szíve van a nagyságos úrnak, a méltóságos úrnak, de hogy fog ennek örülni az ő felesége, meg a családja, meg aki látni fogja, hallani fogja, mert ő nem tartja ám dugaszban, ha neki valaki jót tesz, hanem azt ő mindenkinek kihirdeti, hogy lássák az emberek és csudálják, hogy a nagyságos uraknak semmi okuk, semmi kötelességük, hogy bár a legkisebbet is adjanak, vagy tegyenek a mértéken felül, de Pandirkó Guszti olyan nagyságos úr, akinek párját lehet keresni, de sehol nem lehet találni ezen a pulykanyomos magyari földön, Isten tegye hosszúvá napjait és röviddé éjszakáit, és adjon a jótett helyébe ezeret meg egyet...

Zsófi míg felnézett fél szemmel a kéménybe, ez mind eszébe jutott, mert rettenetes sokat nevetett már életében azon, hogy ez a kopasz, vén rektor, hogy tudja húzni a lúdbőrt a fagyon.

Nem, azt nem lehetne mondani, hogy irigykednék. Nem irigykedett, nem is olyan volt, hogy irigyelhette volna, meg aztán legfeljebb annyiba gyúladott meg szívében az irigység szikrája, hogy: neki már csak lehet! Mert ha valakinek lehet, akkor neki lehet! Mert neki olyan pártolója van, amilyen nincs még egy ebben az egész világban! De azért mégis: ennek a rektornak olyan szalonna mégse dukálna, hogy annak a szalonnának a derekán oly vastag hús gyúródott, hogy az bámulatos. Tudta etetni a disznót, mert olyanokat csinált vele, hogy eccer-eccer, mikor már jónak látta, lucernát etetett a mangalicával, attól lett annak oly szép húsos a derekán a szalonnája. De ő bizony nem válogathat, neki avval kell megelégedni, amit kap. Mikor milyen „kerül". Betyáremberek nem nagyon válogatósak, jó nekik szegényeknek, amit lelnek. Igaz, hogy jó helyen is keresgélnek, mert csak a papok óljait meg a földesurak karámjait kerülgetik, mint a farkasok, s ha már visznek, ha lehet csak a szebbjét, a vastagabbját. Így osztán Zsófi lelkemnek is csak jut néhanapján egy kis jobbacska falat. No meg nem kell oly követelőnek

lenni, örülni kell a mái világban, ha nem üres a hombár meg a füstös sarok a házba... Másnak még annyi sincs, de bizony hogy nincs, mert más tököt eszik, míg van, azután be kell érni a köleskásával meg a vízi sulyommal, gizzel-gazzal. Azért az sem hal meg éhen, ritkaság, hogy éhhalál legyen, a régi világban még sokszor volt, még akkor vadak voltak az emberek, de most bizony lehet élni. Csak bab legyen, akkor már a gyerök megmarad.

- Ugye, lelkem - mondta az idegen diák, s megcsípte a Zsófi kövérkés arcát.

- Úgy, tekéntetös fiatalúr - felelt rá módosan Zsófi.

A fiatalember is belenyúlt a tűzbe, kikapart egy szép kis darab parázs tüzet, azt beleillesztette a pipájába. Olyan ügyesen tudta forgatni a parazsat a tenyerében, hogy az nem égette meg a bőrit.

- Kossuth Lajos megmondta - szólt a fiatalember -, hogy a nép az egyetlen hatalom, a nép az egyetlen forrás, a nép az egyetlen élet. A népért és a néppel kell élni és halni a hazáért, mert a haza is a nép és a jövendő, az is a nép. Mindent a népért, mondta Kossuth Lajos, aki most is ott van Pozsonyban, hogy a sok remondát, a mindenféle pecsovicsot móresre tanítsa. Jaj de nehezen egyeztek bele, hogy követ legyen, jaj de fájt a feje a kancelláriusnak meg a komiszáriusoknak meg az egész kamarillának. Metternich azt mondta, már vége a világnak, ha ezt a Kossuthot követté tették, uram, vége a virágnak. Mondta.

Ilyeneket darált, mert egy kicsit belga nyelvű volt a fiatalember, de a rektor fia csak röhögött ezeken.

- Marha vagy, édes barátom - mondta neki és csapkodta a térdét -, ha te elhiszed azt a sült butaságot, hogy ezen valaha változtatni lehet. Mit akarsz, a tanító tanító, a nótárius nótárius, de a pap az meg pap! Papokkal, pandúrokkal, szolgabíróval, alispánnal akarsz te kikötni. Édes öreg testvérem, lehet itt akármilyen világ, az úr úr lesz még a pokolban is. Slussz-passz. Úr lenni. Az igen. Arra gondolj.

Zsófi meg csak hallgatott és hol elszontyolodott, hol felvidult, pedig mondom, semmit se értett az egészből, csak az nagyon tetszett neki, hogy ez a kis vaskos, tűzszemű idegen úrfi annyira nem hagyja magát:

- Bízzál a csodában, barátom! A csodában kell bízni! Ugye menyecske, mindig voltak csodák és mindig lesznek.

- Bizony a vót, mán a mi lánkorunkban is, mikó jáccanak, oszt amöjik legént legjobban szereti, annak a hajábú szakajt, oszt hazaviszi, leási a zablakja alá, oszt annak a legénnek e kő vönni aszt a jánt.

A két fiatalember megállott, és harsányan elkezdett kacagni. Kétfelől odaállottak Zsófi mellé, egyik egyfelől fogta, a másik felől a másik, és úgy ölelgették nagy kacagtukban, hogy ilyenekkel vigasztalja az ő szívüket.

Igen ám, de akkor bejött a rektorné, és szigorúan ránézett a bestye dologra. De a legények nem eresztették ám a menyecskét, hanem eccerre kezdték maguk szavával magyarázni, hogy mennyire óvakodni kell a lányoktól, mert ha kitépik a fiúk haját, akkor avval olyan bűvölést tudnak csinálni, hogy el kell venni őket feleségül.

A rektorné is kacagott.

De aztán összeszedte magát, és azt mondta:

- Nem köll az ilyet möghallgatni, édös gyerököm, ez csak olyan pusztai betyáros beszéd.

Erre mindjárt a betyárokra fordult a szó, s mondja a tüzes szemű fekete:

- Énnekem meg Rózsa Sándorról sincsen rossz véleményem. Én meg vagyok győződve, hogy Rózsa Sándor a nép jogaiért küzd, a szegény embert nem bántja, csak a dúst meg a kalmárt meg a zsidót, és ha tettre kerülne a sor, ő is beállana a szabadságért katonának.

- Aj, dehogy állana - mondta a menyecske -, isten őrizze meg ütet attú. Betyár is azé lött, mer el akarták vinni tizenhat esztendőre, mint az én uramat.

- Hát magának már tizenhat esztendős ura van?

- Nem tizenhat a, mert mink már nyóc esztendeje szent házasságban éltünk, mikó elkapták a zsiványok katonának: én má tizennégy esztendős vótam, mikó férhöz möntem, úrfi!

Ezen megint sokat lehetett nevetni. Úgy hemperegtek már a nevetésben, hogy az öreg doktorné meg is jegyezte:

- No mán, ezek vesztüket érzik.

- Mit csinálnak a lányok, ha a legént meg akarják fogni? - kérdezte a tüzes szemű úrfi, s belenézett a menyecske szemibe.

- De micsinálnak a legények, ha a lánt mög akarik fogni? - felelt az. - Hát aztat csinálik, hogy mikó a lány elalszik, vágjon a legény egy darabot a hajfonyójábú, tögye a kocsi kerekeinek az agyába, addig, amég az e' nem vesz, addig a jány nem bír magáva', úgy szalad a legény után, mint a kerék...

- Ezt tanuld meg, ipse - kacagott a rektor fia, Gegő.

- Ezt te már tudod? - s lányneveket kezdtek egymás fejéhez vágni, ki hogy szalad egyik s másik után.

Így múlik az élet, nincsen annak semmi jelentősége, csak éppen, hogy múljon. Akkor hirtelen nagy izgalommal fut be egy szomszédasszony.

- Jaj, rektorné asszonyom, hun van ez a Zsófi, jaj Zsófi lelköm, viszik az Imrét. Jaj fiatalurak, Veszelka Imrét már azóta mögfogták.

Mindnyájan megütődtek. Nem értették.

- Azt az óriást? - kérdezte a rektor fia.

- Két kocsival gyüttek érte, én mög mögijedtem, mingyán elszaladtam ezér a Zsófijér, mer űneki szomszédja, ű abban mind tudós lösz, ha avval az Imrével valami lösz...

- Na bizony egy árulóér nem kár - bökte ki Zsófi. - Áruló a, áruló, nem kár érte ha fölakasztik.

- Elárulta a betyárokat? - kérdezte a rektorfiú.

- Ő, mán az avval vót, hogy valamennyit tőrbe csali, kelepcébe, mint a húrost, s a törvény kezire adja őket. Még magát Rúzsa Sándort se szánta vóna.

- Hát az úgyis megkapja elébb-utóbb - mondta a rektorfiú.

- Mitűl kapná, ne lögyön mán a fiatalúr oly kögyetlen, mikor az olyan jó embör, mint a falat könyér.

De a szomszédasszony magához tért nagy elzavarodtából, csak felkapja a kezét a szájához, és mondja: de nagyon suttogva.

- Nem a betyárok fogták el, te Zsófi, hanem a perzekútorok.

Zsófi megnémult.

- Ne mondd! - vette suttogóra ő is.

- Két szekér gyütt, mögállottak a ház előtt. Egyikbe mán megkötözve fekütt valaki, nem tudhatom, ki löhetött, de úgy láttam a nagy orrárúl, alighanem a Pisze Matyi vót, az öreg...

- Jézus Mária, ó, Jézus Mária - ájuldozott Zsófi, s rebegve tördelte a kezét. - Nahát akkó mindönnek vége. Jaj Jézus Mária, édös Jézusom, Márijám. Jaj vége a világnak, jaj hová lögyek. Rejcsd el, Uram Teremtőm, eszt a súlyos nyavalyát!...

Annyira zavart lett, hogy nem találta, ami a keze ügyébe volt, s rohant ki s ütődött bele mindenbe, keze-lába reszketett.

- Jaj néköm, ha mán itt vannak a pandúrok. Jaj néköm, én szerelmes Üdvözítőm. Akkor ezek az éccaka összeszőtték az egészet. Jaj Rúzsa Sándor, jaj Rúzsa Sándorom, én vótam a te megölő gyilkosod...

De a tüzes szemű elébe ugrott, s becsapta előtte az ajtót, hogy ki ne mehessen:

- Mit csinált, maga szerencsétlen.

- Jaj én szöröncsétlen, jaj én boldogtalan. Hírt attam neki, hogy kelepcébe csalik, ez a kutya Imre mög a pandúrok. Jaj ne gyilkójjanak mög maguk is, hat gyerököm van, most mire jutok véllük.

Kitépte magát, most már el is eresztették, mert megmondta, amit mondhatott, s engedték, hogy kétségbeesve menjen útjára. A szomszédasszony azonban fellélegzett, kinyújtotta az ujját, osztán a szája elé vette s magából kikelt arccal sustorogta:

- Van Isten, van Isten! Van, van, van Isten! Úgy tuggyák mög, ahogy állok, eztet a Zsófit Rúzsa Sándor szerette mindönha, az is tartotta el. Gyüttek ennek a lüsztök, mög a disznók, mög az égvilágon mindön, ami köll, úgy élt ez! Eddig nevette, hogy münk panaszolkodtunk! Töhette, de többet nem töheti. Van Isten. Leszállott az Isten a magas egekbül, uram, igazságot tött. Jaj, főszabadulhat mán a falu, nem köll mán félni, se irigyködni, van Isten, mögbünteti a gonoszokat harmad- s negyedíziglen. Möglássák, a Rúzsa Jani mög a Rúzsa Rúzsa mind kútba fognak veszni, mer az anyjuk maga löki bele, hászen sehogy el nem tuggya tartani, mer soha egy bötűt nem dógozott, csak a betyárokat leste, mög az urak szömit nyalta... Van Isten, van.

Akkor igen megijedt, hogy miket mondott, nem tudta, ebből mi lesz. Mert tizenkét esztendő óta az egész faluval csak abba volt nevelve, hogy azt a nevet, hogy Rúzsa Sándor, ki se szabad mondani, de még maguk közt, a legsötétebb éccakába éjfélkor se mondta vóna ki senki, és ő most kétszer is kijelentette, még azt is, amit nem kellett volna, a gyerekeit...

Úgy meg volt rettenve, most a rőzse közé szeretett volna lekushadni, maga is valami vesszővé vállani, míg meg nem jön a kemény ostor, a nagy büntetés.

- Jóasszony, ne féljen. Ne aggódjon, Sutkáné - biztatta a rektorné. - Én valamit hallottam erről suttogni, de soha ilyen tisztán senki meg nem mondta volna... Tudnak ezek hallgatni, nagyon tudnak, ha betyárhistóriákról van szó.

És egy darab kenyeret vágott, odaadta a szegény asszonynak, aki megrendülten vette el a jóságot, és sírás közben tízszer megcsókolta érte a kezét.

- Ez tisztességes asszony - mondta a rektorfi -, nem úgy, mint a betyárringyó.

Az úgy volt

Hogy a Veszelka Imre fia, Imike, fagyoskodva kint állott a ház előtt, mert az éccaka hideg lett, s nem ment el olyan szépen, mint tegnap reggel, hideg maradt azután is.

Ahogy ácsorog, ahogy ácsorog, nagyon kíváncsi lett, micsoda szekér lehet az, ami a puszta felől közeledik.

Nagy gyerek ő már, neki már van kíváncsiság a szívében. Azt is látta, hogy nem egy szekér az a szekér, hanem kettő, és nagyon hajtják a lovakat, de még verik is, azok meg rohannak, még tán fel is fordítják. Nem gondolva semmire csak elbámészkodott a látványosságon, ahogy a gyerek szokott, és észre se vette az időt, hogy már ezek itt is vannak.

Ahelyett, hogy beszaladt volna a házba s azt mondta volna, hogy „Édösapám, gyünnek!", vagy valamit, amit már egy okosabb fiúcska tudna mondani, de nem is mert bemenni, mert az anyja nagyon szigorú volt hozzá, nem adott most se frustokot, azt mondta, hogy várjá, még messzi a dél.

Így aztán nem volt bizalma a szülei iránt, hát csak magának tartotta meg, amit hallott, látott.

Az első kocsiban ült egy főkatona. Veres volt a dolmánya, veres volt a bélése. Ahogy megállott, csörgött a kard a fagyon, de Imike örült, hogy hozzájuk jött a főkatona, nem máshoz, nem Sutkáéhoz vagy Zsófi néném ékhez.

De olyan korán volt még, hogy rajta kívül semmi gyerek nem volt az utcán. Persze, a többiek még eszik a frustokot.

A másik kocsi is megállott az első után. Arról meg négy kardos ugrott le. Azokat már jobban ismerte, mert ezek néha megállottak, megszállottak náluk, még örült is ám, mert ha ilyenek jöttek, akkor bort hoztak, és az édösanyám is lehozta a pallásról a szalonnát. Olyankor ő is kapott, hogy ne nyivákoljon. Ugrálni kezdett hát, s örült nagyon.

A négy zsinórosból kettő bement a házba, kettő meg istrázsálni maradt. Imike azt se tudta, hány szemmel nézzen, de nagyon bámészkodott.

Közel ment a másik kocsihoz, amelyik kijjebb állt, de abból a kocsiból ismerős hang szólalt ki:

- Imi fiam, hozzá csak egy csupor vizet!

Imike először odaszaladt a kocsihoz, azután megnézte, ki lehet az az ember, aki ott fekszik a kocsiba, osztán éppenolyan hangja van, mint Pisze Matyi bácsinak. Hát nagy csudálkozással látta, hogy abbiz ű maga Pisze Matyi bácsi.

- Matyi bácsi - mondja a gyerek -, hát kend mér nem mögy be a házba? Aszonta apámuram, hogy ma éccáka kimönnek a Leveles-tóhon.

- Ne papojj! - kiáltott rá Pisze Matyi. - Nem hallottad, hogy vizet kértem?

A gyerek be akart menni a házba, igen, de nem lehetett, mert a két kardos ember éppen az apját hozta kifelé, az óriás Imre apát, osztán olyan vasbékó volt a kezén, mint a Nyalka lónak a lábán, ha legeltetni kicsapták.

Az édesanyja meg rettenetes jajvésszel jajgat és átkozódik, hogy ki lehetett az a kettős nyelvű átkozott, aki az ő egy jó urát úgy eláztatta, hogy hintóval jönnek érte.

De a piros bélésű úr csak rászólt a kardosokra, hogy:

- Kocsira!

Akkor meg Imikét fogta meg szépen, és az ujjával integetett neki, még a szemébe is nevetett s vitte befelé a házba.

- Gyere csak, kisfiam, cukrot kapol. Mongyad csak te, hallod-e, hova akart menni a te édösapád ma éccaka a Matyi bácsiva?

- Én nem tudom - mondta a gyerek, s ijedten nézett a nagy fekete forma úriemberre, hiába színeskedett az neki.

- Dehogyisnem tudod, dehogyisnem tudod, azt csak tudod, hogy én vagyok a Títusz bácsi. Nekem mindent meg kell mondani - és még nevetett is hozzá. - Mondd csak meg szépen Títusz bácsinak.

De a gyerek észbe kapott, és csak mondogatta, hogy nem tudja, nem tudja.

- Mit nem tudsz? Azt, hogy Títusz bácsi vagyok? Megállj csak, sustákot adok, poltúrát. Hát az tudod mi? Hiszen a Leveles-tóra akart menni apád.

- Hászen akart, akart - mondta a gyerek.

- Tudod te, hogy merre van az a Leveles-tó?

- Nem tudom, hanem azt tudom, hun van eldugva a nyakli bicska, Maradékéknál.

- Hm. Osztán mi az a nyakli bicska?

- Hát bicska.

- Mit szoktak avval csinálni? Békát nyúzni?

A gyerek egy kicsit hallgatott, nagy kerek szemmel nézett, akkor azt mondta: igen! Amiről a csendbiztos mingyárt tudta, hogy na most elrontotta a dolgot. Micsoda bárgyúság, ő világosította meg a gyerek fejét, hogy mit kell mondani, mire való a nyakli bicska: pedig ezen a néven ki tudja, miféle bűnjel lappang.

- Járnak-e sokszor a Levelesre apádék? - s pattintott a gyerek orra előtt a két ujjával.

- Na ugyi, sokszor járnak.

De a gyerek nem szólott, csak nézett.

- Én nem is tudom, mi az.

- Én csak azt akarom tudni, hogy apád Matyi bácsival sokszor volt-e már a Levelesen?

- Ühüm - mondta a gyerek ravaszul, az orrán keresztül dünnyögve s úgy nézve, hogy na most semmit se mondtam.

A csendbiztos úr felállott, de nem adott poltúrát, se sustákot, hanem kiegyenesedett, aztán ment ki a házból, és rákiáltott az anyjára, hogy ne bőgjön, minden betyárt fel szoktak akasztani. Semmi az.

Felült a kocsijába, oda, ahol Pisze Matyi ült, meg az apjuk, Imre. Akkor a kocsis közbevágott a két jó lónak, és a kocsi elrobogott.

- Mit mondtál? - kapta el a gyerek karját az anyja.

- Én?

- Te, te. Mit monttá annak az úrnak?

- Úrnak?

- Hadd hajjam e! Mit beszélt neköd a házba?

- Hogy hun a Leveles.

- Mit mondtá, hun van?

- Én nem is mondtam sömmit - kezdett ordítani a gyerek, mert nagyon megijedt az anyja villogó szemétől, már tudta, hogy ki fog kapni.

- Mit ugattá?

- Sömmit.

- Még mit kérdött?

- Sömmit. Hogy mit csinának ott atyusék?

- Mit monttá?

- Sömmit. Én nem monttam sömmit!

- Még mit kérdött?

- Hogy a nyakli bicska.

- Mija? A nyakli bicska? Hunnan tuggya az a nyakli bicskát? Uramisten, szűz Máriám; édös terömtőm... Még mit mondott... Szójj, mert kettőbe hasítalak!

- Hogy sokszó mönnek oda?

- Mit monttá?

- Sömmit, csak aztat, hogy *ühüm*.

Az asszony elnémult. Nem is tudta, mit jelent ez most. Az urát meg fogják gyanúsítani, hogy folyton együtt van a bandával. Maga a fia vallott rá... De ez semmi: hanem mit szól a Levelesben a *gazda!*

Minden íze reszketett, hogy ha megtudja a *gazda*, hogy az Imre fia adta ki...

Feljajveszékelt:

- Aszontad? Aszontad? Te átkozott! Hogy mé nem is téptem ki a nyelvit ennek a kutyának, mikó a világra gyütt! No mögájj, no mögájj! No most mögtanítalak, hogy máskó mindönre aszt tuggyad mondani, hogy: *én nem tudok sömmit!...* Nem mögmondtam szásszó is te kutyakölyke, hogy ha valaki valamit kérdöz, asztat kő felelni, még ha mögnyúznak is, hogy: *nem tudok sömmit!* Én nem tudok sömmit! Nem értöd?...

- Értöm - reszketett a gyerek.

- Nohát, majd beléd szögezöm, hogy ezt többet el nem felejtöd!

Evvel megragadta a karját, vitte a gyereket a tűzhöz, ami ott égett a nagy kémény alatt a tűzhelyen, és kivett egy vesszőt, aminek az egyik vége égett, veresen parázslott. Akkor a gyereket a két térde közé fogta, a fejét hátra feszítette, a száját kinyitotta, az üszköt a nyelvéhez nyomta és folyton kiáltotta:

- Fogod te azt mondani még életödbe, hogy ühüm? Fogod te még életödbe azt vallani, hogy ühüm? Azt akarod, hogy *a gazda idevesse a szömit?* A gazda botjára akarsz te éngöm juttatni? Te bitang, te. Kölyök öjje el a szüleit, te!

A gyerek torkaszakadtából visított és összeesett.

Az anya fogta a vedret, és végigöntötte vízzel, hogy magához térjen.

Valaki megállott az ajtóban.

- Itt fogták Imrét a zsaruk?

- El is vitték, jaj, el is vitték - ordított az asszony. - Bár vertek vóna agyon mindnyájunkat. Hogy ilyen életöt kő élni, hogy nem szakad ránk az egész ég, ami csillaga van, mind. Minek ez az élet. Jaj minek az. Mönjön kend hamar, vágtasson a Leveleshön. Csinálják el, ami elcsinálni való! *A gazda össze ne húzza a szömit!*

Az ember megfordult s már ment is. Kint lóra ült. Lovon jött, és már vágtatott el.

Az asszony pedig csak sírt és jajgatott és szidta ezt a rettenetes, ezt a nyomorult életet, hogy bár szakadna vége, hogy már meg kellene dögleni inkább, mint hogy a *Gazda összerántsa a szömöldökit.*

Mikor van a magyar egy akaraton?

Mire Zsófi hazaért, a kocsik már régen elzörögtek Szeged felé. Először a maga házába futott be, mert az állat is fészkére búvik, ha baj fenyegeti. Ott megállott a ház közepén, s összekulcsolta a kezét.

Soká állott így, és nézett mereven maga elé.

Akkor felfohászkodott:

- Jaj istenöm, istenöm.

Mert a szegény ember hamar megijed. Kivált a szegény özvegyült asszony, akit az ág is húz. Ha most elveszíti a pártfogóját, mi lesz vele, mi lesz a sok gyerekkel. De mi leszővele magával! Még nem is tudja, mi fenyegeti, már űzöttnek érzi magát.

De már verik is az ablakot:

- Itthon vagy-e, Zsófi?

Egy asszony jött, Hódiné; minek jön ez ő utána? Mi köze hozzá? Mit akar véle?

- Zsófi! Hallottad mán?

És milyen hamis a hangja, csak úgy sivít belőle a hamisság:

- Jaj te szögény, hát neköd mögesött. Jaj, mi lösz mán véled?

Zsófi bent a házban csak remegett, csak rázta a rettegés.

És ez a kutya Hódiné nem mondja ki, mit tud, csak hagyja, hogy itt dideregjen a nagy félelemben.

- Nem vagy itt?

Muszáj megszólalni, mert tudni kell, mit hoz:

- Na, mi köll?

- Bemék hát.

És be is jön, és ahogy bejön, jaj de egy haszontalan nyiszlett asszony ez, kiapadt az arca, megnyúlt a szája, sovány, mint a sás, és éles, mint a szittyó.

- Milyen jó meleg van idebe. Milyen jól be van itten fűtve. Még sincsenek itthon a gyerökök? Hun vannak a gyerökeid, te Zsófi. De azé kűdöd el hazulról, ha nem vagy itthon, ugyi, hogy le ne szödjék a sok húst a gerendákrúl.

Összecsapta a kezét, s csak nézett.

- De mönnyi van itten, tán a hollók mög a varnyúk hordták be.

Zsófi tudta már, hogy az ő pártfogó gazdája, a Gazda, Rózsa Sándor, hogy avval van a baj... Már biztos, már lehet meghalni, mert ha nem lenne baj, akkor nem merne ez a cábár asszony így rájönni. Ez mindig irigye volt, ez csinálta a legtöbb kellemetlenséget, mert ha az egész falu védte is, ez az egy soha lakatot nem tett a szájára, ez mindig kimondta.

- Csak el ne horgyák! Mer tavasszal mönnek a varnyúk a falu tájárúl, mán tavasszal nincs keresnivalójuk, még azt se mongyák: kár, kár - és élesen nevetett. És éhesen, mint akinek üres a hasa, és kínjában üres hangon nevet, sír vagy beszél: nem volt ennek semmi a szavában, csak

rettenetes nagy éhesség. De mér olyan irigy. Mér olyan ellenség, mikor ő soha nem vétett neki. Semmi közük egymáshoz, még csak nem is itt lakik, hanem a falunak egészen más résziben.

- Szödik a zsiványokat! - mondta vidáman Hódiné.

- Hát te mit akarsz itten?

- Ha nem hallottad vóna: szödik a tolvajokat, a falásókat, a haramiákat. Mind összeszödik. Mind fölakasztik. Lábánál fogva. Levágik a fejit. Mindnek - és kacagott.

Zsófi rárohant az asszonyra, s megragadta a nyakánál fogva.

- Ezé gyütté? Ezé? Ezé? Mi közöd ahhon? Mi bajod tülle?

Megfogta, megrázta, meggyomrozta. Az meg csak hagyta magát, mert olyan gyenge volt, mint a sárga falevél.

- Erős vagy! - nyöszörögte. - Zsivány hordja neki a húst, a házába, attúl erős.

Zsófi tehetetlen dühében eleresztette. Evvel nem lehet bírni.

- Szétmégy, ha mögfoglak, szétmállasz, mint a tészta.

- Majd lösző még tísis. Tészta lösző, mög sár lösző, mög még asse lösző. Nem fogol te többet itt flangérozni! Sírva veszékölsz, hogy huva löttek a régi jó világok.

De már Zsófi nem törődött vele, ment ki a házból, s otthagyta Hódinét a házba, azt se tudta, mit kezdjen, szaladt át Veszelkáékhoz.

Som Mari ott állott a ház közepén éppen úgy, ahogy ő az elébb, mikor bejött Hódiné. Most Som Mari nézett őrá olyan vasvillaszemekkel. Félt az asszony, hogy most ő fogja támadni. Meg is támadta:

- Te vagy az oka - mondta, mert nem lehetett, hogy fel ne gyűljön benne és ki ne robbanjon a keserűség. - Te fordítottad el azt a szögény puha Imrét az igenyös útrú. Sose vót avval sömmi baj, még te rá nem lépté, ki nem forgattad a bűribül is. Tisztösségös betyárembört kaptál, de te mögrontottad a vérit, gazembört csináltál belüle. Most mondd mög, mondd mög, mit csináltál te?

Som Mari csak nézett és hallgatott. Fekete szemű, gúzstestű volt, erős és szilaj. Jó koszton is élt, mert az ura azért tudott keresni. Ételben hiányosság nem volt náluk, meg fiatalabb is volt Zsófinál, tíz esztendővel fiatalabb, még nem volt több huszonnégy esztendősnél. Hát csak szikrázott a szeme, és egyet toppantott:

- Mit akar kend vélem? Nem a pandúrok vitték el? Nem ű vót az első, akit mögfogtak? Még kend gyün rám? Vén lotyó!

Éppen úgy kifakadt, mint elébb ellene a másik asszony, toporzékolt, és ömlött a szájából az áldás:

- Mongyál ki mindönt. Azt parancsolom, mindönt mongyál ki néköm. Te csináltad, de az Isten rád taposott. Kelepcébe akartad csalni a Gazdádat, te utolsó, te szemét. Hetfén hajt ki Szömötör? Hetfén? Ezt fundáltad ki, hogy a Levelesnél ott fogják a Gazdát? Hetfén mönnyön oda ű maga egymaga? Hogy te a pandúrokkal rajta lögyél?

Ugyanakkor Som Mári is kiabált:

- Mán látom, maga csinált valamit, maga betyárkapca! De most nem bánom, nem bánom, mögvert az Isten engöm is, de kendet még százszorta jobban. Mer az én uram haza fog gyünni, de a maga dicsősége le van törve.

Zsófinak megnyílt a szeme. Azt hallotta, hogy Imre haza fog jönni - erről kitalálta, hogy talán csak cselfogás az egész. A pandúrok csak azért fogták el a besúgójukat, hogy evvel a többit megvakítsák. Vagy hogy ez legyen az útmutatójuk, merre menjenek. Pisze Matyi is régótátul mindig gyanús volt az egész világon. Avval nem lett volna szabad egy házba megállni, „jaj istenöm, most mi lösz, kezdett újra rettegni, hogy mit csinálnak még ezök a cudarok...”

De Som Márin nem az látszott, mintha csak álság lenne az egész, ordítani kezdett fájdalmában és keserűségében. Hogy éppen most fogták el az urát, mikor már kezdett csöndes ember lenni belőle.

Átkozta válogatott szitkokkal azokat, akik az ő jó emberét a rossz útra vitték, és oly nagyon, hogy ily fiatal asszonynál nem is lehetett érteni, hol tanulta a csúf szavaknak ezt a zuhogó pocsolyáját.

Még Zsófi is elhallgatott, most, hogy Som Márit nézte, újra feltámadt benne a gyanakvás, hogy hátha mégis igazat tesz ez az asszony és szívéből jajgat. Hátha a betyárok közt szedték össze őtet is. Hiszen ha idáig merészkedtek a hajdúk és pandúrok, hogy bejöttek a faluba, s vizsgálat és kutatás nélkül a tetthelyre, úgy fogták meg, akkor cél volt rá téve: akkor a többit is így szedték.

Kint az utcán most már igen sok asszony, gyerek futott össze. Mindenki látni akarta a Veszelka Imre feleségét meg a Zsófit.

Mindenki hallgatott, tátotta a száját, a sok rongyongyűlt népség fázva, dideregve, kék szájjal nézte a házat, hallgatták a két asszony lármáját. Bökdösték egymást, hogy no, most veszekednek. Most tudják. Most őket is elérte a baj... És nevetnek rajta, de annyira fel voltak ők is izgatva, hogy nem is tudtak nevetni: mindennél nagyobb dolog, hogy megindult a betyárokra a veszedelem. Jaj, csak nekik bajuk ne legyen belőle.

Mindenki némán nézte a kis házat, akartak is, nem is mertek meg nem is tudtak szólani. Senki se merte kinyitni a száját, mert az ember nem tudhassa, mi fog ebből lenni még. Hátha megint kiszabadulnak a betyárok, akkor jaj az egész falunak, hogy most nem mellettük állanak. Rettenetes bosszút fognak azok tartani, felgyújtják a falut, pozdorjává égetnek mindent, ölnek, vágnak, lőnek... sose lehet tudni... Igen, de az meg valamennyiüket vigasztalta, hogy ha meg az összes betyárt össze találnák szedni a pandúrok, akkor meg a másik baj jön, ha most meg nem mutatják a foguk fehérjét: a hatóságbeliek fogják őket nyúzni, húzni, verni, kínozni... Keresik a betyárokat, és olyankor, azt már jól tudják, mindenki gyanús és „ez is betyár, ez is velük vót”, „ez is velük tartott...” Ha csak valaki egy szót nem szól legalább, akkor vége a világnak.

Egy öreg asszony, akinek az ura pandúr volt valaha, hát ő ma is azzal tart, szólalt meg először:

- Ezt is mögértük! - mondta élesen s köpött. - Ezt is mögadta az Isten.

És nyerítve kacagott, mintha neki nem lett volna soha haszna abból, hogy a betyárok személyválogatás nélkül ajándékoztak a faluban mindenkinek, mikor jöttek, s hoztak vásznakat, gyócsokat, posztókat. Egyik kaputól a másikig mérték, így adták, míg csak el nem fogyott.

A pandúrné Katona Ferencné folytatta:

- Vagyon szövetségük, de az is mögszakad, ha a jóisten akari. Mögtagadták az Istent, és az minden hivataljuk, hogy valamit az ördög parancsol, el fognak abba járni... Azér csókolgatták az ördög alfelit, hogy annak a nótájára táncoljanak... Bak vót az első, annak a táncára esküdtek bé betyárnak: azé nem löhetett mögfogni őket ilyen sok ideje, de mögtörte Szűz Mária a gonoszságot, most mind elszödték ezöket...

A rikácsolásra a többi asszonynép is megbolondult, és kezdtek nagyon lármázni. Malmos Kata, Rohonkáné, Horvát Ágnes, öreg Csikósné, Pörének az anyja, Kökényné, Szandané, Rácz Kata urastul, mind a Katona Ferencné szavára perdültek és fújták, fújták a szitkot.

Egyre többen gyűltek össze és egyre többen átkozták a két betyárfeleséget, mert Zsófi csak betyárné volt, ha az ura oda volt is katonának. Mindenki tudta, amit tudott, hogy a Gazda szeretője, attól vannak a gyerekei, és ha soha Rózsa Sándort emberi szem életben ebben a faluban nem is látta, az csak azt bizonyítja, hogy ördöngősség van a dologban, boszorkányság és olyan tudomány, ami ártalmára van a községnek.

- A szentségöt visszaköpdöste az egyházban urastul, mikó oda adták az atyák a szentségöt, hasonlóképpen kiköpték.

- Az imádságot visszafelé mondta, amint az ördög parancsolt nekik mondani, úgy mondta!

- Tizönkét esztendő alatt számtalanszor bagzott az ördöggel!

- Attúl olyan kövér, más jutalmat nem ígértek neki az ördögök, csak hogy, egyík, egyík öleget, és a sovány is mög fog hízni.

Tomboltak, ordítoztak, jó szögedi módra már megint a boszorkányvilágba süllyedtek vissza, mert az titokzatosabb és csodálatosabb, mint a betyárság és a betyárokat se lehet megérteni boszorkányok és ördögök nélkül.

- Most mögvannak a pöcsétösök! Mindnek a combján a pöcsét. Mindön hónapja kiújul, mint a sömör... Nem betyárok, ördögök.

Biza ördögök, mert aki betyár, aztat elébb-utóbb főkötik, de aki ördög, csak a töheti tizönkét esztendeig a munkát.

Már körül volt véve nemcsak a ház, hanem az egész utca. És már senki sem tudta, miért, valamennyien ordítoztak és szitkozódtak, a fiatalok nevettek, a gyerekek ugráltak és göröngyökkel dobálták a házat. Ott volt a két fiatalember is, a rektor fia, meg a másik, a tüzes-szemű:

Azt mondja a tüzes-szemű:

- Barátom, szörnyű időket élünk, itt más segítség nincs, csak a nép fölvilágosítása. Tanítás kell, nevelés, ezek ebben a ti falutokban még éppen olyanok, mint száz esztendővel ezelőtt, mikor a boszorkánypörök voltak. Száz év a magyar nép lelkén semmit nem köszörült és nem simított. Ó, honom, honom, nemzetem nagyjai, látnátok ezt a szörnyűséges csürhét, s megiszonyodnátok a fajtól és az emberi állatnak gyalázatosságától.

De a rektor fia csak nevetett és semmibe vette a dolgot. Azt mondta:

- Tudod-e azt a találós kérdést, cimborám, hogy mikor van a magyar egy akaraton? Mikor kártyáz, mert akkor mind nyerni akar... meg mikor a templomból gyün kifelé, mert akkor mindenki első akar lenni...

- Meg mikor az ártatlant kell agyonverni - mondta a tűzfia -, mert akkor mindenik azon versenyez, ki üssön rajta nagyobbat.

Titok a pusztán

Az öreg Szömötör számadó nagyon megelégedett és nagyon derült volt a gulyája mellett.

Hogy a betyárokat összefogták, most aztán a legnagyobb nyugalommal hajtotta ki, még éjfélkor a marhát a mezőre. Még most ugyan nem sokat ér ez a mező, a sima szárú fű, a juhcsenkesz borítja a síkot a végtelenségig, ez meg még nem hajt, ennek a szürkés, vékony, finom elhalt szára borítja a talajt. A pocséták mellett már itt-ott kezd zöldellni a fű, de hol van még az is attól, hogy azt az állat harapni tudja.

És mégis jobb itt, mint a kopár karámban, ahol egymásra volt dúlva egész télen a barom, s a kerítésen nem mehetett át. A kerítés szalmából volt, trágyás szalmából, amit nem tud az állat megrágni. Ott nyomták, törték egymást a fekete nyakú, nagy szarvú jószágok, várták, hogy az idő múljon. Úgy dobtak nekik hajnalban, délben valami takarmányfélét. Erősebb volt a tél, mint ahogy számították. Most már harmadik esztendeje erős telek vannak, nagy havak, nagy árvizek, gyenge termések s óriási nagy árak. Ennek nem tudott ellenállni az úr, Pandirkó Guszti, eltékozolta a kaszált takarmányt. Elvitték a katonák, ebből most az lesz, hogy a szegény állatok a bőrükkel számolnak el.

Hát a betyároknak is kitelt a kommenciójuk! - morfondírozott öreg Szömötör, s pattintott a kutyájának.

A nagy komondor nyeffentett egyet, piros nyelvét kilógatta, még nevetett is. A komondor tud nevetni is, meg haragudni is. Nagyon meglátszik a pofáján, mit érez. Most persze nevet, neki is tetszik a szabadság, a puszta, a napsütés. Kiválóan szép nap lett mára. A hó legnagyobb része elment már, vízzé vált, de a szél még hideg. A pusztán a szél soha meg nem szűnik. Azért nem üti meg a guta nyáron sem a kapást a kukoricaföldön, mert mindig legyezi őt a szél, és az izzadtságot párologtatja.

A komondor összenevetett a gazdájával. Nem lehetetlen, hogy ő is tudja, miről van szó. Arról, hogy a betyárokat összefogták, és most szabad a kutyának kutya lenni, a baromnak barom, és az ember is lehet ember. Nagy öröm és nagy megnyugvás az, hogy két ember elég most a gulya mellett. Szömötör számadó csak a kisebbik fiát hozta ki magával, a többinek otthon kellett maradni, hogy rendet csináljanak az ólban, az állásban, a karámban.

Ők ketten most vígan, lóháton kerülik a nagy nyájat. A két komondor meg segít nekik. Komondor nélkül meg se lehetne őrizni. Hét ember sem tudná megcsinálni, amit a két kutya.

De hát így semmi az egész. Ezt csinálta az apjuk is, nagyapjuk is, fel az isten tudja meddig. Kemény élet, de jó nekik, mert megszokták, megszerették, becsülik és örülnek neki. Ha meg még betyár sincs, akkor valósággal paradicsom. El se lehet gondolni ennél szebbet, jobbat, igazibbat.

Most aztán lehet nevetni a betyáron - gondolja az öreg Szömötör -, mer ha mindet nem is győzték kocsira rakni, a többi hallgatni fog, akár esztendeig is. Ilyenkor, ha röndcsinálás van, még Rúzsa Sándor is el szokott tűnni két esztendőre is. Kivált, mikor a felesége olyan soká betegösködött. Tüdejét köpte ki szögény Veszelka Juliska. Muszáj volt helyben tartani, akkó Sándor is mindig helyben állt. Legföljebb, hogy mög ne rozsdásodjon, olykor-olykor egy-egy távoli kiruccanást csinált valamerre Sárrétre vagy lefelé a Bácskába. Mer vannak cimborái, nem hagyják el.

Pedig a betyármestörség is olyan, hogy folyton gyakorolni köll, mer másképp kiszokik belüle. A betyár, ha van neki egy napra való elesége, dehogy is vállalkozik valamire. Inkább koplal és röttenetösen beosztja a falatot. Belesoványodik, míg aztán elszánja magát arra, hogy valami után nézzen. De még akkor is csak úgy indul útnak, ha elébb jól leissza magát: ilyenkor a legbátrabb, a legügyesebb, mer ilyenkor aztán nem bánja, ha életre-halálra is megy a dolog.

- Azért van, van betyár; van. Farkas is van, héjjába irtják. A betyárt is úgy irtották az én gyerekkoromba - mondta az öreg az ebédre előkerült fiának -, hogy a Kutas mellett, Komádi felül vót egy sziget, azt azér híjták Tolvaj-szigetnek, mert itt a nagy vízbe nem löhetött hozzájuk férni, itt bújtak mög a bihariak. Hát eccör nagy szárazság vót, fiam, osztán, a betyárok kigyüttek, osztán az erdőbe lappungottak, de olyan nagy vót a szárazság, hogy még az erdő is kihótt. Hát akkó a vármögyét rájuk csődítötték, űket mög mögfogdosták. Úgy mentek rájuk, mint a farkasra. Körűvötték, lűtték, vágták. Ügön ám, de azok is fegyverösök vótak, azé mégis kevesebben vótak, hát űk húzták a rövidebbet. Mögfogdosták űket, gúzzsal jól megkötözték, osztán odavitték mindet a szügetbe, a Tolvaj-szügetjibe, ott osztán mind agyonlövöldözték őket. Ilyen kezdésű nótájuk maratt:

a sárréte mellett tizönkét katona
kinek kapitánya hirös lengyelgyurka

Azt mondja erre a fia, Szömötör Dani:

- Édösapám, éccakára is kinn maradunk-e?

Öreg Szömötör nem felelt. Meg se mozdult. Csak a szeme bámult bele a határba; az orra szagolta a szellőt.

El is térűltek egymástól, osztán mikor délután mögint összekerültek, azt mondta a fiának:

- Ha mög nem váltódzik.

Erre a fiú örömében, hogy kint maradnak a hűvös éccakára, a jó subába, fütyörészni kezdett:

a röszkei patakparton
rúzsaszál nyit egy kis dombon
barna kisjány fonogatta
a szívemet belefonta

Ebbe a nagy csöndbe zördült meg az ég.

A legény száján megakadt a nóta, soká nézett a távolba, akkor azt mondta:

- Édösapám?

És orrával intett a messzibe, ahol lovas tűnt fel. Mégpedig a falu felől.

Soká nézték, ki lehet az, mi lehet az, a lovas nagyon űzte a lovat; mi baj lehet a faluban.

A pásztor nem fél, nem is tudja mi az, félni valakitől: de a faluból ha vágtatva jön egy lovas, akkor bizony mindenkinek megáll a szíve verése. Hátha kijött az úr maga, aztán megtudta, hogy a gulya ki van hajtva; vagy leégett a falu; vagy kihalt a család; minden baj érheti az embert, ha nincs otthon.

- Jani? - kérdezte Dani, aki úgy gondolta, talán a testvére jön utánuk a hírrel.

Az apja megingatta a fejét. Nem látott olyan jól már, mint a fia, de az nem Jani.

- Nem üsmerős - dünnyögte.

- Betyár? - kérdezte Dani.

Az öreg hallgatott, de igen kedvetlen lett. Nem szerette, hogy betyár legyen. Hát ezeket még a jégeső se pusztítja ki. Hogy fagyott volna ki valamennyinek a magja. A télen.

- Lóra! - mondta nyugodtan, s nézett a lova után.

Elővezették a lovakat. A fokos kézben. A gulyásostor leszedve, hogy ha kell, az is kéznél legyen.

Megszorították a nyergelőt, a hevederszíjat és felültek. Már most olyan világ van, hogy fiatal gulyás is nyeregbe száll.

A betyár is, ha az volt, az is nyeregbe van.

- Mégse köllött vóna - mondta az öreg lassan.

A fia megértette, hogy mégse kellett volna kihozni a jószágot a mezőre. Most a másik oldalon, napkeletről, másik két lovas jelent meg. Azok is vágtatva jönnek.

Hát mi történt akkor? Hova lett Veszelka Imre?... Hászen mindenki azt mesélte, hogy a betyárokat összeszedték a pandúrok... Mégis akad?...

Igen nagy gyanú támadt bennük, hogy valami nincs rendben. Talán csak Veszelkát kapták le. Meg Pisze Matyit... Három betyár is jön: kettő keletről, egy meg nyugatról... Már az sincs rendjén, ha három jön kettőre... De még azok fegyverrel ám, a betyár istenit. Őnekik meg semmijük, csak a fokos meg a bot...

Az öreg keserűen dünnyögte a fogatlan száján:

- Nem ér e mán sömmit.

A fia elszántan nézett a közeledők elé. Az öregnek igaza van.

- Nem haggyuk magunkat. Igaz? Édösapám?

Az öreg hallgatott. Megérezte, hogy fájás van a bal karjában, vállától kezdve; az oldalán meg boszorkányszúrás... Hatvanon túl, menjen el az ember aludni...

Elébb a falu felőli legény ért hozzájuk.

Tisztességesen köszönt.

- Dicsértessék.

Az öreg valamit alighanem morgott, de nem érteni mit. A fia meg annyit se szólt, csak izzott a szeme. Markolta a botot.

- Hun jártok erre? - mondta öreg Szömötör.

- Hát... csak.

- Csak?

- Csak.

- Hároman?

- Többijek gyünnek.

- A többijek is gyünnek? Hunnen?

- A Gazda kűdi.

Az öreg Szömötörben meghűlt a vér. A gazda?... Hát a gazda most is gazda? Akkor micsoda marhaság volt az tegnap a faluval...

- A Gazda?

- A Gazda.

Rózsa Sándor láthatatlan alakja magasra nőtt. Még délibábnak se híre, se hamva, de a Rózsa Sándor ki nem mondott neve feltornyozott a tavaszi kék égre a napsütés gyenge aranyában.

Szömötör gulyás már tudta, hogy semmi sem lehetséges. Parancs jött. Gondolta, az ő kenyerének vége. De inkább annak, mint életének.

Igen el volt csüggedve ezért a szamárságért, hogy egy szóra felült, s mindent elhitt. Cseléd-ember semmit se higgyen. Száznyolcvan darab marhát hozott ki a maga szakállára a pusztába. Elibe hozta a betyároknak, hogy ne kelljen nekik befáradni a faluba.

A földesúrra gondolt. Pandirkó Guszti kemény ember volt és parancsolt, és aki nem tartotta a parancsot, annak jaj volt... Öreg Szömötör már érezte, hogy lábának ujjait felhasogatják és kezét megcsonkítják, és a pandúrkorbács csattog... Most már mit tehet: legjobb volna elesni itt egy nagy verekedésben, de az is minek... Legyen meg az istenverte örménynek a maga öröme... Ha az egész falut napról napra róhatja, tépheti, fosztogathatja, akkor mit számít már az az egy öregember, akinek megesett a szíve a szegény jószágon, és a gazda tudtán kívül akarta javukat... Pandirkó Gusztinak ez nem egyéb, csak mintha kétszáz darab kő volna: ha meg-döglik, bőrin talán többet vesz, mint az egész állaton, ő csak aztat számolja...

Errűl is le kell szállani, a lóról.

Betyár nem alkuszik. Lovat el.

A hó még ott gubbaszt a nádasok szélén, a hajlásokban, gödrökben, a gulyások ott ültek még a lovon, és csak annyit gondoltak, amennyit lovon lehet.

A betyárlegény a legnagyobb nyugalommal gyújtott pipára. Csúf egy fickó volt. Tömpe orrú, nagy szájú, buta pofájú. Evvel beszélni, akar a lóval. Még csuda, hogy le nem lövi őket.

A másik két legény megcsöndesedve közeledett. Már látták, nem sürgős. Úgy léptettek, mintha semmi se volna fontos, csak hogy a lovuk kátyúba ne lépjen.

Mikor ideértek, megemelték a jobb kezüket a kalap felé és aztán:

- Dicsértessék.

Evvel megvolt.

A szél fodrozta a kalap alól kilógó hajukat. Fent vadlibák repültek az égen. Odaírták a nevüket az ég oldalára, ahogy az iskolás gyerek a palánkra ír cifraságot. Nagyot is kurjantottak a magasból, éleset, nyerset.

Ők is intettek a kalap felé. Nem volt leszíjazva a kalapjuk, óriási szegedi kalap, még a szél se viszi el, az úgy beleszorul a fejbe, hogy csákánnyal kell leverni onnan.

- A gazda azt izente, hogy kentök hazamöhetnek.

- Hazamöhetünk?

- Haza.

Hallgatott az öreg gulyás. Tehetetlennek érezte magát.

- Jószág?

Kérdezte egy kurta szóval.

- Itt marad.

- Legel?

A fiatal betyár elmosolyodott:

- Legel.

- Éccakára hun hál?

A fickó felpattant és nyersen vetette:

- Mán ahhon kendnek sömmitelen, de sömmi köze.

- Sömmi.

- De sömmi.

Az öreg Szömötör bólintott, mintha a feljebbvalónak tudtul kellene adni, hogy megértette.

No ezt kihozhatta ződ fűre, ezt a marhát...

Odanézett még egyszer keservesen rájuk, és látta, hogy a fekete nyakú szilaj bika hogy kaparja szarvával a fődet. Hó alól is kikapar ez a hűséges, ami neki kell, annyit.

A másik oldalon a Békés kezdett türkölni. Talán az is megérezte, hogy valami nincs rendjén.

Ennek jól adták a nevét, mert egy se volt olyan békételen, mint ez az egy fiatal bika. Megérezte ma a tavaszt, és ugrik benne a természet, most választotta ki az időt, hogy fejjel nekimenjen egy másik bikának. A két állat egymásnak feszítette a fodros fejét, szarvukat ferdén összenyomva tolták egymást, mintha betyárvirtust akarnának csinálni.

- E mán üszőt akar hágni - nevetett fel egyik betyár.

De az öreg Szömötör nem törődött vele, csak nézte. Gondolta, mi lesz, de már úgyis mindegy.

A két bika nagyszerűen megtürkölte egymást. Akkor egy harmadik bika jött oda, és mintha a táncban volnának, csak odaint, és a dühös Békés otthagyja a vetélykedőt, ez is elballag, ő meg már rogyadozó térddel, fújva, lihegve neki az új bikának.

A betyároknak tetszett a dolog. Vígan nézték, és nagyokat kacagtak. Dani egyet kongatott, de a bikák oda se ügyeltek. Dani az apjára nézett, csináljon-e valamit a bikákkal. Az öreg a szeme pillantásával legyintett, minek a. Mindegy mán.

A betyárok hó, hó-gattak, és nagyokat nevettek, nézték a türkölést.

Békés az új bikatársával becsületesen megtürkölt. Nyomták egymást előre, hátra, a fejük az mintha össze lett volna ragadva, semmiképpen el nem vált egymástól.

De most egy negyedik bika vált ki a nyájból s komor fenséggel közeledett, és beállott a viadalba. A Békés abban a pillanatban, mint egy fáradhatatlan táncoslány, otthagyta a második bikacimborát, és ennek ment neki. A másik bika félre, a negyedik hatalmasan bele.

Ám a Békés már békételen volt. Már nagyon ki volt fújva, dühödve, és szakadt a tajték róla. De azért állotta, bírta.

Akkor egy ötödik bika a nyájból kijön, nekiszegi a fejét, oldalról belerohan a Békés oldalába. Nem a fejit kérte, hanem a nagy puffadt oldalába szögeli bele, s a roppant rohanással felborítja a tajtékos Békést.

Mikor a Békés felborult, úgy fordult, hogy a két jobb lába a földön, a másik kettő azonban felvágva a levegőben.

Az új bika pedig nekimegy, döfi, szúrja, vágja a hasát, az oldalát, a hátát, ahol éri, megtapossa, át is ugrik rajta, a roppant állat, mint egy kecske, újra nekiszalad, és addig nyomja, amíg csak meg nem unja.

A pásztorok már régen botra kaptak volna és verték volna szét a bikákat, de a betyároknak semmi hasznuk nem volt belőle, ha a megvert bikát megmentik, vagy nem mentik: mi az nekik ahhoz a mulatsághoz képest, amit a bikaviadal jelentett. Leintették hát a pásztorokat, és cifra káromkodásokkal ujjongattak a bikák felé.

Azért a Szömötör Dani mégiscsak nem bírta visszatartani a virtust, rárohant a bikákra, és leverte az áldozatról a győztest.

Már a többi verekedő bika félreállott, mintha nem is törődnének semmivel, ők elvégezték a maguk dolgát, és most már pihennek. Mikor a ledöntött, meggyomrozott bikát, a Békést megnézte Dani, egyetlen karcolást se látott rajta. Oly szépen tudták csinálni a páros viadalt, hogy csak ütöttek, de nem szúrtak. Ha a pásztorral viaskodik a bika, legfőbb célja, hogy a szarvát belemerítse a hasába, s felszúrja az embert vagy lovat vagy kutyát, mint nyársra a szalonnát: de ebbe a maguk birkózásába semmi vér, semmi más, csak hogy a nyugodtabb bikák nem tűrik, hogy valaki köztük szilajkodjék.

- Ebből lösz a kivert bika! - mondta az öregebbik betyár.

- No indítsunk - szólt a másik fellélegezve.

Mielőtt leszállottak volna a lóról, mondja Dani a betyároknak:

- Minek fogták mög Veszelka Imrét a pusztázók?

- Mögfogták?

- Csöndbiztos gyütt érte, mög négy pusztafi.

- Láttad?

- Én nem láttam, de édesanyám látta.

A betyárok nevettek.

- No akkó ű mán jó helyön van... Mán akkó neki nem köll félteni a bűrit.

Az öreg Szömötör, még mindig lovon, gyanút fogott. Hiszen akkor itt valami nincsen helyén.

- Minek gyüttetök máma erre, gyerökejim?

- A Gazda kűdött.

- De minek kűdött bennetöket máma a Gazda. Hiszen én csak hetfén akartam kihajtani a marhát, ha jó üdő lött vóna odáig...

A betyárok figyelmesen néztek az öregre.

- Osztán mér hajtott ma?

- Hogy mér - mondta az öreg, de nem mondta meg, hogy azért, mert azt beszélték: az összes betyár be van fogva... - Tán hírt kűdött valaki?

- Gazda tuggya! - mondta a legtekintélyesebb betyár s intett: - Le mán, le!

Az öreg lefordult a lóról. Tudta, hogy ő többet ebben az életben lovat nem kap maga alá.

- Kendnek azt hatta a Gazda, hogy mönnyön haza a faluba. Mongya mög, hogy a jószág kézbe került... Sömmit se féjjön. Magát még csak egy ujjal se bánthatja mög senki, a mán e' van intézve...

- Értöm - bólintott keservesen az öreg számadó.

- Fija velünk gyün... Segít hajtani a marhát... De kend otthon maradjon... Mongya, amit akar. Mongya csak, hogy a bal karját emelni se tuggya...

- Hiszen ha tunnám! - vetette az öreg.

A betyár nevetett

- Tuggya azt a Gazda, ne féjjön: azér Gazda... A falunak mög azt mongya mög: a Gazda nem engedi, hogy Röszke faluban akárkinek is bántása lögyön... Senki se féjjön... semmit se féjjön... kend se.

Az öreg gulyás megvakarta a fejét a kalap alatt. Hogy neki a betyár adjon kegyelmet, irgalmat meg segítséget... Hajh, keserves isten!

Ahogy napkeletre néz, újra jön három lovas, vagy négy... Most már ezek heten is vannak. Mit lehessen velük kezdeni: másfél ember... Mert a bal karja miatt felet se számít...

- Jól van - mondja -, egy halállal mindönki tartozik.

Avval megfordul, és elindul gyalogos lépésekkel a távol falu felé.

Azt az egy halált, azt még nem látja szükségesnek, no.

Viszi magával a puszta titkát. A megfejthetetlent, amit sose fog kibogozni senki. Mert ilyen titkokkal van tele a puszta, mint lidércekkel és seprűn lovagoló boszorkányokkal.

Fehér asztalnál

Hajas plébános úr is kíváncsi lett már, mi történik a faluban, hogy már második napja annyi lárma, zenebona hallatszik be a csöndes plébániára.

Feltette azért kemény és zsinórral díszített kalapját, kezébe vette ébenfa sétapálcáját, és orrát kétszer is megtörülve és a zsebkendőt gondosan összehajtogatva s eltéve, elszánta magát az Úr nevében, s kilépett a boltíves bibliothecájából, ahol oly meghitt csöndben élt hivatásának. Még visszapillantott, mintha utoljára látná a fehér falakon a régi szentképeket és a felfüggesztett kisebb-nagyobb kereszteket és olvasókat, s behúzta maga után az ajtót.

- Rákhel - szólt az előszobában, s még egyszer mondta erőteljesebben: - Rákhelka!

A szóra középkorú viruló képű asszonyság lépett ki a konyha felé vezető ajtón, s mosolyogva és figyelmesen nézett a plébánosra.

- Hogy lesz elkészítve a vadacska - mondta a plébános, aki egy kicsit tótosan beszélt.

- Főtisztelendő úr, savanyú páccal és bő mártással - mondta az asszonyság, s megmutatta harmincegy fogát. Egy ugyanis és sajnos éppen elöl, középen kitöredezett, és igen helyessé tette az asszonyság arcát, ha nevetett, valami gyerekes kedvességet mutatott.

- Nem kell annyi babérlevelet belerakni, mert a sok babérlevélke az kicsikát kesernyéssé tesz itet.

- Világért se, főtisztelendő úr, világért se - mondotta a gazdasszony, s melegen nézett a plébánosra, aki igazán olyan volt, mint egy dundi gyermek. Oly fontoskodva tudta mondani, hogy a „babérlevélke kicsikát kesernyéssé tesz itet”.

Evvel a plébános úr intett, aztán keresztvetést jelzett s elindult.

A gazdasszony utána nézett, s addig ott maradt a tornácajtóban, míg a plébános úr botja végig-kopogott a lépcsőig, s a ház végén álló kiskapun kiment az utcára. Még közben rápillantott a ház előtt álló kiskertre, mely gondosan fel volt ősszel ásózva, és a kényes évelő virágok szalmával voltak letakarva. Kis paradicsom ez a plébánia, ilyen nincsen több egész Csongrád vármegyében.

Az utca hosszú volt és elhajolt, ahogy a hajdani vizek parancsolták. Most már nincsen annyi mocsár a falu belsejében, mióta a töltéseket jobban rendben tartják, de még húsz évvel ezelőtt, mikor a plébános úr ide helyeztetett, akkor bizony még elég kellemetlen volt, mert a kis házak mind a bűzhődött sárban, fertőben állottak. A plébánia ugyan a falu legmagasabb pontján volt építve a templom mellett, úgyhogy ha addig feljönne a víz, akkor már az alsóvárosi templom tornya derékig vízben kellene, hogy álljon.

A plébános úr nagyon jószívű ember volt, nagyon sajnálta is a szegény népet, de mit tehet egy pap, imádkozik az Istenhez, hogy adjon mindenkinek békességet, és távoztassa el az árvizeket.

Ahogy a rektor-ház mellett elment, nagy volt a sár, és fel kellett lépnie a kerítés melletti kicsit magasabb földhányásra, hogy bele ne lépjen a sárba. Még meg is kellett kapaszkodnia a léckerítésbe, amely korhadtan, megzöldülten húzott el a ház előtt, s mivel így lassabban haladt, meghallott néhány szót, amit bent mondtak.

Egy érces fiatal hang erős kiejtéssel azt mondta:

- Én barátom, ott voltam a követválasztáson. Igen, én magam is ott korteskedtem, mikor pesti követté választotta a felséges nép Kossuth Lajost.

A plébános úgy megijedt, hogy csaknem eleresztette a kerítést, mitől Isten őrizzen, mert akkor belesuppadt volna a pocsétába, s ha el nem esik is, de az egész lábtyűje megmerülhet; hogy éppen a rektorház előtt van ilyen sár, persze a sok iskolás nebuló tapossa fel a földet, mert az iskolás gyermek olyan, mint a malacok csürhéje, az csak rosszat csinál.

A plébános úr egész megrökönyödött, megint keresztvetést jelzett, s azt mondta magában:

Az egy tűzre való lutheránus!... ach!

Továbbment a házon túl, egyebet nem hallott. De volt elég tűnődés, hogy ki lehet az a fiatal, aki mondta. Igen, ő is olvasta, hogy ama bizonyos Kossuth nevű egyént a pestiek nagy lármával követté választották meg októberben, s azóta folyton lehet hallani ezt a nevet, mert Pozsonyban a diétán soha be nem fogja a száját eme bizonyos egyén, hanem mindenkor olyanokat beszél, amit az egész ország utána mond.

A plébános úrra igen rossz hatást tett, hogy amint a világra kilép, azonnal ilyen rossz nevet kell hallania. Egész testében borzongást érzett és féltette azt a nyugalmat és kellemes valóságot, amit különben maga körül talál.

A plébánia a jobbak közül való. Könyve is van elégséges, nemcsak a breviárium, mint legtöbb plébános kollégájánál, hanem Aquinói Szent Tamás és számos egyházatya ott üldögélnek fejénél a pipatartó mögött, és vigyáznak óráira és perceire.

A plébános úr nem volt harcos természet. Békés szív volt, szerette a tiszta, meghatott életet, nem szerette, ha valami megnyugtalanítja. Kossuth Lajos. Mely infámia. Megháborítani ennek az országnak megszokott békességét és nyugalmát. Csak semmi nem mozdítani - mondta magában tótos kiejtéssel -; még gondolatban is hibásan fogalmazta a szavakat, de ez őt egyáltalán nem zavarta -, családja a felvidékről való, s ő jól tudja, hogy ezek a Kossuthok is onnan származtak volna. És egy felvidéki zaplacsek hallgasson. Aj, aj.

Ahogy továbbment, meglátta a kis házak végtelen sorát. Valamennyi sárból és vesszőből volt készítve, s szalma- vagy nádtetejük volt. Kerítése nagyon kevésnek volt, úgy nyúlt ki a ház vége az utcára, hogy semmi se oltalmazta. A házak előtt a most megint kisütött napfényben apró gyerekek ugráltak, és valamennyien mezítláb tapostak a sárban. És mégis mily erősek, egészségesek - mondta magában -, megedződnek a szeginkék.

Hirtelen néhány asszony futott szembe vele. Futós léptekkel közeledtek, közben szakadatlanul beszéltek.

A plébános megütődve nézte azt a zűrzavart, amilyet húszévi papsága alatt még sohasem látott. Mi történhetett? Valakinek a tehene felfúvódott s döglődik; vagy beszakadt valahol a kút és beleesett valaki; valami nagyon nagy dolognak kellett történni, hogy négy asszony is, Borboláné, Rácz Kata, Monyi Istvánné meg Dugonyáné... Igen, ez a Dugonyáné, aki legjobban povedál...

- Gyünnek a betyárok! - hallotta. - Gyünnek a betyárok! Mindenkit fölnyársalnak, aki ellenük vót!

A plébános úr nagyon megbánta, hogy ma kijött a házból. Éppen ma. Miért kellett neki kijönni; nem szerette a betyárokat sem. Neki még ugyan soha semmi baja nem volt a betyárokkal, mert ő mindig kiadta nekik a kommenciót, az alházban, a plébánián, állandóan három teríték volt az

asztalon, hogy ha a betyár jelentkezik, akkor azoknak abban a szempillantásban tálalhassanak. Na hja, másképp ma nem megy. Rózsa Sándor így parancsolta, s erről nem szabad beszélni, ezt meg kell cselekedni, és akkor az embernek semmi baja. Hallott valamit fél füllel, hogy Rózsa Sándor Röszkét külön kegyben tartja, s az idevalósiaknak még soha semmi bajuk nem volt, de erről nemigen tudott semmit. Nem mert felőle kérdezősködni, mert rettegett, hogy ha valamit megtud, akkor azt kötelessége lesz följelenteni, mert különben bűnpártolás gyanújába esik. Följelenteni pedig a betyárokat nem lehet, mert akkor azok a bosszúálló vad hordák megdühödnek és...

Most is, kérdést sem mert föltenni az asszonyoknak. Nem mondta azt mi az, Dugonyáné? mit beszél maga a betyárokról.

Csak nézte, mint a sült hal, kidülledő szemekkel, és szerette volna, ha az asszonyok sem világosítják fel. Menjenek csak tovább, menjenek, és ne állják el az utat ebben a nagy sárban, az ember úgysem tudja, hova lépjen.

De Dugonyáné, ahogy meglátta a jó plébános urat, azonnal odarohant hozzá, megragadta a kezét és óriásit cuppantott rá, és azonnal kezdte:

- Jaj, plébános uracska, Szömötör kihajtotta a teheneket mind, mind a mezőre. Jöttek a betyárok, elvitték mind. Most jönnek falura, megölnek mind, mind, aki nekik rosszat mondott tegnap.

A plébános úr némán nézett az asszonyra, és semmit se értett abból, amit az mondott.

A többi asszony azonban nem állott meg, csak egy pillanatra, sürgős dolguk volt, siettek valamennyien rokonokhoz, ismerősökhöz, jóbarátokhoz, hogy elmondják, amit hallottak és menedéket keressenek, mert senki se érezte biztonságban e pillanatban magát a saját házában.

- ‘Sék a Jézus - köszöntek oda a plébánosnak, s rohantak tovább.

Nem is lehetett őket megszólítani, az igaz, máris jönnek újabb asszonyok, de gyerekek és férfiak is köztük.

Mintha mind megbolondult volna, az egész falu, eszeveszetten futottak, majd elejtették a zsákot.

- Mit, mit megvan? vattok... - mondta a plébános, s elfogott egy embert.

- A betyárok, főtisztelendő úr. Elhajtották Pandirkó Gusztinak ezör darab marháját, főtisztölendő úr, most kiirtanak bennünket. Vége a falunak.

Ez is futott tovább.

A jó plébános egészen elképedt. Most már csakugyan el kell hinni, hogy itt valami igen nagy baj van. Meg is fordult azért, és ment visszafelé, amerre jött, és mikor elért a rektor háza elé, gondolt egyet. Talán valami olyan is megvillant előtte, hogy oly közel van a veszedelem, hogy nincs ideje már hazáig menni, meg talán az is, hogy most jobb lesz nem otthon tartózkodni...

Ahogy a szobába belépett, két öltözetlen fiatalembert látott maga előtt, akik majdnem verekedtek, úgy vitatkoztak.

A plébános belépésére elhallgattak, elröstellték magukat, és siettek kabátot kapni.

- Mi a baj, főtisztelendő úr - ugrott a paphoz a rektorfi, s ijedten nézett a pap sápadt, felizgatott arcába.

- Vizet, vizet, vizecskét - mondta a plébános, és szék után nézett, hogy leüljön.

A rektor fia vizet hozott egy cserépbögrében, s ő gyorsan ivott néhány kortyot, akkor megnézte a bögrét és igen rossz néven vette, hogy cserépből van, olyan ütött-kopott konyhai, amit nála már legfeljebb a moslékosdézsánál használnak.

- A betyárok valamit fenyegetnek, az emberek futnak, asszonyok jajongatják.

A két fiatalember öltözni kezdett, már rohantak el.

A rektor fia csákányt vett a kezébe és hetykén mondta:

- Ne féljen, főtisztelendő úr!

Evvel már rohant is.

A másik fiatalember is felöltözött közben, utána a barátjának.

Akkor szerencsére bejött a rektorné, mert a plébános már nem tudta, mit kezdjen egyedül a szobában.

- Jaj, drága főtisztelendő uram, ez az én uram, kérem, nem tudom már, megint hol tekereg. Soha nincs itthon, kérem, mindig eszi a fene valahol. Hogy tetszik lenni?

De kint az utcán ordítás, verekedés zaja, égre kiáltó lárma.

A rektorné rohan az ablakhoz, néz ki, nem nagyon látott, mert alacsony volt és kövér, és rossz szemei voltak.

- Ölik egymást! - mondta.

Kint csakugyan roppant pufogások voltak, mintha bottal vernék egymást az emberek. Asszonyjajgatások, férfikáromkodások. A plébános vethette a keresztet, annyi istentelen szó ordítozott odakinn.

Zsófi repült be a rektorné elébe.

- Jaj, Zsófi?

- Jó az Isten, tésasszony! Jó az Isten! - sikoltotta Zsófi magából kikelve. - Jó az Isten - és futott, mint egy zsák liszt. - Nem sikerült a gazság, sömmi baj. Sömmi baj, de sömmi! Jaj tésasszony, de jó is az Isten! Dicsértessék az Úristen szent neve és Boldogságos Szűz Mária, mi anyánk. Rúzsa Sándornak sömmi baja!

A plébános még jobban álmélkodott, már azt se tudta, hova süllyedjen. Zsófi csak fújta tovább.

- Nem is fogták mög, dehogyis fogták, egy ujjal se érték el, inkább ű ütött vissza a kardosokra. Tésasszony, az öreg Szömötört leszállították a lórú, a marháját mög mind elhajtották. Nincs má sömmi baj, csak ezt akartam mögmondani, hogy mindig jó szívvel vót hozzám a tésasszony.

Evvel újra kezet csókolt a plébánosnak és elfutott, hiába kiált utána a rektorné, hogy álljon meg, álljon meg.

- Kik verekednek, te Zsófi, még azt mondd meg!

- Verik a betyárok a pecsovicsokat, tésasszony!

Evvel ragyogva és boldogan elszaladt, ahogy a sárgarigó száll el a fáról.

- Tessék már várni egy kicsit - mondta a rektorné -, megyek már, megtudom, mi történt, mert ebből a kutyából semmit se lehetett kiszedni.

A plébános jobban is szerette, asse jó, ha beszélnek.

Ott ült a széken mozdulatlanul, s azon tűnődött, hogy húsz év alatt még sohase volt ilyen zavar a szeme előtt. Egyáltalán nem tudta felfogni, mi történhetett, mert semmit sem tudott a tegnapi esetekről, ahogy semmit sem szokott tudni a falu dolgairól. Ő csak egy szegény kis papocskának érezte magát ebben a durva alföldi magyar világban, és örült, ha meghúzhatta magát a könyvei és a finoman elkészített ételei között. Evés, ivás, olvasgatás és alvás, ez volt az ő élete. És most itt kell neki ülni a rektorék piszkos lakásában: ah, de milyen piszkos. Meszeletlen, a vakolat is megrepedezve, de meg is látszik, hogy nem urak, nem igazi urak, nem törődnek a külsővel. Olyanok, mint azok a parasztok, mit lehet ezekkel kezdeni. Oda is húznak. Az a rektor, az se tetszik neki már régen. Az sose csókol kezet. És mindig megszökik, ha valami dolgot akar neki adni. Már nagyon felnyílt a rektorok szeme. Már elfelejtették, hogy ők a plébános cselédjei. Mind csak az uraságnak hízelegnek, folyton az után jár, meg ezeknek a csürhéknek: de hogy mi a kötelessége, azt szereti elfelejteni. Igen, kellene már egy kicsit rendet csinálni, de azt, hogy jobban tiszteljék a plébánost, és a rektor alázza meg magát... Ez már maga a legnagyobb illetlenség, hogy mikor ő be méltóztatik lépni a rektor házába, hát senki sincs, s aki van, elszalad és őt itt hagyják magában. Hátha bejön egy betyár és az mingyárt nekiáll a plébánosnak, mert a betyárok csak a plébánosra vadásznak először.

Igen meg volt sértve önérzetében, és mélyen bánkódott, hogy ily alávalók lettek az emberek.

Egy egész óráig ott kellett neki ülni, minden ajtó nyitva, de senki rá nem nyit. Igazat megvallva, még jobb is, hogy nem nyit rá senki, legalább nem csinálnak új skandalumot... Még abba is belenyugodott már, hogy jobb neki itt, mintha otthon volna, mert akkor akárki bejöhetne, hogy a plébános úr csináljon rendet...

Azalatt a falu csakugyan fenekestül fel volt fordulva.

Öreg Szömötör csak hajnalban ért haza. Akkor meg lefeküdt és egy szót sem szólt, csak nyögött.

Már jó frustokidő volt, mikor felébredt, s elmondta a feleségének, mi történt.

Az meg azonnal átszaladt Zsófihoz, aki ahogy megértette, hogy az ő gazdájának semmi baja, táncra perdült, és megindította a lavinát.

Hogy, hogy nőtt meg a hír annyira, hogy a betyárok jönnek reggel, s az egész faluban mindenkit felkoncolnak, aki tegnap Zsófit megsértette, vagy kimutatta, hogy betyárellenes, azt már nem lehetett kitudni. Fő, hogy az emberek egy pillanat alatt két pártra oszlottak, s ott ütötték egymást, ahol érték.

A plébános azalatt, míg az izgalom tartott, szépen elszundított.

Arra ébred, hogy megjött a rektorné, aki semmit sem akart mondani, hogy a szegény plébánost ne ijessze. Megjött a két fiatalember is. A rektor fia bemutatta barátját, aki most Szegeden járt s felkereste őt, mint régi iskolatársát.

- Már semmi a faluban? - kérdezte a plébános.

- Nincsen már, lassan megértették egymást, és valamennyien megegyeztek abban, hogy a röszkeieknek csak egy párthoz kell tartozniok...

A plébános szeretett volna hazamenni. De semmi kedve nem volt egyedül indulni, azért meghívta a két fiatalembert, kísérjék el.

- Jaj, de ezek még, főtisztelendő úr, ma nem is ettek! - mondta a rektorné. - Tessék megengedni, elébb hadd adjak nekik egy kis ételt.

És már hozta is a fekete kenyeret, amit kitett az asztalra, csak úgy terítés nélkül, a mellé kaszrojban hozott valami húsfélét, fagyos zsírban. A plébános szenvedő arccal mondta, hogy ő már megy, s a fiatalok csak kísérjék el, majd ott is kapnak valamit, na.

A rektor fia odakacsintott az anyjának, mert híres volt a plébános arról, hogy nem szeretett senkit se meghívni, de ha már vendége volt, akkor bőségesen gondoskodott róla.

Két oldalról segítették a jó plébánost a fiatalurak, pedig az egész plébános sem volt öreg ember, valami negyvenöt éves lehetett. Ugyanazon az úton ment vissza, ahogy jött. No bizony, nagy utat tett ilyen hosszú idő alatt. A templomnak egyik oldalán volt az iskola, a másikon a plébánia. A magasabb oldalon volt a papi ház, az alacsonyon a tanítói. Már ez is mutatta a rangkülönbséget.

- Salve Domine - köszöntötte őket a plébános, akinek eszébe sem jutott, hogy az utcán körülnézzen; bújt, valósággal bújt a világ elől.

Beléptek a szobába. A plébános az elébe siető gazdasszonynak csöndesen és szenvedő hangon mondta:

- Ezek az urak megmentettek ingem a pokolnak haragjától. Csináljon nekik valami kicsi harapnivalócskát, Rákhelke.

Bort hozott ő maga, s megtöltötte a poharakat.

Gyönyörű paprikás szalonnát hozott Rákhel, meg száraz kolbászt meg sózott szalonnát, ki hogy szereti. Meg rakott mellé fiatal hagymát, ami kint telelt a kertben, s már gyönyörűen kezdett fejesedni, és sót, paprikát, borsot.

A fiúk nekiláttak, abban nem volt hiba.

A plébános nem akarta hallani, mi van a faluban, s elhallgatta a beszédet: ez túl közeli volt neki, túl veszélyes. Ellenben annál jobban izgatta az országos veszély: a Kossuth Lajos.

- Dicitur domine, hogy kegyelmed ama a lutheri Kossuthnak volt a kortese.

A tűzszemű fiatalember elcsodálkozott, hogy a plébános úr már ezt is tudja, s meg is volt a véleménye a dologról. A plébánosok, hamu alatt parázs, jól vannak értesülve...

De őfelőle lehetnek: ő élete legdicsőbb pillanatának tekinti, hogy abban a rendkívüli eseményben részt vehetett.

- Igen, főtisztelendő atyám - mondta -, éspedig magának a fiatal báró Podmaniczky Fricinek voltam a fullajtárja. Ott voltam kérem, mikor Vácra bevonultunk Friebeisz Pista segédtiszt vezetésével a Zöld Hordó kocsmába. Ahogy Frici báró megérkezett s leszállt a kocsiról, Párniczky főbíró szemben kihajolt az ablakból és azt kiáltotta:

- Glaszékesztyűs kortesektől mi nem félünk!

A báró felkiáltott neki:

- Kérje az Istent, főbíró úr, hogy ezek a glaszékesztyűk ott ne tapogassák meg, ahol az esze lakik!

A két fiatalember nevetett, de a plébános csak annyit mondott:

- A Podmaniczkyak is tűzre való lutheristák.

- Párniczky az katolikus, plébános atyám, - mondotta a fiatalember -, de a fiatal báró családjának régi barátja. Csak azért mondom, hogy látni lehet, milyen animozitás volt az egész vonalon, mikor ily családi barátok így köszöntötték egymást az első percben. No mindegy,

hordókat üttettünk csapra, és jött a cigány, s harmadnap már nem fértünk a Zöld Hordóban, át kellett tenni a szállást a Duna mellé, a hajóállomással szemben a Fehér Hajóba. S ez jó volt, mert a fogadósnénak két gyönyörű lánya volt.

Evvel bocsánatkérően nézett a plébánosra. De a plébános mióta otthon érezte magát a saját házában, és úgy érezte, hogy az az érthetetlen kis lázadás is megszűnt a faluban, már csak nevetgélni akart s ezen is önkéntelenül s jóízűen mosolyodott.

- A báró új módit talált, nem hívott ebédre, vacsorára senkit, hanem nyílt asztalt tartott, és mindenki akkor jött, ment, mikor akart. Állandóan rotyogott a gulyáshús, meg amit a lányok éppen készítettek, és ki-ki evett, ivott kedvére.

A plébános meg volt lepve, mert ez teljesen megfelelt annak a választási módnak, ahogy ő szerette elképzelni az alkotmányos életet, s ha az a tűzre való lutheránus Kossuth is csak úgy választatja meg magát, akkor ott nincsen semmi baj. Akkor itt csak nézeteltérések lehetnek.

A fiatal tüzes úrfi szinte érezte, hogy a plébános kezd megjuhászkodni, és vígan folytatta:

- Frici báró egy nevezetes újítást tett, amit még Vácon soha nem is hallottak: feketekávét főzetett egész üsttel, és mindenki ihatott ebéd s vacsora után feketét, s kapott hozzá *szipát*, ami más névvel szivarnak is mondatik. Hát aztán az igazi úriemberek csak a feketére jöttek el, s kedvvel szívták a finom „nádort” vagy a „szentandrásit”.

- Én vittem be gróf Batthyány Lajosnak az első heti számlát, mert a báró nem mert bejönni, a kávéporciókról meg a Gschwindt uramtól vásárolt szivarokról - hát őméltósága, Batthyány Lajos, az bizony majd hanyatt vágta magát, de én csak annyit mondtam, hogy ez jól van így, mert olyan sikere van a feketének, hogy már egész Vác Kossuth Lajosra fog szavazni. Frici báró is betoppant s azt mondta: ha sokalljátok, ezerkétszáz ezüstforintokat rögtön befizetek a választási pénztárnak. Erre aztán szabad volt neki tovább terjeszteni a kultúrát. De olyan híre is lett a váci tanyának, hogy Pestről minden hajó sok vendéget hozott. Mi meg felszűrözve, darutollazva vártuk a hajót, cigánybandával, és mikor a dámák kiszállottak, bizony nem vonakodtak, egy-egy „megforgatástól” nem iszonyodának. Nem voltak eltelve az „odium religionis”-tól.

A plébános kicsit mosolygott, s hogy ne kelljen színt vallania, hamar bort töltött.

Így mesélt aztán a fiatalember egyre szabadabb modorban.

- Vácon mondta Frici báró azt a híres tósztot, amiben Kossuth Lajost a Jézus Krisztussal hasonlította egybe. A kortes uraknak nagyon tetszett - sietett tovább mondani, mielőtt a plébános felébredne elbámulásából -, de azt meg kell vallanom, hogy az egyház férfiai nagyon megnehezteltek érte Frici báróra, mégpedig valláskülönbség nélkül. A saját sógora, Mednyánszky báró pedig azt üzente neki, hogy meg fogja rakatni érte.

- Bene, bene - mondta a plébános, és a kezében maradt poharat újra megitta.

- De Frici báró is tudta a mórest: Azt mondta: „Uraim, adjunk rá lehetőséget, tartsunk körmenetet.” Evvel megindultak a körmenetek, és megállottunk nemcsak a Mednyánszky-ház előtt, hanem minden ház előtt, és egyet énekeltünk s egyet kurjantottunk: Éljen Kossuth Lajos... Dehogy is bántott bennünket valaki. Mi voltunk abban az időben Vác urai.

- Október 17-én különvonattal robogtunk be Pestre. Az indóház előtt díszesen felkantározott hátaslovak vártak. Frici báró felült a legszebb lovára, s egyik oldalon az angol lovász, a másikon a huszárja fogta a kantárt. A lovasok után a cigánybanda, azután a kortesek szép sorrendben, négyesével... A Zrínyi előtt összetalálkoztunk a többi Kossuth-bandériummal, akik jöttek a Kerepesi útról meg az Ülleiről meg a Soroksáriról. Egyesültünk és úgy meneteltünk az

országúton, a Nagyhíd és Úri utcán végig a megyeháza elé. Ilyent Pest sem azelőtt, se azóta nem látott. A menetnek az élin lovagoltak szűrben vagy fekete gubában gróf Batthyány Lajos meg Kázmér, meg Ödön, gróf Teleki Domokos, gróf Ráday Gedeon, Beniczky Ödön meg Frici báró, azután mi, a java kortesek, akiknek ló jutott. Áporka nyitotta meg a menetet, és minden tanyának megvolt a saját cigánybandája. A kortesek szám szerint háromezeren.

Fellélegzettek, szépnek találták a dolgot. Így lehet népet menteni. Ez annak a módja, nem az, ahogy itt az utcán egy vagy két órával ezelőtt maga a szegény vad nép futkározott s verte egymást. Még maga a plébános is izzadozva dörzsölgette a fejét, bólintott; ez szép.

- A megyeháza előtt megállapodván, annak erkélyéről Szentkirályi Móric, akkori alispán és Kossuth Lajos tartottak szónoklatot. Erre nagy éljenzések voltak, és bevonultunk a kortestanyákra.

- Egész Pest lábon volt; bámulta a csapatokat és lóháton paradirozó vezéreit. Kivált a két Batthyány, Lajos és Kázmér feltűnőleg jól néztek ki. Mindketten egyszerű fekete magyar öltönyt viseltek s afelett panyókára vetve ezüstcsattal ellátott fürtös gubát.

- Mikor a pestiek megismerték a mi Fricinket, azt kiáltották: „Der liberale Baron ist ganz à la Milfay costumiert, bravo, der Kossuth soll leben!” Ez a Milfay volt a leghíresebb rabló akkor Sobri után. Még Rózsa Sándort Pesten nemigen ismerik. A liberális báró tisztára úgy van öltözve, mint Milfay - mondták -, éljen az a Kossuth!

- Azt is meg kell vallani, hogy a pestiek csak akkor tudták meg igazán, hogy ki is az a Kossuth, mikor a mágnások állottak ki mellette. Próbált volna azok nélkül követ lenni. Politikában uraim, semmi se számít, csak a politika!

- Frici báróval meglátogattuk az áporkaiakat, ott gróf Ráday Gedeon volt az úr. Gróf Ráday Gedeon volt akkor a leglelkesebb népbarát, és ő volt az, aki még a betyárokra is tósztot mondott, mert azt mondja: a konziliáriusok közt alig van magyar, de a betyárok, azok mind tiszta színmagyarok, uraim!

- Éccaka a kortestanyák szigorú zár alatt voltak, és reggel hajnalban mi voltunk az első a vármegyeház kapujában. Még nem akarták kinyitni, de a váci molnárok be akarták törni, hát csak kinyitották. De azért az első bevonulók az áporkaiak lettek, mert gróf Ráday Gedeonnak, a betyárok védőjének Frici bácsi átengedte az elsőséget. Furcsa volt ez az egész. A báró körül nemcsak a lelkes honfiak hemzsegtek, hanem ami iparlovag, svindler, csaló, az is mind ott volt, Fodor, Czenner, Kovács, Bizay, e tutti quanti...

- 1847. október 18-án reggel kilenc órakor a választóképes nemesség teljes számban együtt volt a vármegyeház udvarán, folyosóin és a gyűlésteremben. Mi a főispán háta megé két herkulesi termetű váci molnárt állítottunk, hogy azok vigyázzanak, hogy agyon ne nyomja a tömeg az elnököt. Zsinórral kihányt ezüstgombos, hatalmas bajszos óriások voltak; ők ketten voltak a nép. Első követnek az alispán, Szentkirályi Móric volt jelölve. Egyhangúlag. Második követnek ketten: Balla meg Kossuth. Hát ekkor olyan zsivaj kezdődött, amilyen még választáson soha. Mindenki kinyitotta a száját és ordított. Éljen Balla, éljen Kossuth. Avval akarták egymást túllicitálni, melyik oldalon van nagyobb bömbölés. A molnárok alig bírták megmenteni az elnököt.

- Akkor Frici báró felugrott az asztalra és csuda vastag hangján - oly vékony fiatal szőke legénynek oly hangja van, mint az oroszlánnak -, hát szónokolni kezdett, hogy szavazzunk. Erre az elnök elrendelte a szavazást.

- A szavazás a vármegyeház Gránátos utcai oldalán levő kapuban folyt le. Ember ember hátán. Mint a tenger, ha legmagasabbra veri a hullámokat. De érezni lehetett, hogy nemcsak azok

szavaznak, akiknek joguk volt, hiszen alig négyezer szavazat volt az egész vármegyéből - de megettünk ott állott éberen és tűzben az egész város. Pest és Buda. Százezer ember várta a szavazás eredményét. Másik százezer vagy millió ember várta szerte szét az országban. Most kellett eldőlni, hogy mi lesz a jövő politikája: Kossuth-e vagy Metternich. Maga Metternich személyesen állandóan várta és figyelte az eredményt, és azt mondta, hogy ha ezt a született rebellist a magyarok beválasztják a pozsonyi diétába, meg van pecsételve a magyarok sorsa. Akkor már csak a tűz és vas segít. Hát irtóztató felindulással volt ott mindenki. Maga Frici báró elájult az izgalomtól. Bevitték az alispán lakására és ott levest adtak neki és bort. Kossuth is ott volt abban a szobában, de mondta a báró, mikor ő ott volt, hallgatott és visszahúzódott a terem ablakába. Kossuth maga is érezte a sorsdöntő pillanatot, különben is melankolikus kedély, soha könnyű és olcsó élcelődésnek nem volt barátja. Élet vagy halál. Ez volt az az óra reá nézve, de meg vagyok győződve, hogy a hon számára is... uraim, ma március 13-a van... Csönd van az egész világon... Mély és ájult csönd... De Kossuth azt mondta: ma minden lélek egy puskaporral töltött hordó. Csak egyetlen szikra kell, mely bárhol Európában kipattan, s millió és millió hordócska közül csak egyet felrobbant; meg fognak önök győződve lenni, hogy abban a pillanatban egyik robbanás a másikat szüli, s percek alatt egész Európánk szétveti az abszolutizmus bilincseit, s jaj a hóhéroknak!

Mindnyájan hallgattak, megborzongtak, érezték a szavak roppant igazságát.

- Európa csöndje - mondta a tűzszemű ifjú - ma olyan, mint ezé a kicsiny falué. Egyik oldalon a mérhetetlen hatalom őrködik felette, hogy itt egy fűszár se mozduljon meg, másfelől a betyár-világ tátja rá a száját, hogy a nép söpredéke és salakja visszaéljen a szenvedő nép visszaszorított érzelmeivel...

A plébános morzsolgatta kövér ujjait s azt mormogta:

- Pacem... Vitam et pacem...

Béke, béke! Boldog béke. Élet a béke: a béke az élet.

A fiatalember kevés szünet után:

- A szavazást délután hat órára fejeztük be. Ballára ezerháromszáz szavazat esett, Kossuth Lajosra kétezer-kilencszáz.

Szinte fellélegzettek. A fiatalember hangja oly mélyen megindult és ünnepélyes volt, hogy a másik kettőre, a fiatal konzervatívra és az öreg plébánosra szinte úgy hatott, mint az ihletés. Fellélegzettek. És vele éreztek.

- A többség nagyobb volt, mint reméltük.

A plébános elővette zsebkendőjét; megtörülte izzadó homlokát:

- Iszeng sak ne volna tűzre való evangélikus.

- De magyar! - kiáltott harsogva a beszélő ifjú.

A plébános dünnyögve ismerte el:

- Nojszen magyar... azt meg kell neki adni: magyar. Magyarnak magyar... igenizs.

A papgazdasszony belépett, s nagyon udvariasan mondta:

- Főtisztelendő úr, készen van az ebéd, és van hála istennek bőséges három személyre, méltóztassék talán elkölteni Isten kegyelmével...

- Természetesen - mondta a plébános, és felállott, hogy néhány lépést tegyen a dohánytartó cserépmedve felé.

A levest már jóízűen kanalazták, mikor nagy robajjal közeledett valaki. A tornácra nyíló kiskaput bevágta, s lépései keményen hangoztak az ablak alatt. Mindnyájan odafigyeltek, különösen a plébános. Ki lehet az?

Hát nagy meglepetésükre Vajda Miska jött be.

- Szervusz humillimus, spectabiliskám - riadt fel a plébános, mintha egy arkangyal tisztelte volna meg szerény plébánosi lakát. Annyira meg volt illetődve, hogy még bele is pirult. Sietve állott fel, s két keze remegett, nem tudta, mihez is nyúljon és hogy köszöntse a tekintetes urat, aki nem volt más, mint Pandirkó Gusztinak az intézője, s ilyenformán képviselte magát a nagy hatalmasságot, aki ebben a községben mindenesetre magát a földi istenséget jelentette, tehát a helyettese is legalább félistennek számított.

Vajda Mihály, aki az egész világnak csak Miska volt, Vajda Miska, nagyon haragosan jött. Tele volt a szeme villámokkal s a szája olyan szitkozódással, amelyet plébánosi lakban legalábbis lehetetlen lett volna akárki másnak kiejtenie a száján, s adott volna is érte a plébános oly leckét, amennyire egyetlen szót sem szólott Vajda Miskának, sőt mintha nem is hallotta volna őket, vagy mintha ő maga is valamiben ludas lenne.

- Áh, barátocskám, csak ne rontsad becses egészségedet bosszúsággal, minek a - mondta -, minek a.

- Ezt az egész falut fel kell gyújtani - pattogta Vajda Miska, s az orra megakadt a jó ételszagon. - De úgy látszik, a legjobbkor jöttem - mondta szimatolva, és elnevette magát.

- Rákhel, Rákhelka - kiabált ki az ajtón a plébános, de Rákhel asszonyt nem kell gazdasszonyi kötelességére figyelmeztetni, már hozza is nagy fatálcán a tányérokat és az eszcájgot, s egy pillanat alatt az asztalhoz serített, s oly kedvesen és ügyesen, hogy Vada Miska éppen igen alkalmatos pillanatot talált, mikor a szoknyájának a közepére üthetett tenyérrel egy kedveset és csattanósat, amire a Rákhel igen vidáman nézett vissza rá, s mondta: „Nyughasson a tekintetes úr, na, nézze meg az ember”, de olyan kedveskedve mondta ezt, mintha bocsánatot kérne azért, hogy rászólni merészkedett.

Hát persze ki tudná, ha nem Rákhelka, hogy mi mindent jelent Vajda Miska a plébánosi laknak. Szeri-száma nincs annak a kedvességnek, amivel ő szíves lehet: a kövér disznótól kezdve a virághagymákig, jóformán minden, s még a Rákhelka saját külön házacskájának kifaragott szarufái s oszlopai is mind a Vajda Miska jóvoltából repültek fel, a Vajda Miska ácsainak keze munkája segítségével a tetőre... Szabad ezért Vajda Miskának sok minden mozdulat, még olyan is, amit nem is kötünk a főtisztelendő uracska orrára, sipirc, még mit ne, mi?

De a főtisztelendő úr maga is tudja, amit tud. Hogy a fizetését sem felőlrül, sem lentről Vajda Miska nélkül meg nem kapná. De hát a felettes hatóságoknál éppen úgy közben tud járni egy-két jóízű szaftos magyar mondással, ahogy lefelé a kutyakorbács sokszor jön egészségesen működésbe, ha a főúr proventusát be kell hajtani. Szóval itt Vajda Miska mindenkor itthon van. Ő képviseli a törvényt és az igazságot, s most is azért van annyira megrezzenve a plébános úr, mert előbbi elandalodásukban valósággal vétket követett el az ellen a jó tisztes polgári nyugalom s annak fenntartói ellen, mikor a „tűzre való evangélikus” megdicsőülésén úgy meghatódott, hogy nem biztos benne, hogy valóban izzadságot törült-é le vagy a szemének harmatját.

Ezt pedig nem szabad. Mert a röszkei plébánosnak semmi joga Isten előtt panaszra. Addig, míg ilyen földesúr van, mint Pandirkó Guszti, aki ugyan görögkeleti örmény, de elve az, hogy a plébánost igen jól el kell látni, mert Isten és a nép felé csak a plébános barátsága segít a földesúron. Dehogy is kell itt rebellió. Minek? Hát lehet más is az élet és az állapot, mint ahogy

most adta a jó istenke? Mit kívánhat még a röszkei plébános: van neki pompás plébániája, pompás lakása, pompás kertje, pompás gazdasszonya, pompás ebédecskéje s pompás ágyacskája. Ó, ez a pompás élet, hogy ezt csak egyszer lehet egy életben élvezni: hogy ez nem ismétlődik, hogy még ennek is be kell fejeződni majd egykoron, mikoron, akkoron... Ah jaj, de istentelen áspisok, akik még fel merik emelni a szavukat ez ellen a boldog földi élet ellen... Hogy a szegények szegények? Hát istenem; Istennek kifürkészhetetlen rendelkezéséből van ez így, mert Isten, aki mindenható: ha bölcsességében jónak látná, akkor a szegényeket is gazdagokká tehetné. De ha őszentfölsége így találja helyesnek és jónak, akkor bizonnyal vétek volna ehhez a szép társadalmi állapothoz hozzányúlni s azon egy kommát is változtatni...

- Azt a tyúkcombocskát, édeském, azt a combocskát csak már ne hagynád ott a tálban, édes barátocskám.

- Az ám - mondta Vajda Miska, felfüggesztve minden haragját és minden indulatát, amit magával hozott -, csak azt nem tudom, mi jön?

- Mi jönne, ah, mi telne a mi szegény kis plébániánkból, édes jó barátocskám, az őzecskének adjuk át a helyet, amit te méltóztattál küldeni. Csak bár ez a Rákhelka úgy el tudná készíteni, ahogy legjobban szereted...

Rákhel éppen távozóban volt, de erre visszaszólt, kipirulva és még mindig boldogan érezve szoknyái alatt az inspektor úr kedélyességének bizsergését.

- Tudtam én, hogy mára szerencsénk lesz inspektor uramhoz, hát én bizony a mai adagot egészen az ő gusztusa szerint készítettem el.

- Hej, ez a kópé - kiáltott Vajda Miska, s tenyerébe csapott másik keze ujjaival, s ezzel kis csettintést idézett elő -, no de akkor hagyjuk is a tyúklábat: majd az őz fenekit fogjuk tapogatni, ugye Rákhel?

Rákhel erre nagyot nevetett, milyen jó fogai volnának még, ha középen azt az első metszőfogat el nem ejti.

- Kossuth Lajos megválasztásáról volt szó, mert ez a fiatal barátunk jelen volt azon a választáson október... október...

- Október 18-án - mondta a tűzszemű fiatalember, aki maga is megilletődött a vendégtől, akiről nem tudta, ki lehet, azt hitte, legalábbis maga a csongrádi főispán... Az persze senkinek eszébe sem jutott, hogy bemutassa őket egymásnak...

- Kossuth Lajos! Az a fiskális?! Pörnyúzó, kliensnyúzó? No vége a világnak, ha ilyen elcsapott fiskálisokkal töltik meg a diétát... Meg vannak veszve az urak...

S kézbe vette a tyúk püspökfalatját, s lerágta levesevés közben.

A rektorfi nagyot kacagott, ő ismerte az inspektor urat, és az is jól ismerte őt.

Az inspektor rápillantott a fiatal kacagóra:

- Hallom, patvarista vagy Csaldy kománál.

A rektor fia igenlően nevetett, és közben kihúzta magát. Kezd ő már valaki lenni.

- No, e jó vót, ez a leves. E nagyon jó vót - s megtörülgette keze fejével a száját.

Akkor körülnézett, s természetadta vidámsága egészen visszatért, s nem törődve a ránézőkkel, felugrott s otthonosan kiment.

- Megyek, megnézem, hogy Rákhelka milyen részét készítette el az őzikének.

Mindenki vidáman nevetett, hogy az inspektor úr ilyen jól érzi magát.

Míg oda volt, a tűzszemű fiatalember megkérdezte, ki ez az ember?

- Nem ember, barátom: úr... Phő, ha tudná ki ez; itt mindenben csak ő parancsol. Pandirkó Guszti mindent ráhagy, s muszáj itt mindennek úgy lenni, ahogy ő akarja, másképp nem lehetvén... (mivel a plébános tűkön ült s szeretett volna kimenni az inspektor után s Rákhel végett, de meg nem is mert az inspektor és Rákhel miatt, hát csak egy ültében totyogott s rágta magát s közben szőrös füle cimpáját rázogatta - a rektor fia megsúgta barátjának, hogy „nem lehet vele kikezdeni még az ördögnek se, mert irtóztató bosszúálló”).

Már jött is befelé az inspektor, s középső ujjával törülgette a bajuszát az orra alatt s mosolygott.

Aztán leült a helyére, s mind csak a bajszát dörzsölgette.

Pillanatok múlva Rákhel asszony jött be oly pirosan, mint a frissen nyílt rózsa avagy a frissen főtt rák, s csukott szájjal mosolyogva igyekezett senkire se nézni.

- Tessék, spectabilis, tessék, szeresse - kínálta az inspektort a plébános s szinte félve pislogott.

- Aj de fajin - mondta az inspektor s csámcsogott hozzá. Ez volt a kedvenc muzsikája: ha látta az ételt, csámcsogott, ha pedig evett, akkor szürcsölt, hörbölt és mindenféle hangot adott alul, felül.

Azt szerette mondani, hogy nem is esik neki jól az étel, ha nem adhat kifejezést annak, hogy ízlik.

Különben az ő jelenlétében egyébről nem is eshetik szó, csak az evésről és a legfontosabb pillanatnyi dolgokról. Ez a szikár, kemény húsú úriember, aki, szó sincs róla, nagy családból való, azokból a régi Vajdákból származik, akiknek az elődei oly sokat harcoltak mind a két oldalon: törökkel, tatárral s a német oldalán, a harmadik oldallal, a magyarral, mindig csak harcban állottak. Különben magyarok lettek volna, de mindig jól ment nekik, hát a fizetett ember azon a párton van, ahol az urak. Az urak pedig sose voltak magyarok. Hiszen hogy is lettek volna: Magyarországon vagyunk.

Hirtelen, ahogy éppen az inspektor úr belevágta a fogát a húsba, amely keményre, rágósra volt sütve, mert ő mindennél jobban utálta a löttyedt, lágy, emésztett ételt: neki az étel is olyan legyen, mint a pór, rágni való, marni, tépni kelljen, csak akkor érzi az erejét és ízét. Hát hogy belevágja a fogát a húsba, s az állkapcsát is működésbe hozza, hát távolról lárma hallatszik, moraj, dörej, valami elkeseredett vad kurjogatás.

Ő ugyan nem törődött vele, de a plébános rögtön ijedezett, rémüldözött, mi az már megint, neki éppen elég volt mára a riadozásból. A fiatalurak felugrottak és az ablakhoz futottak, de még semmi sem látszott, s ahogy az egyik táblát kinyitotta a rektorfi, harsányan ömlött be a közeledő néptömeg ordítozása és átkozódása.

Mire körülnéztek, már itt is állott a tömeg az ablak alatt, lent az utcán s óriási ordítással olyanokat lehetett kivenni:

- Bent a plébánián! Átkozott sintérje! Üssétek agyon. Mind agyon kell verni a spicliket! Karóra vele, verjétek átal! Átkozott kutya! Eleget szíjta vérünket! Aggyátok meg neki a magáét!...

Az inspektor előbb azt hitte, valakit kergetnek, s nem törődött a csőcselékkel. Csak ennyit mondott:

- Ezeknek a kutyáknak már a torkára kell verni. Hogy ezeknek hogy kinyílt a pofájuk! Mija?

De Rákhel suvadt be, s azt mondta vacogó foggal, kéztördelve és holtsápadtan:

- Inspektor úr, meneküljön lelkem! Fuss! Fuss! Fuss!

- Én?

- Csukják be az ablakot! Minek nyitották ki az ablakot! - kelt ki magából Rákhel. - Mindig ilyeneket csinálnak - s a rektorfit különösen lenézően kezelte, hiszen jól ismerte: csak rektorfi, még ez meri kinyitni a plébánia ablakát.

Ahogy az ablakot bezárta, megnyugodott, hogy a lárma nem hallatszott oly élesen, az inspektorhoz sietett, görcsös öleléssel rángatta:

- Jöjjön, szívem, jöjjön, kedves, én elvezetem hátul...

- Menjetek, menjetek - mondta a veszélytől megilletve a plébános, és a két embert, a gazdasszonyt meg az inspektort egyszerre mint féltett gyermekeit képzelte...

- Mit! - ugrott fel az inspektor. - Nem így kell ezekkel bánni. Hol a korbácsom? Kutyák ezek, ösztövér ebek. Közéjük kell vágni - s a kezében levő korbáccsal hadonászva kiabálta:

- Adjátok ide a korbácsom!

Evvel már rohant is az ablak felé, mikor egy hatalmas darab kemény göröngy belezuhant az egyik ablakba, s a vasrácsokon összetörve porzott be a szobába.

Ilyen eset még nem volt Röszkén világ teremtése óta. A plébános nem tudott hova lenni, csak hányta a keresztet. Kint azonban az ordítás és üvöltés még nagyobb lett, s most már teljes erővel zúgott be a házba.

- Ne mennyen ki, ne mennyen ki! - Rákhel belekapaszkodott az inspektor karjába és rángatta maga felé. Erős asszony volt, munkában megedzett, mert nemcsak tojáshabverésben erősödött meg a karja, hanem még kaszálni is maga szokott három-négy darab marhára, meg a tavaszi szőlőkapálást is csinálta, hogy a disznó parasztoknak megmutassa, hogy kell erejüket kiadni. Szóval, ahogy megfogta az inspektort, az alig tudott a gyöngéd karokból elmoccanni.

- Eressz, az anyád kutya istenit - mondta kitépve magát -, még utamba mersz állni! Hadd mázolom szét ezeket a bikkfagatyás, parasztokat! - rikácsolta az inspektor és kirohant, s nagy magabíztában meg sem állott, míg a tornácon végig nem futott, ki az utcára.

A szobában levők azonban annyira meg voltak zavarodva, hogy senki se mert utána rohanni. A plébános állott ugyan, de alig, a lábán s csupán a keresztvetéssel foglalkozott. A két fiatalember meg egészen meg volt zöldülve. A tüzes szemű is behunyta a szemét, s lelkében azt mondogatta, hogy „a népnek van igaza”, de a rektorfi szeretett volna megpattanni s óvatosan a konyhaajtó felé közeledett, de azon nem tudott kimenni, mert muszáj is volt a dolgokra figyelni.

Irtóztató dolgok voltak azok.

Annyi ordítás és üvöltés, amit soha-soha együttvéve sem hallottak ebben a szelíd faluban, ahol az éhségtől még a legnagyobb gazda is szédelgett, ahol azért mindenki alázatos volt, tisztességtudó és tekintélyimádó. Most viszont megvadult farkasok lettek, és az inspektor hangja elveszett egy pillanat alatt.

Mire a szobában levők felocsúdtak volna, borzalmas látvány tanúi lehettek:

Az inspektort felhúzták az ablak előtt álló fára, és néhány perc múlva ott lógott a hatalmas ember félrefitult fejjel a fa ágán.

A nép ujjongott, és a holtat kövekkel, röggel, botokkal hajigálták meg, s a plébánia ablakait is beverték - akkor valaki azt kiáltotta: Ződvásár, ződvásár!

Mire nagy ujjongás és kacagás lett, és a tömeg oly gyorsan megfordult és elrohant a plébánia környékéről, hogy semmiképpen sem lehetett megérteni, mi történt vele.

Ződvásár

A község hosszú utcáján rohant a nép, kacagva és lármásan.

- Ződvásár! Ződmészárszék! - kiabáltak, és nem tudtak hova lenni az örömtől.

Ők tudták, mi a „zöldvásár”. A betyárvilágban azt jelentette, hogy a betyárok a jószágot a nagyvásárokra nem merték behajtani, mert rendszerint nem volt írásuk az állatokról. Megállottak valahol egy csárdánál a vásár közelében a zöld füvön, s ott tartottak privát vásárt az orgazdákkal, akik hamar értesültek, hogy most hol van a „zöldvásár”.

Amit még itt sem tudtak eladni, mert vagy olyan keveset ígértek érte, vagy semmit se adtak, mert a jószág nagyon is ismert volt, a bilyogot a gyermek is megismerte, vagy nagyon is le volt sütve a bilyog a tomporukról, mert azt csinálták, hogy mintha baleset érte volna a marhát, levágták a beleégetett bélyegző nyomát, s néha úgy megsebezték a szegény jószágot, hogy belepusztult. De hát ők ketten-hárman voltak, egy tulok pedig megnyomott tíz-húsz bécsi mázsát, hát ott hagyták a húst a zöld mezőn, ez volt a zöldmészárszék, legfeljebb a bőrét fejtették le s vitték magukkal a ló hátán.

A falubeliek, már a legközelebbi faluból valók, ha megneszelték a dolgot, megrohanták az ott hagyott levágott állatokat, mielőtt a réti sasok, vércsék, baglyok vetették volna rá magukat, és volt, hogy az egész falu minden házában húst ettek ilyenkor. Nagy dolog volt, nagy öröm, mert ritka madár a hús. A sasnak mindennapi kenyere, de a szegény jobbágynépnek foga vásik tőle!

A betyárok vagy tizennégy marhával állottak a réten. Egy már le volt vágva, a többi kajla kis nyomorult állat még a maga lábán vitte a saját húsát. A betyárok szinte megijedtek, mikor meglátták a faluból a roppant tömeget közeledni. Férfiak, nők, gyerekek, szóval az egész emberi nyáj megmozdult. Erre a mai véres napra éppen jókor jött a lakoma.

Most, a nagy rohamban, egyelőre nem is tudták felfogni, mi is történt ma. Csak felujjongottak, úgy érezték, megszabadultak. Mindenkinek kitágult a tüdeje, vidult a mája. Valahol a mélyben rettegtek ugyan a következményektől, azt is érezték, hogy e pillanatban ártatlan vér folyt, legalábbis hirtelen nem tudnák megokolni egyébbel a szörnyű tettet, mint hogy féltek az eddigiek büntetésétől, s hogy állandóan fel vannak háborodva a szakadatlan büntetésektől. Mivel pedig előreláthatólag most sokkal nagyobb lesz a büntetés minden eddiginél, hát tehetetlen dühükben az ítélőbírón állottak bosszút.

Vajda Miska, igaz, lóhátról beszélt velük. Lovon is ült. De olyanokat mondott, hogy amért a gulyát a betyárok kezére játszották, azért az egész falu felelős. Kivétel nélkül mindenkinek részt kell venni a kár megtérítésében. Akinek marhája van, marháját veszik el, míg a kétszáz darab jószág együtt nem lesz, akinek semmije sincs, azon amit lehet: börtön, nyakvas, kaloda, minden dukál. Az egész falu kalodára kerül, s étlen-szomjan fogják leböjtölni a bűnt. Szóval, járt a szája. Máskor, rendes időkben nem is törődtek volna vele, de most, hogy a falu népe maga közt annyira fel volt már zaklatva, egyszerre mindannyian Vajda Miska ellen fordultak. Minden bánat, minden bűn, minden bosszúvágy erre az egy emberre fordult s hogy ez oly szerencsétlenül egyenest a markukba adta magát, azonnal végre lehetett rajta hajtani.

Máskor egy ispán, egy hajdú egyetlen mogyorófapálcával végigmehetett a legnagyobb lázadásban is a tömeg közt. Mindenkinek ott volt a lelkében a törvény: s a törvény annyi, hogy valakinek, akinek hatalom van a kezében, fegyverese is van elég, hogy végrehajtassa a legkeményebb ítéleteket is. Tehát nem jó szembeszállani a mennykővel. Hogy most mi történt Röszkén, 1848. március 13-án, azt nem lehet megmagyarázni.

Bizonyos, hogy részeg mámorban vonult a falu a rétre, s mikor meglátták a sok marhát, azonnal kiadták a kiáltást, hogy „valamennyit!!”

Ez is ugyanolyan volt, mint mikor a Vajda Miska halálára esküdtek.

Ezek a betyárok igazán nem voltak kötelesek vele, hogy marhát vágjanak a falusiak számára. Nem azért lopták őket. Mindenki magának gazdálkodik, abban senki se parancsol, hogy a tolvaj csak úgy, osztozzék idegenekkel, akiknek a lopáshoz semmi köze.

Nagyot is néztek szegény betyárok, mikor rájuk jön a falu, s még a legkisebb kölyök is azt visítja, hogy „valamennyit!”, „valamennyit!”. Hirtelen azt sem tudták, nem őket akarják-e ezek felfalni, őket, valamennyiöket.

- Jól van - mondta egy vezető betyár -, én kenteknek adom, ha akarik. Vigyék haza valamennyit.

De a nép nem akarta hazavinni. Talán valami jogérzet működött bennük, hogy nem akarták a jószágokat átvenni, vagy talán attól féltek, hogy ha elevenen viszik be, akkor a hatalmasabbak, a bíró vagy ki, elveszi tőlük, szóval követelték, hogy itt a helyszínen le kell ölni valamennyit.

A betyárok elébb káromkodtak, szidták a falusiak istenit, hogy ha ők ezt tudták volna, nem jöttek volna ide, hiszen ezek nagyobb zsiványok, mint ők: mit fognak mondani a Gazdának, ha számon kéri a tizennégy darabot.

De arra a nép elkezdett kiabálni, hogy „Zsófi! Zsófi!”

Zsófit előrecibálták, előretaszították. Ő pedig nevetett és vállát vonogatta. Azt várták tőle, hogy amilyen nagyon fel volt odahaza a Gazdával: most annak a nevében, mint hites ágyasa egyszerűen rendelkezzék. Zsófi azonban csak otthon, a saját házában volt olyan nagyra a titokzatos gondviselőjével, itt csak állott, míg a nép megunta s követelte, hogy azonnal szúrják le, valamennyit, az állatokat.

- Szúrják le kentek maguknak.

De erre megint nem vállalkozott senki. Ők csak húst akartak kapni a zöldmészárszéken. Mit fognak aztán mondani a törvényen, hogy magunk vágtuk le őket. Azok az emberek, akik az elébb szegény inspektort, mindnyájuknak koronázatlan királyát oly nyugodtan fel tudták kötni a vén cserfa ágára, most itt féltek volna hozzányúlni s leszúrni egy tulkot, mert nem akartak a nyakukba pört.

Az istenadta betyárok igazán nem tudták, mit csináljanak. Még ilyen pácba nem kerültek.

- A fene ögye mög a büdös parasztokat - mondta az első legény -, tögyétek mög nekik, amit akarnak, mert olyanok, mint a disznók, lémarnak.

Így aztán a másik két legény mészárosnak állott be. Elébb fejsze fokával fejbe ütötték a szegény tehénkéket, akkor beleszúrtak a nyakába. A tömeg ordítva és ujjongva látta a vért.

Mingyárt a pusztán lóganét gyűjtöttek, nagy tüzet raktak, nyársakat faragtak kökénybokor ágából, és a nedves ganétűzön füstölték inkább, mint sütötték a húst.

Azért csak a falu bolondjai meg a cigányok estek neki, de még olyan is akadt, aki nyersen zabálta a húst, s véres lett tőle a képe. Hozzáfogtak énekelni a Rózsa Sándor új nótáját:

rúzsa sándor az én nevem
ösmerős is minden hejjön
csongrád megye a lakásom
hatvan betyár a pajtásom

komám komám édös komám
bitófára szült a zanyám
úgy nézzetök a szömömbe
betyár vótam életömbe

Meg a felsővárosi nótát:

micsoda erdő ez
de nagy zaj van benne
talán rózsa sándor
lovakat hajt benne

hagy hajtsa hagy hajtsa
mögszenvedött érte
mert a piros hajnal
tilalomba érte

elejbe elejbe
sárga ló elejbe
hogy bé ne ugorjon
virágoskertömbe

be tanál ugrani
kárt tanál csinálni
a rúzsabimbókat
le tanája rúgni

A tavaszi vihar napja Bécsben

Délelőtt

Ha Maradék Pál látta volna a feleségét, nem haragudott volna rá. Utóvégre csak egy hitvány asszony, mit lehet várni tőle. Ha a három új gyerek nem volna, egyébként semmi baj se lenne vele. Nagyon jól viseli magát ebbe a nehéz világba. Mégiscsak meg kell azt gondolni, mit csináljon egy nőszemély, akinek elviszik az urát tizenhat esztendőre. Hogy éljen meg, hogy viselje a keresztet? Mikor semmije sincs, azon a roggyant kis házon kívül, de még a ház is olyan, hogy a meszelés tartja, mert ha be nem meszelik azt a sárfészket, akkor egy téli esőzés elmossa, hogy a teteje rászakad s ott szorítja. De a meszet meg nem adják ingyen. Hát ha már egyébre nem is kellene pénz, akkor erre magára elő kell teremteni annak a néhány kupica mésznek az árát. Meg az nem úgy van. A mész magában, az sem elegendő a házhoz. A tetőt is minden esztendőben körül kell nézni, minden tavaszon meg kell igazítani, megkötni, javítani, különben a víz becsöpög a nyakukba, s a végén az is csak rájuk dűl. Meg a gyerekeknek mégiscsak kell valami. Hát ha csizma nincs is, a bocskornak való bőrt se adják ingyen. Még ha maga fonja, szövi is a ruhára valót, akkor is kalapot nem tud csinálni, osztán ahogy nőnek a fiúk, azoknak kalap kell. Szóval még nem is drága ár ez, ha csak három gyereket szörzött tizenkét esztendő alatt. Mert férfi ingyen egy női teremtésnek semmit meg nem csinál. Megköveteli az árat.

Fütyörészett Maradék Pál magában, s ott álldogált a Burg fényes nagy szobájában. Dolga nem volt, hát szépen újra meg újra végiggondolta a világ sorát.

Nem is látta, ami körülötte volt. A pásztor sem nézi a láthatárt. Mi köze van neki ahhoz, hogy holnapra milyen színű az ég alja: ha van köze, csak az az egy, hogy holnapra milyen időt ígér a juhainak. Ő is úgy álldogál itt a Felség ajtaja előtt, ahogy a juh faránál állana. Itt van; ez a kötelessége.

Tudja ő azt, mi a király s hogy ki a Király őfelsége. Hogy német? ahhoz sincsen semmi köze. Nem tehet róla az istenadta. Meg hogy kicsit olyan tutyimutyi? Arról sem tehet. Isten őszentfelsége is lehet hogy ilyen, mert ha nem ilyen vóna, akkor jobban rendezné be ezt a világot. De hát nagyurak lehetnek akármilyenek. Nekik az mindegy, ha minden gyerekük nyúlszájú és lágyfejű is. Van elég mit aprítani a tejbe, a többihez meg senkinek semmi köze. Dehogy is jut neki eszébe olyasmi, hogy itt minden csupa arany, csupa márvány, vagy a jó ég tudja miből van az egész. Még a királynál se legyen? Hát akkor már nagyon szegény ország volna ez a kerek Magyarország, ha a királya se tehetné, amit akar...

Még avval se törődik, hogy őtet magát micsoda maskarába bújtatták.

Hogy őfelsége Ferdinánd király - felséges királyom, életem halálom kezedbe ajánlom -, valahogy úgy belebotlott őbelé, Maradék Pálba, s idevette a maga oldala mellé, nohát akkor kellett neki valamilyen igazán ritka szép gúnyát kitanálni. Udvari festők, művészek állottak össze, hogy milyen legyen a magyar viselete. Ha már őfelsége egy magyar testőrt akar magának tartani, az is lehet. Terveztek azért neki olyan egy aranyos sujtásos vitézruhát, amilyen még a paradicsomban sem lehetett, vagy ha igen, de annál különb aztán soha. Ő evvel meg is van elégedve szerfelett, mert ő is csak így képzelte volna el, ha vármegye hajdúja lett volna belőle, akkor is csak ilyeténféle lett volna, vagy még különb! Kardja is volt aranyrézzel verve, táska rajta szironnyal mögírva. Olyan köcsögsapka a fején, tele dísszel, cafrangokkal, kócsagos

forgóval, hogy evvel már igazán a mennyország kapujában is őrt állhatna zivataros éccakákon. De még fényes napsütésben is.

Azt mondták neki: neki ott kell állani szótlanul a felséges király szobájának az ajtajában, de olyan moccanás nélkül, mintha viaszból volna öntve, mint a kisjézus őfelsége, feltámadáskor...

Hát ő azt is megteszi. Mért ne. Könnyebb, mint földet talicskázni a tőtésre, s azt is megtette, de még hogy, ha meg kell vallani, ma is szívesebben tenné, mint ezt a tételen lusta állingálást. De ha a jóisten így szabta rá, el kell viselni még a hátralevő négy esztendeig.

Azt azonban senki se mondta neki, hogy ha gondolkodik, miről gondolkozzék.

Ő tehát ott folytatja, ahol abbahagyta; folytan csak hazajár az elméje és otthon is csak a szép kis feleségén, a Zsófin marad meg legtovább. Tudván tudja, hogy Zsófinak se tett jót az elfolydogált tizenkét esztendő, de ő már csak olyannak látja, mint mikor otthagyta. Pedig akkor még neki sem volt ily csodára megnőtt iszonyú bajusza, amilyen most hull le egészen a válláig. Nem is tudná megmondani, honnan került az orra alá, hiszen az apjának sose volt ilyen. De ha már megvan, azt is meg kell becsülni, csak azt nem szereti, hogy arra is borbély visel gondot, s neki nem szabad kedvére pedergetni.

Ott volt egy rettenetesen gyönyörű kis asztalon mellette egy olyan ügyes kis játék, hogy abban minden reggel meg kellett igazítani a számot. Most is megváltoztatta és kitette, hogy hanyadika is van ma? Hogy hányadik nap, hányadik hónapban és még az is, hogy hánybeli esztendőben.

Így kijött az emberségből, hogy:

1848. Március 13. Hétfő.

- No a teremtette, ez a hét is rosszul kezdődik, mint a cigánynak, mikor hétfőn akasztani vitték. Tizenhárom, az is fajin egy szám, csak baj ne legyen belőle, még az ég is tudja, mert olyan szomorú, fekete, nedves, ködös, latyakos, hogy igazán jobb még idebe is, mint odaki...

De hát sok tizenharmadika vót mán, minden esztendőben akad olyan egynehány, hát nem kell attól félni, s ő nem is félt. Úgyis csak az tudja, hogy hányadika van, akinek kalendárijomja vagyon. Bezzeg nem tudta ő se, míg be nem került ebbe a cifra miatyánkba.

Hanem hamarosan zavar lett.

A felség rosszul aludt és rosszul ébredt. Bal lábbal kelt szegény, és betegnek tartotta magát.

Ezen nemigen lehet csodálkozni: hogyne lenne beteg, aki semmit se csinál. Hiszen az olyan embernek még a gerince is megfájdul. Ha már maga húzza fel a harisnyáját, már a lapockájába van a fájás. Úgy jár egy bátrabb lépéstől, mint aki először veszi tavasszal a kezébe a kapát, s utána éccaka nem tud aludni, minden csontja fáj. Ilyen fájás lehet az is, amit őfelsége szedett fel éccakai álmában. Biztosan vadászott, és elfáradt a nagy lövésben. Mert a gerincét éppen ott fájdítja, a dereka magasságában, meg is kellett dürückölni. Maradék Pál pedig ehhez értett, mert volt neki egy boszorkány nagyanyja, aki megtanította a „kenésre”. Hiszen ha már elég nagy ember lett volna, beavatta volna őtet a „tudományba” is, csak hát szegény hamar elhalt, s még a halálos ágyán is a nagy fekete kutyákkal viaskodott, hogy engedjék meg Palkó unokájának a tanítását. Csak azok nem engedték, hanem elvitték a láthatatlan ebek a láthatatlan tudományt. Hanem annak a kevésnek is nagy hasznát vette, mert őfelsége egyszer tréfából megnyomogattatta vele a hátát, s oly igen jólesett neki, hogy azótátúl óta, ha senki sem volt a közelben, vagyis ha ketten tudtak maradni, mindig neki parancsolta, hogy „csináljon hátat neki”. Királyok nem tudhatnak olyan jól magyarul, mint a faluvégi kondás.

De ma nem tudott hozzájutni a felséghez. Nem eresztették be. A felségnek meg vagy nem jutott eszébe, vagy nem teljesítették a parancsolatját, mert bizony amilyen kutya német lakájok laknak itt, az is megesik; szóval nem lehetett semmiképpen megkenni.

Pedig jó lett vóna, mert egyre nagyobb rangú lakájfélék jöttek, olyan miniszterek mind, és mentek be a felséghez.

Valami van a világban, odaki, mert az ablakon is ha kinéz az ember, csak úgy pereg a dob, és dobogtatnak a lábak, és olyan rettenetes sok katonaság tanyázik be a vár udvarába, hogy nem győzi az ember a fejét csóválni tőle. Akár hiszik kentek, akár nem, már tegnap este egy egész zászlóalj vonult be és századokra oszolva állott fel. A kövezetre szalma és széna volt leterítve, hogy a bakancsok dobogása ne csináljon oly mennydörgést, meg a patkók csattogása. Mert dragonyosok voltak, lovasság. A mellékudvarok és a folyosók is mind tele voltak katonával. A fegyverek gúlába voltak rakva, a katonák csapatokban heverésztek, és az udvari pincékből hordták nekik, meg a konyhákról a sok jó ételt-italt, úgy el voltak azok látva, mint lakodalomba volnának hivatalosak.

Már ebből is látható, hogy valami készül odaki.

De mi?

A császár - mert Bécsben csak császárnak nevezgették szegény jó Ferdinándus királyt - idejében kelt, mint máskor. Hat órakor. Hiszen nem lett vóna olyan igen öreg ember; összevissza ötvenöt esztendős vót; Maradék Pálnak a nagybátyja is ötvenöt éves, de hát az még olyan, mint a tölgyfa. Mennykőcsapás kell ahhoz, mégpedig erős, hogy ledöntse. Ezt meg, ezt a szegény jó királyt még az álom is elcsüggeszti. Mindjárt megitta azt a kis löttyöt, amit bevittek neki, nem lehet tudni mivel étetik, barna színe van és haboz, de hogy avval mikén tud egy ember jóllakni, az hihetetlen.

De már a reggeli inas, aki bement a felséges királyhoz, úgy ment, hogy az ajtóban elébb megállott, és várt, míg nem reszket a keze. Meg az udvari orvos, aki jött, fekete ruhában, az is megáll elébb az ajtóban, kifújja magát, burnótot szíj, azt is kidörgöli az orrából, akkor a kesztyűjét lehúzza, felhúzza, s csak úgy lép be.

Ha már emberek jönnek-mennek, akkor neki már úgy kell állani, hogy még a szeme pillája se mozogjon, de azért nem vak. Látja, amit lát. Valami történt máma odaki. S ettől őtet is elfogta valami különös izgatottság, s szeretné legalábbis tudni, mi fenyegeti a felséget. Mért őrzik egyszerre oly igen, hiszen eddig elég volt a Burg nagy kőkapuja meg a rendes őrség, annak se volt dolga.

Egyszer csak a kávéhordozó inas, mintha magában beszélne, megszólal:

- Bátyuram.

Maradék Pál megrezzenve nézett a németre, hát ez ilyen jól tud magyarul szólani?

- Bátyuram - folytatta a kolibriszínű inas -, máma nagy nap lesz. Már az egyetemisták lövöldöznek... Én csak azért mondom ezt meg kennek, mert én is magyar vagyok, de azt nem szabad senkinek se tudni, csak hogy magának tudni kell, bátyuram, hogy ha a felség valamit kérdez, hát le tudja tagadni. Azt kell mondani mindenre, hogy semmi.

- Értelek - mondta Maradék Pál.

- Valamiképpen el ne áruljon kend engem, bátyuram, mert akkor egy percig se maradunk. Már az is nagy dolog, hogy kendet magyar létire itt tudta tartani a felség, de ha az is kisülne, hogy a testi inasa is magyar, akkor mind a kettőnket vinnének a fővevő helyre. Hát vigyázzon kend.

- Ne búsulj, öcsém, sömmit - felelt csöndesen Maradék Pál s úgy tett, mintha nem is ő beszélne, csak a nagy bajusza mozogna a cúgban. - Én úgyse beszélek senkivel sömmit, mert egy szót se értek a nyelvükön, legfeljebb néha. Hát engem nem kérdeznek.

- Nem kérdezi kendet senki más, csak ha a felség.

Evvel elment az inas, de úgy, mintha attól tartana, hogy a falaknak is fülök van, s valaki kihallgatta. Maradék Pál elgondolkozva nézett utána, hogy ilyen tisztességes magyar gyerekbül hogy tudott lenni ilyen sárgarigó, ezt el se lehet gondolni. De már örült, hogy más magyar is van a közelben, már akármilyen, csak magyar legyen, akkor mégiscsak ember lakik a rigmusban.

Aztán megindult a jövés-menés. Jöttek az öltöztető inasok, jöttek a borbélyosok, jöttek a frájlák, akik őfelségét jobb kedvre szokták csiklandozni. Szegény, még csak hozzájuk se nyúlt, de azért ha látta őket, azt a sovány orcáját elhúzta a sárgás tiszta fogairól és legalább nevetett. - Hüj, de most jön valaki.

Az a bongyor hajú Zsófi. Az őfelsége sógornéja. Hüj, de fel van paprikázva. Ilyen jókor reggel. De azért nagyon ki van készítve. Rá is fér, mert ez is túl van már a negyvenen, azért nem lehet mondani, jól tartja magát. Persze kevés hátifát kellett neki életébe hazavinni a szögedi erdőkrül.

Csak suhogott ennek a Zsófinak a selyemszoknyája, s ahogy bement, még az ajtót be se zárta, már oly hangosan kezdett beszélni, hogy a császár őfelsége csoda ha ki nem ugrott az ágyából.

Soká volt bent s mikor elment, csak visszaszólott, ezt megértette Maradék Pál, hogy „a felség egész nap maradjon ágyban, senkit ne fogadjon és senkinek semmi nyilatkozatot ne tegyen”.

Mikor eltávozott, a felség hívatta őtet, Maradék Pált.

Ment be.

- Fiam, derekad nyomni, nyomni, nagyon jól.

Maradék Pál azonnal letette a csákót a fejéről, lehúzta a fejér kesztyűt a kezéről. Tarsolyos kardját is leoldotta, ahogy szokta, és válláról a kacagányt is leeresztette.

Akkor gyengén megfordította a felséget, aki oly könnyű volt, nem volt az száz bécsi font sem, s lassan és ügyesen kezdte kenegetni a csontjait, amiket már úgy ismert az ujja hegye. A felség nyögött, nyöszörgött, de jóízűen, nem fájósan, és szinte könnyes lett a szeme a nagy jóérzéstől, hogy így gyógyítgatják.

Most visszajött a Zsófi, s rajtakapta, mit csinálnak ők ketten.

Nagyon el is bámult, és fel is háborodott rajta, s kezdte valahogy azt mondani, hogy vannak orvosai a felségnek, de a felség nem törődött vele, csak kérdezte: „vaz iz”.

Hát a Zsófi mama el is mondta.

Azt mesélte, hogy Bécs megőrült, ezer és ezer ember van az utcákon, és oly ostobaságokat kiabálnak, hogy valamennyit főbe kellene lőni. De a felség legyen nyugodt, a katonaság a felség pártján van, és ha másképp nem lesz, akkor erőszakkal fog rendet csinálni. Legjobban az egyetemi diákokat szidta, meg az orvostani hallgatókat, ezek az egésznek a vezetői. De a felséget semmi veszedelem sem fenyegeti, és Metternich mindent el fog intézni, ennél már Metternich sokkal nagyobb forradalmakat látott. Napóleont, a korzikait is Metternich intézte el, ezt is el fogja. A végén kijelentette ez a Zsófi, aki főhercegasszony volt ám maga is, hogy a felségnek ágyban kell maradni, és mindent Lajos főherceg fog a mai napon intézkedni.

- Mindig Lajos, mindig Lajos - mondta bosszúsan a felség -, én vagyok a császár, vagy nem én vagyok?

- Felséged a császár - csinált mély bókot Zsófi mama -, éppen azért nem szabad felséged hófehér palástjának még a szegélyét sem érinteni a mai napon felfreccsenő sárnak.

A császár csókra nyújtotta a kezét, amit Zsófi néni csakugyan meg is csókolt s elment.

- Jah, jah - sóhajtozott a szegény császár -, mindig elveszik tőlem az én népem szeretetét.

Maradék Pál szeretett volna annyit mondani, hogy most az egyszer jobb lesz ágyba maradni, öreg. Az egyetemisták már nemcsak lármáznak, hanem lőnek is. De azért nem mondott semmit, csak tovább gyengén kenegette az öreg csontokat.

Most bejött az oldal inas és jelentette mély alázattal, hogy Metternich herceg államkancellár és titkos miniszter őexcellenciája kívánja tiszteletét tenni.

- Ah, Klemens - kiáltott fel a császár, aki őszintén és nagyon megörült a korai vizitnek.

Azonnal felült az ágyban, és egész arca szívélyes lett és mosolygós. Mintha minden baj elmúlt volna.

Az öreg Metternich bejött. Lassan jött, mert mondta az inasa, hogy a lábai fáslizva vannak, és nem tud emiatt többé gyorsan lépni. De hogy nagyon titkolja, mert fél, hogy ha valami testi hibája kisül, az az állásába kerülhet, hát inkább mindig nagyon méltóságosan jár és oly lassan, s mosolyogva, mintha ez mind a tekintély miatt lenne.

- Felség - mondta Metternich igen nyájasan és derülten. - Hogy aludt Felséged?

- Nagyon rossz álmom volt - nyögte a császár -, itt volt a cár, és kérte a hadseregemet, és én ettől nagyon megijedtem, azazhogy megharagudtam, azaz...

- Felségednek nem kell búsulnia. A minden oroszok cárja sohasem fog felségednek a hadseregére szorulni, inkább őfelsége a cár, a leglovagiasabb uralkodó, szívesen bocsátja felségednek rendelkezésére a saját hadseregét, ha arra éppen szükség volna. De nem lesz rá szükség, ha felséged tanácsaimat és érveimet elfogadni méltóztatik.

- Zsófia hercegnő ijesztget, már kétszer is volt nálam.

- Zsófia főhercegnő őfensége nem kívánja felségedet megijeszteni, felség, inkább megnyugtatni óhajtaná.

- No de lőnek. Az én bécsijeimet féltem.

- Nem felség, nem lőnek. A hadseregnek még nincs semmi parancsa a lövésre, másnak viszont fegyvere nincs. Nem olyan kormányozásban volt Ausztriának része, hogy itt bárkinek a legmeghittebb s legmegbízhatóbbakon kívül, fegyver lehessen birtokában. Fegyver nélkül viszont egész Európát hatalmában tarthatja felséged. Ha le vannak fegyverezve a népek és az államok, akkor rendőri ügy a kormányzás.

- Ja, ja - motyogta a felség és közben parancsolta a szemével, hogy Maradék Pál továbbfolytassa a csendes masszírozást. - Áber...

Metternich derülten és fölénnyel mosolygott.

- Felség, minél tökéletesebbé válik a haditechnika, annál nehezebb forradalmat csinálni. A forradalomhoz nem elég az utcaburkolat és az épülő házak mellett véletlenül talált téglák. Egyetlen ágyú ezreknek veheti el kedvét a kurjongatástól... Ma reggel jöttek jelenteni, hogy valami mozgolódás indul a belvárosban, főleg az egyetemek környékén. Azt feleltem rá, felség:

„Az semmiség” És az is... Bagatell... Felség, sokkal veszélyesebb időket éltem már a felséges ház szolgálatában. Lajos főherceg őfensége ért engem. Közigazgatás, az egy mechanizmus, amely minél tovább, annál szervesebben hálózza be az államokat. Ez a mechanizmus annak a kezében van, aki az élére tud állani. A mindenkori kormánynak engedelmes és hű szerve. A hivatali apparátus és mögötte a hadsereg: elképzelhetetlen, hogy ha olyan kéz intézi a rendelkezéseket és irányításokat, aki ért a munkájához, elképzelhetetlen, hogy bármi is megrendítse ennek a kettős szervnek a működését. Ez a világon a legegyszerűbb szerkezet. Azért voltam bátor felségedet ebben az aránylag korai órában felkeresni, hogy megmondjam azt az egyszerű véleményemet, hogy ebben a mai zavaros képben pillanatok alatt rendet és nyugalmat lehet teremteni, csak felséged ne tántorodjék el eddigi elveinktől s Ferenc császár atyánk által kitűzött habsburgi céloktól.

- Hogyan?

- Ne feledje felséged, hogy minden hatalom a felséged kezében van.

- Én nem engedek az én bécsijeimre lövetni!

Metternich megrezzent.

Ebben a pillanatban érezte meg a végzetet, hogy senki sem lehet úr a népek fölött, ha nem ő a jognak a forrása is.

Megrázkódott.

A jog, a Habsburgok kezében van, s ha ez a hülye itt makacsul kitart ilyen naiv érzelmi álláspont mellett, felfordíthatja az egész birodalmat és az egész európai világrendet.

- Felséged nem abban a helyzetben van, mint Lajos Fülöp, akit két héttel ezelőtt a párizsi csőcselék játszva ugratott ki királyságából és száműzött az angol partokra. Lajos Fülöpnek nem volt tulajdonában a fegyver: felségednek igen. Lajos Fülöp egy ingadozó trónt vett át, ellenben felséged a Habsburg-Lotharingeni-ház örököse és a végtelenségig ura és diadémja az emberiség legnagyobb alkotásának, az osztrák birodalomnak. Felséged nem kockáztathatja népeinek boldogságát és családjának nyugalmát azért, mert emberi jóságból képes volna inkább saját magára lövetni. Felség, a tapasztalatok mutatják meg az egyenes utat. Felség, én már hetvenöt éves vagyok - húsz évvel öregebb felségednél. De én nem szeretném, ha vissza kellene fiatalodnom: én tökéletesen meg vagyok elégedve magammal s rettenetesnek tartanám, ha most újra kellene kezdenem a tapasztalatok gyűjtését azokon a területeken, ahol már késznek érzem magam. Felség, nem szeretem hallgatni a fiatalok vitáit. Én azokon már oly régen átestem, hogy elviselhetetlenek számomra. Sajnálatosnak tartom, hogy az emberek valamennyien a saját útjukon és fáradalmaik által akarják megszerezni az elemi ismereteket, és nem nyugosznak meg abban, hogy akik áthaladtak az életen, azok már szerencsésen felgyűjtötték a tapasztalati igazságokat. Senki sem akarja a más igazságait megtanulni, és ha megtanítjuk rá őket: nem hisz nekik mindaddig, míg az élet ugyanazokra az eredményekre nem viszi őket, amelyből erednek a tanított igazságok... Felség, nyugodjon meg... Ferenc császár emlékére figyelmeztetem... Ne feledje felséged, amit a császár, az ön édesatyja, aki önnek halála után megjelent és megadta utolsó utasításait: tisztán megmondta, ahogy azt felséged annak idején nekem írásban megvallotta, hogy önnek parancsa atyjának szellemétől, hogy Lajos főherceg őfenségének kezébe tegye a döntést, valahányszor úgy érzi, hogy saját ereje nem elég a tiszta világosságot megtalálni.

A császár megrázkódott, és halottsápadtam nézett szinte megüvegesedett szemekkel Metternichre.

- Én az én bécsijeimre nem lövetek - dadogta s lehunyta szemét.

Metternich abban a pillanatban határozta el, hogy ezt a császárt azonnal le kell mondatni.

- Felséges úr! Magának egyszerűen betegségben kell maradnia.

- Nem, nem vagyok beteg.

- Felséged ne is legyen beteg. Mindnyájunk óhaja, hogy a legjobb egészségben éljen, míg az én koromat el nem éri, mert akkor remélhető, hogy belátja, hogy az agg Metternich Kelemennek igaza volt... Oly egyszerű az egész. Felség, nincs egyszerűbb dolog, mint az államvezetés, ha az egyszerű rendszerrel van beszervezve. Folytatni a régi játékot. Az országgyűlések feliratait válasz nélkül hagyni, a rendek követeléseit boldogabb időkre odázni. Ellenben az ausztriai országgyűlést nem elhalasztani, hanem ma a kitűzött rendi gyűlést megtartani, s ott olyan reformokat intéztetni el, amelyek az uralkodás érdekeit szolgálják. És ez most mind mehet... Sedlniczkyt, a rendőrminisztert - magamhoz hívattam, s megbeszéltem vele a helyzetet. Teljesen ártatlan a napi zavargás, ha nem engedjük elhatalmasodni. Kis szikrából nagy tűz támad, ha az ember engedi, hogy a szél felszítsa. Egy óra alatt végezni lehet. A hadsereg felségedé. Nem kell lövetni, felség, csak azonnal fel kell vonultatni az egész készletet. Ha Bécs látja a pompásan felszerelt, begyakorlott, vidám és kemény katonaság ezredeit, ha látja a puskákat, és az ágyúk ásító torkát: akkor a jó bécsiek visszahúzódnak a lakásaikba és lefeküsznek a másik fülükre, és elhalasztják jobb időkre a dolgot... De ha felséged tétovázásra ad lehetőséget, ha nem a kellő kipróbált emberek állanak az élen, akkor lehet, hogy órák alatt vége mindennek, egész fővárosunk lángba borul...

A császár lankadtan és keserűen hevert.

- A belvárosnak a szokott reggeli képe volt, ahogy ott kocsimmal áthajtattam. Az utcák nem nagyon népesek. A boltokat még csak akkor kezdték kinyitni, s akik jártak-keltek, leginkább a tejeskofák és a cselédek és a külvárosokból a műhelyekbe siető munkások voltak. Mikor a Szent István-templomnál eljöttem, egy cédula volt, igaz, kifüggesztve, a cédulát a tiszttel letépettem s elolvastam... Ártatlan fenyegetés... Íráshibával.

Megmondta, mi volt a sajtóhiba. Nem is azt mondta, ami valóban volt, hanem egy olyan tévedést, ami a jó császárt megnevettesse.

A felirat különben ez volt:

„Bécsiek! Szabadítsátok meg jó császárotokat, Ferdinándot, ellenségei kezéből! Ki Ausztria javát akarja, annak akarnia kell a mai kormány megbuktatását!”

- A rendek háza környékén csend van - folytatta gyermeteg stílusban az államkancellár. - Az épület udvara is üres. De hallom - hiszen a kormányzás alapja a pontos értesülés, a jó információ, ezért nekem legfőbb törekvésem mindig a finom adatgyűjtés volt. - Hallom, hogy a kávéházakban van élénkség, olyanok gyűlnek ott, akik máskor nem szoktak ott reggelizni. Hírek járnak, hogy kiváló vezető tagokat, a rend házának vezéreit elfogták volna az éjjel, amiből szó sem igaz. Ilyen hazugságokkal felszítják a hangulatot. Igen, ma meg kell tartani a rendi gyűlést. Ez lecsillapítja a vakhírektől felháborítottakat. Akkor újra csend lesz. A bécsi nép engedelmes, meghunyászkodó nép volt mindig, ha kifogása is van a tejeskávé mellett a rendszer ellen, de soha egy szót sem mert mondani a rendszer urairól.

Mosolygott. Gyöngéden nézett az uralkodóra, aki mint egy beteg gyermek hallgatta. Metternich másoknak nem szeretett ily nyíltan beszélni, de a Ferdinánd tiszta gyermeki lelkének, úgy gondolta, éppen arra van szüksége, hogy minden burkoltság nélkül őszintén és szelíden tárja fel előtte gondolatait.

Most az inas Lichtenstein herceget jelentette be.

A király intett, hogy jöhet. Az uralkodó herceg, Lichtenstein hercegség ura, tompán és kihevülten jött.

- A rendi ház udvaráról jövök, felség, ezek nem a régi bécsiek többé!

Metternich derülten hallgatta a kijelentést.

- Nagyon helyes, herceg, akkor ezekkel nem szabad többé úgy bánni, mint a régi bécsiekkel bántunk volna.

- Két óra alatt teljesen megváltozott Bécs népe - mondta az uralkodó herceg. - Ez a Fischhof, ez a Fischhof! Kérem, herceg, hogy engedhetnek ilyeneket - támadt Metternichre. - Kossuth lángoló beszédét olvassa a tömegnek: még az aggastyánok is ifjúi vért éreznek pezsegni ereikben!

Kossuth beszéde. Már egy héttel ezelőtt megjött Kossuthnak az a pozsonyi beszéde, amelyen alkotmányt követelt nemcsak Magyarországnak - hiszen Magyarországnak mindig volt alkotmánya, azt csak megtartani kell -, hanem Ausztria tartományainak. Ez a beszéd Bécsnek minden vezető elméjét felkorbácsolta, önérzetre sarkallta, s mivel a francia forradalom megadta a lelkesedést a forradalmi gondolkodáshoz, Kossuth beszéde megmutatta az utat, merre kell törekedniök.

A bécsi forradalom ki sem tör Kossuth hatalmas beszéde nélkül. Lichtenstein herceg éppen akkor nézett ki a rendek házának ablakából, mikor egy fiatal egyetemi hallgató, Putz nevű, Kossuthnak beszédét olvasta, s látnia kellett, hogy öt percig tartó tapsok és éljenzések, hoch kiáltások szakítják félbe a felolvasást.

- Le is kiáltottam rájuk az udvarba: „Vége legyen annak a felolvasásnak! Hallja, Sie, maga itt hallgasson el! Olvassa inkább a rendek feliratát...”

És még most is azzal a diktátori érzéssel nézett körül, mint akkor, mikor egyszer életében megszólalt.

- Felség, egy pillanatnyi csend lett, akkor ledobattam a feliratnak egy példányát, s magam visszavonultam.

- Nagyon helyes, hogy visszavonult hercegséged - mondta szarkasztikusan Metternich -, mert még jobban felkorbácsolta volna a hangulatot.

- Így is éppen eleget kiáltották az abcúgot! Csak úgy ordítottak, mint a szamarak - mondta az uralkodó herceg.

- S felolvasták a feliratot?

- Fel, de nem értették meg a szamarak, csak még sokkal jobban ordítottak. De akkor felugrott egy igazán pompás fiatalember a kút tetejére, és széttépte a rendek feliratát.

- Megérett az idő a cselekvésre - mondta Metternich végtelenül idegesen. Elővette óráját s megnézte. - Negyedórák alatt századokat veszítünk. Oleum et operam perdidi. Minden munkám és fáradságom oda.

- Polgárhadat követelnek. Hogy a katonaság lefegyvereztessék és a fegyvereket adja át a polgárőrségnek.

Metternich keserűen nevetett.

- Hogy is tudnának másképpen fegyvert szerezni, mintha a tehetetlen kormányzat kiveszi a katonák kezéből s átadja nekik. Ennél nevetségesebb állapot a világteremtésben soha nem volt. Az oroszlán adja oda fogait a tevéknek és a teheneknek, hogy avval tépjék szét őket a

fűevők... Felség, értse meg felséged, hogy a tunya és ostoba polgárság csak egyszer, egy pillanatra érzi feltámadni az ősi ösztönt, a harci képességet: hát mi, akik állandóan evvel élünk s ezért élünk, éppen ezt az egy pillanatot alusszuk végig?

Most minden bejelentés nélkül ismét Zsófia főhercegnő lépett be. Azonnal Metternichhez sietett, mintha más nem is volna a teremben, s hevesen mondta neki:

- Herceg, az istenre, elveszítette hercegséged régi erélyét? Már tíz óra elmúlt, s még mindig semmi sem történt!

Metternich felindulva csókolta meg mély tisztelettel a Zsófia főhercegnő kezét.

- Ha oly férfiakkal találkoznék Ausztria kormányzatában, mint ön, fenséges asszony... - mondta; a többit elnyelte és elfordult.

- De herceg, Magyarországból a legrettenetesebb hírek jönnek. István nádorunk jelenti, hogy az ország legkülönbözőbb vidékein pórlázadások törtek ki, a vezető réteg az élükön áll és tápot ad nekik. Elveszítjük magyar tartományunkat, herceg!

A herceg tehetetlenül nézett a jó uralkodóra, aki némán és ellentmondás nélkül tűrte, ami máskor elképzelhetetlen lett volna, hogy ágya előtt szinte hajba kapnak az emberek. Senki észre sem vette például az egész idő alatt a Maradék Pál jelenlétét, aki gyönyörű ruhájában úgy állott ott, mint a magyar nemzet főúri képviselője, de ők mindnyájan nagyon jól ismerték, hogy ez egy magyar pór, aki egy árva krükköt sem ért abból, ami történik a szeme láttára, s ha értené is a beszédet, soha nem érti a gondolatokat és a helyzetet.

Pedig ők nagyon tévedtek ebben, mert Maradék Pál nem volt ám oly tompa elméjű, mint amilyennek szerették volna az egész magyar népet, hogy legyen.

- Ma történni fog valami Bécsben - mondta Lichtenstein uralkodó herceg.

- Ostoba beszéd - mondta rá Metternich.

Most Kollowrath gróf jött, már a megszokott módon minden bejelentés nélkül. Kollowrath a rendi gyűlés elnöke volt s a hatalomnak legnagyobb támasza.

- Felség - jelentette a köszönések néma elintézése után -, Metternich hercegnek már reggel azt a tanácsot merészeltem adni, hogy a tegnapi engedményeket falragaszok útján kellene a közönségnek tudomására hozni, s a herceg őkegyelmessége nem is látta ebben különösebb feladását az elvi álláspontnak.

- Lajos főherceghez utasítottam önt - mondta Metternich, akinek már hiányzott, hogy Lajos főherceg neve már régen nem került szóba köztük.

- Igen hercegséged, Lajos főherceg őfensége fölöslegesnek találta az egészet...

- Nagyon helyes - örvendezett Metternich.

- Azonban beleavatkozott János főherceg és Vilmos főherceg és az ő kapacitálásukra Lajos főherceg engedélyt adott a kiplakatírozásra.

- Ha a kormány tétovázik, minden veszve... - mondta Metternich.

- Én azonban megragadtam az alkalmat, s siettem magam parancsot adni, hogy két kézirat mint falragasz számos példányban kinyomassék... és az utcák szegletein felragasztassék... Inzaghy gróf sietett a főherceg nevében a két kéziratot azonnal az államnyomdába küldeni, s egyúttal a polgármestert, Czapkát magához rendelte s közölte vele, hogy Lajos főherceg a kiplakatírozásra engedélyt adott. Czapkának ez a szokatlan dolog eleinte sehogy sem fért a fejébe; miután a kormány ennek előtte a közvélemény megnyugtatására sosem gondolt, és ő maga is

azon a véleményen volt, hogy a népet a politikába avatni nem szükséges. Fejcsóválva távozott a városházára, hogy a falragaszokat elkészíttesse, de mire a nyomdába ért a kézirat, ismeretlen módon a falragaszok kinyomatása ismét le volt tiltva...

Az egészet oly elevenen és mégis oly ostobán mondta el, hogy mindenki kénytelen volt végighallgatni, és senki sem okosodott belőle.

Zsófia idegesen felkiáltott, éles és parancsoló hangja sivított:

- Míg az urak itt gyermekes fecsegést folytatnak, azalatt országokat vesztünk!

Metternich felemelte karját, s mély bókkal a főhercegnő felé:

- Fenség, ez az igazság. Békák és egerek harca ez, és az oroszlánok és a tigrisek veszítik el a fejüket. Ismétlem, csendben van minden, és semmitől sem kell tartani. A népet szükségtelen és lehetetlen megnyugtatni. A népet sokkal könnyebb és egyszerűbb megfélemlíteni, s akkor módunkban van holnap ugyanazokat az engedményeket megadni és ezzel egyik végletből a másikba vinni, amiket ők most a Konstitúció rémképével akarnak kikényszeríteni a kormányból. Pár megnyugtató szó már régen elejét vette volna a bekövetkezett eseményeknek...

- Mondja hercegséged, hogy véres eseményeknek - mondta katonai gőggel Kollowrath.

- Hogyhogy? erről még semmit se szólott ön.

- A rendek háza ablakából - mondta tekintéllyel Kollowrath gróf -, a széttört bútorok darabjait kezdték ledobálni a lent felállított katonaságra. Ezt voltak, akik meg akarták akadályozni, de hasztalan. Egy bútordarab a vezénylő tisztet érte, mire ez kötelességének megfelelően „tüzeljt!" vezényelt. Az első lövés eldördült... A csőcselék azt kiabálta: „Lőnek! Lőnek, le a katonasággal! le a hóhérokkal! A fegyvertelen népet gyilkolják!", s átkozódtak és tehetetlen dühökben inzultálták, botokkal és téglákkal és kövekkel a szegény katonaságot, mely kénytelen volt élessel válaszolni. Matauschek tábornok, a hetvenkét éves aggastyán, éppen arra lovagolt egy lovas káplár és két közlegény kíséretében, bizonyosan azon jószándékkal, hogy minden vérengzést meggátoljon, s egy munkás darab fával halántékon ütötte, úgyhogy lebukott, s talán széttépték volna, ha néhány higgadtabb lázadó védelmére nem kél. Albrecht főherceg őfensége éppen akkor szintén a tett színhelyére érkezett kíséretével. Gúnyosan nézett végig a csőcseléken. E percben egy darab fa repült felé, őfensége római bátorságról tett tanúságot, mikor még fejét sem fordította el, s a fa a szemüvegét sodorta le és törte szét. Albrecht őfensége összeszorította ajkait, megfordította lovát és ellovagolt.

- A Napóleon-verő Károly fia méltó atyjához! - mondta Metternich: - Őneki kell a helyzet urává lennie.

- Az én bécsijeimet nem engedem lelőni! - szólalt meg váratlanul az ágyon a császár.

Erre elhallgattak.

Ez borzasztó, ezzel a makacssággal állani szembe.

- Őfelségével a császárral semmire sem lehet menni - mondta halkan, de szilárdan Metternich.

Zsófia intett, hogy ő ezzel már régen tisztában van, ahogy tisztában van azzal, hogy az uralkodó ház mindent, de mindent Metternichnek köszön. Harminc év óta Metternich, mint egy abszolút erő tartja fenn a roppant s annyira bonyolult konglomerátumot. Ő meghajol, mutatta Zsófia főhercegnő, Metternich bölcsessége, kipróbált hűsége és rendkívüli kormányzói képessége előtt, és lehetetlennek tartja, hogy az uralkodó maga ennek nincs tudatában.

Ezzel az ablakfülkébe vonult, s a katonaságot nézte a Burg udvarán.

- Fenség, alázattal jelentem, hogy a pillanatot arra kell felhasználni, hogy őfelségét szelíden és jóságos szívének igénybevételével lemondásra bírjuk, s felséged pompás fia, Ferenc József őfensége, mint trónutód az uralkodás pálcáját kezébe vegye.

Zsófia melegen megszorította a Metternich kezét.

- Szüntesse meg herceg a kormány kapkodását - mondta s nem ígért semmit hálája kimutatására: mit lehet még Metternichnek ígérni? Hiszen ő a minden a mindenben, mást neki adni többé nem lehet, valamennyi érdemrend és kitüntetés birtokosának, pénz, tekintély, hatalom mind belőle származik már az uralkodó házra: semmi mást neki adni többé nem lehet, csak feltétlen hitet tenni mellette és vakon követni tanácsait.

- Hány halott van? - kérdezte Lichtenstein uralkodó herceg.

- Öt dögöt számoltak meg, mikor a csőcselék elmenekült, és a mi részünkről az agg Matauschek tábornok.

- Ha egy katonaság a tömegbe lő, csak öt halott? - kevesellte Lichtenstein meglepetve. - Hogyan tudja ezt ön megmagyarázni?

- Fenség - válaszolt Kollowrath -, ezt valóban csak hanyag kötelességteljesítésből lehet... - s halkan mondta neki, látva, hogy Metternich és Zsófia még mindig az ablakfülkében beszélgetnek - éppen azért fenség, óvatosan kell a dolgot kezelni, s ezzel nem számol a kancellár úr őfensége: mit teszünk, ha titkos rokonszenvet fogunk megállapítani a katonaság és a csőcselék közt? Lajos Fülöpöt Párizsban az söpörte el...

Az uralkodó herceg meglepetve nézett a hű Kollowrath szemébe. Akkor a császárra pillantott, aki úgy feküdt az ágyon, mint egy letört liliomszál. Hirtelen megijedt, hogy az uralkodónak lesz igaza, hogy a bécsiek hívebbek, mint a katonaság, s fontoskodva és teljesen ostobán sétált néhány lépést, mintha a legnagyobb gondolkodásban volna.

Délután

Déli tizenkét óra múlt, mikor az országházán kívül, az államkancellária épülete közelében megtörténtek az első forradalmi jelek. Odáig a kormánynak tömérdek mulasztást, balfogást kellett elkövetnie, hogy a szelíd és békés bécsi lakosságot valóban belesodorja a forradalomba.

Déli tizenkét órakor vonult ki a Landhausból az első jogászcsapat, Burian jogász vezette őket, s az államkancelláriára mentek, Metternich hivatalos székhelye felé. Egyszerűen el akarták foglalni a kancelláriát. Nem tudták, mennyi katonaság van már felvonultatva a kancellária előtti téren. De a diákok után tömérdek néptömeg vonult s abcúgolta Lajos főherceget, Metternichet, Sedlniczky rendőrfőnököt. A kincstári épületek ablakait beverte, a kapukat lerombolta és több kihágást követett el.

A tombolva haladó tömeg nagy mozgást csinált a Ball téren a kancellária előtt. A fölállított katonaság parancsnokának nem volt kiadva az utasítás, hogy mit csináljon. A Burgot védelmezze, vagy kiszorítsa a tömeget, vagy lőjön is rájuk? Segédek nyargaltak ide-oda a Burg és a csapatok közt, mikor a másik oldalról másik tömeg vonult fel s elszántan kiáltotta, hogy le Metternichhel!

A két csapat egymást bátorította, s a katonaság semleges magatartása még jobban vérszemet adott. Burian és társai minden megállás nélkül jutottak el a kancellária kapujáig, ahol a fiatalember mennydörgő beszédet mondott a „rendszer” ellen, mely „minden németnek gyalázatára van!”

- Testvéreim - mondta -, csak mérséklet! Csak csend! Én még fiatal vagyok, de lengyel! (Viharos éljen) Egyenlő szeretettel ölelem át önöket, bármely nemzetbeliek, mert mi mindnyájan testvérek vagyunk! (Tetszés) Mi mindnyájan egyenlőek vagyunk. (Zajos tetszés) Mindent meg fogunk kapni, amit kívánunk. (Egy hang: Meg *kell* kapnunk!) A császár jó, a császár igazságos! (Bravó). És már régen megkaptunk volna mindent, ha rossz, hitszegő tanácsosai (s az államkancelláriára mutatott) nem volnának! (Viharos taps). Azonban uraim, ami korhadt, annak össze kell omlania. És ezek a vének odafent, korhadt rendszerükkel össze is fognak dőlni (Viharos tetszés).

A tömeg mennydörögve százszor és százszor kiáltotta, hogy: Vesszen Metternich! Vesszen Metternich!

Metternich fent volt az épületben és hallgatta.

Ott volt az emeleten fényes lakása, Bécs legszebb műkincsekkel rakott otthona. Családja körében volt, s felesége magyar grófnő, Zichy lány, rendkívül büszke, amilyen csak egy magyar mágnásasszony lehet, annyira kevély, hogy férjét, a kevély vént, ő még tovább befolyásolta.

Metternich éppen Radowitz porosz tábornokkal tanácskozott, mikor a tömeg váratlanul a ház kapujába ért. Első percben nem ijedt meg, vagy úgy tett, mintha az egészet jelentéktelen diáktüntetésnek tekintené, de hamarosan meggondolta magát és intézkedett, hogy családja menjen ki a villába, s ő maga az épület hátulsó kapuján megszökött és a Burgba menekült, ahol nagyobb biztonságban vélte magát.

Ott Windischgraetz herceggel tanácskozott, aki Albrecht főherceg véleményét tette magáévá, hogy a katonaságnak erélyesen kell fellépnie. Délután egy órakor már ki volt mondva a határozat, hogy a nép hadüzenetét el kell fogadni és a lehető legnagyobb eréllyel kell fellépni. A Burgba már egy második zászlóalj katonaság volt bevonultatva. Minden kapura egy-egy századot állítottak, s ágyúkat állítottak fel egymástól szabályos távolságban.

Egy órakor Albrecht főherceg mint fő hadiparancsnok rendeletet kapott, hogy a lázongó tömeget mindenütt oszlassa szét, s a rendet mindenáron állítsa helyre.

A rendőrség délelőtt tíz órakor már nagy szívességet tett a forradalomnak, mert minden boltot, minden üzletet bezáratott. Ezzel a forgalmat csökkentette, s a munkásoknak szabad időt engedélyezett, hogy kivonuljanak a kiürült utcákra felvonulásokat rendezni. A hazasiető munkások vitték meg a hírt a külvárosokba, hogy mi folyik a Burg ellen, s a legtöbb külváros egy-kettőre alarmírozva volt.

A katonaság lassanként minden teret elfoglalt. A tömeget mindjobban összeszorította, ami roppant zajt és tolongást idézett elő. Lárma, sikoltozás, szitok, vihar. De minden pillanatban fel-felbukkant egy-egy szónok, aki lázító beszédeket rögtönzött. „Sajtószabadság, alkotmány, népszerű kormány!” Ezekkel gyújtották fel a tömeget.

- A császár jó, de tanácsosai rosszak!

- Le vele!

- Abcúg Lajos főherceg! Abcúg Metternich, abcúg a rendőrfőkapitány!

- Nem, barátaim, nem bántjuk őket - vágott vissza a szónok -, ezek mind dögök már, erkölcsi hullák. Vérük befrecskendezné a tiszta kövezetet. Hadd éljenek minél tovább, hadd hallják, hogy átkozzuk őket a haláluk órájáig. De lépjenek le, mert elárultak bennünket! És napról napra újra és újra elárulnak, abcúg!

A Karinthi kapunál tüzérség áll, s kezükben az ágyúk meggyújtásához szükséges égő kanóc.

- Le a kanóccal! - kiáltja a tömeg.

A tüzérek nem tudják, mit tegyenek.

Egy úriember a tüzérek elé áll:

- Uraim, önök németek, önök becsületes emberek! Ha hazájuk javát akarják, nem lőnek németekre! Tegyék le a kanócot, s kezeskedem, hogy senki sem fogja önöket sértegetni!

A tüzérek haboznak, aztán leteszik a kanócot. A közönség megrohanja őket, s összevissza csókolja a tüzéreket. A tiszteken látszik, hogy viaskodnak érzelmük és a fegyelem között, melyiknek engedjenek.

A bécsi nép kezdettől fogva kedélyes barátságban élt a katonasággal, most egyszerre ellenségképpen kell szemben állaniok. Még reggel senki sem gondolt arra, hogy vérontásra kerülhet a dolog. De eleinte még a kedélyes bécsi öleléssel fraternizálnak a katonákkal.

Minél több ágyút vonultatnak fel, a bizalmaskodás annál nagyobb. Ekkor villámgyorsan terjed el a hír, hogy *vér folyt, és a szabadság első áldozatai elestek.*

A rémhír a kedélyeket felrázza, a szenvedélyeket fokozza, dühöt és elvakultságot kelt, még a higgadt szellemeket is kiveti sodrából.

Albrecht főherceg a Burgból fényes kísérettel kilovagolt. Mikor a tömeg közé jutott, néhány elszánt férfi megkapta a lova kantárát, és könyörögve kérték, kímélje a népet, s mint parancsnok ne lövessen rá a fegyvertelen tömegre. Albrecht hidegen hallgatta, egy szót akart szólani, de abban a percben valaki orrba vágta a lovát, a ló felágaskodott, s a főherceg haragosan elvágtatott. Már akkor a zsebében volt a rendelet, hogy teljes erővel lövessen, ágyúval, kartáccsal, fegyverrel, kardra, tőrre, szuronyra a nép ellen.

Még a Ferenc kapunál is ingerült volt, mikor egy fiatal orvos, dr. Engels elébe lépett, és azt mondta:

- Császári fenség, ön még fiatal, de aggastyán koráig emlékezni fog a mai napra, s fájdalommal fogja eltölteni, ha igazságtalanságot tesz. Az isten szerelméért, parancsolja vissza csapatát, és eszközölje ki, hogy katonaság helyett polgárőrség tartson rendet!

Albrecht ezekkel a történelmi szavakkal válaszolt:

- Népnek, mely kér, nem adok semmit! Könyörgő néppel el tudok bánni!

Erre megindult az utcai harc.

A tömeg megrohanta a fegyvertárat, hogy lerombolja. A gránátosok fegyverrel sem bírták a tömeget fenntartani. A közelben volt a Colloredo-palota építkezése, temérdek kő és tégla. A kő és a tégla mint a zápor hullott a katonaságra, úgyhogy fegyverüket nem tudták használni, oly szorosan össze voltak szorítva, nem bírtak mozdulni. Egy tisztjük, Riedesel báró kapitány karddal verte s vágta a népet, de ez nem tágított, ellenállt, s a lovak megbokrosodtak s a csapatot vissza kellett vonni.

Rövid idő múlva már torlaszok emelkedtek. A Hohe Markton a tömeg a törvényszéki épületet akarta feldúlni, s az ott elfogott foglyokat kiszabadítani. A gránátosok itt vad rohammal és sortűzzel rohanták meg a tömeget, de a levegőbe lőttek, s csak egy halott lett.

Egy kávés a Dorottya utcában, bizonyos Sternbacher felvette a polgárőri egyenruháját és a tömeg élére állt:

- A császár jó, a vérontás nem az ő akaratával történt! Nekünk polgárőröknek jogunk van bármikor kihallgatást kérni a császártól. A császár meghallgatja a népe kívánságait! Elmegyek a császárhoz, mondjátok meg, mit kívántok!

- El kell törölni a cenzúrát! - kiáltották a diákok.

- És a fogyasztási adót! - mondta egy iparos.

Most egy ember vonta magára a figyelmet, nem volt valami megnyerő külsejű ember, zömök, de nem mindennapi szónok: Bach Sándor volt, aki aztán miniszter lett.

Kíméletlenül szólt Ferdinánd császár betegségéről, s ő mondta el, hogy szegény császárral milyen komédiát játszottak, mikor az apja meghalt. Ferenc császárt holtan felemelték a koporsóból, és beszédet tartottak vele bigott fiához, hogy mindenben rendelje alá magát Lajos testvére akaratának. Lajos főherceget pedig kigúnyolta testi hibái miatt, meg a katonaság ellen lázított, hogy a „nép hóhérait kergessék vissza a kaszárnyákba”!

Most az a hír terjedt el, hogy a nép megtámadta a városházát. Ott milliók vannak Czapka kezében, a városházát senki se szerette, a kormány úgyis azt a taktikát követte, hogy mindent, ami jó, a nép számára, a saját hivatalnokaival végeztette el s mindent, ami adó, megzsarolás, kellemetlen, azt a városi közigazgatással, hogy meggyűlöltesse a polgársággal a saját hivatalnokait.

Csak az volt a csodálatos, hogy a legnagyobb izgalmak és lázítások közt is a császári család kézrekerítése vagy megsértése, az egy Lajos főhercegen kívül szóba sem került.

Este

A császár legbelsőbb termeiben már délután három óta tájt tökéletes fejetlenség volt. Az udvar, a Ferenc tér, táborhely lett. Az izgalom teljes volt, a katonák feldúltan, izgatottan jöttekmentek, segédtisztek rohantak, csapatok szakadatlanul mozgásban. Aki a császár ablakaiból lenézett, s már maga a császár is fent volt, annak nem volt megnyugtató a felbolygatott katonaság látása.

Eddig hallatlan volt, hogy valaki a lábát betegye a császári termekbe, oly csönd és rendíthetetlen nyugalom honolt azokban, hogy még a kinyitott ablakon a berepülő falevél is megbontotta az etikettet. Most urak jöttek, hölgyek, s sajnálkozásukról csacsogtak, és tanácsokat adtak, mit kell legsürgősebben tenni.

Különösen Lajos főherceg termei voltak tele igen „kevert” társasággal. Az államkonferencia szakadatlanul ülésezett. Udvari és államhivatalnokok, katonatisztek, udvari libériások jöttekmentek, tarka, zsibongó, suttogó csoportokban, ijedt vagy ijesztő arckifejezéssel mindenki mindent mindenkinél jobban tudott, mégis mindenki folyton kérdezgetett. Parancsőrtisztek rohantak a sürgönyökkel, és rettenve néztek utánuk, akik közt elsiettek. Udvari hölgyek siettek be, mintha a világon a legsürgősebb volna az ő mozgásuk, s kisírt szemekkel, élő rémhírekként, dobogó szívvel, elfojtott lélegzettel rémítgették az embereket, s sehol sem találtak vigasztalót vagy megnyugtatót.

Lajos főherceg, a tipikus Habsburg-fej, ki a mi József nádorunkhoz nagyon hasonlított, csak ridegebb és együgyűbb volt az arckifejezése, Lajos főherceg került most az élre. Lajos főherceg, akinek csak egyetlenegy elve volt: Ferenc császárhoz, atyjához hasonlítani. Semmi mást nem gondolt, csak azon iparkodott, mit csinálna ebben a helyzetben, ebben a pillanatban atyja, a nagy császár, Franz. Kaiser Franz. Körülvette magát az államtanács tagjaival, de

kiderült, hogy ezek közt egy sem volt, egyáltalán egész Ausztriában senki sem volt felelős tényező. Egy alkotmány nélküli államban csak egy akarat van, s mindenki, aki bármily fontos kérdésekben intézkedik is, csak annyiért felelős, hogy a parancsot végrehajtotta-e.

Kormány nincs, csupán kormányzók vannak. Ha a legfelsőbb akarat nem jelenti ki magát, akkor már tétovázás, kapkodás, határozatlanság és zűrzavar lesz úrrá az egész államban.

Annál sajnálatosabb volt, hogy Ausztriában ebben a korszakban valóban nem is volt uralkodó agy. Metternich minden hatalmat az uralkodó nevében kezelt, de formailag neki sem volt megadva a jog a hatalom gyakorlására, azt minden esetben külön kellett kérnie, ahogy Albrecht, az újonnan kinevezett legfőbb hadúr, míg az aláírást meg nem kapta, egyetlen lépést s mozdulatot sem tehetett. Metternichnek békés állapotok között nem is volt szüksége a személyes szüntelen érintkezés mellett a folytonos jog megújítására. Most azonban e kivételes pillanatban kiderült, hogy voltaképpen egyáltalán semmire sincs kinevezése és parancskiadásra való lehetősége, mihelyt a császár nem írja alá az elébe tett iratot, hogy: „Lőni a népre!” Addig egy golyót se lőhet ki.

Országgyűlés sem lévén, a rendi gyűlés csak közvetítést vállalhatott a nép és az uralkodó között. A rendek e célból küldöttséget bocsátottak Lajos főherceghez, aki hidegen fogadta őket, mint atyja szokta volt tenni, és sem kérdezni nem tudott tőlük semmit, sem utasítást adni. Üres báb, aki a kortól messze elmaradt, és a formák megtartásával, uralkodó helyettesi méltóságának megmutatásával azt vélte, mindent elintézett. Szemrehányást tett a rendeknek, hogy a „lázongó néptömeg” megbízását hajlandók voltak elfogadni, hogy eddig alacsonyították le magukat. Várakozásra intette őket, míg az államtanács tárgyalás alá veszi beadványukat. Igen, ez így ment békében, mikor határtalan idő állott rendelkezésre, és az sem volt baj, ha egy emberélet is elmúlt, míg megkapták a beadványra a választ.

A rendi küldöttség órákig várakozott a válaszra, s közben látták, mikor Windischgraetz herceget hívatták, az be is ment, mint egy hadisten a Lajos főherceg ajtaján. Látták, ahogy a Burg udvarán sürgős katonai intézkedéseket tesznek. Hogy az ágyúkat beállítják, s a tüzérek meggyújtják a kanócokat, szóval látták, hogy a dolog komollyá kezd válni. De bizony egész estig kellett várniok, mert az államtanács nem akarta elismerni a rendek küldöttségének hivatalos jellegét. Akkor aztán olyan fordulatot vett a városban a helyzet, hogy itt vetődött fel a gondolat, hogy: hopp, hiszen jelen van a rendek küldöttsége, s azt nagyon jól lehetne felhasználni, arra, hogy közvetítő legyen a nép felé...

Este ugyanis megjelent két küldöttség. Egyik a diákoké, amelyet az egyetem rektora, egy kilencvenéves aggastyán vezetett az egyetemi díszekkel felcicomázva, különben az ifjúság által rákényszerítve a vezetésre. A másik pedig a polgárőrség küldöttsége, melynek a vezetője a híres borkereskedő volt, Scherzer.

Először ezt a küldöttséget fogadta Lajos főherceg, aki már órákat töltött el meddő hallgatásban az üres vitatkozásokat hallgatva.

A borkereskedő elmondta, hogy a város milyen állapotban van. Hogy a Mihály téren gyűlt össze a rendek házánál véres katasztrófán átment tömeg, s itt a diákok a leírhatatlan zavarban megtámadták az ágyúkat, pedig tudták, hogy ez rájuk nézve sok halottat és vért jelent, de készek voltak feláldozni magukat, hogy a védtelen népre szegezett ágyúkat elhallgattassák. Csak egyszer fognak tudni lőni, mondták a Fuchsok, a második lövés már a miénk! „Bosszú az áldozatokért” - kiáltotta a tömeg s másfelől betódulókkal óriási gomolyaggá kavarodott.

Elmondta, hogy a városházán Czapka polgármester elbújt, nem akarta őket fogadni, azalatt a Zsidó téren a lovasság a népre rohant, a lövések felhallatszottak a városházára, akkor a küldöttség egyik tagja látva, hogy lent a dragonyosok karddal vagdalják a népet, felkapott egy

széket, a bevonszolt polgármester elé vágta, hogy darabokra tört. Akkor futott be Czapka felesége, aki térdre borulva könyörgött, hogy férjét ne bántsák és ne hurcolják magukkal.

- A nép már régen megunta ezt a rendszert. A paraszt nyög a terhes adók alatt, a polgárság meg van fosztva minden politikai jogától, tudomány, művészet a cenzúra bilincsei közt tespednek, még a nemesség is jól tudja, a rendek is tudják, hogy szabadabb viszonyok közt magasztosabb szerepet játszhatna.

- A polgármester felvette a polgárezredesi egyenruháját, így jött velünk, fenség - mondta a borkereskedő százados -, de abban az aggodalomban, hogy a fegyvertár a polgárság kezébe kerül, nejét és gyermekeit eltávolította a városházáról. Mikor jöttünk a Burg felé, szembejött velünk egy óriási tömeg, mely a fegyvertár felé hömpölygött, és egy lovas hadosztály robbant elő, hogy a népet visszanyomja. A nép oly közel engedte magához a lovas hadsereget, hogy szinte a lovak orra már az arcukat érte, akkor mint egy adott jelre, oly irtóztató lármában törtek ki, hogy a lovak megijedtek, ágaskodni kezdtek, hánykolódtak, többen leestek a lóról, a nép pedig, fenség, egy tapodtat sem hátrált, állt, mint a sziklafal.

A főherceg hidegen, egészen Franz pózában állott, és nem értette meg, vagy nem vette tudomásul az elmondott rémhíreket. Azt válaszolta:

- A polgároktól elvárom, miszerint a rendet fönntartani segítenek, egyébként engedményekről szó sem lehet.

Ezzel az audiencia véget ért.

A polgárok belátták, hogy ezt a keményszívű embert semmi sem képes meglágyítani. Az előcsarnokban pedig azt kellett látniok, hogy a rendek küldöttsége már két óra óta hiába várakozik. Erre kijelentette a derék Scherzer, hogy ő más tárgyalásokhoz van szokva, a borszakmában, ez reménytelen, a küldöttség távozni fog.

Ebben a percben valaki karon fogta s az egyik sarokba vezette.

Ahogy jobban megnézi, János főherceg.

Ez volt a legszelídebb főherceg, egészen kopasz és csüggedten biggyedt szájú s oly szomorú, mint aki a legnagyobb gondot és gyászt cipeli magával, családja végzeteként.

- Édes barátom - mondta János főherceg -, jól tudom én, mi nyom benneteket. Várakozzatok csak egy keveset.

Ezzel besietett Lajos főherceg szobájába.

Nemsokára újra bevezették a küldöttséget.

- Tulajdonképpen mit akarnak önök - kérdezte a főherceg nyersen.

- Mindenekelőtt, fenség - felelte a derék borkereskedő -, annak a három pontnak a megadását, ami kérvényünkben van.

Akkor megszólalt, mintegy a főherceg helyett gróf Hartwig államtanácsos és így szólt:

- Őfelsége semmit sem fog kicsikartatni engedni. Tévedésben vannak az urak, ha azt hiszik, hogy őfelsége a francia királlyal hasonló helyzetben van, hogy olyan alkotmányt erőszakolhatnak rá, amilyet Lajos bajor király három óra alatt megadott.

A borkereskedő bosszankodva nézett az államtanácsosra, aki Metternichnek jobb keze volt, mint a másik is, a többi is, akik jelen voltak, azt mondta:

- Fenség, összes kívánságainkat és pontjainkat teljesítve látnók, ha egyetlenegy engedményt megkapnánk...

- És mi volna az? - kérdezte a fenség.

- Metternich herceg elbocsátása.

Csönd.

- Ha evvel az örvendetes hírrel lephetném meg a népet, ez minden másnál jobban megnyugtatná a kedélyeket.

Mint a mennykőcsapás érte ez a kijelentés a Metternich-féle érdekszövetség tagjait.

- Azt hiszik önök, hogy őfelsége olyan férfit mint Metternich herceg, aki egy emberöltő óta a trón oszlopa és a birodalom egyetlen védője, a nép szeszélyeinek fel fog áldozni?

A főherceg meggondolta, mit kell válaszolnia.

Ujját kissé fölemelte, hogy ezt a hihetetlen vakmerőséget visszaszorítsa, hogy jelenlétében idegenek polémiát folytatnak - ilyen Ferenc császár előtt sose fordult elő -, s így szólt:

- Önöktől függ a csend helyreállítása.

Erre a semmitmondó nyilatkozatra kijelentette a borkereskedő polgár, hogy igen sajnálja, de miután a népnek megnyugtató választ nem vihetnek, a következményekért nem vállal felelősséget.

Távozni akartak, de egyszerre az államtanácsosok útjukat állották, és nem engedték őket elmenni, ami azt jelenti, hogy tulajdonképpen le vannak tartóztatva, hogy a választ ki ne vihessék.

Ebben a kis tumultusban hárman léptek be a terembe, Metternich, Albrecht főherceg és a fiatal Miksa főherceg.

Nemsokára a család többi tagjai is jöttek.

Metternich a borkereskedőhöz lépett, s míg a vállát veregette, így beszélt neki:

- Ön bécsi polgár. A bécsi polgárok mindenkor kitüntették magukat, és szégyen volna, ha önök a katonasággal egyesülve nem tudnának egy utcai zavargást elfojtani.

- Ez nem utcai zavargás - vágott vissza neki nyersen a borkereskedő -, hanem forradalom. Ebben Bécsnek minden rétege részt vesz. És a katonasággal nem fogunk kezet, mert a nép a katonaságot meggyűlölte abban a pillanatban, mikor a népre lőtt.

- Önök polgárőrök, önök a katonasággal együtt fognak felsorakozni - kiáltott rá Albrecht főherceg -, és a legkisebb ellenszegülés esetében lőni fognak.

A küldöttség felhördült, s egyszerűen kiabálni kezdtek, hogy nem lőnek.

- Akkor ti is rebellisek vagytok - kiáltott fel Estei Miksa főherceg -, és rátok is lőni fognak!

A küldöttség komoran, lesütött arccal és elkeseredve fordult meg, s magában hagyta az előkelő társaságot.

Most jött az egyetem küldöttsége, azután külön az orvostani hallgatóké, s újabb és újabb fenyegető híreket hoztak. Hogy Metternich azt mondta, hogy minden egyetemi hallgató, akinek a neve felszínre kerül ezekben a zavargásokban, veheti tudomásul, hogy egész életét eljátszotta. Vannak még kazamaták, és ott egy életre is vannak elég tartós cellák. Távozni

akartak, de kiderült, hogy egyetlen küldöttségnek sem volt szabad távoznia. Tisztességes fogságba vetették őket. Honesta custodia. Ez az.

Itt töltötték az időt, egészen késő éjszakáig. Kint a Kohlmarkton fegyverek ropogtak, golyók vágódtak be a Burg ablakain is.

Jöttek a vészhírek, hogy a munkások, akik hazamentek a külvárosokba, fellázították a proletariátust, s a legnagyobb zavargások vannak.

Bécs ostromállapotba került.

Míg bent az alkudozások folytak, az előcsarnokban mind hangosabban vitatták, hogy Metternich herceg visszavonulása elkerülhetetlenül szükséges. János főherceg néha átment köztük, s ő volt az egyetlen, aki nem szólott ellene ennek a kívánságnak. Erre a rendek küldöttsége is nekibátorodott, s bár grófok és bárók voltak köztük, kijelentették János főherceg előtt, hogy ők is csatlakoznak a polgárok kívánságához.

- Mindjárt, mindjárt - csillapította őket a szelíd főherceg, s hozzáfogott, hogy a királyi család tagjait, meg néhány főembert, gróf Kollowrathot s másokat egy mellékterembe összehívjon.

Ahogy be akar lépni hozzájuk, két tiszt jött, egy őrnagy és egy százados, egyik azzal a hírrel, hogy a nép a Mihály-templomba betört és teljesen széjjelrombolta, a másik viszont azt jelentette, hogy a nép a Mariahilfet felgyújtotta. A hírek persze fokozták az általános rémületet.

Lajos főherceg ezekre a hírekre összerogyott. Ferenc Károly így kiáltott fel: „Mi lesz még mindennek a vége!” Albrecht főherceg heves léptekkel járt le s fel a teremben, a többiek pedig, mintha megkövültek volna, némán elmeredve bámultak maguk elé.

Tschapek százados, aki az egyik hírt hozta, Kollowrath grófhoz lépett, s azt mondta:

- Kegyelmes uram, most már sürgős, hogy valami történjék, ami a népet megnyugtassa.

- De hát mi történjék? - kiáltott fel Kollowrath.

- Miután Excellenciád kérdez, felelek! - válaszalt Tschapek. - Ha Metternich herceg el tudja magát határozni arra, hogy lemond, jót állok, a nyugalom helyreáll.

Metternich ebben a percben nem volt a teremben. A polgárok valamennyien hevesen igeneltek a századosnak. Metternich az államtanács termében egy császári határozatot szerkesztett, természetesen a radikális népelleni intézkedések felől. A főhercegek bementek hozzá.

János főherceg vezette vissza a terembe a társaságot. Mikor belépett, a küldöttséget megnyugtatni igyekezett, és úgy mellékesen megjegyezte, hogy várni lehet a Metternich lemondását.

Ennél a szónál Metternich kilépett a mellékteremből, amelynek ajtaja nyitva volt.

- Nem, urak - mondta határozottan -, nem lépek vissza!

A szelíd főherceg komolyan ismételte, mintha erről nem is volna érdemes többet beszélni sem:

- Ahogy mondtam, a herceg le fog köszönni.

Metternich ebből megértette sorsát. Az öreg diplomata sorsát, aki egész életét arra áldozta, s talán magát is megvetette érte, hogy idegen család érdekeit szolgálja, s íme eljön egy perc, mikor kidobják, mint a kicsavart citromot.

- Ez a köszönet az államnak és a dinasztiának tett félszázados szolgálataimért?

A terem tömve volt küldöttségekkel és politikusokkal. Erre a szóra az egész társaság hahotában tört ki. Még néhány perccel előbb hajlandók lettek volna kezet csókolni az agg államférfinak, s most boldogan hahotáznak a szemébe.

Borzasztó volt ez a lecke annak a férfinak, akit 1801-ben nevezett ki szász követnek Ferenc császár, s azóta mindenben benne volt, s az utolsó harminc évben egész Európa politikáját szinte önkényesen vezette.

Ez a hahota annak a demokratikus szellemnek és annak az erkölcsi erőnek kirobbanása volt, amelyet Metternich, aki az államgépezet abszolút hatalmának ördögi szervezője volt, állandóan lenézett, megvetett és semmibe sem vett. S íme, ezek az erők ma, néhány óra alatt s talán néhány perc alatt a semmibe taszították.

- Herceg - mondta egy Leidenfrost nevű polgár, a küldöttség egyik jelentéktelen tagja -, csak így mentheti meg a dinasztiát.

Metternich végignézett az emberen, akit soha életében nem vett volna észre, s aki most merészel neki élete egész tragédiájában tanácsot adni, azzal megfordult, és lassú léptekkel - visszerei miatt igen méltóságosan - eltávozott.

Három óránál tovább voltak ott a küldöttek, de még mindig semmi sem történt.

Fél kilenckor negyedszer hívták be őket a Lajos főherceg szobájába.

Mikor felállottak a küldöttségek, a háttérből nyugodt, lassú léptekkel viaszsápadtan közeledett hozzájuk Metternich herceg.

- Önök - szólt - a polgárok nevében jelentették ki, hogy tőlem függ Ausztria nyugalmának helyreállítása.

Hallgatott, körülnézett a társaságon, s kissé gúnyosan, nagyon fölényesen és rekedten mondta:

- Tehát legyen meg... Örömmel teszem le méltóságomat a felség lábaihoz. Szerencsét kívánok az új kormányzathoz. Szerencsét kívánok Ausztriának.

Erre egetverő éljenzésben törtek ki a küldöttségek.

A borkereskedő egy pillanatot se késett, már rohant kihirdetni a nagy eseményt, s vele versenyt futottak a többi polgárok, diákok, a nép tagjai. A rendek küldöttsége azonban nem sietett. Megrendülve és a viszonyokkal és a jövővel annyira tanácstalanul maradtak még, s lassan és bánatosan oszlottak el. A borcsiszár felugrott a legelső lámpaoszlop talpazatára, s onnan kiáltotta ki torkaszakadtából, hogy:

- Herceg Metternich megbukott! Herceg Metternich nem kormányozza többé Ausztriát!

Mámoros tombolás tört ki. És ez olyan gyorsan harapódzott tovább, hogy percek alatt egész Bécs tombolt az örömtől. Herceg Metternich nem kormányozza többet Ausztriát!

A herceg nem mert lakására menni. Herceg Esterházytól kért éjjeli szállást. Esterházy hercegnek háromszázhatvanöt szobás palotája volt Bécsben: abban a helyzetben volt, tudott herceg kollégájának egy éjszakai szállást adni.

Hajnalig ébren voltak, s mielőtt a napsugár felsütött volna, megjött a hír, hogy Metternich hercegnek a Rennwegen levő óriási és pazar villáját a nép felgyújtotta, földig lerombolta és körülötte diadaltáncot jár.

Metternich herceg még fel is volt háborodva. Világraszóló festményei voltak, műtárgyai, egy hosszú élet minden zsákmánya, ragadománya. Mint szenvedélyes „gyűjtő”, egész Európát végigrabolta. Párizs, London, Róma, Szentpétervár, mind átengedte neki, amit meglátni s

megszeretni egy pillanat műve volt. S ez a mérhetetlen és felbecsülhetetlen kincs egy óra alatt a láng martalékává lett.

Avval a bámulatos, szinte példátlan uralommal együtt, amit harminc éven át mint diktátor élvezett Európa közepén, a világ legtöbb nemzetiségéből összerakott birodalmában. A nép büntetése könyörtelen. Mindenki meg volt győződve, hogy minden államtól óriási kegydíjat húzott, az orosztól milliókat.

Metternich herceg sápadt, de nyugodt maradt, mint a nagy játékos, aki folyton nyer, s a végén egy téten egész nyereségét, mindenét elveszti. Csak annyit mond rá: „Pechem volt." Metternich is azt mondta: „A kormány tétovázása volt oka az egésznek."

És ez a hite és meggyőződése a saját rendszerének üdvösségében és lehetőségében örökségül maradhat.

Még a következő éjszaka lengyel zsidónak öltözve, pájesszel menekült el Bécsből. Kissé nehéz útja lett, ahol csak megtudta a nép, hogy városukban tartózkodik, mindenütt megrohanták, s a fogadóval együtt fel akarták égetni az emberiség zsarnokát és elnyomóját.

Végre Londonba ért, és ott nyugodtan hajthatta fejét álomra. Nem úgy, mint Bonaparte Napóleon, aki szintén angol nagylelkűségre bízta magát. Napóleont Szent Ilona-szigetére száműzte és ott kegyetlenül sanyargatta az angol kormányzat: a Szent Szövetség megteremtőjét, az uralkodás gyakorlati Machiavellijét azonban kegyelemben és előzékenyen fogadta, s itt még tíz esztendeig élhetett és gondolkodhatott, hogy hol tévesztette el az utolsó lépést a sakkban. Sőt meghalni haza is térhetett Bécsbe a nyolcvanötéves aggastyán.

Két nap múlva megérkezett a magyar országgyűlés küldöttsége Bécsbe. Ekkorra már Bécs lakossága egy keveset megcsillapodott, de a lelkek még fel voltak zavarva.

Maradék Pál, a röszkei szegényemben, Rózsa Sándor védettje, Ferdinánd császár hűséges hajdúja ezt mind látta, mind hallotta és meg is értette, ami rá tartozott belőle.

Március 14-én Ferdinánd császár kikocsizott, és Maradék Pál ott ült a bakján, mert egy órára sem bírta elbocsátani maga mellől.

A császár rettegett ettől a nyilvános megjelenéstől, meggyónt, megáldozott, és sírva búcsúzott az élettől.

Valamivel tizenkét óra után az ódon négyüléses nyitott udvari kocsiban hajtott ki a Burgból. Mellette ült testvére, Ferenc Károly és ennek legidősebb fia, a tizennyolc éves Ferenc József, aki még ennek az évnek decemberében megszakította tanulmányait, december 1-én a császár nagykorúvá jelentette ki, s másnap lemondott javára a trónról és minden hatalomról.

Most nagybátyjával, a császárral szemben, kedvesen és udvariasan, a néppel szemben nyugodtan és férfias bátorsággal nézett szét.

A császárt leírhatatlan lelkesedéssel fogadták. Mindenki tudta és folyton ismételte a kedves jó császár selypítő és bécsi tájszólásban mondott tiltakozását: „Nem engedem, hogy az én bécsijeimre lőjetek!"

Nem tudták ezt eléggé megköszönni a hű bécsiek. Utcáról utcára nőtt az üdvözlő tömeg, s a császár szelíden és kedélyesen ingatta fejét jobbra-balra s folyton azt mondogatta:

„Mindent megadok néktek!"

A Vastuskó téren ki akarták fogni a lovakat a kocsiból, de az udvari tisztek kérték a rajongókat, kíméljék a császár egészségét.

A Szent István-templom alatt a császár megállíttatta a kocsit.

Egy fiatal lány éppen ott állott a fordulónál, a kocsi lépcsőjére borult, s mint az oltár előtt, összetett kézzel nézett fel a császárra.

A császár azért állíttatta meg a kocsit, mert rosszul lett.

- Mi kell, fiam? - kérdezte a szép fiatal lányt.

Az felemelte összetett két kezét s könnyel teli szemmel azt mondta:

- Alkotmány, felség!

A császár bágyadtan elmosolyodott, aztán a kocsi lassan megfordult és visszavitte az uralkodót. Aki százmilliónyi népnek kellett, hogy atyja legyen, de önmaga számára is tehetetlen volt.

V. Ferdinánd, lemondása után még huszonöt évig élt, csak 1875-ben halt meg, s mikor a königgraetzi csata volt, azt mondta:

- Erre én is jó lettem volna, mindent elveszteni. Csatát én is tudtam volna veszteni!

Bor lelke

A nádas mellett a kis ház ma is még éppen olyan, mint régen. A nádas is az, aki volt. A vadmadarak éppen úgy fészkelnek és kiabálnak. A halászok is úgy ülnek az öreg csónakokban, ahogy gyerekkoruk óta megszokták.

De valami mégis történt. A csönd még nagyobb lett.

Még a szél is halkabban sivít, de ha a szélnek nem is lehet parancsolni, se a suhogó letarolt nádnak, se a tavaszi berzenkedésében ébredező vadrécéknek, az emberek megtanultak barátságosan mosolyogni, mert a Gazda nem tűri a komor arcokat.

Ez az új, ami a pusztákon keresztül, bármerre ment, bárkivel találkozott az ember, biztosan meglátszott ott.

A betyárnak az volt az ismertetőjele, hogy csöndesen mosolygott, és vidáman fütyörészett.

Mindig mosolyogni kellett. Ha semmi dolga sem volt, akkor is. Ha nem volt kivel beszélni, akkor is.

De ha meg akárkivel találkozott, mindig rá kellett nevetni az emberre, asszonyra, polgárra, pásztorra, állatra, baromra, még a csillagos égre is, még éjfélbe is.

Mert, ha valakiről hírül vette a Gazda, hogy sötéten, gyilkosan, gyanúsan néz, akkor annak jaj volt. Akkor annak töviset vertek a körme alá, hogy legyen mitől rosszkedvű lenni.

A betyárnak nem volt szabad se félni, se aggódni. Aki betyár, az lovon jár - így kellett dalolni -, séj, daruszőrű paripán jár.

Aki betyár, annak megvan a kenyere, bora, annak megvan a gazdája, annak többet se bú, se kár nem rontja a kedvét, aki betyár, kézbe van.

Rózsa Sándor maga is vidám ember: ritkán nevet ugyan hangosan, de annál derűsebben néz a világba s annál kedvesebben mosolyog az ábrázatja.

Ha valaki látta. Mert Rózsa Sándort nem lehet látni.

Most ott ül a báránybut subán.

A nap kihasította az ólomszínű felhők hasát, és kis időre kisütött a fény.

Talán a nap is kíváncsi volt a Gazdára, pedig úgy ül, félig heverve azon a debreceni subán, mint egy juhász, akinek semmi más gondja nincs, csak az az egy, hogy merre járnak a bárányok?

Három ember ült körben előtte, de nagyon keményen és feszesen. A szentesiek, akiket, a Gazda vezettetett maga elé. Kúdús János, Szeder Oláh István meg Táncos István volt a három szentesi.

Jól megtermett három ember volt a három ember. Egyik se volt már nagyon fiatal, olyan lött-korábul valók voltak. Ők is nézték a Gazdát erősen.

Kicsit megterebélyesedett, még meg is nőtt ezalatt a tizenkét esztendő alatt. Ha a feleségét el nem veszítette volna, meg is hízott volna azóta, de Juliska tüdőbajába nem tudott jól szolgálni, sokat feküdt szegény, csak nézte mindig csillogó szemmel a szerelmes emberét; meg is halt. Múlt tavaszon kellett eltemetni. Hát bizony, nem arrafelé tájon van a sírja, amerre gyerekkorában élt, nem a szögedi pusztán, nem is a városban, hanem messze lent a csurogi határban. Miatta sok ideig becsületesen kellett élni szegény Rúzsa Sándornak, de nem bánta:

azért az asszonyért még arra is kész volt. Rendes gazdaember lett Csurogon. Ott még az Isten se találta volna meg. Meg talán nem nagyon kereste még az se, hiszen ott csak harmada magyar a népnek, minden kettő rác. Jó volt ott neki. Megpihent. Elfelejtette, amit akart. Jó lovakat tartott, az volt az egyetlen öröme. Mikor azonban végre eltemette a jobbik felét, a másik újra felébredt, s egykettőre megjelent a horgosi pusztán először! Azóta itt van.

Várt soká, de most már munkában van nagyon.

De a szeme vidám.

A szeme mutatja meg az ember lelkének állapotját. Ami volt, elfelejtette, ami lesz, várja.

- Mongyák csak kentök, mongyák - intett derülten.

A három ember megmozdult előtte. Szeder Oláh István mondta tovább a dolgot.

- Münk szentösi polgárok, uram, kendnek mögjelöntjük mindön bajunkat. Nem vagyunk münk fődrül elszalajtott futók, minekünk mind a hármunknak mán a hetvenhét esztendőkkel ezelőtti fődkiosztásná beírták a nevünket, az ősünkét, a városi könyvbe. De soha még olyan bajba Szentös városa nem vót, mint most vagyunk. Nem. Idefigyelmezzön kend, jó uram... A gróf nem fogadta szöme elibe a város bíráját a követökkel. Azt izente ki: bitangok vattok, mán most kezdöm a szödést.

Kúdús János, a másik ember, beleütötte az ujját s kezdte magyarázni:

- Nádvágásba, akar erős, akar gyönge a jobbágy, mindenformán napi ötven kéve nádat kévánnak a tiszttartók tőlünk, ha akár négy vagy öt nap tudjuk is mögtönni, csak egy napot számolnak.

- A múlt nyáron is mindön egész telkös után huszonhat kaszást kénszerítöttek a derekegyházi majorba, de oda-vissza csak félnapot számítanak az útra, uram!

A harmadik ember is megszólalt, Táncos István:

- A házamrul levötte az ispán az ajtót, ablakot, ha rögtön nem fizetök a markába mindön szömtül való adót.

A gazda nyugodtan hallgatott, még a fejét se mozdította, csak mosolygott a bajusz alatt keveset.

- Elvötték a jobbágyság legelőit, de még abbúl is, akit möghattak, most hasítottak ki a papnak egy házhelyet mög telköt. Ötvenhat holdat.

- Mán házhelyet nem akarnak adni. Hatvan, nyolcvan mög száz forintokat kérnek egy háztelekér, pedig az uradalomnak vóna főkötelessége, hogy a nép szaporodjon.

- Kontrektusunk vagyon - mondta vad dühvel Táncos István: - Kontrektusunk, hogy a nádból sömmit se követel az uradalom, mer van neki nádlója ölégség. Mégis felibe doboltatta a falu nádlóját.

- Egy jobbágyra egész telek után harminc-negyven robotot vet egy hétön, uram. Ki annyit nem töhet, mindönnap öt-hat napszámost kűdeni neki, se azt nem nézi, hajlott idejű, se azt, beteg, se azt, ki milyen gazda, pálcaütésökkel büntet szömélyválogatás nékű.

- De mindez sömmi a szénási árenda mellett. Árendába vagyon nekünk Szénás, mégis robotra hajtanak érte. Utunkat három-négy napba számítják, aratáskor is hosszú fuvarral kergettek bennünket Pestre, ott robotoltatnak műnket, de jószágainknak legelőt nem adnak, vigyünk magunkkal szénát, ha azt nem akarjuk, hogy mögdögöljenek, ha mög őrletnek, mindön ló után két köblöt köll nekünk a száraz malmon őrletni űnekik...

- Aki merészöl panaszra mönni, indexre töszik, és jaj annak, jaj, aki azon feküszik. Mög nem nyitja mán minálunk panaszra a száját senki is, belefujtották mán mibelénk, uram, még a panaszszót is...

- Most mög azt tanálták ki ránk, hogy ha tizenöt nap alatt kilencezör forintokat ki nem fizetünk, akkor jószágainkat mind lefoglalják, elhajtják a grófért. Hunnan, uram? Tizenötezer forintot, csak úgy mukfuk béhajtani rajtunk. Bíró, jegyző, tanács mönt föl szekerekkel a grófhoz, Pestté, otthon is lelték, akkor is egy táncból gyüttek haza világos hajnalon, hát két napig nem is fogatta a gróf a küldötteinket, akkó mög mondta: „Nem várok, nem várhatok, így mondta; nem várunk egy napot se, mönnyönek haza, a marhákat mán szödetöm is." Lakatos Mihály főbírót, Boros Samu jedzőt úgy űzte vissza, hogy orcapirulással kuncsorogtak elébünk.

Rózsa Sándor nyájasan nézett a nagygazdákra, akik ide jöttek őelébe, hogy tegyen valamit.

- Mönnyenek haza kentök, de hamar. Éfélbe mögjelenik a kentök háza előtt egy-egy emböröm. Mutassák mög neki, mék a grófé s mék a kentöké. Más gondjuk kentöknek ne lögyön.

- Gazduram, számoljon avval - mondta Szeder Oláh István -, nagy erővel vannak. Háromszáz gyalogos katonája vagyon a grófoknak. Mindöniknek száz-száz.

- Mönnyi lovas?

- Ménös van.

- Ménös.

- Nagy ménös. Sok ezör lova van a grófnak. A három grófnak, mert most hároman vannak.

- Még csak huszonhárom esztendős vót, tudja kend, gazduram, mán negyvenezör forintot hajított ki az ablakon. Negyvenezör forintot egy huszonhárom esztendős fattyú. De még nem is a szeretőjinek adta, hanem valami akadékra,* ott égjön mög. De itt mög leszállította a fizetést. Két forintot kap egy szolgálójány, az én jányom a kastélyba. Nem telik, mer büdös vén akadékra kölletött neki a pénz huszonhárom esztendős korába. Abbúl van neki pénze, hogy egy bérös nyolcvan sájnbankóforintot kap egy egész esztendőre; a hat gyerökivel, feleségivel, öregapjával, annyával éljön mög belüle.

- De még abba a fejelés csizmát is beleszámítják, amit új esztendőbe kapott az embör.

A gazda oly nyugalommal mosolygott, mintha csak azt mondaná, hogy neki egy szavába kerül, hogy ez mind megváltozzék.

- Igyanak egyet kentök - mondta.

- Köszönjük az embörségit, gazduram.

- Igyanak csak kentök, igyanak.

Az emberek megnézték a furcsa italtartó edényt, amilyet még nem is láttak. Nem volt könnyű belőle inni, mert nem volt annak semmi csapja vagy csücske, mint a kulacsnak vagy a cserép-orrosoknak. Lyuk volt a faedény élin, azt kellett a szájra emelni, s jó ha végig nem folyt a nyakán le a csizmáig a bor, ami könnyen kiömlött belőle, ha fölemelték.

---

* Gróf Károlyi György például a Magyar Tudományos Akadémia alapítására éppen negyvenezer forintot adott. *M. Zs*.

- Uram, gazduram, egymillió-háromszázötvenezer-negyvenhét kommenciós pengőt köll nekünk kifizetni a három kicsi grófnak.

Rózsa Sándor nevetett.

- Miúta?

- Mán tíz esztendő úta ki köllene fizetni mindönnap. De hogy löhessön fizetni, mikor a grófok elvöttek húszezör holdat biztosításra. Tizenhatezret mög, hogy az nekik jár. Elvötték a fődet, csak az adósságot nyomták a községre. Fél határt markukba szorították, de az egésznek az árát követelik. Azér nyúznak ezök bennünket annyira, gazduram, mert tűzzel-vassal ki akarják szönni belőlünk, még azt is, ami a bűrünk alatt van.

Rózsa Sándor gyanúsan nézett a beszélő Szeder Oláh Istvánra.

- Kend nagyon tudja.

- Uram, mindég köll valakinek lönni, aki ért hozzája. Neköm olyan fejem van, amit egyször hallok, a mán beleragad.

De Rózsa Sándor nem felelt. Arra gondolt, hogy egy ilyen ember kellene neki, aki így értsen mindenhez.

- Osztán kend mit fizet abbúl a milliombúl?

- Egymillió-háromszázötvenezer-negyvenhét forint... Hogy én mit fizetök belűle?... Jobbágy vagyok én ma is, gazduram, paraszt, seggbe rúgott disznó. Csak úgy csörgetik a fejem fölött az ustort.

Rózsa Sándor:

- Oszt muszáj azt kendnek tűrni?

- Mit csináljak, gazduram. Ott születtem. Ott születött mindönféle ősöm. Ott akarom a gyerökeimnek is, hogy hadd szülessenek a szentösi rétben.

- Kurca-parti bagó - így Rózsa Sándor. - Az akar kend lönni? Hóttig?

Szeder Oláh István megértett valamit s elgondolkozott.

- Két gyerököm van - mondta tagolva.

- Nem szóltam sömmit - mondta a Gazda.

Szeder Oláh István úgy elhallgatott, mintha hirtelen szavát vették volna a boszorkányok.

A társai kezdtek rá a beszédre.

- Gazduram, szögény embör sömmit se töhet. Mer akar tösz, akar nem tösz, csak egy a vége: mindönnek ű issza mög a levit. Mán ez - mondta Kúdús János -, hogy itt vagyunk... Csak egy szó köll, hogy kibillenjön: ott küveznek mög bennünket a város közepin. Kékre pofozik a fejünköt.

Rózsa Sándor mosolygott:

- Akkó minek mozdultak ki kentök?

- A keserűség, gazduram, a szégyön, bánat, nyomorúság... Mer nagyon odavagyunk, nagyon nagy a mi bajunk. Sütétek vagyunk egyszóval. Még a gyerök járni nem tud, dunnába van göngyölgetve, úgy hordozza az anyja. Abba a dunnába van az esztendeig: mindönt abba végez, jót, rosszat. El löhet gondolni, mi van abba a tarka dunnába. Hát, gazduram, ebbe a dunnába

születtünk mi bele, ebbe vagyunk mink hóttig... Bizony a magunk szégyönibe, szennyibe járjuk le ezt a büdös egy életöt.

Táncos István megrázta kicsit a fejét:

- Abbúl akarunk kibújni, azér egyezködünk a grófokkal.

- Hisz ha vóna gondunk viselője... De minálunk a gyerök esztendős koráig mög se tud mozdulni, mer még a dunyhája is, oly szorosra van kötözve, hogy abba mög nem moccan az istenadta béka: hát nem is tanul mög járni esztendős koráig, csak feküszik. Az a szöröncséje a gyeröknek, ha szögény szüléji vannak, ha az anyjának abbúl köll éljen, ha dógozik, osztán nem pakolgathatja folyton a kicsijit, hanem ráhagyja a többi kis testvérire vagy saját magára, hogy hagy másszon, amőre akar. Akkor mászik, mögerősödik, embör lösz. Az ilyenbül lösz a jó munkás embör, katonának való. Nem is abbúl a nagygazda gyerekiből, akit folyton pólyálgatnak, folyton karon dajkálgatnak, még két esztendős korába is főkérődzködik az anyja karjára, tíz lépést nem szeret tönni...

Rózsa Sándor hallgatta, hallgatta, de csak az ragadta meg a figyelmét, hogy gyerekről beszélgetnek az emberek. Neki nincs gyereke. Senkije. Julcsa nem tudott kiviselni egyet se, gyenge volt hozzá a természete. Pedig kimondhatatlanul vágyott valami folytatásra.

- Kendnek van gyeröke? - kérdezte.

- Van ott, annyi, mint a nyű. De sokba is kerül. Most is ahogy elgyüttem, ott állott a nyomorult gyerök, nézte, hogy várom a komáékat, mezítláb állott, a két öklit a két kis hóna alá dugta, egy üngbe, egy sapkába, csak állott az egész prédikáció alatt a jégön. A másik mög, a nagyobbik rávötte a lajbimat, kiült a ház végibe, onnan nézi a világot.

- Az a gyerök.

- Ha még beszélni tunna, de azt se tud. Nem is emböri nyelvön szól, ha szól: papa, tütü... csócsa...

- Boja!

- Boja!... Nem lát az gyümölcsöt... egész télen egy kis susinkát rágnak, aszaltot... ott a lakásuk a kemönce sarkán, a kuckóba. Ez a cselédház, ott laknak a kis cselédök. Padkára, gyerök!... Nyáron mög a por az utcán: ébredéstűl elalvásig ott fészkelnek, mint a pockok.

Rózsa Sándor nem szólt bele, csak ivott.

De Kúdús János csak duruzsolt:

- Az anyjuk ostoba egy liba, imádkozni tanítja a kislánt, mondja neki az este: Édös kislányom, ne feküggy le így, ilyen csúnyán, mint a kis macska, imádkozzunk. Mongyad csak utánam. De a gyerök csak nézött, nem hallott ű még ilyet. Mondja az anyja: Látod, más kislányok mán szépen tudnak imádkozni a jó istenkéhön, te is imádkozz. „Nohát imádkozzunk.” Aszongya a kislán... Mongyad, kislányom: Miatyánk! Azt mondja a lány: „Édös apámuram!” Mongya az anyja: „Ki vagy...” Mondja a lány: „Én vagyok, édösanyám, hát nem láttya kigyelmed?”

Mindenki ránevetett. Rózsa Sándor is melegen mosolyogva hallgatta, s bólintott.

- No az egész háznépe nevetésbe fakadt el, hát az anyjuk is fölhagyott az imádkoztatással. Hogy tudjunk münk ilyenöket cseleködni, mikor nekünk csak az igát köll húzni. Az ökör se tud imádkozni, pedig én se vagyok más, csak két lábon járó barom.

Rózsa Sándor mosolyogva nézett maga elé. De azt ember nem tudja, mit mosolygott s mit nem. Talán azon mosolygott, hogy neki, ha akarná, hatalmában volna, hogy megszüntesse ezt az ökörforma állapotot?

- Hát mönjenek kentök haza szépen. Mönjenek előre. Szödör Oláh Istvánt itt tartom, mer vele mög kő beszélni, amit kő.

Fogta a csobolyót, és a bor lelkit szíjta meg.

Társalkodott vele.

De olyankor reszketnek a kőházak, ha Rózsa Sándor a bor lelkivel társalkodik.

Dona kapitány

A kastély ott feküdt Vásárhely alsó központjában. Valaha mezei kúria volt, kőkerítéssel, de úgy körülépült, hogy már belesüllyedt a városba. A Donák alighanem görög eredetűek voltak, de már olyan dzsentrik, hogy nem mondaná rá senki, hogy beszármazottak. Még a török korban kezdtek összeházasodni, a magyar kisasszonyok aztán hozták a tekintélyt, illetve a vagyont. Ezek a görögök Ausztria elve szerint gyarapodtak fel, „Tu felix Austria nube". Házasodj, Ausztria, s élsz.

Dona kapitány fiatalon a testőrségben volt, Bécsben, de ott valami szerelmi ügye támadt, egy német nagyúri lány kosarat adott, s ettől annyira nekibúsult, hogy hazajött, megmaradt a családi tradíció mellett, beérve a vármegye leggazdagabb lányával, s az asztalfőre ültetett egy közönséges lotyót, mint gazdasszonyt.

Volt elég birtoka, elég pénze, tehette. A vármegyébe tartozott, s éppen alispánságra tört. Most járták a kortesutakat, s akik a kastélyt meglátogatták, ott két egyformán úriasszony forma nőt találtak, s ha a gazdasszony kapta a kézcsókot, nem áprehendálta, hiszen ki mondhatná, hogy közönséges cseléd, mikor ő az úr ágyasa, akit többre becsült nejénél.

A csöndes, szomorú és elgyötört feleségnek három kisasszony lánya volt, süldő lánykák, akik éppen készültek felserdülni a menyasszonyságra, addig azonban boldogan használták ki azt a szabadságot, hogy még gyermekszámba mennek, s mindent szabad nekik.

Persze az apjuktól vették a példát. Talán a vért is. Az öreg Dona kapitány, aki tartott erre a címére, s nem tűrte, hogy elfelejtsék neve mellé tenni, házsártos, zsémbelődő, felfuvalkodott ember volt, aki a szegényebbeket semmibe se vette, az alárendelteket lenézte, különben egyáltalán nem volt arisztokráciai szellemű, amit alaposan meg is mutatott, ha hozzáfogott elveit fejtegetni, s elvei olyanok voltak, hogy a mágnásokat mind tűzön kell megégetni, birtokaikat szétszedni, fényűző életüket átvenni, őket pedig leszorítani a semmibe. Így felfelé, lefelé egyformán goromba disznó volt, hitetlenül, elbizakodva vagyonában s abban, hogy a feleségének vallási és morális kötelessége, hogy soha legkisebb pisszenéssel se lázadjon fel az ő zsarnoksága és parasztsága ellen.

Volt egy fiuk is, Döme, Dömécske, Dömike. Instruktorok réme, nevelők kétségbeesése. Minden két-három hónapban új nevelőt kapott, mert annyi idő elég volt a leghíresebb piarista diákot is elkínozni, úgyhogy az istenadták szökve szöktek.

De még a kapitány is kutyamosójának tekintette, mintha a diáknevelést mindennél alábbvalónak tartaná, s a jövendő hivatalnokát, ügyvédjét, bíráját külön gyönyörűség lenne neki ifjúkorában alaposan megtanítani, hogy hogy kell tisztelni azt, aki úr! Most is ezekre a kortesutakra mindenüvé magával cipeli a mostani diákot, akit kicsit intelligensebb házi inasnak, hajdúnak vagy minek tekintett, ezért többet várt el tőle és gorombább volt hozzá, mint a paraszt Miskákkal, Jancsikkal és más bumfordi jobbágyaival szemben.

Ez a parlagi ember, hogy a múlt választáson még meg sem engedték neki, hogy pályázzon az alispáni állásra, hát most éppen a liberális pártnak volt a híve. Tudta ő jól, mi a liberális párt. Amitől vész a kormány, de szemben akart lenni a Szenttornyayakkal, a Rárósokkal meg a Mágocsyakkal. Különösen az a Mágocsy volt a bögyében, aki most alispán, aki őt kiütötte a nyeregből és akinek vérét szomjazta. Sámson Albert volt a liberális pártnak nagy embere. Azelőtt ugyan a Károlyiaknak volt barátja és bizalmasa, főügyésze is, és így roppant vagyonokat tudott szépszerével zsebre is vágni, mert mindent ő intézett el a grófoknak

Bécsben, szinte gyámja volt a fiatal grófoknak, de hirtelen kegyvesztett lett, pörökkel fenyegették és így ellenzékbe taszították. Sámson Albert pecsovicsból olyan liberális lett, hogy még Klauzál Gábor is barátkozott vele. Most tehát a Sámsonok meg az atyafiság, a Szöllősiek, Kingécziek, Batidaiak, Földváriak, és Kistótiak mind liberális jelszavakkal járták a környéket. Csuda volt hallgatni, hogy ezek a reformpárti vezérek miket szónokoltak.

Ha a poharat elvették a szájuktól, már dőlt belőlük a nemzet jóléte, az újoncállítás új törvényes követelése, a só ára is nagyon fájt nekik, meg a város erdőinek az adó alól felszabadítása. Legjobban azonban a tisztújításon esett sérelmek, a főurak által a porták szaporítása, a királyi cenzus felemelése meg a magánjogi tartozások rendezése. Pártolták a Lánchidat, de egy vasat se adtak rá, hirdették a szegedi csatornát, de azt sem tudták, mi fán terem az. A zsidókat is ők fogadták be legelőször, mert maguk nem tudtak gazdálkodni, hát olyanokat kellett igába fogni, akik a pénzt hozzák. A szekularizáció is vesszőparipájuk volt, mert nagyrészt kálvinisták voltak, főleg a kisurak s a kálvinista papok földjét úgyse veheti el, még a legvadabb reformizmus sem, mivelhogy nincs.

Jaj, az volt a szép, mikor kifestették a gyönyörű álmot, hogy az udvar jöjjön Pestre lakni! Legalább fél esztendőre, de úgyhogy fél évig itt lakjon az ebadta - tudták, hogy ebből úgyse lesz semmi, ne is legyen, mert királyi asztalhoz úgyse őket hívják meg, hanem a Károlyiakat, Mágocsyakat. De hirdetni jó, hogy jöjjön az egész udvar, a frájlákkal együtt! Itt kőtsék el a civillistát! Itt adják ki a pénzt! Nevelkedjék a nemzeti vagyon és iparkodás! Ők hirdették a köztehervisélést, akik soha egy fillérrel nem voltak hozzájárulók a közterhekhez, s éppen ezért követelték oly hatalmasan, mert szerették volna, hogy még a magánadósságaikat is a köz fizesse ki. Meg kell szüntetni az ősiséget, hadonászták a lelkesítő jelszót, hogy az ősök jogán vissza ne követelhesse az özvegy és az árva, amit ők mint közgyámok és árvaapák elloptak a hagyatékból. Az úrbérmegváltás is nagyon tetszett nekik, mert így azt remélték, hogy egy csapásra két legyet üthetnek. Olyan úgy sincs, hogy a paraszt valaha ne robotoljon, de az meg aztán még nagyobb abszurdum, hogy Kincses Istvánnak kétszáztíz holdja legyen, Kristó Mihálynak dettó, Kardos Istvánnak száznyolcvan, Bene Ferencnek százhatvankettő, és így tovább ezer meg ezer hold már a jobbágyok kezében van nagy tagokban, hát az ebadta! Úrbéri váltság kell! S ezeket úgy meg kell fizettetni, mintha ma kapták vagy vették volna a földeket. A közgyám tizenkét és fél telket kapart össze! Fizesse meg!

Míg azonban ezt végre lehetne hajtani, addig éppen őket uszították és énekeltették, hogy a grófoknak micsoda jusson van 1332 telkük, 1396 jobbágyuk, meg 2425 zsellérjük... családfő! Öt gyermekkel több mint húszezer rabszolga.

Nagyon jól szokták ezt hallgatni. Már 1836 óta hangzottak a szép szavak és lelkesítették egymást a nép javára és örömére. Tizedeltörlést követeltek, hogy a papok és a birtokban levő urak elveszítsék a hatalmat, de Dona kapitány a saját birtokán oly kegyetlenül hajtotta be a százféle járandóságot, ahogy senki más.

Dona kapitány négylovas hintóval járt, talán nem is tudott volna két lóval elmenni a sáron, de inkább ötöt fogatott meg hatot, hogy úgy repítsék, mint egy herceget. Így jártak a Sámsonok és atyafijaik is, és a párt csakugyan oly roppant nagy volt, hogy méltán remélhették ügyük diadalát.

A család azalatt otthon dévajkodott. A fiú tűzeszű volt, mint ezek az úrfiak mind, mert jó vér volt bennük, és pihent volt a faj, de zabolátlan volt és elvetemülten pajkos, a lánytestvéreivel együtt. A fiú rendre ismert minden bivalyt, s egyiknek a hátáról mászkált a másikra tanulási idő alatt, s a kisasszonyok is képzelhetetlenségig űzték hozzájuk nem illő játékaikat.

- Nem illik ez, kisasszonyságaim! - mondta a szerénységre nevelt fiatal nevelő, s erre őt vették elő.

Megfogták, tépték, s hogy még nagyobb zavarba hozzák, a középső lány, a leghuncutabb, Zsorzsett, a nyakába ugrott és csókolni kezdte, úgyhogy a szegény diák azt se tudta, hova piruljon s szédüljön, s mikor már százszor s cuppanósan megcsókolta, akkor beleharapott a szája szélébe, úgy, hogy kiserkent belőle a vér.

Így könnyű leszerelni e szelíd, piarista nevelésű kedves fiút, aki plebejus erényeket, szerénységet, szelídséget és szűziességet hozott magával Szegedről. Még éjjel is, ha nem volt otthon az apa, bementek a lányok a szobájába, felugráltak az ágyra, és határtalan kacagások közt a legszemtelenebb hancúrozást végezték a fiúval, akin nem volt ugyan reverenda, de úgy viselte magát, mintha lett volna, s ez különösen izgatta és csiklandozta a kisasszonyokat.

- Maga akar minket megtanítani - kiabált Zsorzsett. - Tudja, hogy Szigeti Pistát hogy tanítottuk meg? Istenbizony levetkeztettük, s elloptuk a nadrágját és a gatyáját, úgy kellett neki futkosni a hóban, mert kizártuk az ajtón.

- Sorra csengetett a csengőjével minden házban, míg valahol beeresztették - s majd meghaltak a kacagástól, hogy milyen csengővel csengetett szegény Szigeti Pista a piaristák legkedvesebb növendéke, akit a mostani nevelő is tisztelettel ismer el a főgimnázium büszkeségének.

De tegnap megérkezett az atyus. Számos vendéget hozott magával, s ha ő hazajön, annak rögtön híre megy, és még többen gyűlnek össze. Beláthatatlan gazdagsággal terítettek a roppant ebédlőben, az ezüst evőeszközök azonban vegyültek a vasvillával, de még a fakanállal is. Mindegy az, csak legyen, amit önni lehet. Huszonöt tál étel is volt sokszor az asztalon, meg még több is. Ami húsféle csak van, tehén, bárány, vad, disznó, madár, fogoly, dámvad, az mind ott volt pácokban, mártásokban vagy zsírban csak úgy megsütve.

Hogyne szeretné a gazdasszonyát Dona kapitány, aki ezt mind játszva el tudja intézni, mialatt a felesége mint valami holdkóros jár-kél, és melankóliájában is érzi, hogy mekkora lenézésben és megvetésben van része. Még a saját gyermekei is átvették ezt a modort, és szegény asszony sokszor az asztaltól volt kénytelen felállani s elmenekülni, hogy szobájában kisírja magát. Csak azért tűrt, ameddig emberileg lehet, mert ha ő felállott, a másik asszony azonnal leült a helyére és ott folytatta, ahol ő abbahagyta, csak sokkal jobban, mert oly vaskosakat mondott az eltávozottra meg a kapatos uraknak a szemébe, hogy a viharos kacagástól csaknem felfordult az egész tábla.

Ebéd után a fiatalság, ha jó idő volt, ment ki az udvarba, a méneshez, a gulyához, az állatokhoz, az istállókba, ahol minden meg volt nekik engedve, az állatok bosszantása meg egymás heccelése; az urak meg vagy elmentek vadászni a közeli erdőbe, mert Dona kapitánynak volt vagy negyven agara, s nagy öröm volt akár délután is kilovagolni magukat az ivócimboráknak, hogy estére újult erővel foghassanak hozzá a zabáláshoz meg a kártyázáshoz.

Mert a legkiadósabb passzió a kártya volt. Ferbli, s ez eltartott reggelig is, azalatt a fiatalság remek játékokat talált ki, bezárkóztak a lányok szobájába, ott felöltöztek egymás ruhájába, és daloltak, táncoltak, csókolóztak, ölelkeztek, tapogatták egymást és gyakorolták magukat a jövő élet örömeiben. „Utere Venerem sed parce” - ahogy Csokonai mondta iskolai dolgozatában. Ebben a szemérmes korban a fiúkat idejében megtanították az életigazságokra.

Ma Dona kapitány morózus volt. Panaszkodott, hogy nem mennek jól a dolgok. A mai emberek sömmit se érnek.

- Azelőtt a pénz az ablakon repült be - mondta titokzatosan, s mogorván nézett maga elé. Nem is volt kedve még kártyázni sem. Pandirkó Guszti esetéről beszéltek s a betyárokról. Már megjött a híre, hogy rengeteg marhát hajtott el a Sándor.

- A gazembör a hon ellensége - mondta Dona kapitány. - Szögedre haragszok, Szöged nem mögbízható. Nagyon is szerettek mindig ott lönni a királyi biztosok. Szöged nagyon türelmes, nagyon alázatos. Minden parancsot végrehajt. Csak rá kell rezzenteni, már teljesítve van. Az egy Fodor, az embör a talpán, a Feri, de a többibe bízni sömmit se lehet. Tóth Mihály a legkülönb, annak is nyelvkötés jutott. Hét esztendeje fel van függesztve. Se fiskális nem löhet, se semmi. Ahol egy embör, aki az igazságot ki meri mondani, annak végit vetnek a pecsovicsok.

- Pandirkó pecsovics disznó. Bár mindenéből kiforgatná Sándor.

- Tíz, tizenkét esztendővel ezelőtt még más volt Szöged is - morogta Dona kapitány. - Nagy barátaim voltak itt. Az egy Bujkó Gyurit nem adnám tizenkét Wöber főbíróért.

- Bujkó Gyuri! - kiáltott fel egy kurta szabású liberális korhely cimbora. - Bujkó Gyuri, de ugyan hunnen jut eszébe tekintetes uramnak az a régi Bujkó Gyuri. Azt is kimarták maguk közül. Ha egy tisztességesebb, becsületesebb ember kerül ebbe a disznó fiadzotta lelke városába, már annak vége. De szeretnék még eccer összekerülni Bujkó komával. De nagyon jól megértettük egymást az úrral.

Dona kapitány a sok hiábavaló korteskedéstől, a rossz boroktól és a sok dibdáb ételtől eltörődve aludni kívánkozott.

- Dögölni - mondta kurtán.

Erre a társaság hümgetett, köhögött s megmozdult.

- Milyen ruhában megy, urambátyám, szombaton a szögvári bálba? - kérdezte Muthnoky István.

Dona kapitány odanézett a szentesi útra s azt mondotta:

- Möglehet, hogy testszínbe.

Nevettek. Egész nap a szegvári bál forrt a levegőben. A tavaszi szél ezt hordta, ezt csilingelték a még ki se fakadó rügyek. Az egész három város közé beszorult vármegye, amelyik szinte-szinte csak formaság, mint az épülő ház falában a malter, különös ünnepre készült. Hódmezővásárhelyen is van egynéhány nemesi család, azoknál most nagyban folyik a varrás. A régi nagy hírű varróasszonyok valamennyien el vannak halmozva munkával, csak a Dona kapitány házában nem forgatják a tűt.

- A megyén a szentesi népgyűlést meg fogják ám róni erősen - mondta a dadogós Muthnoky úr. - Már készen vannak Jakabházy Miskánál a rovások. Nagyon fel vannak a pecsovicsok lázadva; hogy alaposan mögmossák a szentesi gubások fejét. A gróf maga nem fog beleszólani, minek, mikor annyi a csahosa.

Egy kicsit szűnt a házigazda álmossága. Muthnoky uram csak ma érkezett, azt se tudta, hogy itt van, s mikor jött, új dolgokat tudhat. Nem biztatta beszédre, de avval, hogy nem mozdult, hanem várt, szinte engedélyt adott rá.

- A szentesi polgárok népgyűlést tartottak, ott bizony bőségesen felhordták a panaszokat. Tizenkét esztendő óta nyúzzák, nyúzzák a méltsás grófok az örökváltságot. De azt leshetik. Egymillió-háromszázötvenezer-negyvenhét forintot jó volna bevasalni a szegény koldus, nyúzott, nyiszlett népen. Egymillió-háromszázötvenezer-negyvenhét forint negyvenhét krajcár! Ebbül még a grófnak is telne egy kis alapítványra az akadémián. Mert azt is kellene fizetni ám,

mert nem volt elég csak megtenni. A negyvenezer forintot be is kell ám szolgáltatni kemény ezüstben, három húszast számítva egy forintra...

- Istentelen népség - dörmögte Biczery uram, aki régi Biczeryektől származtatja magát, akik valamikor alnádorok voltak, vagy alnádorokkal vetekedtek, ma már ki tudná biztosan. Fő, hogy a Biczeryek is elszegényedtek, éppen úgy, mint a Gyulayak meg a Pöstyéniek. Mind elszegényedett, aki valaha a bökényi határon uraskodott. Pedig volt idő, hogy több volt a birtokos, mint a jobbágy. Vagy talán éppen ez volt a baj?

- Egymillió-háromszázötvenezer-negyvenhét forint negyvenhét krajcár - ismételgették az urak. Ezt a bűvös számot jobban tudták, mint a mohácsi vész idejét. Szentesnek ez volt a titkos kulcsszáma, amivel meg lehetne váltani a pokoltól s a mennyországtól. Mert ki tudja, melyik jobb s melyik a veszedelmesebb.

- Mikor megkötötték a jobbágyváltságot, a grófok először is kiszabattak maguknak tizenegyezer holdat, azután az első részletfizetés elmulasztásakor zálogba elvettek húszezer holdat. Mind a javát. Most aztán éljen meg az a temérdek népség, mikor a vadja, vizese, csupasza maradt a nyakán, csak olyan föld, amire rá kell kőteni a vagyonjukat, ahelyett hogy élelmet kapnának belőle. Ennek az örömére táncolhatnak Szegváron. Az egymillió-háromszázötvenezer-negyvenhét forintnak a kamatjából telik a báli kőtség... Hétszázhetvenötezer pengőt fizet Szentes városa minden esztendőbe ezeknek a szegény grófoknak, hogy ehessenek egy kis puliszkát.

- Azért tartanak bált; nagy fogás ez, uraimék, nagy politika, hogy az ellenzék, amelyik nincs meghívva a bálra, röstelletében el ne menjen, és a szavazásnál még csak jelennen se legyen, azért van bál a gyűlés után szombaton éccakától, ki meddig bírja. Vasárnap, hétfő.

- A Dobozi Dánfiak is ott lesznek Donáttornyáról - szólalt meg Tövisk Ákos elcsapott levéltáros -, bezzeg ott voltak akkor is, mikor a Dózsa parasztjai megdúlták a donáttornyai kastélyt... Mit ér egy ilyen dúlás. Jön utána háromszáz esztendő, s kinő a haja annak is, akit akkor úgy meg találtak nyírni, hogy a feje bőre is ott szakadt vele... Nincs itt semmi segítség, urak, mert a forradalom egy napig tart vagy kettőig, vagy egy hétig, azután minden mögy a régibe. Mintha az embert felharagosítja a felesége, oszt az asztalra csap az ember, oszt az asszony elhallgat, de csak egy kicsit, osztán kezdődik minden elölről.

Dona kapitány úgy látta, kezdődik a meddő vita, s nem volt kedve ezt újra hallgatni.

Felállott azért s azt mondta:

- Dögölni.

Mind felállottak az urak. Igaz, ráfér az emberre, hogy olykor-olykor aludjon is egy kicsit.

- Tudnám én; ha a vármegyén szavaznak a szentesekről - mondta Muthnoky dadogva -, mért nem hívják meg magukat a szentesieket is?... Az volna a szavazás, ha a polgárok is felmennének a megyére, és mennének egy- vagy kétezeren és azt mondanák: mi mért nem vagyunk hivatalosak a tárgyalásra?

- Mög a bálra.

- Még a bálra is? Itt semmiféle bál nem lenne, ha mi nem izzadoznánk egész esztendőben, és nem verejtékeznénk ki az aranyforintokat, amiből a méltsás uraknak és úrasszonyoknak telik selyemcipellőre! - verte az asztalt az asztalvégen egy hirtelen ébredt úr.

- Egymillió-háromszázötvenezer-negyvenhét forint és negyvenhét krajcár! - kiabálta Muthnoky a maga igazát. - Ez mindent megmond!

- Csak ez az ötvenezer forint uraim! Az maga elég. Abbúl magából kifizetheti az akadémiát! Még marad neki tízezer abból is, egynehány szép táncosnőfélére! De még akkor hozzá se nyúlt a kapitálishoz az egymillió-háromszázezerhez.

- Se a negyvenhét krajcárhoz - mondta Jaksics Béla viccesen.

- Ecserbe is tött látogatást ama bizonyos Dózsa nevezetű úriember. Mikor Báthori István, aki akkor tömösi bán volt, meg Csáky Miklós csernádi püspök Apátfalvánál szétverték a pórhadat, Nagylakra vonultak be, hogy megünnepeljék a diadalt. Jaksics Péter volt - remélem ősöd -, a testvérével Márkkal itt a földesúr. Nagy ünnepséggel ülték meg az áldomást, még az is fel van jegyezve, hogy citera mellett!... Dózsa úr akkor összeszedte hadait és a másnap reggelre megérkezett Nagylak alá - a citera biztosan még akkor is csicsogott. A tölgyfapalánk árkát megrakta rőzsével és kipörkölte az urakat. A két Jaksics meg Báthori valahogy megmenekültek, Temesvárra futottak, de Csákyt elfogták a pórok, és úgy akasztották fel, hogy azt még te se kívánod magadnak. Nem a nyakára kötötték az istrángot, egész másuvá. Az ember nem is hinné, milyen erős az embernek minden porcikája.

Megmondta, hogy kötötték fel, s harsány röhögés visszhangzott.

Nem emlékezett már ilyenekre senki, csak az ilyen földásó, könyvbúvó ember féle, mint ez a száraz, sovány tanár, ez a Tövisk Ákos, aki töméntelen effélét tud, de nem veszi hasznát, mert senki se szereti az ilyeneket hallgatni. Az urak is mindjárt megcsömörlöttek tőle, és úgy érezték, hogy ami azt illeti, ők is urak, s ha a paraszt elkezd kaszát egyenesíteni, akkor sose lehet tudni, kibe üti bele? Most aztán Dona kapitány felemelte zsíros, fekete öklét és egész keményen s hatalmasan vetett véget a kifogyhatatlan beszéd folyásának, mondván:

- Kétszer mondtam: dögleni? Mégse dögleni?!

Így megindultak.

Az udvaron a hatalmas és veszélyes komondorok ott állottak. Óriási bornyúk, a szőrük lelógott a földig, pompás fehér hegyes fogaikat vicsorgatták. A hajdúk, kocsisok alig bírták féken tartani őket. Ami pedig fontos volt, mert hogy esne az, hogy a kapitány vendégeit a kutyái készítették ki? Pedig nagy tenyésztő volt. Ő látta el a liberálisokat kutyakölykökkel; még gróf Széchenyi Istvánnak is küldött belőlük Cenkre. Ződvásáron vette nekik a döglődő lovakat, úgy apríttatta elébük.

Tömör, nagy bútorait az éjjeli mécses csak alig világította meg. Medvebőrök s más állati szőrös szörnyűségek feküdtek szanaszét, de a szoba legnagyobb különössége, ami még a sötétben is rémített, egy hatalmas koporsó volt.

Evvel a koporsóval szemben szokott ülni és pipázva mélázni. Most is megállott felette, soká nézte, megkopogtatta, aztán krákogott egyet s nekifogott vetkőzni. Inasa lehúzta a csizmáját, szűk magyar nadrágját, jutalmul kapott egy-két morgást, mintha valami vadállattal foglalkozott volna.

- Mars.

Avval ágynak esett; engedte, hogy a legény betakargassa s még oldala alá is nyomogassa a takarót. Aztán lábujjhegyen kilopakodott a fickó, a gazdáját magában hagyta.

De Dona kapitány nem tudott elaludni. Valami törte-marta a szívét, pénzen gondolkodott. Még volt egy kevés pénz a szobájában. A választásokra összeadott pénzből. De neki magának már nem volt egy fapoltúrája se. Azon gondolkodott, hogy ha elszámolásra rákényszerítik, mert ezek a mai ellenzékiek nem olyanok, mint a régiek voltak, fene ette, sok köztük a tintás ujjú

gazember. Ezek mind csak számolnak és számoltatnak. Odaát sokkal jobban ment az ilyen. Jöttünk-mentünk száz forint, ettünk-ittunk száz forint, summa summárum háromszáz forint.

Meg ráadásul minél kisebb a pénz, annál könnyebb számot kérni róla.

Hónap végéig is nehezen tudja kihúzni, és most tavaszon semmiből semmire sincs kilátás. Már ami volt, régen elfecsérelte az ember. Élni is köll.

Ahogy hányja-veti magát az ágyon, koppan hármat az ablak.

Ki a?

Kisvártatva újra hármat...

Csak nem!

S még harmadszor is hármat.

Dona kapitány kidugja a lábát a most melegedő takaró alól, lelép a nedves, nyirkos pallóra.

Kinyitja az ablakot, a márciusi hideg szél bevág a hálóingébe:

- Ki az?

Kintről csengő férfias hang, még mindig milyen fiatalos, szól be:

- Én vagyok, tekintetös uram.

- Sándor?

- Én.

- Hm - dörmög Dona kapitány s elhallgat. Nem kérdi rá, ahogy a szája nyílt, hogy „Rózsa Sándor”? hm, tudja, hogy ezt nem szereti a betyár... Nem is kell… még meghallaná valaki a szót.

- No mit akarsz?

- Ezör forintot.

A kapitány elnémult. Ezer forint. Hm. Csak így... Ezer forint.

- A Gusztié mán elfogyott? - kérdi.

- Ott nem pézér töttem...

- Hát mér?

Rózsa Sándor nevetősen szólalt meg.

- A szétmönt.

- Hova szét?

- Ződmészárszékön mérettem ki.

Dona kapitány meghökkent. Nem evett meszet ez a bitang? Csak nem vágatott le kétszáz vagy háromszáz darab marhát.

- Az egészet?

- Nem vót vásárra való... Elkoplalt gyönge jószág vót... Mán a hasba van, mög a kéménybe.

A hideg rázta meg a kapitányt. Ettől az kitelik. Hogy ez nem adott el abból a gulyából egy darabot se, hanem odadobta a kutyáknak, szétmérette a betyáraival a csürhének...

- Akkor hogy mersz pénzt kérni?

- Sürgős! - mosolygott Rózsa Sándor hangja.

- No.

- Szombaton! Szögváron!

A kapitány megcsikkant. Szegváron? Csak nem akar Rózsa Sándor tüzet rakni a megyeház árkába, mint Dózsa György?... Hm. Mindegy. Akármit akar, csak jót akar... Há, a konzervatív pecsovicsok!

- Ezer forint?

- Az.

- Osztán látom én azt valaha? Sándor!

- Szerdán éccaka ugyanebbe az órába itt löszök vele.

- Szerdán éccaka.

Gondolkodva nézett.

- Számíthat rá a tekintetös úr!

- Mind a *kétezörre*?

Akkor a sötétben összevonta a szemöldökét a Gazda. Vidáman és csengően mondta:

- Ezröt mondtam, tekintetös uram!

- De én kettőt akarok kapni!

- Jó éccakát, tekintetös uram.

- Hé, Sándor! - ijedt meg a házáért, csűreért a kapitány: egy pillanat, lángba borul itt minden!

Ha ez kicsihol, a szalmafedélről a zsendely is meggyúl.

- Hé, hé - s jobban kinyitotta az ablakot s próbált a vastag vasrostélyon kihajolni: - Hol vagy, hé.

- Itt! - nevetett fel Rózsa Sándor, aki el se lépett egy helyből.

- No, mit vársz? - s már megint alkudni akart.

- Várom.

- Mit?

- A koporsóba még van annyi - mondta jószívvel a vendég.

A kapitány megrökönyödött. Nem is tudta, hogy egész világ hírével van, hogy mit tart ő a félelmes koporsóban.

De hát még, hogy ez a gazember azt is tudja, hogy mennyi van még benne. Mikor ő azt a két zsák ezüstöt már elveszettnek akarta.

- Várom.

- Mit?

Visszadöcögött a koporsóhoz, s felnyitotta annak a fedelét.

Felnyitotta s kivette belőle a két pénzeszsákocskát, oly nehéz volt, majd elejtette.

Hogy ez ilyen olcsó dolog. Csak be kell szólani az ablakon, s ő maga adja ki a koporsóból.

Szeretett volna káromkodni, puskát venni, a fickóba belelőni. De nem lehet, mert akkor ez az egész faluszéli kastély a földdel egyenlő lesz, s nincs hatalom, ami az életét megmentse a betyárok bosszújától.

A Gazda átvette a pénzt, és kedvesen felelt föl:

- Nyugodalmas jó álmokat, tekintetös úr! Jövő szerdán éccaka itt löszök!

Üssün meg a guta - zárta be Dona kapitány az ablakot, és rázta a hideg.

Most be tudott bújni saját maga is a paplan alá, nem kellett neki inas, hogy körüldugdossa rajta a takarót. Úgy belehömpörödött, mint hernyó a bábba. Csak akkor kezdett el azon gondolkodni, hogy ugyan mit akarhat ez a betyár a vármegye uraival?... Csak nem ment el az esze, hogy éppen a főispánba s az egész vármegyébe belekössön?... Egész század katona lesz ott...

Mégis el kell neki menni. Felséges lesz, ha rákiált a méltóságos úrra, meg a tekintetes vármegyére, hogy: „Pénzt vagy életet!”

Ha megcsinálja: megéri az ezer ezüstöt.

Hány ember kell ennek ahhoz? Hogy tervezi? Hogy töszi?

Hm, hm. Fene bánja. *Ő a Gazda.* Ő tudja. Az ő dóga...

Micsoda kegyetlen hideg van éccaka ebben a márciusban, mintha február volna...

Bécsi napfény

István főhercegért futárt küldtek Pozsonyba, hogy azonnal jöjjön. Jelentést kér a császári család a magyarországi állapotokról. Oly zavaros hírek érkeztek, hogy Zsófia állandóan azért jajgatott, hogy elvész ez a tartomány, amely nagyobb, mint az ősi örökös tartományok együttvéve. Ha Bécs, a lojális város, ahol csecsemőkora óta mindenki hűségben s a császár iránti imádatban nőtt fel, így viseli magát - mi lehet Magyarországon! A sívó farkasok fészkében! Soha nem mert egy Habsburg sem elmenni ebbe az országban gyónás és végrendelet nélkül. S ha mertek, századok óta hadsereggel vették körül magukat. Most már ötven éve nem volt uralkodó Budán. Mikor az a borzalmas dolog történt, hogy a császár személyes barátja és gyóntatója a francia forradalom kiskátéját csinálta meg, s evvel akarta ellázítani ezt az országot a császári háztól, akkor úgy elveszett a bizalmuk a magyarokban, hogy még a nagy Ferenc császár sem mert belépni Pozsonyon túl „ebbe a szörnyű vad" országba. S ebben a percben az egész országban összesen csak tizenötezer főnyi hadsereg van. Rettenetesen kevés ez egy ország megfékezésére.

István főherceg egyhuzamban tette meg az utat.

Hintója pompás volt, tágas és kényelmes, úgyhogy nyugodtan tölthette benne az egész napot. Már éjszaka indult.

Ugyanakkor indult hajóval Pozsonyból az országgyűlés küldöttsége is.

István kénytelen volt vállalni, hogy Bécsben ő fogja a Felség elé vezetni ezt a küldöttséget, melyet elengedett volna. Borzasztó, hogy Kossuth Lajos is benne van s a liberális klub grófjai, Batthyány Lui, Teleki Laci, a fiatal Andrássy Duci...

A főherceg hamarabb érkezett be az útvonalra, s ahogy kitekintett a kocsi ablakán, irtózva és megrettenve látta, mi minden van felégetve és lerombolva.

Újra befüggönyözte az ablakot. Nem volt oly bátor ember, mint atyja, a nagy nádor, József főherceg, aki bizonyára ki is szállott volna, és bécsi dialektusban megkérdezte volna az emberektől, mi történt. Ő vékony, túl vékony termetű s finomabb lélek volt, pedig a magyarok a magukénak, majdnem fajtabelinek becézték, s mindenfelé ismerték az alcsúti adomát, hogy a kis főherceget hogy hívták ki a falusi gyerekek az aranyozott rácskerítés megül:

- Palatinus Pista, gyere játszani!

A nádornak tetszett az adoma, s boldog volt, hogy nyiszlett s annyira érzékeny fiacskáját az egészséges magyar kölykök bizalmukra méltatják, de István főherceg nem lett alföldi betyárrá, ahogy megnőtt; széplélek volt és erélytelen filozóf.

Akkor rezzent fel kétségbeesett álmodozásából, mikor a Kärtner kapunál feltartották a fináncok a kocsit s megkérdezték, kit visz.

Ijedten hallotta, hogy a kocsis nyíltan megmondja a nevét. Mire az emberek elhallgattak, kicsit súgtak, búgtak, akkor elkezdtek hocholni. Megéljenezték s szájról szájra adták, hogy István főherceg azért jön Magyarországról, mert részt akar venni a bécsi eseményekben. Apja Metternichnek híres ellenfele volt, az egész császári családban az egyetlen őszinte ember, aki ki merte mondani véleményét. Talán a fia is örökölte ezt!

Tömeg gyűlt össze. Rohantak, hogy megbámulják a kocsit, mert maga a fiatal főherceg nemigen merte kidugni a fejét, bár éljenzést hallott. Jó volna most tanácsadó, aki megmondja, mit kell ilyenkor csinálni?

A Grabenen már olyan nagy volt a tolongás, hogy a kocsi megállott, lépést sem tudtak tenni a lovak.

István főherceg sápadtan nézett ki az ablakon, s tétován kért szemével választ, mit akarnak?

Azonnal szónok állott fel, s rögtönzött beszédben értesítette a főherceget, milyen gyönyörű és felséges események történtek az utolsó napokban, s most István főherceg hivatása és magasztos rendeltetése, hogy a nép pártjára álljon, és a megkezdett vívmányok kieszközlését folytassa. A szónok arra kérte, legyen a nép szószólója a császárnál, a szegény öreg császárnál. A hatalmas, izmos és irtóztató tömegű népet emelje császári kegyelmébe… Másik szónok robbant elő s ez biztosította a vékony fejű, piruló pofaszakállú, finom arcú főherceget, hogy a nép még századok múlva is áldja és dicsőíti a nevét, ha megmenti a népet. Ha a nép és az uralkodó közt levő válaszfalakat lerontja, isteni dicsőséget szerezhet és hervadhatatlan koszorút!

Annyira belelovalták magukat, hogy a szónokok szónoki fordulattal a kérést megvalósításnak, a neki tulajdonított véleményt, elszánt akaratának nyilvánították, s kezdték szegény főherceget mint a nép legnagyobb jóakaróját és a magyar szabadság harcosát köszönteni, aminek az volt az oka, hogy a bakon a lakájruhába öltözött kocsis mellett egy magyar huszár is ült remek meggypiros nadrágban és szilvakék mentében, huszársüveggel, forgóval és pompásan vert hüvelyű karddal. Ezt a nagy nádor hozta divatba s tette kötelezővé, a huszárt a bakon.

A lelkesedésben annyira benne voltak a bécsiek, hogy ha valaki nem tiltakozott, az már annyi volt a szemükben, mintha igenlette volna a kívánságaikat.

Egyszerre csak kifogták a lovakat, s a Grabenen diadalmenetben vontatták végig a kocsit, hogy a főherceg majdnem meghalt rémületében, mi lesz ebből, mit fog ehhez szólani Lajos bácsi… Abban bízott, hogy a szelíd és jóságos János bácsi majd csak elmossa a dolgot, hogy nem menekülhetett. Jánossal is megtették már, hogy ugyanígy tisztelték meg, mert róla kiszivárgott a hír, hogy ő volt az, aki Metternichet a szó szoros értelmében lemondatta.

A huszár a bakon csak szalutált a népnek, s mosolyogva nézte, mi történt ezekkel.

A főherceg végre eljutott a Burg kapujáig.

Valaki azt súgta a fülébe, mert most már leeresztette az ablakot, és szabadon mert kinézni a hintóból, hogy szóljon a néphez! Szóljon a tömeghez!

No, istenem már otthon van. A Burg, Bécs közepén úgy áll ma is, mint a váraknak kell állaniok, keményen, sötéten, ridegen, óriási udvara tömve katonasággal. De ez a sok katona nem mert egy mozdulatot sem tenni a főherceg kiszabadítására. Pedig minden tiszt érezte, hogy ez volna a kötelessége, vagy mondurban van, vagy nem, de a főherceget a csőcselék leheletének még érinteni sem szabad. S íme, mi történik, mindnyájuk legnagyobb megrökönyödésére, a főherceg kiszáll a kocsiból és beszédet mond a néphez!

Oly izgalomban volt, hogy nemigen tudott uralkodni gondolatain, s mégis nagyon szépen s igen jól eltalálta, mit kell egy főhercegnek mondania:

Azt mondta - váratlan dörgő hangja volt -, hogy a nép viselje jól magát. Várja be a császár határozatát, azt csendesen fogadja és hálásan köszönje meg. A császár mindig jó volt a néphez, a császár szíve irgalmas és kegyelmes - s minden jót reméljenek.

Az emberek azt kiáltották: Igen, a császár jó! A császár jó volna, ha rossz tanácsosai nem volnának!

Ezalatt a Fetzer kávéház előtt megállott egy másik menet. Megérkeztek a magyarok. Csakugyan ott ültek a kocsikban. Gróf Batthyány Lajos, akit képről jól ismertek, hosszú finom szakálla volt s szelíd, mosolygó szeme. Ott volt gróf Teleki, azt már nem ismerték, sem a többieket. De annál jobban azt az egyet, aki egy hét óta már Bécs bálványa és szemefénye: Kossuth Lajost, aki alkotmányt akart adatni Ausztriának, mikor ezt a szót még élő ember ki sem mondhatta, hacsak nem akart a Sedlnitzky börtöneibe jutni.

És Kossuth Lajos állott a dinnyehéj alakú hintóban; egyenesen állott strucctollas kalapjával, szélesen és finoman és méltósággal s mégis oly szívszorító kedvességgel és barátsággal integetett.

Körülnézett a beláthatatlan tömegen.

Ilyet még magyar nem látott. Ez volt az ő legnagyobb jutalma annyi munkáért, szenvedésért, annyi izgalomért, ötévi börtönért és egy szigorú feleség ambícióiért, hogy előtte nyílt meg először a világ teremtése óta ennek a német népnek a szíve.

Igazán úgy néztek rá, mint a megváltóra.

Már március 5-én megjött a hír, hogy Pozsonyban valaki szónokol, hogy a császár adjon alkotmányt német népeinek is. Ki? Ki az? Kossuth, der Kossuth! És hallga: Kossuth szól!

S most a saját fülükkel hallják a szózatot. Kicsit furcsán ejti, de oly szép szavakat használ, mint Schiller Frigyes. A hangja jobban gyújt, mint Beethoven minden muzsikája… Soha művészet ilyen aranyolvasztást nem végzett, mint ennek a magyar politikusnak az a nehány szava, amivel köszöntötte a bécsieket:

- Még évszázadok múlva is, még akkor sem lesz szív, mely benneteket, bécsieket, a ti megszabadítási munkátokért áldva ne emlegessen

Az arcokon könnypatakok ömlöttek és közben kacagás és öröm. Átalakult a világ: a farkas és a bárány meséje tánckórussá változott.

- És most bocsássatok, testvérek, hogy én és honfitársaim hadd folytassuk utunkat…

A tömeg, amely agyonszorította egymást, hogy vaspántként torlódjon a Kossuth kocsija körül, egy pillanat alatt szétnyomakodott, jobban, mint rendőrkordontól valaha, s széles utca képződött, ahol a bécsi fiáker vígan trappolhatott, s a fiákeres, fényes szurokfényű cilinderében maga is érezte, hogy valami nagy eseménybe került, s hajlós ostorával hegyesen és magasan pattogott, talán Mozart muzsikájára.

A küldöttségben sok-sok mágnás és más kitűnőség volt. A bécsi jurátusok nagy nemzeti zászlót vittek elöl s úgy léptettek, mint egy hódító bandérium. S a bécsiek milyen boldogok voltak most, hogy ezeket a barbár ruhákat látták: a díszmagyarokat, a bogláros mentekötőket, amik szikráztak, a kócsagos kucsmákat, briliáns forgókkal. Ez a magyar! Ez Magyarország. Lám, ez a gazdag, fényes, előkelő, művelt és nagylelkű nép fogja megmenteni a szegény bécsi kispolgárt az alkotmány nélküli sötétségből... A magyarok úgy jelentek meg, mint a gazdag nagybácsi, aki hozza a díszt, vagyont és szabadságot. Ki gondolt volna arra, hogy volt valaha ellentét magyar és német közt. Ki tudta volna s lett volna oly kegyeletsértő a magyarok közt is, hogy Caprara Aeneast, Karaffát vagy bárkit a múlt félelmesei közül, csak gondolatban is felélessze! Ki tudta volna elhitetni, hogy Magyarországon vannak olyan alakok is, akik nincsenek díszmagyarba öltözve. Hogy olyan milliók és milliók is vannak, akik nincsenek jó bécsi polgári ruhában, cipőben, meleg gyapjú alsóneműben sem, hanem mezítláb áll a gyerekük a jégen, míg elbámészkodik a pandúrok lovain.

Csak hadd ölelkezzenek, hadd csókolják egymást, magyar és német. Egyszer ez is legyen. Az ablakok megrakva, dupla sorokkal, mert a fiatalság, a gyermekek valamennyien állanak a nagy ablakokban. Mindenkinek látnia kell a magyarok bevonulását. Abban a pillanatban érkeztek a magyarok, mikor Bécs anélkül is örömben úszott, és minden szív föllelkesülésre, magasztaltságra volt kész és fogékony.

Jó napok is voltak ezek. Bécs megkapta az alkotmányt. Mi jöhet még?

Elébb az egyetemre mentek a magyarok, onnan a szállodába, s az egyetemi ifjúság díszőrséget állított Kossuth és népe lakása előtt.

A szállodát ezren és ezren vették körül, s lesték a legkisebb magyart is, mint valami égből földre szállott angyalokat s Kossuthot, a nagyot, a nagy szónokot, a fenomént, aki mint egy új Mózes, a kősziklából fakasztja az alkotmány forrását! Kossuth a szálloda ablakából ismét beszédet mondott a népnek. A népek és nemzetek közötti testvériség szükségességéről beszélt, és a népnek az abszolutizmus által le nem győzhető erejét hirdette. Ez a beszéd örökre feledhetetlen marad Bécsben - mondták maguk a bécsiek, akik ma is bizonyára folyton erről emlékeznek.

„Harmonikus zuhatag” - írta egy nagy német történetíró.

Kis pihenés után a Burgba ment a küldöttség.

Nemzetőrök és felfegyverzett diákok törtek utat a megmozdíthatatlan tömegben, útközben Kossuth a Mehlmarkton újra beszélt.

Ott állott bámulva és öröm-elragadtatásban előtte egy fiatal anya, s ő beszéd közben kivette kezéből a csecsemőjét és magasra tartotta: úgy mutatta be a népnek, mint a szabad Ausztria jövendő polgárát!

- A mi hivatásunk a gyermekekért küzdeni, az ő hivatásuk lesz a mi küzdelmeink gyümölcseit élvezni!… Ha e gyermek férfivá nő fel, akkorra már a szabadság az egész emberiség közös tulajdona lesz…

Oly kedélyesen és érzékenyen beszélt, hogy a nők el voltak ragadtatva, és könnyzáporukban szivárvány ragyogott.

- A nőknek is nagy részük van a szabadság kivívásában - kiáltották fel Kossuthnak, aki azonnal a legragyogóbb szavakkal dicsőítette a bécsi nőket, a nőket, akiknek nemcsak az a hivatásuk, hogy a házat kormányozzák, hanem kötelességeik vannak a nép és a haza irányában is!

Mialatt a nép Kossuthot ájuldozta, s István főherceg a jó császár elébe borult s annak csókolta a kezét, a császár előszobájában, az ajtó mellett két magyar huszár beszélgetett.

Maradék Pál, meg a főherceg alcsúti huszárja, Bazsai János.

Ahogy meglátták egymást, azonnal úgy mosolyogtak össze, mint két állat, egy fajbeli.

- Hát kend hogy kerül ide? - kérdezte a most jött huszár.

- Már én régön itt vagyok - mondta rá Maradék Pál.

- Hunnan?

- Szöged.

- Aha, szögedi? Vótam ott. Most vótunk valahogy. A fenséggel mi.

- Szögedön? Szögedébe?

- Ott hát, ha nem hiszi kend, bátyámuram, vótam a Tisza-parton abba a kis kocsmába is, Látónénál, osztán sült halat ettem és újbort ittam rá.

- Látónénál? No akkor mán elhiszem. A mán akkor is mögvót. Még most is mögvan?

- De még milyen jó húzsba. Olyan kövér, hogy nem bír már járni a hasátúl. Hasra hízott.

Jóízűen nevettek mind a ketten.

- Hát kend, hogy él itt?

- Mögvónék. Koszt van.

- Jó békés ember…? - intett befelé, a gazdája felé Bazsai őrmester.

- Mint egy falat kenyér. Nem vét e senkinek. Csak hát nagy baj van vele.

- No.

- Nincsen neki foga. Még mögvan hét darab. De nem tud vele rágni, mind mozog, osztán nem hagyja kihúzatni az istennek se. Hát csak úgy forgati a szájába, mammog, még valahogy osztán lenyeli. E nagy baj. Hát Rúzsa Sándorrúl hallottál-e valamit?

- Hallottam bizony, meglátogatta a temesvári püspököt. Hát a nagy eset vót. Tudja, mer az úgy vót, hogy tizenkét betyárjával felöltözött kanonoki ruhába, osztán hintóba ültek, a csanádi püspök hintóját szerezték meg, mer ulyan hintó kelletett, hogy pispeki címer legyen rajta kipingálva. Hát eccóval elmentek. A kanonokok is mind hintókba. Ahogy ilyen urak szoknak. Hátúrú meg késérte űket egy szakasz csendbiztos, takarosan kiőtözve, ezek vótak a többi betyárjai a Sándornak… No osztán megérkeznek a temesvári püspökhöz, hát beizen a Sándor, hogy itt van a kollégájánál... Jól van, jönnek osztán kifelé elibe, hát éppen jókor jöttek emenenciátok, mondja Rózsa Sándornak a temesvári kolléga, mert éppen ebédezünk… No a jó. Van-i jó ennyivaló?

- Önnivaló? - szólt bele Maradék Pál, hogy ez a fiú még beszélni se tud magyarul. De förtelmesen ejti a szót.

- No megebédeznek. Jól van. Isszák azt a jó bort. Eccer csak elunja Rózsa Sándor, aszongya: Le a katufrékkal, hé!… Hát erre a kanonokok mind vetik le a fekete-veres ruhájukat, rakják ki az asztalra a pisztolokat, karabélokat…

Maradék Pál nagyot nevetett. Egész elfelejtette, hogy hol is vannak. Olyan jól érezte magát, hogy csuda.

- Hát ki a pézt, eccóval.

- No, azt mondja a temesvári püspök, még így se jártam. Hát ki vagy te, kolléga?

- Én, aszongya, Rózsa Sándor, én a *Gazda* vagyok!… Mer tuggya kend, nem szabad neki a nevit szemibe mondani, mert aki azt meg merné tenni, azt ű de abba a szempillantásba kettélövi… Hát ű is csak úgy mondta: én vagyok a Gazda!… Igen de a temesvári püspöknek se kellett egyéb. Tudta ő azt, ki a gazda azon az országon. Hát veti magát térdre, osztán hánnya a keresztet, hogy az istenért ne bántson… Azt mondja Rózsa Sándor: Én nem bántom kendet, püspök uram, de annak a hatvanezer birkának a gyapjának az árát előfele.

Maradék Pál megcsóválta a fejét. Hogy neki abba a kutya idegönbe köll lönni, mikó odahaza ilyen jó históriák esnek.

- Azután - mondta -, hogy menekültek mög? Űk?

- Akkurátusan. Hát a pénzt a püspök megmutatta, Rózsa Sándor meg azt mondja egyik cimborájának, Pisze Matyinak, az a pénztárosa: No Matyi, ha ebből csak egy poltúra is elvész, fejeddel felelsz írte… Mert nagyon ragadós ujjai vannak a Matyinak… Akkor is, hogy osztoztak, hiszi kend, bátyámuram vagy nem hiszi kend, de a Rózsa Sándor elosztotta az egészet. Így rakta ki egyforma csomókba, osztán minden betyár, amék kanonokruhás vót, kapott egy-egy részt, de amék külső szolgálaton vót, betyárruhába, az kapott két-két részt. Mér? Mert aszonta Rózsa Sándor, amék kanonok vót, örüjjön hogy eccer az életibe az is vót, osztán mégse kellett kirakni a pízit. De az a szegény betyár odakint, akkor is az kockáztatta az életit…

Maradék Pál értette is, nem is, csóválta a fejét, somolygott.

- Oszt magának mit vött el?

- Kicsoda?

- Hát a Gazda.

- Hogy mit vett el? Hallott mán kend ilyet: *fél részt*… Soha többet nem vesz el. Mindig fél részt, azt is elküldi hun ennek, hun annak… Van tuggya kend, Röszkén neki egy szeretője, annak szokott küldeni féldisznókat. De mindig csak felet. Neki egész nem jut, csak fél, hát azt küldi el.

- Nem hallottad a nevit annak a röszkei mönyecskének?

- Hallottam, de mán elfelejtettem.

Ebben a percben Lajos főherceg jött személyesen, és bement a felséghez.

A két huszár megmerevedett, s hogy oly sokan voltak Lajos után, ott maradtak, többet nem beszélhettek. Azután meg István elvitte a huszárját, hát nem beszélhetett vele többet Maradék Pál.

Mindjárt jöttek a magyarok is nagy küldöttséggel. Vótak vagy tizenketten, mint a Rózsa Sándor kanonokjai, de nem eresztettek be belőle egy ideig senkit se.

Azt mondja Kossuth Lajos a nagy bajuszú öreg huszárnak:

- Mondjad, gyermekem, hogy érzed itt magad a felség ajtajába?

Azt mondja Maradék Pál:

- Ha az úr tud böcsületöt, ilyet ne kérdözzön éntűlem.

Kossuth Lajos meglepetve nézett honfitársára, először nem is vette észbe, hogy a visszautasításnak milyen hordereje van, akkor így szólt:

- Jól van, fiam, becsülettel feleltél.

Ezt még csak azért mondta, mert a parasztnak nem szabad megengedni, hogy felül maradjon. A paraszt, az egy megöregedett gyermek, azzal csak úgy kell bánni, mint a gyermekkel.

De valami tovább dolgozott Kossuthban. Itt a király előcsarnokában, mégis annak a népnek egy önkéntelen képviselőjével találkozott össze, amelyről folyik a szó. A nép! Újra rápillantott a nagy bajuszú magyarra:

- Becsüllek érte. Igazad van. Egy magyar embernek királya színe előtt se jót, se rosszat nem szabad kiejtenie.

Kezet akart nyújtani az őrnek, de oly mereven állott, fegyverét markolva, hogy megérette, hogy ezt a hivatalos keménységet nem lehet s nem is szabad megbontani.

- Magyar ember tudja a kötelességét!

Csak ennyit mondott, akkor odafordult díszmagyarba öltözött társaihoz:

- Végighömpölyög lelkemen a magyar faj hatalmas erkölcsi intése - szólt: - Mit lehetne evvel a fajjal, evvel a néppel cselekedni!… Dagad a szívem a büszkeségtől, hogy a leghatártalanabb idegenben, ha magyarral találkozom, az csak fényt derít honomra. Íme, ez a derék földi még Kossuth Lajosnak sem árulja el a király szent személyét… Mondjátok, barátaim, mit érdemel ez a nép, ez a fejedelmi lelkű magyar nép?…

Láng öntötte el, s most villant eszébe a nagy gondolat:

- *Ingyen kell nekik odaadni a földet!...*

Oly nagy volt a gondolat, hogy szinte beleszédült.

Már tizenkét éve folyik a vita szakadatlan, hogy mily kulcs szerint kell a földesúri tulajdonban levő földeket az új tulajdonosoknak, a föld megművelőinek átadni.

- *Ingyen!*

Nem szabad többé ezeket megterhelni! Nem szabad, mert abból egy országra szóló állandó marakodás, ortálykodás és örök ellenségeskedés leszen. Át kell adni. Ezer év alatt eléggé megfizette már a nép a föld árát a tulajdonosoknak… akik úgyis semmi árat sem fizettek érte, csupán királyi adományból bírták a királyi tulajdonnak egy részét… Át kell adni a földet azoknak, akik megdolgozzák, akiknek a verejtéke hull minden rögre s minden barázdára…

Mielőtt megfogalmazhatta volna, hogy ezt Deák előtt leszögezze, már nyílt az ajtó, és István főherceg magas alakja hajlékonyan és idegesen jelent meg előttük.

Batthyány Lajos lépett előbbre. István kezet fogott vele. Utána Kossuth lépett oda s már avval a fenséges érzéssel adta oda kezét, ami imént kilobbant benne. Hirtelen, mint a mély nép képviselője nyújtott kezet a feudalizmus csúcsának. István főherceg szeme megállott s visszamaradt Kossuthon, pedig már tovább járt a keze, Deák nyugodt, vaskos kezében.

Az a zavaró mozzanat maradt a főhercegben, hogy ez a Kossuth úr már megint valami fantazmagóriában jár. Annyira felhangolta a roppant szerencse, hogy velük kezet szorított? Mennyivel megnyugtatóbb a Deák abszolút nyugalma. Igen, ez az ember az igazi képviselője a magyar rendeknek. Nem több s nem kevesebb, mint amit mutat, s aminek lennie kell. De Kossuth úr mindig megzavarja az embert. Fénylő nagy kék szemei, laza és zizegő szakálla, valami költői, valami beszámíthatatlan van benne…

- Uraim - mondta igen halkan és szerényen, s finom ajka megremegett -, őfelsége a császár fogadja önöket…

Mind a négyen bementek a trónterembe.

A császár a terem utcai falánál ült egy kicsiny asztal mellett. A trón üresen állott. Kossuth megörült: tetszett neki, hogy a király nem Ausztria trónján fogadja őket.

István főherceg nagybátyja elé sietett, s bemutatta az urakat.

A felség mindenkinek kezet adott. Keze csodálatos volt. Mint egy viasz- vagy egy hullakéz. Lankadtan és egy darabban adta, s nem volt az ujjaiban semmi szorítás. Ettől szinte megborzadott az, akinek átadta a szent kezet, mint valami oltári szerszámot, feszületet, s mindenki önkéntelenül úgy kívánta megcsókolni, mint a krisztusi tetemet. Batthyány mélyen meghajolt, s

szinte homlokával érintette ezt a kezet. Kossuth szinte hátravetette a fejét, mintha lobogó haja el akarta volna repíteni a szférákba, aztán ugyanolyan nagy lendülettel mélyet hajolt e fej, s azonnal ismét a magasba emelkedett. A királyi kezet ugyanolyan mereven érintette keze, ahogy azt kapta, csak éppen megsúrolta egymást a két ember végtagja. Deák tisztességes főhajtással becsületesen megszorította a felséges kezet, úgyhogy a király ránézett és megnyugodott. Végre egy ember is bejött hozzá, gondolta, s nem tudta, ki lehet ez a harmadik magyar követ.

István főherceg felolvasta egy papírlapból, miket kell mondania. Az olvasás nem nagyon sikerült, eleinte mindenféle nyelvhiba esett, botladozott, szavakat újra olvasott, sőt megtörtént, hogy egész sort kihagyott, s a Battyhány odahajlására vette észre magát. Akkor újra kezdte „felelős minisztériumot”...

Senki sem figyelt a mondottakra, csak Deák. Más mindenki saját magával volt elfoglalva. A király nézte az embereket, az emberek érezték a helyzet fontosságát és feszültségét. Deák a legnagyobb nyugalommal, meghajtott fejjel s összevont szemöldökkel, de minden morózusság nélkül gondolkozott a felolvasott szövegen. Elbírálta a szavak helyességét s a kimondottak jelentőségét: független minisztériumot kér a haza…

A király bólintott, s már el voltak fogadva a K K R R követelései.

Halvány arca megszínesedett, valósággal elpirult, és vizes kék szemeibe még több csillogás és könny szivárgott, de mosolygott. Barátságosan mosolygott. Kegyteljesen mosolyodott rájuk. Boldog volt, hogy végre alkalma van, hogy a magyaroknak teljesítsen valamit. Nemcsak valami ilyen-olyan izét, hanem minden elképzelhető kívánságukat, amit csak ki bírtak mondani: felelős minisztériumot…

A három követ fél térdre ereszkedett, úgy köszönték meg a Felség kegyességét.

Szavakkal István főherceg köszönte azt meg, felolvasta a köszöntő formulát. Még ebben is hibát tett, mégpedig olyat, hogy ha az bevésődött volna valamiképpen a levegőégbe s kötelezővé válhatott volna, könnyen nagy zavart csinál a teljesedés alkalmán.

- Nagy nap volt ez - mondta Kossuth, mikor kijöttek a trónteremből. - Istennek különös áldása és kegyelme kísért bennünket, barátaim. Ha most hazamegyünk, a diétának méltónak kell lennie mindezen nagysághoz és kivételes szerencséhez. A diétának napok, órák alatt kell elkészülnie a programmal… Hogy gondolod, grófom s barátom?

Batthyány elmosolyodott. Lovas ember volt, fejjel ugratott bele most is:

- Igazad van, belügyminiszter uram! - s kezet nyújtott Kossuthnak.

Akkor mosolyogva Deákhoz fordult:

- Nemde, igazságügyminiszter úr?

Kossuth kissé lehangolódott.

Szép fehér homlokán felhők borongtak. Nem is köszönte meg a megszólítást. Kevesellte a belügyminiszterséget. Nem kívánt rendőri ügyekkel foglalkozni… A lényeget akarta. Már régen elhatározta, mely miniszterséget fogja kérni, ha arra kerül a sor, de most röstellette kiejteni, bár félt, hogy belügyminiszterségének híre ha végbemegy, aztán nem lehet rajta változtatást tenni.

Meglátta a bajuszembert, Maradék Pált, a kőmagyart.

- Pénz kell! - mondta hangosan. - Pénzről kell gondoskodni! Hogy az állam szekere el ne fenekeljen a sárban, s hogy ezeket fel lehessen venni a szekérbe, kik eddig vontatták azt…

Intett szép karcsú kezével az őrálló díszkatonának, s társaihoz fordulva halkan magának mondta:

- Ezen a helyen, mintegy isteni sugallatból azt vélem, barátim, megtaláltam a roppant megoldást. Még hallandotok felőle.

Már kint a nép tudta, hogy a magyarok már megkapták a független, önálló minisztériumot, és határtalan éljenzésben ünnepelték tovább a magyar küldötteket.

A jurátusok tudták, mi volt a kívánság, s mikor a követek ragyogó arcát meglátták, azonnal tisztában voltak vele, hogy minden sikerült.

Ilyen öröm s ilyen boldogság! Hiszen akkor Magyarországon nem kell forradalomnak lenni, ha minden megvan! Ó, ezek a derék bécsiek. Ezek a saját vérük ontásával vívták ki a magyarok számára is a sikert! Kossuth felgyújtotta Bécset, s Bécs felgyújtotta a magyar szabadság napját!

A levegőben volt, mit kíván a magyar nemzet: *örökváltságot*, hogy a paraszt örökre megvehesse saját földjét, ami már birtokában van; *közös teherviselést*, hogy a nemesség is ugyanúgy fizesse az adót, mint eddig csak a paraszt; *népképviseletet*, hogy a nép válassza meg képviselőit az országházba s nem egy kiváltságos osztály, mint eddig. *Nemzeti hadsereget*, hogy rendes sorozással hívják be a fiatalságot katonának, tekintet nélkül származására, s ne kötéllel fogják a szegények gyermekeit, mint eddig. És mindenekfelett önálló *nemzeti minisztériumot.*

- Éljen a magyar független miniszteri kormány! - harsogták a diákok magyarul a Burg udvarán.

- Éljen a népi képviselőház, éljen a közös teherviselés!

Kossuth kezével intett s helyeselt.

- Éljen az örökváltság!

Szűnni nem akaró éljenzés.

Kossuth azonban magába merül, nem szól, nem int, lehunyja szemét, aztán felnyitja és az egekbe feszíti pillantását. Még nem tudja pontosan megfogalmazni: nem ezt kívánja; ne ezt kérjétek, hanem többet! szebbet! jobbat, nagyobbat, monumentálisat! az egész századra hatót!...

Persze szerette volna, ha tudnának máris róla.

- Szeretném, ha olyan hangom lehetne - mondta társainak -, hogy a Kárpátoktól az Adriáig szólana szóm lengő lobogón.

Deák gyanakodva nézett rá. Nem tudta, mi lehet, amire gondol. De roppant demagógia lehet. Ezt látta s érezte Kossuth kirobbanó indulatából. Nem kérdezte meg, mit akarhat, várta, hogy magától vesse el - bizonyos, hogy nem olyan, amit ő helyeselni s magáévá tenni tudna.

Egy Schlesinger nevű bécsi kereskedő írta barátjának e napon: „Éjszaka a két férfi karöltve ment az István téren… (egyik férfi bizonnyal ez a Schlesinger nevű német úr volt)… a nép ezen a napon hozta ki a Burgból az alkotmányt és a magyarok a népfelszabadítást... Mindkettő azonos… Sem a gazdasági belátás, sem a parasztforradalomtól való állandó rettegés, sem a nemzetek belső egységének vágya nem bírta eddig a rendi táblákat arra bírni, hogy a gazdasági szabadságot és a társadalmi és politikai egyenlőség gondolatát magukévá tegyék… Ma mámor van az utcákon, s a mámort kipihenni a nép nyugodtan aludni tért… Éjfél volt, s Bécs harmadszor volt kivilágítva - most, a magyarok miatt -, mindenki ujjongott és tombolt, csak ez a két férfi nem tudott örülni. Nagyon ismerték a kormány politikáját, és kevés bizalmat

helyeztek ígéreteikbe. Közölték egymással aggodalmaikat. Ki tudja, ha egy nem várt fordulat kisegíti a kormányt a kátyúból, nem dönti-e halomra a nép minden kivívott győzelmét? Ausztria politikája mindig az volt, hogy ha megszorult, ígért fűt-fát, s ha elvonult felette a fergeteg - mindent visszavont… Menjünk Kossuthhoz - mondták egymásnak -, az ő éles szeme belelát Ausztria szövevényes machinációiba."

Másnap csakugyan elmentek a Franz Karl Hotelbe, ahol a magyar küldöttek szállva voltak, Kossuth éppen gróf Batthyányval és gróf Telekivel evett egy tálból.

Kossuth élénk figyelemmel hallgatta meg a két férfit, s azonnal vállalkozott rá, hogy válaszoljon.

- Ausztria nagy horderejű lépések küszöbén áll - mondta. - Bécs azt hiszi, a forradalmat ő csinálta s ő fejezte be. Nagy tévedés. Bécs csak átvette nyugatról a tavaszi forradalmat, s tovább közvetíti keletre. Ami Bécsben történt, csak tavaszi szélzúgás ahhoz képest, amilyen vihar lesz nálunk, ha az ígéretek meg nem valósulnak… De Bécs sem magának vívta ki a szabadságot, hanem valamennyi örökös tartománynak. S figyelmeztetem Bécset, hogy ha meg akarja tartani eddigi elsőbbségét, önként osztoztassa a vívmányokban az örökös tartományokat, különben lezuhan. Mi szívesen látjuk Bécset az élen, s a magyar karok és rendek mindig segítségére lesznek Bécsnek, hogy ezt a vezető szerepét megtartsa, uraim! Magyarországon is még igen hosszú időig az eddigi nemesség fog uralkodni. Mért, uraim?… A nép, ha joggal felruháztatik, éppen úgy megválasztotta Rómában a patríciusokat, mint addig, s a nemesség még sokáig megtarthatja elsőbbségét és befolyását, ha a néppel ellentétbe nem hozatik.

Kossuth itt látnok volt, de nem a szabadság védője és a forradalmak apostola. Államférfi lett ezekben a roppant izgalmakban. Arra a gyakorlati álláspontra sodortatta magát, hogy a vezetést mindig szűk körnek és erre történelmileg valósággal kiiskolázott és jogosított elemnek kell biztosítani.

Így kormányzási programot jelentett be, amelyen valóban lehetett volna is kormányozni s birodalmi politikát lehetett volna felállítani.

A jobbágyfelszabadítással valósággal eltörölték a nemességet, mint előjoggal bíró osztályt, de íme, meg akarták tartani ugyanazt a nemességet, most már nem a Tripartitum által szervezett vezérelemnek, hanem helyzeti energiájánál fogva a vezetésre alkalmas karnak. Ugyanígy meg akarták tartani a Habsburgoknak az országot, amit jobbnak és nyugalmasabbnak találtak, mint új államformával kísérletezni: ha megkapják a politikai szabadságot, akkor Ferdinánd a legjobb király lehet.

Később, mikor Kossuth európai s amerikai körútján a világtörténelem legbámulatraméltóbb beszédeit tartotta, elejtette a gyakorlati államférfi minden korlátját, s magának a szabadságnak, a nemzetek, a népek szabadságának, a fajok teljesen egyenrangú s önálló életének híve lévén, már nem korlátozta magát a végrehajtás irányvonalai által.

De most ezen állott. Batthyánynak zseniális ötlete volt, hogy őt behozta az országgyűlésbe, s ezzel részessé tette a rendek minden munkájáért s azzal hogy most miniszteri tárcát, pláne belügyminiszterit, vagyis a rendet fenntartó szervnek munkáját ajánlotta fel neki - ezzel ráhárította a felelősséget a rend fenntartásáért. Ezt pedig zsarnokság vagy kompromisszumok nélkül végrehajtani nem lehet. Kossuth itt állott, s mást nem tehetett, mint a végtelen gomolygásban szűk védgátakat emelni, hogy lehömpölyögjenek a hullámok.

Deák nem szólt. Deák még nem jött bele a politikai tűzbe. Csak néhány napja, hogy betegszobájából valósággal kötélen cipelték fel a rendek házába. S Deák betegsége éppen az volt, hogy nem mert felelősséget vállalni a forradalmi jövő gondolataiért. Már mikor megtette, hogy

egy országgyűlésről kimaradt avval az indokolással, hogy választása nem volt tiszta, lelki betegségbe süllyedt: már félt a rá váró forradalmi szereptől, s nem bírt abban részt venni. Most is szívesebben ült volna odahaza Kehidán. De most nem vonulhatott vissza. Most a napok égtek és lángoltak, s ha visszavonul, felégeti maga mögött a nemzet bizalmát.

Kossuth, mikor elbúcsúzott Bécstől, s visszanézett a csodálatos órák színhelyére, a szédületes világsiker elköszönő tömegére, vajon felgyúlt-e benne a díszmagyaros társak vidám csevegése közben, hogy a békési, csongrádi, bihari nép megtagadta az úrbéri szolgáltatásokat, mindenfelé értelmes polgárok állottak a mozgalmak élén, és akik vidékről figyelemmel kísérik a pozsonyi diéta munkáját, azok nagyon lassúnak találják ez a munkát… Vajon tudta-e, hogy egy borzas fiú olyan sorokat ír most, hogy „Dicsőséges nagyurak, hát Hogy vagytok? Viszket-e úgy egy kicsit a Nyakatok?…” s ha ma a barátok még visszatartják, hogy a versét ki is adja, az már úgy ég, mint az időre beállított bomba, és robbanni fog, mikor a gép, az időgép arra a percre ér, ahol robbannia kell… S vajon gondolt-e arra, hogy annak a hajónak a tatján, amelyen Bécsből távozik a magyar küldöttség, az Ausztriától való elszakadás zászlója leng vissza Bécs felé?

Bizony soha Kossuth Lajos egész kilencvennégy éves életében Bécset újra nem látta.

De most evvel nem is törődött. Oly rendkívüli gondolat forrott benne, amit egyelőre se kimondani, se elrejteni nem bírt.

Maradék Pál, mint a kristályosodás pillanatában a masszába esett porszem, az új világ születésének kiváltója lett.

Kossuth - írja Somsich Pál - alkudozott velünk az úrbéri terhek megváltása ügyében, szólott a felelős kormány érdekében, a képviseleti rendszer átalakításáról: minden tanácskozásnál buzgó és serény, de megközelíthető és jóakaratú volt, semmiképpen sem olyan valaki, aki csellel akar tévútra vezetni bennünket… Ez mind megváltozott a párizsi februári forradalom után…

De mennyire megváltozott a márciusi bécsi utazás után!

Kossuthnak itt gyulladt ki a lelkében a betlehemi csillag:

- Szabadság a népnek! Ingyen föld!

Sorakozó

Az emberforma szőrcsomó összébb húzta magán a szőrt, és tovább baktatott a sárban.

Reménytelen az élet ebben a tavaszi sárban, szélben és az éjszakában különösen. Az éjszaka maga a másvilág. Mindennek a fonákja, amit nap fényinél megismert az ember. Csak az a különös, hogy az emberi állat annyira megegyezett egymással, hogy mindent csak napvilágon. Hogy csecsemőkortól végig, megnyugodtak benne, hogy este le kell feküdni, s reggel fel kell kelni. Csak az az érvényes, csak az az igazság, amit a nap sugarai alatt csinál.

Végig lehet menni ez országon, ez alföldön, a falvakon és tanyákon, minden vacok felett, ahol ember bújik meg, már akár úr s akár paraszt, mind letette magát a maga fekvőhelyére, kinyújtotta a két szár lábát, avagy ha jobban esik neki, összehúzta magát, mint a kutya a vackon és alszik. Aluszik az egész. Az egész emberi mindenség.

Aki alszik, az magatehetetlen. Még a legverekedőbb, legizgékonyabb, a leghősibb ember is tehetetlen, ha szemét behunyja, és hátára vagy oldalára fekve gúzsba köti magát, hogy meg se tud mozdulni.

Milyen csodálatos. Így elrökkenteni magát az embernek, így erőtlenné tenni, így kiszolgáltatni.

Milyen nagylegény nappal. Még egy felvetett fejet, egy rideg pillantást, egy arcmozdulatot se tűr: s most fintorgathatja rá akárki a szemét, meg se látja, észre se veszi. Most kötelet vethet kezére-lábára, mint a ledöntött bikának, s kimetszheti, ha kedve tartja.

Annyiból áll az egész élet, hogy senki se jár-kél fent, éjszaka idején.

Hiszen pedig éccaka is föld a föld, ház a ház és ember az ember.

Mi lenne, ha valakinek az a gondolata támadna, hogy ő ugyan éccaka nem fog aludni: ő éccaka jár-kél s tesz-vesz.

Mint a csőszök, a bakterek, akiket arra szegődtetnek. Hogy mikor mindenki alszik, akkor ők virrasztanak. Ha a bakter tudja, mért ne tudhatná akárki.

A betyár?

Az például. Az úgy sétál, dolgozik és vizsgálódik a setét éjszakában, mint más emberfia a napon. Az soha nem csalatkozik meg. Mindent ott talál a helyén, ahol megtanulta napnál. S mintha övé lenne ez az egész világ, csuda hogy be nem sepri a tarisznyájába az egész falut, úgy ahogy van, az egész mindenséget. Falut, várost, kincset és terményt és amit akar. Aki éjszaka tud ébren járni, tiszta fejjel és nyugodt szívvel, annak könnyű a dolga. Nappal minden ember s minden asszony és minden gyermek tanú ellene, hogy megjelent s szemét rávetette valamire: de éjjel? Milyen kevés élővel van találkozása. Szinte senkivel. Csak nem számít az öreg Cinege János, akinek az a foglalkozása, hogy az órát kiáltsa, hogy a véletlen felébredt Marnyák Mihály ott a háza mellett, aki tudja isten mért, nem tudott aludni s kijött, de alig tölt kint egynéhány percnyi időt, már siet vissza. Nappal hat órát meg tíz órát tölt kint, most egy fertály is sok, csak vissza, vissza a büdös kucikba a tetvei és balhái közé, a büdösbe, a melegbe, mert ha a szoba nem is meleg, de csak van neki valami kis takarója, ami meleget tart a teste körül…

Busi Bálint csakugyan habozás nélkül megy feléje, akárha nappal volna, vagy sokkal bátrabban, mert nappal neki ebben a faluban annyi az ellensége, ahányan meglátják, de most szabad, mint akárki. Lám, pedig téved, nem Marnyák Mihály ez, hanem Bődi Ferkó.

- Bődi ken?

Bődi Ferenc megretten. Mert éccaka a legbátrabb ember is előbb megretten, ha valaki nevén nevezi. Csak attól, hogy éccaka nem szabad az embert nevén szólítani. Éccaka aludni kell. De aki így szólítja az embert, az nem álomból szól ki, az ébren van, az él… Aki él, ez pedig éccaka csak rossz ember lehet.

Nem is felel az első pillanatban. El van szorulva a torka.

Mert az ember nemcsak álmos éjjel, vagy bágyadt vagy agyatlan, de meg is van ijesztve. Éccaka lelkek élnek, azért nem is kell a testbelieknek kinn járni. Tudománya van annak, kiké az éjszaka. A gyerekbe beleiktatják a nagyok, s ha a gyerekek megnőnek, ők is továbbadják a tudományt, hogy micsoda rettenetes, félelmetes és ijedelmes események fenyegetik azt, aki éjszaka fenn van.

De már itt van, aki szólt. Itt áll a ház előtt, s már meg is lehet ismerni. Busi Bálint ez.

Erre megint új rebbenés támad benne. Busi Bálint elment a Gazdával. A Gazdáhon… Már dereng a fejében, hogy itt van a világ vége… Mert akinek a Gazda éccaka idején izen, annak ébredni kell ám, az irgalmát!

- Mija, no?

- Indujjon kend. A hasadt fáhon. Sorakozó.

Busi Bálint ezt oly nyugodtan mondja, mintha világon legrendesebb dolog lenne, hogy valamikor éccaka indulni kell, szó nélkül a hasított fáhon…

Bődi Ferenc eszmél már. Ez parancs. Ennek ellentmondani nem lehet, mert ő is kapott! Mindenki kap, és mindenki azon él a télen, amit kap. Ő idáig másfél zsák életet kapott. Ha el tudott érte menni más éccakákon a hasított fáhon vagy akárhová, akkor most is indulni kell.

- Nem köll hozni sömmit is - mondja Busi Bálint. - Könyeret. Azt hozzon kend, mert könyér nem lösz. Mög fejszét.

- Könyeret? - mondta Bődi Ferenc gyásszal. - Könyeret. Könyér nincs.

Gondolkodott, mi van. De már ahogy visszanézett, Busi Bálint már nem látható a sötét éccakában.

Ő ott maradt, egy ingben, mezítláb, szűk gatyában és borzongó fázással. De hirtelen felébredt. Egész idáig eltartott nála az álomlehelet, de most felriadt, magára ébredt, már kiment a szeméből minden álom és butaság.

Kisüt a fejében a nap, az lesz, aki délben tizenkettőkor szokott lenni. Minden háló, minden rece leszakad és fürgén és lelkesen fordul vissza. Nem kell már semmit se mondani: a Gazda érte küldött, menni kell. Be a házba, s mondja értelmes, tiszta nappali hangon:

- Rébék, Rébék fiam, aggyál csak egy keveset a főtt kölesből.

Az asszony, aki három gyerekével fekszik egy ágyon, ébred. Két gyerek a lábánál, egy a mejjére szorítva, mert elaludt, ott felejtette szoptatás után, csuda hogy meg nem fúlt a kicsi eddig. De nem fúlnak meg ezek. Vigyáz rájuk az Isten. Nemhogy elvenné.

Rébék álmosságból kivergődik az ura napsütötte hangjától.

- Mija?

- Értem kűdött a Gazda - mondja titokzatos nyugalommal Bődi Ferenc. S a hangja annyira álomtalan, hogy ez űzi el az asszony szeméről is a kábultságot. Ahogy a friss hajnali szél viszi a ködöt. - Mönni köll, Rébék. Sömmit se köll vinni, csak könyeret.

- Könyeret - dünnyögi az asszony.

- Má mondtam, hogy nincsen. Aggyá köleskását.

Az asszony már észnél kezd lenni.

- Ha híjnak, aggyanak önni - pöröl, veszekedik rögtön. - Ha gazda, aggyon önni. Most sincs sömmi. Én nem adok a gyerökök szája elől.

- Ne ugass. A Gazda hín. Majd kűd a Gazda. Ne ugass.

Az asszony feltápászkodik, kivakarja magát a gyerekei keze-lába közül, mintha a fát a futó inda fonja össze - s keres a setétben valahol a sarokban, csak ő látja, mit, hol. Lám, éccaka is megvan minden azon a helyen, ahova nappal tette az ember… Valami kendőcskét vesz elő, aztán tovább kutat, míg az ura öltözködik, és megleli a vászonfazekat, s abból marékkal, mert kanalat nem lel, meg kézzel a setétbe jobban is tud mérni: kimarkol hát a fazékból valamit, és teszi a kendőbe. Még hozzátösz egy kicsit. Kiszámítja, hogy az ura is csak kell kapjon. Vagy ki tudja, talán egész napig vagy napokon át nem kap semmit, mög ne haljon éhhel.

Mikor az ember készen van, nyakában már a tarisznya is, akkor abba beleereszti a ruhába csavart ételt…

- Osztán ne falja föl eccörre.

- Jó van - s méreg lobban a Bődi Ferenc szívében.

Mert nem tűri az asszony tanítását.

Busi Bálint sorra járja azokat a házakat, ahova mennievalója van. Harminc vagy harminckét háznál fordul meg. Itt bekopog az ablakon, ott mingyán be is nyit az ajtón, mert sehol sincs lakatra téve vagy kulccsal zárva az udvari ajtó. Csak a kutyák ellen. De a kétlábú kutyák ellen minek? Egyetlen házban sincs semmi, amit félteni kellene.

Kis házak gúrnyasztanak a setétben az ég alatt a föld színén.

Semmi se lakik bennük, csak a szegénység.

Mikor megmondja, hogy könyeret vinni kell. A harminckét vagy harminchárom házban csak négy helyen találtatott kenyér. Másutt semmi étel. Csak lé-étel, ha volt. Néhol főtt köles vagy málélisztből főtt habarcs, vagy valami tök, sülve-főve.

Ilyen kosztbeli felszereléssel indult harminckét ember a hasított fáhon. Nem is álmodja, hova. Munkára? Milyenre?

Senki se vette észre az alvó faluban. Hogy harminckét ember fejszével a vállán vagy baltával a hóna alatt kiindult.

Oly óvatosan lépkedtek, annyira vigyáztak, hogy még a kutyák se vakkantották el magukat.

Pedig abba se voltak biztosak, hogy nemcsak azért rendelik ki őket, mert a Gazda begyakorolja a népét a mozgásba. Már történt, hogy ilyen éccaka idején, fekete éccakában fel kellett járulni a két kazalhon. De akkor legalább száraz idő volt, ha setét is.

Most az nyugtatta meg az embereket, hogy ilyen átkozott nagy sárban, viharos éccakában csak nem zavarná ki az embert a vackából a Gazda, ha nem vóna oka rá.

Ettől bizkodás kelt a szívekben: mint a vérszagra az éji vad, gyűltek: hátha lösz valami… Osztán akkor hónap, hónapután mán a gyerökök is vígabban élhetnek, lösz nekik önnivalójuk…

- Három napra könyeret.

Vihar előtt

Szeged városa, mint az egész ország, teljesen fel volt izgatódva az újonnan jött hírek miatt.

A Kárász utcában hemzsegett a nép.

Mindenféle ruhákban sűrű-sűrű tömegben hullámzott a lakosság. Cilinder is tornyosodott, széles kalap is bokrosodott, frakk is akadt meg pitykés dolmány elég.

De egy mindenkin éppen egyforma volt: az izgatottság. Hol sápadtság, hol vértódulás. Senki sem tudott semmit, mindenki lázasan kérdezősködött ismerőseitől, mi van, mért ez a roppant tolongás.

- Február 24-én Párizsban kitört a forradalom - újságolta egy pesti jogász lelkendezve az itthon maradt diáktársainak. - Egalité lebukott a trónról, most a királyokat mind meg fogják rostálni, és - tette hozzá lángolva - nálunk is lesz egy kis revízió!

Akkor mellette elkiáltotta egy fiatal hang:

- Abcúg Metternich!

És az emberek, akik egymást nem ismerték, mind lelkesen kiáltozták:

- Abcúg Metternich, abcúg, abcúg!

Már nem is tudták kire szól az abcúg, de olyan mámoros lelkesedés volt a tömegben, hogy minden ok nélkül csak kiabálták az abcúgot, torka szakadtából úr, polgár, paraszt mindenki csak abcúg! Míg valaki el nem harsantotta, hogy:

- Éljen Kossuth Lajos!

Erre megindult az abcúgolás után az éljenzés, és szólt az éljen, mint egy kedves, boldog álom hangja.

S a rendőrök, a pandúrok, a katonák, egy sem húzza fel a puska kakasát, lehet kiabálni, és kiabál is mindenki.

- Éljen! Éljen! Éljen!

Most tanulják az éljenzés szavát, eddig csak vivátot tudtak mondani: most egyszerre magyarul szólal meg a lelkesedés a valaki és valakik és valamik iránt kitörő öröm:

- Éééjjön? Éjjen, éjjen!

Nem is mondják ki, önkéntelenül érzik, hogy nem kell már embereket, egyeseket éltetni: éljen a jobb kor, az új világ, a nemzeti szabadság, amiben benne van az egyéni szabadság is.

Szabad, szabad, szabad!

Szabad mámorosan boldognak lenni. Szabad szabadnak lenni. Szabad: lenni.

Akkor valaki megállott és szónokias hangon kiáltotta:

- Rózsa Sándor mögölégölte a Pandirkó Gusztik garázdálkodását, elhajtotta Pandirkó Gusztinak, ennek a gaz uzsorásnak ezör darab marháját.

- Éljen! - kiáltotta és kacagta mindenki. - Éljen Rózsa Sándor. Éljen a magyar betyár!

Egy idősebb úr komoran és meglepetve nézett szét:

- Ezt már mégsem volna szabad - mondta. - Ez már mégis disznóság.

- Bátyám, Rózsa Sándor kijelentette, hogy senkinek semmi kára nem lesz, csak a népelnyomóknak.

- Köszönöm szépen - mondta Kulacsos Nagy Mihály, a komor arcú öreg úr, aki mióta nyugalomba vonult, mint penzionátus tisztviselő, csak éppen benső együttérzésből vett tudomást a városi dolgokról.

A tömeg azonban végigrohant az utcán, és mindenki kacagott és ujjongott, és nem tudta, mit nevet azon, hogy Rózsa Sándor valósággal szentesítette a népítéletet, mikor a város leggyűlöltebb emberének, Pandirkó Gusztinak ezer darab szarvasmarháját zsebre vágta.

- Úgy köll a röszkei hóhérnak! - kiabálták.

- Mög köll szüntetni az úrbért! Mög köll váltani a földeket! - kiabálta a lelkes ifjúság.

Mindenkin az adakozás lázas szenvedélye tört ki.

Már annyira benne volt a levegőben a paraszt szenvedése, a paraszt kizsákmányoltatása, hogy erről nem kellett többet egy szót sem mondani. Tudott dolog volt a politikai elnyomottság, tudott volt az anyagi letörtség, mindenkiben benne égett mint valósággal a nemzeti vagyon egyik tulajdonosában, hogy azt az óriási tömeget, amelynek számát senki sem tudta, amely *vész esetén* el tudná önteni az egész úri világot, mint valami irtóztató csapás, sáska, fenevad, pusztító árvíz, tűzvész a nemzet életházában: ezt a tömeget *be kell venni az alkotmány sáncai közé.*

A diákok akiknek semmijük sincs, a szegény tanulók, akik még csak sok-sok év múlva érnek meg annyira, hogy egyáltalán megértsék, mi is az a szent magántulajdon, most ezek énekelve s pirosra dagadt arccal vonítják, szent lelkességükben, hogy:

- Vegyük be a parasztot az alkotmány sáncaiba!

Kulacsos Nagy Mihály elbúsulva és csodálkozva hallja ezt a szigorú és félelmes kiáltást. Neki nincs komoly birtoka. Ha nyugdíjat nem kapna a várostól, megnehezülne az élete. Nyugdíjat is csak úgy kap, hogy egy darab városi földet adott neki Pandirkó Guszti, aki pénze miatt az utóbbi években egyre nagyobb befolyásra emelkedett. Most Kulacsos Nagy Mihály uraméknak hozzá kell szokni ahhoz, hogy a tömeg az utcán megtorlás nélkül ujjonghat és lehet boldog, hogy a betyárok kifosztották az ő barátját, aki neki szép kis kerek birtokot juttatott. Kulacsos Nagy Mihály mindig tisztességes ember volt, de törvény embere; tisztessége az volt, hogy megvédje nem a kártól, hanem még a fúvószéltől is azt, akinek törvény szerinti vagyona lött. Ilyet hallani: hogy éljen Rózsa Sándor!

Nem kell itt az embernek a fejéhez kapni, hogy megfogja, míg el nem szakad a vállától és fel nem repül az égbe.

- Mit sajnálsz ezön a disznó Pandirkón - mondja neki ügyész utódja -, ez a mi Mötternickünk! Ez a gazember vágta le a várost, mint egy hízott sörtvést. Hisz te tudod legjobban, micsoda szörződést kötött velünk, és nem löhetött ellene semmit se tönni, mert mindég mög tudta kenni aranyaival az adminisztrátorokat, a Mötternick kopóit.

Ezt a Kulacsos Nagy Mihály tudja. Ha akarja, tudja. De ez mindig így volt száz meg száz esztendő óta, csakhogy ha a törvényes formákat megtartja valaki, az más… Rózsa Sándor nem törvényes formák közt rabolta el Guszti ezer darab marháját, hanem csak úgy, pusztai törvénnyel: cape rape. Fogd meg; vidd el!

Nem beszélt; semmit nem válaszolt; csak nézett elképedve, hogy egy városi ügyész, akit törvényes formák közt választottak meg a város élére, az védi őneki Rózsa Sándort. Bezzeg ha

élne szegény Müller főkapitány, nemigen lehetne ezt a nevet ilyen könnyen emlegetni, de hát ő is elment: bár elmenne az ember ebből a világból, mihelyt betöltötte a maga idejét… Mi lesz ebből? Ha Rózsa Sándornak most már szabad és éljen! Mi lesz akkor az ő kis tyúkbögyi birtokából?… Akkor az is elveszett. A város pedig nem küld minden hónapban pénzt az élelemre.

De még csak nem is az önérdek keseríti… Megkeseredett benne ebben a pillanatban a lélek.

Félelem fogta el a magyar jövő miatt:

- Barátom - mondta az öreg Mohos Márton aljegyzőnek, aki még most is aljegyző, pedig már régen kikopott a hivatalból, csak a címet tartja, amit negyvenöt évig viselt emberséggel. - Barátom, megfordult a világ… Ez nem a mi világunk… Nem ismerek rá saját magamra…

- No de hallom, ma estve lösz a szögvári mögyegyűlés! Ott majd a vármegye urai röndöt csinálnak. A polgárság tüzelni való ostoba. De a megyei uraknak nem lehet bekötni a szömit, se mögállítani az igazságot!

Felháborodva intett a pipájával.

- Én vagyok én?… Valósággal én látom az én rossz szememmel ezt a csürhét?… Hallja-e, aljegyző uram, azok a barmok mit óbégatnak?

- Éljön Rúzsa Sándor! - hallatszott messziről s nagy és vidám nevetés után és még nóta is:

mikor rúzsa sándor
fölül a lovára:
aranyszélű gyócsgatyája
lobog a tiszára

A szegvári bál

A vármegyeháza úgy ki volt világítva, mintha fáklya égne, valami óriási, valami roppant csoda a pusztai éjszakában.

Hogy a fákon még a rügy sem fakad, a puszta ágakon át tud szüremkedni a fény, és az messze ellátszik a síkon.

Mindenkinek saját tetszésére bízzuk, képzeljen magának egy nagy termet. A vármegyeház nagy üléstermét, galériával, emeletesen, magasan. Teletűzdelve az egész girlandokkal és papírláncokkal, csudálatos szépen. Még szikrázó fehér csillagok is reszketnek a girlandok és lombok között, s hogy ég a rengeteg gyertyaszál, mert csak gyertyát, kitűzésre, egy egész bécsi mázsa gyertyát raktak fel a teremben magában s még mennyit a folyosókon és a kisebb termekben és szobákban.

Most képzeljen ki-ki, akinek van képzelete, sok-sok hegedűt, trombitát, fagottokat és nagybőgőket, de nagyon sokat, s hogy az a hangszer valamennyi egyszerre hangot ád, síró, sikító és visító meg dörömböző hangokat, hogy a méteres vastag falak verik, visszhangozzák, de meg nem repedeznek tőlük. Dehogy is repednek. Ha a kurta nemesek vivát-ordításától soha meg nem repedtek, a táncvigalomnak ettől az orkánjától csak még jobban megkeményednek. Mert a vármegyeház ebben a vármegyében nem a nagyvárosokban van, nem Szegeden, Vásárhelyen vagy legalábbis Szentesen, hanem ebben a kis faluban, Szegváron, hogy ott legyen kéznél a grófnak, a vármegye örökös főispánjának, hogy őexcellenciájának ne kelljen a megyegyűlés miatt inkommodálnia magát. Őexcellenciája őse adományozta az öreg, hatalmas kastélyt a vármegyének megyeháza céljaira, mikor a szomszéd birtokon elkészült az új rezidenciája. Hát ezt a régi házat tölti meg a sok-sok muzsika, tetőtől-talpig, a padlástól a pincéig, de legjobban a művésziesen feldíszített hatalmas táncteremben, a vármegye közgyűlési szálájában.

És tessék most már elképzelni a ragyogó, fényes éjszakában, de mindig csak a teremben és annak belső környékén egy igen nagy csomó szaladó embert, fehér ruhákat, piros ruhákat, kék ruhákat, tornyos coiffure-öket, bokrétákat, fejkötőket, pártákat s irtózatos, strucctojás-kiköltő meleget és gavallérokat, kikeményített, kivasalt, elegáns gavallérokat, ásítókat és unatkozókat és öklendezőket.

Csatamező a bálterem, kard a hegedűvonó, népszabadság, az óriási française nyitánya.

„Február 15-én érkeztünk Párizsba. Az itt eláradó fényözönről soha fogalmam sem volt. Szinte elbódított, elkápráztatott, az ember egész más világban képzeli magát.”

A főispán szobájában hárman voltak együtt. A főispán és két fiatalember. A fiatalurak közül egyik negyvenkét kilós vékony, magas ifjú volt, szőke és fehér arcú, aki a legelegánsabban volt öltözve magyar ruhában. Hihetetlen vékony lábait selyemnadrág és bojtos arany szattyánbőr csizma, derekát atlaszmellény és vállát panyókára vetett szűr díszítette. A szűr fehér volt, színes virágokkal hihetetlen sűrűn s igazán művészi módon volt telehímezve, s csatján aranyfény csillogott. Kalapja le volt téve mellé, és azon fehér árvalányhaj-bokréta.

A másik fiatalember szerény, alig zsinóros magyar ruhában volt, ez a főispán személyi titkára, ismeretlen fiatalember, aki azonban úgy meg tudta nyerni a nagyúr bizalmát, hogy ezt a levelet is vele olvastatta fel. A levelet a báró hozta, már az a fiatalúr, akit elébb leírtunk, a szűrös, selyembe magyarult, csodálatos pici szájú gavallér. „Der liberale Baron, Fritz.”

A párizsi levelet István főherceg küldte Pozsonyból. Frici báró vállalkozott a futári szerepre. A főherceg személyesen ígérkezett a főispán neve napjára. Kázmér napra, a rendezendő megyebálra, de a közbejött események, mint a Párizsból érkezett külön kurír hozta levél igazolja, megakadályozták.

Február 15-én érkeztünk Párizsba. Az itt eláradó fényözönről soha fogalmam sem volt. Szinte elbódított, kápráztatott, az ember egész más világban érzi magát.

Még ekkor csendesség volt, a rendes párizsi életet csendesnek lehetett nevezni. Szállongott ugyan némi híre, hogy egy hét múlva miniszterváltozás fog lenni, de egész febr. 21-ig nem látszottak a forradalomra előkészületek. Ekkor csoportosulni kezdett a nép, másnap déltájon több mint kétszázezer ember hemzsegett a boulevardon. - „Á bas Guisot!" ordítva. Délután nyolcvanezer katonaság lepte meg Párizst, három óra körül ágyúkkal lövették a tömeget, mely még ekkor fegyvertelen volt. Este az egész várost kivilágították. Éjfélkor megkondultak a vészharangok. A Notre-Dame-i Szent Mária-harang bömbölve tölté be mennydörgő, lázadó hangjával a környéket. A város minden utcái torlaszokkal zárattak el. A boulevard-okon minden fát levágtak, a köveket felszedték, a felforgatott omnibuszokból utcai sáncokat készítettek. Nyolcvanötezer polgár állott ki fegyveresen a katonai erő ellen, melynek nagy része rögtön áttért a felkelőkhöz, később valamennyi letette az esküt a köztársaságnak. Febr. 23., 24. Folytonos harangzúgás, ágyúropogás, fellázadt tömegek csataordítása, véres küzdelem. A magát megadni nem akaró Municipal Garde kiveretett a városból, mindenki kiáltott: „Éljen a köztársaság!" A legmerészebbek mindenütt a tanulók és a betűszedők voltak. Végre a Tuilleries-re rontott a nép; a király, kertje hátsó ajtaján egyedül futva szökött meg. Guisot is, aki Londonban már meg is halt. A királylakból a trón a Bastille piacra hurcoltatott és megégettetett.

A Palais Royalban minden bútor, mely a királyi családé volt, szétromboltaték. A köztársaság kimondaték, héttagú ideiglenes kormány, köztük egy betűszedő is. A királyi lakból rokkantak kórháza lőn. Az orléans-i herceg szobrából a frissen elesettek emlékoszlopa. Akik megsebesültek, holtig járó nyugdíjat nyerendnek. A holtak családja az állam költségén fog tartatni.

A tiszteket a közlegénység választja, tisztnek és közlegénynek fizetése egyenlő.

A kegyelmes főispán őexcellenciája izgalmában az egész felolvasás alatt azzal volt elfoglalva, hogy hattyútollszárból vágott vájóval a fülét kitisztítsa. A legnagyobb gonddal végezte ezt. Ahányszor sarat szedett ki, azt mindig gondosan megnézte, s a legfinomabb batiszt zsebkendőbe törölte.

Evvel csakugyan úgy le tudta foglalni magát, hogy folyton elveszítette a felolvasás fonalát. Állandóan újra olvastatott passzusokat, mintha az külön örömet szerzett volna neki.

- Onnan, hogy mennydörgő…

A fiatalembernek vissza kellett mennie, s nem könnyen lelte meg azt a szót, hogy mennydörgő… „hangjával… a környéket. A város minden utcái torlaszokkal zárattak el…"

A fiatalember hangja remegett. Rá, mint kisnemes család idealista gyermekére, véghetetlen hatást gyakoroltak a szavak. Fel sem mert pillantani a levélből, mintha azonnal lángba borulna körülötte is az egész világ… S mikor befejezte, a főispán úr is körülbelül befejezte a fülásást.

- Azért nyargaltam le Pozsonyból Pestre hajóval egy nap, Pestről ide ismét egy nap. Három nap alatt megjelentem előtted, drága Kázmér bátyám, hogy ezt a levelet elhozzam, s ezzel nagybecsű jóakaratodat megnyerjem s a Fenségnek kegyét keressem.

- Te kedves - mondta a nagyúr. - Megint a mennydörgőtől. Na. Hamar.

S a fiatal titkár újra kezdte olvasni a levelet a mennydörgőtől végig.

Akkor a főispán intett, és a fiatalember letette a levelet a hatkarú gyertyatartó alá, és azonnal eltávozott.

- Nem fog… izé… járni a szája? - mondta a fiatal báró. Utánanézve a távozó titkárnak.

- Ez? Hat darabba vágatná előbb magát, mint egy szót kiadjon! - mondta a főispán gőggel. Akkor fidélis kedvességgel nézett a nagyon fáradt fiatalemberre. - No ez derék, kedvesem, hogy vetted magadnak a fáradságot, s személyesen elhoztad a Fenség kedvéért ezt a levelet. De néhány hétig nem is eresztelek el.

- Pardon, Kázmér bátyám. Nekem két nap múlva ismét Pozsonyban kell lennem.

- Az kicsit hamar lesz.

- Igaz, hamar. Lefelé könnyebben jön az ember a hajón, mint fel, de 15-re minden körülmények közt fenn kell legyek. Annyira mozgalmasak a napok, hogy március 15-re ott kívánok lenni a forrásnál. S nem is tartom lehetetlennek. Kis lovaimban nagyon bízom. Debreceni csiszároktól vettem száznyolcvan forintért a kettőt, egyik a Fecske, másik a Pille. Mindkettő nevének megfelelően repül. Én ezen a két lovon már baj nélkül megjártam Aszódról Nagyváradot, Kolozsvárt, Brassót, Dévát, Aradot, Tiszaföldvárt, Szolnokot s hazatérőben ismét Aszódot… No, valami nagy lóhajtási művészettel nem dicsekedem, olyan virtusokat megtenni nem tudtam még, mint gróf Szapáry Feri, aki Abonyból a Torontál megyében levő Rácszentpéterre egy itatásra hajtott le Babér és Deli nevű két félvér lován. Vagy gróf Nimsch őrnagy, aki két hatszáz forinton megvásárolt magyar lovon jókor reggel indulván Hódmezővásárhelyről, egyhuzamban behajtott Pestre, huszonnégy mérföld, itt megebédelvén, ezer forintnyi fogadást ajánlott gróf Csekonics Jánosnak és Snitter kapitánynak, hogy következő napon ugyanazokkal a lovakkal visszahajt ismét, megállapodás nélkül Vásárhelyre.

A főispán nyitott ajakkal hallgatta a beszédet s élénken kiáltott fel:

- No és megnyerte?

- A kínált fogadás nem lőn elfogadva.

A főispán hangosan nevetett, s vígan beszélgettek tovább, mert neki is remek esetei voltak kéznél, felséges hajtásokról.

Ezalatt kint a nagy szálában a derék hangászkar, a fiatal Patikárius Ferkó, az öreg Boka veje, akit huszonnégy tagú bandájával Pestről hozatott le a báli vezetőkar, frisset rántott a daliák lába alá.

Egyet csapott markába mindenik gavallér, és karján termett a lány. Mintha ifjú rózsa futna fel a cser törzsére, olyszerű volt gyönyörű leánykáinknak könnyed lebegése a díszruhás vitézek karjain. Három a tánc! - rivalgatta az öröm és tovább perdültek a párok. Jobbra-balra, mártogatva… El-elváltak egymástól, és mintha percnyi elválásukat is megbánták volna, tízszeres tűzzel újra ölelkeztek.

S kik voltak jelen a táncvigalomban? Jelen volt az alsó és felső kör. Versengés csak abból állott, hogy ki öltözik magyarosabban. A megye lakosságának minden osztálya képviselve volt itt. Ki is akarta volna vagy merte volna visszautasítani ezt a hallatlan megtisztelő felhívást,

hogy főispán névnapján, Kázmér napján tartott böjti megyebálon, mely most a nemzeti lelkesség jegyében rendeztetett, meg ne jelenjen. A szegvári híres kastély vonzereje az egész országra kiterjedt. A Dunántúlról éppen úgy jöttek hazafiak, mint a felvidéki hegyek bércei közül. És nemcsak főurak, hanem közbirtokosok és közérdemekben kiválóak, ha egyszerű nemzetből származtak is. Az összesimulás legszebb harmóniájában, ahogy a kor nyelvén mondani kell, hogy egy éjre legalább az egyenlőség földi mennyországává avattassék a bál, oly fesztelenül értekeztek.

Ezüstgombos menték, bóbitás ezüstcsipkés főkötők, aranysujtásos vállfűzők, rövid, dagadó selyemujjakkal tarka vegyülésben hullámzottak keresztülfonva a nemzetiszínű-hármasszínű pántlikával. Mindez gyönyörrel tölté el a már nemzeti reményeikben meghanyatlott kebleket.

Mert a napok teljesek politikai feszítéssel.

Az úrbérmegváltás forog a szőnyegen. Mindenki tudja, hogy Batthyány Lajos a zempléni fiskálist mért választotta meg Pest megyei követnek. Azért, hogy a kígyónak kihúzza a fogát. És valóban, azóta nincs másról szó, mint hogy az úrbéres parasztok teljes áron megválthassák telkeiket, ami számukra egyenlő a szabadsággal, s régi uraik számára a friss pénzt jelenti, ami jobb, mint az üres föld, a lelketlen robot és a rohadt dézsma.

Folyt tehát a vigadás. A vén természet kialudta magát, és az ébredező hajnal rózsaszín pillákkal nézett be a táncterem ablakán, és mind egy szálig mindeneket ébren talált s oly képben, hogy egy ifjú az egész közösség érzelmét fejezte ki, amint imádottjává vált táncosnője előtt így rebegett:

- E táncvigalom emlékezete szívem húrjain visszhangzand.

Ebben a pillanatban mindennél borzasztóbb dolog történt.

Mintegy boszorkányi jelenés, mintha az ördögök rendezték volna, egy pillanatban a közgyűlési teremnek minden ajtajánál sikoltás és tolongás támadt, s amint a zaj csökkent, szűrös és gubás betyárok tömege tódult be, és egy sztentori hang káromkodva kiáltotta el magát:

- Héj az atyaistenit, valahun egy van köztetök, urak! Hát jólesik mulatni, mikor műnk éhössen fagyunk el a sötét éccakában!

A védtelen és fegyvertelen társaság a középre tolongott, mint a megijesztett nyáj, és megsápadva bámult a támadókra.

A karzatokon is szűrös és halinás betyárok fekete tömege állott már felvont puskákkal, s a fegyvereket rájuk szegezték.

És senkinek fogalma, sejtelme, álma sem volt, hogy e percekben mi folyt Bécsben. Hogy Metternichnek vége.

- Ölég vóna a vármegye minden kunyhójába az a sok gyertya, ami itt van, de minekünk még a forgács se világít!

- Ótsátok ki a gyertyát. Sütétbe is löhet mulatni. Tűz!

Erre sortűz volt és a csillárok a mennyezetről sorra lehullottak, és a fiatal uraknak volt dolguk, hogy a sikoltozó mezítelen vállakat megmentsék a rájuk eső lángoktól és szikráktól.

Senki sem tudta, mi lesz. Azt hitték, most itt a világ vége.

A rablók nagyon sokan lehettek. Kint is csönd volt. Néma csönd. A jelenlevő pandúrok és más védelmi vármegyei őrszemélyzet nagyon csekély volt. Ki gondolta volna, hogy ezredet kell erre a megyei bálra berendelni.

- Csönd! - kiáltotta újra az a hang. - Nem köll félni, nagyságos urak. Nem azé gyüttünk, hogy az uraktúl elszödjük pénzüket mög a kincsüket.

Erre egy kis csend lett.

- Akkor mért? - nézett fel mindenki.

- Azé gyüttünk, hogy mögmondjuk kendtöknek, hogy amé mög nem hítták Rúzsa Sándort, azé Rúzsa Sándor mög tuggya kentöknek mondani a véleményit.

A lélegzeteket meg lehetett hallani.

- Annakfölötte az urak kötelesek lösznek ellátni a szegényököt. Kentök úgyis régön dőzsölnek. A morzsákbúl hadd jusson a szögénységnek is.

- Úgy van a! - zúgtak rá a betyárok. Viharos zúgás és fenyegető bömbölés tört ki. Mintha azok nem is alkalmazottak volnának, hanem pártgyűlésen lennének. Ki hallott olyat, hogy a szónok beszédébe beleszóljon a kirendelt katonaság. Ezek a betyárok nem a vezér katonái, hanem meghívott szavazók?

- Tuggyák mög kentök, hogy a szögény embör főd nékün sömmit se ér. Mi a szabadság, ha nincsen főd? A fődeket mán ezután úgy fogjuk mögosztani, hogy eddig az urak vöttek kilencedöt, ennekután a fődnek egy kilencede marad az uraknak!

- Úgy igaz! Úgy van, úgy! - és mennydörgő tombolás.

- E most csak egy kis intelöm vót! De ha mög nem lösz az igazság, elgyüvünk a fustéllyal!…

- El ám, de el. El biza! - kiabálták a mocskos betyárok.

- Tarcsák mög az urak a kincsüket, nekünk nem köll, csak a főd mög a fődbeli szörzék. Vögyék szívükre az urak, osztán úgy lögyön! Lűjjetök!

Erre még egyet lőttek valamennyien: a pokoli riasztás iszonyúan verte a vármegyeháza ősi falait.

Mire a lőporfüst eloszlott, a betyárok egy pillanat alatt eltűntek.

Még azt is elfelejtették, hogy betyárszokás szerint megmondják, hogy ennyi meg ennyi ideig senki el ne mozduljon a helyéről?… De nem, most jut eszébe a szónoknak s kint harsogja:

- Aki pedig egy fertály óráig egy helyiből mögmoccan, az halálfia lészön!

Erre az egész kastély és udvara oly néma maradt, mintha egyszerre kriptává változott volna, és halottá lett volna minden élő. A főúri társaság, a táncosok és táncosnők félájultan vártak. Még valami retteneteset vártak. Nem hitték, hogy ennyi az egész. Semmi sem maradt a rémes jelenésből, csak az ázott gubaszag. Mint az ördög után a kénkőszag.

A megdermedt társaság dobogó szívvel és elalélt kebellel ocsúdott a lázálomból. Mintha csakugyan láz lett volna.

Ott állottak a pokoli setétségben, és a kinyitott ajtókon hideg áramlott be, és senki se merte az ajtókat bezárni, mert rettegtek, s nem hitték, hogy ennyivel el van intézve az egész.

Még csak most várták az igazi szörnyűségeket. Önkéntelenül is azt hitték, hogy ez az egész csak introdukció a zsiványi cselekedethez, s már oldották le gondolatban a láncokat és ékszereket magukról. Mert az ember mindent odaad az egy hitvány kis életéért.

De nem jött semmi. Lassanként a hajdúk és pandúrok kijózanodtak az ijedtségből, s hogy vették észre a betyárok eltűnését, ők is emberekké váltak.

Kint hajnal volt, és már nem is lett szükség a fáklyákra és gyertyákra; a derengő világosságban mindenki kezdte felismerni egymást. És mindenki olyan sápadt volt, mintha csupa halálfélelem festékjében mártogatták volna őket.

Világítószerszámok is kerültek a szomszédos helyiségekből, mert a betyárok kizárólag csak a nagytermet rohamozták meg.

Most aztán megindult a vita is. Mindenki most lett hős, és szidta a betyárokat és szidta a népet, mely tűri, hogy a betyárság ennyire elhatalmasodjék és elszemtelenedjék.

Komoly férfiak jelentették ki, hogy ez az utolsó. A betyárok nagyon rosszat tettek a felszabadítást követelő népnek, mert ha ennek híre megy, senki sem fog értük egy hangot sem merni vállalni, mert különben elsöpörné a nemzeti felháborodás az ilyen ostobát és nemzetárulót, aki ezek után a nép javáért valaha is szót emeljen.

De már hordták az inasok körül a friss forró puncsot, ami igazán nagyon jót tett a felzaklatott idegeknek.

Lassan már úgy érezték, mintha az egész valami farsangi tréfa lett volna, és voltak, akik megesküdtek rá, hogy az, aki beszélt, dehogy is volt az paraszt. Az egész nem paraszt-ötlet. Paraszt ilyet világ teremtése óta soha ki nem talált. Hogy egy főúri társaságot megtámadjon, és még csak egy aranyat se szedett el tőlük. Meglássátok, ebből valami világraszóló hecc fog kisikerülni. S már előre találgatták, ki lehet az, aki ilyet megtenni merész volt. Akadtak, akik az erdélyi bárót kezdték emlegetni, a híres erejű mágnást, aki a nép legnagyobb pártfogója, s már egy ízben kufsteini setétet szenvedett nyílt szembeszállása miatt…

De azt mégis nem lehet elhinni, hogy maga a báró jött volna el a márciusi vizeken át bérces hazájából…

Inkább…

De ebben a percben ismét valami mozgás van, már megint megáll a szívverés, hát semmi békesség sincs s nem lesz?…

Egy hang bekiáltja a félig homályba, hogy:

- Rózsa Sándor volt itt! Rózsa Sándor a bandájával a vendégszerető háziurunknak ezer lovát és ezer marháját hajtotta el. Ezer tagú felfegyverzett sereggel vette körül a vármegyét. Azért küldte be a botránycsinálókat, hogy azalatt elhajtsa a lábasokat.

Hangok az éjben

A közönség a legnagyobb izgalomban tárgyalta a szörnyű gazságot, amihez fogható még nem volt, hogy éppen a bál alatt, az urak jelenlétében merészkedtek ilyen vakmerően, valósággal a szemük elé s ezer darab marhát, lovat, jószágot elhajtani? Mi ez, ha nem lázadás, rebellió, a megnyilatkozott föld az emberi lábak alatt.

Az asszonyok ok nélkül csak sírva fakadtak, kétségbeesésükben nem tudtak hová folyamodni. Az urak is komoran emlegették a lengyel lázadást, ahol valósággal középkori kegyetlenséggel pusztítottak el a pórok mindent, amihez hozzáérhettek.

Mi lesz ebből?

Még elindulni sem mertek, bár a férfiak éppúgy, mint a dámák, mindnyájan haza gondoltak és haza vágytak. Reszkettek, mi van otthon? Vajon az ő vagyonukat nem támadták-e meg? S az otthon maradottak, a család, a szeretettek, a kedvesek, gyermekeik, öregeik, az egész életük. Iszonyatosan fel voltak dúlva, és nem leltek enyhet s menedéket túlfeszített fantáziájuk vészképei elől.

Már évek óta folyik az izgatás.

Valamennyien érezték, hogy ez többé nem egyszerű betyárcsíny. Itt a nép tömege van forrongásban. Mit jelent az, hogy e közgyűlési teremben úgy jelennek meg, mint valami tárgyaló fél és a szentesiek jogait emlegetik és követelik.

Rettenetes még rágondolni is, hogy a polgárság, az úrbéresek, a birtokos parasztok, akik tejbevajba fürödnek, és számtalan van köztük, akinek ezer aranya is van rakáson, hogy ezek a betyárokat maguk bérelték fel, hogy uraikat megtromfolják. Még sohasem mert a betyárság ilyen őrületes vakmerőségre vetemedni. Voltak, akik hallották, hogy tegnapelőtt Szegeden éljenezték Rózsa Sándort, hogy elhajtotta a szegedi krőzus csordáját. Ezen kapott vérszemre, hogy nem lett érte semmi bántódása. Akadálytalanul lehajthatta a gulyát a rác vidékre s eladhatta Újvidéken, vagy még akár tovább is.

De ezer darab marhát hajtani! Ahhoz egész hadsereg kell. Lúdbőrös lett még a legbátrabbaknak a háta is, ha arra gondolt, hogy útba esik valahol az ő kúriája a féktelen fenevadaknak!

De báli ruhában indulni utánuk, senkinek sem volt bátorsága. Katonaság csudára nagyon kevés volt jelen. Ki gondolta volna a vármegyén, hogy fegyverrel kell körülvenni magukat, ha egyet akarnak táncolni a vármegye székhelyén a grófi községben?

Közben kezdett kiszivárogni, aminek a fiatal bárók hozták a hírét, hogy Párizsban forradalom ütött ki és a királyt száműzték, és hogy a királyi holmikat mind darabokra tépték és felgyújtották. A francia csőcselék újra vérszemet kapott.

Irtóztató, s mi lesz még ebből.

Már érezték, ahogy végigszáguld újra Európán a mob, és vérfergeteg zúdul az egész világra.

A tudósabbaknak Martinovics jutott az eszébe, akit lefejeztek még idejében, mielőtt felgyújthatta volna a hazát. Mi ez? Most egy betyár fog állani a helyére? Rettenetes, hogy egy analfabéta pusztai betyár álljon szembe a művelt hazával.

Mindenki magáért reszketett, a földért, a birtokért, a nyugodalmas állapotokért, amikben oly jól érezték magukat…

- Nem jön az idáig, dehogy jön az idáig - biztatta egy zsinóros fekete ruhába öltözött derék, komoly úriember, a vármegye pennája, a nagy jövőjű, megbízható Klauzál Gábor a körülötte állókat. - Tényvaló, hogy valamit tenni kell, meg kell előzni a vér forradalmát, de korántsem megy az oly gyorsan. Párizs mindig a kilengések hona volt s maradt, de lokalizálva is van a francia határral a tűz, amit ők maguk fejekre gyújtanak. Holnap indulok magam is Pozsonyba, s megjelentem személyem szerint magának a felséges nádorespányunknak, hogy ha idejében a kis tüzet el nem altatják, könnyen roppant égés támadhat belőle.

- De mivel lehet eloltani?

- Csak az engedékenység enyhe permetével.

- Azt akarja prédikálni az úr, hogy a betyárokat szabadon kell hagyni, s még csak katonaságot sem kell utánuk küldeni? - rivallt rá egy derék, vérmes hazafi.

- Ezt nem vélem, urambátyám s méltóságos uram. Én magam is azon vagyok, hogy ami a közrend és vagyoni bátorság ellen történik, azt vaskézzel kell megfenyíteni. De azt is meg kell gondolnunk, hogy nincs többé mód és lehetőség arra, hogy az eddigi tirannizmus alatt álljon a haza kilenctized része.

- Mi az a kilenctized rész? Mi mindnyájan tirannizmus alatt vagyunk, a galád, bitang alávaló betyárság tirannizmusa alatt, s még valaki merészeli védelmezni ezeket az útonálló, fosztogató és cábár zsiványokat?

Klauzál Gábor lehunyta egy pillanatra éles szürke szemeit, és fájlalta, hogy az értetlenség ennyire elhatalmasodott még a tisztább agyú embereken is. Aki szemben állott vele, nem más volt, mint magának a vármegyének híres alispánja, aki mennydörgő hangjával és hatalmas termetével bizonnyal méltó képviselője volt a nemesi rendnek.

Mentegetni próbálta magát, mert mint megyebeli, a Károlyi grófok inspektorának fia, könnyen háládatlanság gyanújába keveredhetik, ha magán hagyja száradni a szót.

- Alázattal kérem méltóságodat, tekintetes alispány uram, a betyárok javára soha egy igém is nincs. De az éhségben és nyomorúságban sínylődő szegénység eránt irgalmat kell esedeznem. Ne felejtsék el nagyságotok, hogy a körülöttünk fekvő falvaknak lakossága ebben a nehéz hideg, fagyos márciusi éjszakában a hideg kemence mellett zúzmarával borítva fagyoskodik.

- Elég! Egy szót se! Mert lövök! - rivallta el magát egy táblabíró. - Meg ne halljam többet ezt a gyalázatos álnok hangot. Mi köze a kemence alatt heverőknek a nyalka csizmában és túri süvegben betyárkodókhoz? Az a közük van, hogy ők tartják fenn ezeket. Ők duggatják, ők etetik s itatják. És soha náluk nélkül egy Rózsa Sándor a nyakunkra nem nőtt volna…

Egyszerre felfordult az egész tömeg. Mindenki vagy sírt, vagy átkozódott. Itt most hideg szónak, okoskodásnak semmi helye nem volt.

- Ott vannak az okok, Pozsonyban. Ott laknak a galádok és dögletesek. Mindenkit azonnal kardélre hányni, aki csak egy jó szót is ejt ezekért a farkasokért és toportyánférgekért.

Klauzál érezte, hogy jelenléte csak olaj a tűzre. Holnap majd másképp lehet beszélni az urakkal, de ma igazán lehetetlen tőlük azt kívánni, hogy egy pillanat alatt elfelejtsék, ami csak az imént történt a teremben.

Behúzódott ezért a legelső ajtón, s óvatosan eltűnt, lelkében hurcolva a mély keserűséget, hogy a kor szabadelvű eszméi ennyire nem képesek meglágyítani a szíveket.

- Kázmér bácsit azért megvágták egy kicsit. Abiza kétezer forintot szedtek ki az öregből a betyárok. Ott a kis szalonban vizitelték meg. Se több nem kellett nekik, se kevesebb, precízen kétezer forint.

A kis terembe ért oldalt, néhány fiatal úr vígan és kacagva ivott valami jóféle palackos bort.

Az aranyifjúság hentergett a vörösbársony huzatú díványokon, s élesen hallatszott fel a hihetetlen vékony úrfi hangja.

- Ah, bah, ezer darab ökör az legfeljebb húszezer forint, nemde? A követek casinójában, ahol a nemesi ellenzék gyülekezget, egy éjszaka negyven-, ötven-, hatvanezer forintot elvernek.

A másik két fiatalúr hangosan nevetett.

- Téged - mondta a vékony báró barátjának - az egész ország ünnepel s méltán, hogy a tudományra negyvenezer forintot áldozál. Pista bárót mindenki kinevette, mikor negyvenezer forinttal adós maradt Lacinak.

A másik kettő még hangosabban nevetett.

- Azért Murinkat sem kell megvetni, a mákáóra is leadott ő néhány ezrest már nem egy ízben.

- Az volt a remek - mondta hajszálvékony Frici - e mostani fársángon, egyszerre csak azon vettük észre magunkat, hogy fársáng keddjére nincsen táncvigalom kitűzve. Összeállottunk, fársáng vasárnapján hárman, gróf Manó, gróf Pál és én, s harmadnapra fényes bált adtunk a Pálffy-kertben. Milyet Pozsony még nem szemlélt. Egy-egy hozzájárulási részlet ezerkétszáz pengő volt, s húsz hozzájárulásra volt szükség. Nos, egy éjszaka meg volt a complotte. Mind a húsz részlet jegyeztetvék. Kik egy részletet áldozni nem voltak képesek, összeállították ketten-hárman s többen s néhányszáz forinttal járultak hozzá, s kiteremték a megkívánt részletet.

A másik két úrifiú nem volt jelen Pozsonyban, amit élénken sajnállottak. Mire a mesélgető Frici báró még azt fűzte hozzá:

- Mon ámi, említett pozsonyi fényben, kik Katinka grófnőért svermoltunk, a bál végeztével kocsikkal rögtön nem rendelkezvén, bokáig érő hóban, cipőben és selyem harisnyában kísértük, mint valami kengyelfutók a grófnő kocsiját. A kapu alá érvén, kisegítettük a nőket a hintóból s felbrasíroztuk őket a lépcsőn, lakásuk küszöbéig.

A fiatal György gróf elragadtatva nevetett. Gyönyörű szemei tüzeltek: ő is ismerte azt a Katinka grófnőt, s a szíve megfájdult.

- Duci égett s lángolt legjobban. Ez az impertinens Schnoferl, az a vicc-csináló, ki engem der baron Gibitznek nevezett el ennyire karcsú termetem miatt, ott gibicel s nem ingyen.

György gróf szemei megvillámlottak.

- Hogy érted ezt, Fritz, hogy nem ingyen?

A fiatal báró megtorpant egy pillanatra:

- Sokba kerül neki. Bécsből egész kocsi rakomány virágot hozatott a bálra.

Erre György gróf megszelídült, s inkább búskomor lett, de az élénk szőke, fent lengedező Frici báró újabb ötlettel mesélte:

- Tudod, semmi lakás Pozsonyban, végre találtam egyet, hol egy vénkisasszony volt a tulajdonos, öreg, rozzant ház, és egy láb hosszú kapukulcsot nyert minden lakó. Gróf Festetich Leó, egy német énekesnő s én laktunk együtt a házban. A kapukulcsot magammal kellett vinni s mindnek. Nos egyszer otthon felejtettem. Kérlek, semmiképpen oly zajt csapni nem bírtam,

hogy a háztulajdonosné felserkenjen angyali mély álmából. Végre az énekesnő szánt meg, és selyempapírba burkolva elém repült egy kapukulcs.

Már elfelejtették a betyárokat? Egészséges ember, gazdag ember hamar gyógyul.

- Természetesen másnap köszönettel személyesen juttattam vissza a lábnyi kulcsot az énekesnőnek. Kivel mingyárt egyezségre is léptem a lakba bejuthatás érdekében. Egy lábnyi kapukulcsot az embernek magával hurcolni, nemde?

- Bécsbe is felrándultam a fársángon néhány napra. Gróf Szapáry Antal repített fel négylovasán. Amint illik, a nyilvános mulatóhelyeket és a színházakat látogattam sorra az első bécsi felrándulásomon. Egy ilyen mulatóban sikerült is egy rendkívül szép, szőke, kedves ifjú leánnyal bensőbb ismeretséget kötni. Ez volt első női ismeretségem hazám határán túl.

A két fiatal úrifiú nyitott ajakkal hallgatta s leste a referádát: ez volt az ő jövőjük, minden szó a legnagyobb izgalommal érintette őket; idősebbek voltak két-három évvel Frici bárónál, s irigyelték, hogy olyanokat tapasztalt ez a húszéves tacskó, ami nekik is újság.

- A Duci apjánál viziteltem, ki a szabadelvű ellenzéki mozgalom legzseniálisabb vezérfia s a párt által különösen tiszteletben tartatik, s nagy népszerűségnek örvend: engem mindenesetre meglepett, hogy a reggelinél több rendkívül szép s könnyűvérű hölgyet találtam körülötte, otthonias fesztelenséggel mulatni. Mondom, félelmes izgatottságba ejtett ez engem, különösen mikor e feltűnő szép nők velem mint valami gyermekkel játszadozni kezdtek.

Az ifjak élvezték a Frici csevegdélését, de ez fanyar arccal tért át új dologra:

- Kár, hogy elromlott az egész a párizsi hírekre. Áh kérlek, a király, Lajos, a hátulsó kapun egyedül ugrott ki, és a mob betört a királyi palotába… Á, bah, így megy az forradalomban: megalakították az új minisztériumot, s abban két nyomdász is kapott kabinetet. A tiszteket a legénység választja, és tisztnek, közlegénynek, nemcsak a menázsija lesz egyenlő, hanem a fizetése is…

Oly mulatságos volt, hogy betegre kacagták magukat. Klauzál Gábor óvakodva kivonult azonnal indulásra. Neki most Pozsonyban a helye.

Pozsonyi mese

A liberális mágnások klubjában a Kis Casinóban éppen azt magyarázta gróf Miggay Pista, hogy mi is az a „pecsovics” szó.

- Kéklek alássan, először is „aulikus” az, akinek a világon semmiféle politikai meggyőződése nincs, és a közpályán tisztán az udvah és a felség személye körüli befolyás segítségével akar és tud felemelkedni. Régen ezeknek a száma légió volt… kilenc évvel ezelőtt pedig 1839-ben Tolna megyében a követválasztás igen erős korteskedéssel folyt. Két követjelölt volt, egyik Bezerédy István, a másik Perczel Móric… Nos kéhlek, a konzervatív párt vezére gróf Festetich Rudolf volt, aki Júlia-majorjában nagyszerű tanyát rendezett korteseinek. Ebben a Júlia-majorban a kortesek felett a grófnak Petschovitsch nevű tiszttartója gyakorolta a főfelügyeletet. Petschovitsch war ein treuer Diener seines Herrn, s oly jól tartotta a korteseket, hogy ezek egyszer csak kéhlek alássan nem éljenezték többet se Bezerédyt, se Perczelt, se Festetich grófot, hanem ahányszor meglátták ezt a tiszttartót, azonnal elkezdtek ordítani, hogy „Vivát Pecsovics!”

A mágnások, kivált a fiatalabbja nagyon nevetett.

Egyáltalán igen derülten indult a reggel a klubban.

- El lehet mondani, amit jó anyám szokott ránk kiejteni, ha ilyenkor, mikor sírni kéne, kacagni kezdünk, hogy: „Vesztit érzik ezek!”

A klubban a korai órát tekintve már igen sokan voltak.

Voltak, akik arról beszéltek, hogy 1845-ben s 46-ban mily rendkívül rossz termés volt, s a tavaszi jelek azt mutatják, az idén sem lesz jobb.

- Legalább ára lesz a termésnek - mondta egy mágnás. - Pest vármegyében akkor huszonkét bankó forinton alul nem lehetett kapni egy mérő búzát. Báró Podmaniczky Jánosnak tele voltak vermei, s még annyiért sem adta. És a vármegye mit tett? Feltörette a vermeket, szétmérette a búzát, kéhlek, s a begyűlt pénzt átadta a bárónak.

- Rémes! S ezt tette volna a vármegye?

- Igen, el lehet gondolkozni az önkormányzat eme ténye felett.

- De még szomorúbbak a viszonyok Beregben és Ugocsában - vetette közbe másik fiatal mágnás. - Ha ezekről beszélünk, éppen olyan, mintha Kelet-India valamelyik tartományáról lenne szó. Ezért alapítottunk egy felfedező társaságot mi ketten Béla barátommal, s a nyarat avval töltöttük s még a telet is, farsang végéig, hogy az ország különböző vidékeit megismerjük, mint utazók, és világokat jelentő kalandokat szerezzünk. Bejártuk, kéhlek alássan, Tolnát, Baranyát, elmentünk Parádra gróf Károlyi Györgyné látogatására, s onnan le a Heves megyében fekvő Tiszabőre, gróf Almássy Pali barátunkhoz, aztán meglátogattuk a báró Wenckheim családot, Körösladányon, gróf Csekonics Jánost Zsombolyán, sőt elmentünk Temesvárra, a buziási fürdőre, Mehádiára, ahol fényes vendégkoszorút találánk együtt… A Herkulesfürdőből nem törődve az intő szókkal, a Vaskapu-szoroson át leírhatatlan fáradsággal ereszkedtünk le a Hátszeg völgyébe, Piskiig, Komáromi Gyuri barátunkhoz, aki akkor ezen a jószágán időzött bájos feleségével: gróf Csáky Lálival…

De valami volt a levegőben, senki sem tudott tiszta szívvel figyelni a világjáró angol kalandjaira.

Most berohant a fiatal Csetneky gróf, a Pepi, s halálsápadtan kapkod ki a zsebéből egy papírlapot és adja át Miggay Pistának:

- Olvasd, olvasd!

Már mindenki megrettent.

A bécsi események? Senki sem akart már ilyen izgató dolgokról beszélni.

- Az éjjel kétezer emberrel népgyűlést tartatott - sietett Mocsnoky Pál, a bálrendezők királya. - Vészhírek jöttek Bécsből, hogy letörték a forradalmat, s az aulikusok és pecsovicsok győznek. Kétezer ember azonnal indulni akar. Rögtön fogadjunk gőzhajót nekik. Ki is mentünk a hajóhoz, és ott várakoztunk, míg előállítottak egyet, végre jön egy pincér s a szervétájával csapkodva kiabálja:

- Auf, edle Magnaten, das Dampfboot ist da!

Mindenki nevetett. Különös volt, hogy rémület és a kacagás minden pillanatban egymást váltotta.

Másik fiatal mágnás avval rohant közéjük:

- A Zuckermandlin ölik a zsidót!

Fanyar nevetés.

- Az én jó zsidaimat, kéhlek. Csupa hála vagyok velük szemben, ha szükség van, kihez fordul az ember, ha nincs zsidó?

- Pesten revolúció! A Hatvani utcai Landerer-nyomdából kiindulva a sajtószabadság tényleg proklamáltatott. Táncsicsot kiszabadította az ifjúság.

- Petőfi negyvenezer paraszt élén áll a Rákoson!

Csupa hihetetlen hír! Néma csönd!

- Dieser Petoefi, dieser Petoefi - dadogta s felmutatta a papírt, amit valaki elkapott tőle és olvasni kezdte az első sorokat:

Dicsőséges nagyurak, hát
Hogy vagytok?
Viszket-e úgy egy kicsit a
Nyakatok?

A mágnás ifjak felhördültek s elrettentve nevettek össze.

- Ez mi vagyunk?

Ujdivatu nyakravaló
Készül most
Számotokra…nem cifra, de
Jó szoros.

A kaszinóból mindenki odatorlódott. A komoly idősebb liberális mágnások, akik maguk közt a legfontosabb tennivalókat beszélték meg, szintén előjöttek s szivarozva állottak be a csoportba. A fiatal felolvasónak éles, nagy hangja volt s minden szó duplán félelmesen sikított a fülükbe.

Tudjátok-e, mennyit kértünk
Titeket,
Hogy irántunk emberiek
Legyetek,
Vegyetek be az emberek
Sorába…
Rimánkodott a szegény nép,
S hiába.

- De hol a rendőrség? Hogy merészel valaki ilyen lázító hangon?!!!

- Ez mégis sok!

- Még csak ezután jön a java! - mondta a dadogó fiatal mágnás, aki a papírt hozta.

Állatoknak tartottátok
A népet;
Hátha most mint állat fizet
Tinéktek?
Ha megrohan mint vadállat
Bennetek,
S körmét, fogát véretekkel
Festi meg?

- Das ist Skandal! Ez nem tűrhető!

- El vagyunk késve!

De elveszett az egész dolognak a humora. A verssorok meghazudtolták, amit az emberek a versről tudtak. Hogy a vers, a költemény az érzelmek kifejezése, líra, epika… Szavak! Ez itt tűzvész, gyújtogatás. Ha ezt hallani fogják az emberek, kész a lázadás… Borzasztó…

Ki a síkra a kunyhókból,
Milljomok!
Kaszát, ásót, vasvillákat
Fogjatok!
Az alkalom maga magát
Kínálja,
Ütött a nagy bosszúállás
Órája!

Nem lehet elképzelni, hogy ezek a főurak, akik egész életükben, bármit is tettek, csak tiszteletben, sőt szinte imádatban részesültek a nép részéről, s ha gyűlölet volt a hátuk mögött, azt ők mosolyogva szinte előnynek fogták fel, s úgy tartották, hogy kell is egy kis gyűlölet is az emésztéshez. Hogy ezek a Petőfi versét soronként mint puskalövést, bombát, robbanást érezték. Erre még eddig a magyar históriában példa nem volt. Elvégre az ember liberálisnak liberális, de mágnásnak is mágnás, kéhlek alássan.

Ezer évig híztak rajtunk
Az urak…

Minden sor borzalmasabb és irtóztatóbb.

Most rajtok a mi kutyáink
Hízzanak!

Nem lehetett tovább olvasni. Maga a felolvasó nem hitt a szemének. Lehetetlen, hogy ez a sor le legyen írva. Tollal, tintával, ahogy a szerződést írják, amit meg kell tartani, ahogy a törvényt, amit végre kell hajtani. Csak eddig szerződést és törvényt csak a birtokban levő hatalmasok érdekében írtak s ez…

Vasvillára velük, aztán
Szemétre.
Ott egyék a kutyák őket
Ebédre!…

Van még ebben az országban élet, igazság, rend? Jog?… Hát ezt a gazembert még nem akasztották fel? Ez él? Lehetetlen.

- Elég! Eláll!

Valaki kitépte a felolvasó kezéből a papírt és széttépte.

- Nem kell széttépni. Violencia! A nádorhoz! Az ítélőbíróhoz!

- És még ezt az embert dicsérte Széchenyi! Ezt tekinti fiának!

Dühöngő kavargássá változott a terem.

De mikor már csillapodni kezdett a felhevült hangulat, mintha új tűzzel akarnák felgyújtani a hamvadni kezdő parázst, valaki berohant:

- Petőfi negyvenezer kaszás paraszttal áll a Rákoson!

Hirtelen némaság.

A legfontosabb kérdés e napokban az volt, hogy miként fognak megoldatni az úrbéri viszonyok? Nem fogják-e az izgatók a parasztokat a nemesség ellen uszítani? S mi lesz a nemzetiségi parasztokkal? A főurak nagy részének csupa tót, oláh s más nemzetiségű jobbágysága volt, és ott semmiképpen rendet fenntartani nem fog lehetni soha, csak drákói rendszabályokkal, katonasággal, fegyverrel...

Kóválygó kétségek kerülgették az urakat.

Ha Bécsben is megtörténhetett, a császár rezidenciáján, a szörnyűség, mi lehet akkor idehaza?

Metternich nemcsak lemondott - ami utóvégre méltó és helyes áldozat a tömeg fellázított szenvedélyének lecsillapítására -, de házát kirabolták, lerombolták és felgyújtották!

Mindenki saját bőrén érezte ugyanezt a végzetet. Nem volt a főurak közt senki, aki saját otthoni öttömösi vagy balassafertelmesi kastélyát ne tudta volna elképzelni lángok között.

Még soha nem gondoltak arra, hogy ennyire ellenséges és idegen elem között élnek. Hiszen ezek a parasztok, ezek a soha észre nem vett, figyelemben nem részesített jobbágyok, ezek mint feldühített vadak nyüzsögtek képzeletükben…

Kell, igen, kell a felelős minisztérium, hogy legyen egy legmagasabb szerv, amely elégtételt adjon nekik a sérelmekért, károkért, s megoltalmazza őket a veszélyektől. Meg kell hozni az elodázhatatlan törvényeket, részben hogy kicsit lecsillapítsák a mobot, részben hogy megkötözhessék, mint az elszabadult veszett kutyákat.

Szóval a Kis Casinó, a szabad gondolkozású mágnás ellenzék is teljesen s tökéletesen fel volt fordulva. Mi lehet akkor a Nagy Casinóban, a konzervatívoknál!

A fiatalok hamar felülkerekednek az érzelmeken, s a fiatal mágnások kajánul elhatározták, hogy a Petőfi-verset elviszik a felsőbbekhez.

Hadd örüljenek azok is.

Két tagot mindjárt ki is választottak, mind a kettő természetesen a legnagyobb családok gyermekei voltak, akiknek apjuk, testvérük, bátyjuk, minden rokonságuk a Casinóban van.

A Kis Casinóba jártak a nagy nevek közül gróf Batthyányi Lajos és Kázmér, gróf Teleki László és Domokos, gróf Vay Károly, gróf Zichy Manó, gróf Pálffy József, gróf Szapáry Antal, gróf Csáky László, báró Mesznil Viktor, báró Eötvös József, gróf Andrássy Gyula és sokan mások. Ezek valamennyien a haladás hívei voltak, akik pénzt és lelkesedést áldoztak a nép és a jövő megmentéséért. El lehet képzelni, mi volt az igazi konzervatív maradi mágnás világban, ha még őket is így felháborította Petőfi verse. A Kis Casinónak csak tizenhat szavazati joggal bíró tagja volt, a mágnás tábla centrumának ellenben száznyolc szavazati helye volt a főrendiházban. Az ókonzervatívok vezérei voltak báró Perényi Zsigmond, báró Majthényi Antal, s nagy tekintélyek, köztük Almássy Pál, Bónis Sámuel, gróf Ráday Gedeon, s ezek maguk is meglátogatták a Kis Casinót: tehát köztük nem volt valódi ellentét. Úgy vették, hogy annyi az egész, hogy a fiatalok szeszélyből csatlakoznak a forradalmi szelleműekhez. De az semmi, s ha benő a fejük lágya, meg is gondolják magukat s visszatérnek a komolyabbak közé.

Tizenegy órára már a konzervatívok, az aulikusok is mindnyájan ismerték a Petőfi versét, és rettenetesen le voltak hangolva, mi lesz, ha Petőfi csakugyan megindul a negyvenezer paraszttal.

Ekkor érkezett meg a Kis Casinóba Frici báró, aki valóban egyhuzamban hajtott Szegvárról Pozsonyig. És a lovai kibírták s ezzel valóban nem kicsinylendő hírnevet szereztek a fiatalúrnak, aki magával hozta Klauzál Gábort is, akit a ceglédi homokon ért utol. Klauzál hamarabb indult el, de az úton fennakadt, és egy csárdában búsult éppen, mikor megérkezett oda Frici báró, s megismervén a csongrádi tekintélyes vezérszónokot, örömmel ajánlotta fel kocsiját, amit az ellenzéki pártember szintén örömmel fogadott el, pedig még nem is tudta, mennyire szükséges volt számára, hogy idejében beérjen Pozsonyba: miniszteri tárca várta ott.

Szerencse, hogy Frici bárónak azonnal jönnie kellett. S most sietnie a Mágnás Casinóba.

Hoznia a nagy hírt, mi történt Szegváron. Hogy egy alföldi betyár népforradalmat csinált. Már Pesten hallotta, hogy Bécsben is lezajlott a forradalom s vérrel és Metternich bukásával végződött, annál nagyobb volt az ő híre, hogy az alföldi békés medencében is viharzik a tenger.

A Kis Casinóban újabb megdöbbenéssel vették a hírt, s most már maguk siettek Fricivel a Mágnás Klubba, ahol a fiatal szőke úr a legnagyobb sikert vagy inkább rémületet okozta, amint bőségesen, szellemesen és célzatosan elmondta, Rózsa Sándor mit csinált.

- Ki az a Rózsa Sándor?

- Az új Milfay… A legnagyobb stílusú betyár, aki a magyar honban jelentkezett.

- Hisz ez nem betyár, ha nem vitt el pénzt! Nem fosztogatott? Ez akkor talán egy álruhás ellenzéki vezér…

- De valami pénzt elvitt. Míg a gróf a szálában a rend helyreállításán dolgozott, megjelent ő maga a vasládák szobájában, és kétezer forintot kikövetelt onnan ezüstben. Sem többet, sem kevesebbet - mondta Frici báró.

- Ki tudja, hátha arra szüksége volt a pártkasszában - mondta egy mágnás szatirikusan.

Petőfiről kérdezték.

- Igaz-e, hogy negyvenezer paraszttal áll a Rákoson?

A báró eltűnődött:

- Bizonyosan nem tudom - mondta -, de negyvenezernél lehet ott több is.

Remegés közben meglátják Széchenyit, aki az utcán éppen errefelé tartott.

Széchenyi meg fogja mondani. Széchenyi nem fél. Széchenyi a pesti márciusi forradalomra rögtön megmondta, mikor megjött a hír, hogy parapluie révolution: esernyőforradalom!

A lépcsőkön, amint fölfelé ment Széchenyi, az ultrák közül találkozott eggyel. Az ultramontán mágnás megemelte széles karimájú kalábriai kalapját, melyen hosszú veres toll lógott, s nagy köszönés után hetykén nyomta azt a fejébe:

- Bon jour, citoyen Széchenyi! - köszönt újmódi köszöntéssel. - Jó napot, Széchenyi polgártárs! - ahogy a francia forradalomban volt szokás.

A gróf utánanézett s visszaköszönt:

- Bon soir, citoyen Sansculotte! *Jó estét*, Gatya úr!

Nálunk nem nadrágtalanok, hanem egészen gatyások voltak a felszabadításra váró népek.

Széchenyi nyugodtan ment a klub termébe, benyitotta az ajtót, és ahogy végignézett a sápadt, didergő, gyomorrontásos mágnásokon, szarkasztikus mosolygással köszöntötte őket:

- Dicsőséges nagyurak, hát hogy vagytok?

Ezen a napon volt a szavazás a jobbágyság felszabadításáért.

Egyetlen szó, egy ellentmondás nélkül ment keresztül a javaslat. Pedig ha a Petőfi verse nincs, akkor legalábbis ellenzéke lett volna, ha még akkora volt is a rémület a bécsi események miatt.

Deák Ferenc mondta:

- Nem kellett Pozsonyban forradalmat csinálni! Mire lett volna! Mindent elvégzett a bécsi forradalom, mert azok az elemek, amelyektől függött a jobbágyság jogainak megadása, Bécsben annyira megrémültek, s annyira begyulladtak, hogy nem kellett őket még kapacitálni sem. Bécsben a nép lázadt fel: Pozsonyban a mágnások hallgattak el.

A magyar revolúciót, a magyar dicsőséges forradalmat két név hajtotta végre: Petőfi Sándor meg Rózsa Sándor.

Az indítványt Kossuth Lajos tette meg, s a roppant többséget az ő szelleme hozta be, de hogy semmi kisebbség sem volt, ez még nagyobb jelentőségű: s ezt a nép lelkének fiai vívták ki.

Szagos rozmaring

Rózsa Sándor vidáman és kedves orcájával lépett be a házba.

- No hogy vagytok, Ágnyis?

S megcsípte a szépasszony arcát.

Ágnes asszony visszanézett s ránevetett a betyárra.

- Éppen lángost sütök.

- Tán mögérözted, hogy gyüvök?

Az asszony nevetett, s hagyta, hogy a vendég megtapogassa, megveregesse a lapockáját. Mind a két keze tele volt tésztával, nem védekezhetett, meg talán nem is akart. Most kezdje? Mikor már hét esztendeje szeretője a betyárkirálynak?

- Hun jár kend erre, Sándor?

- Alunni akarok egy kicsit.

- Tán fáradt?

- Olyan munkára nem vagyok fáradt.

Mind a ketten nevettek. Csak akkor kérdezte meg Rózsa Sándor:

- Hun van Katona Pál?

- Nincs itthon, de mindön percbe gyühet. Odaát van a Gerlici-tanyán. Csődörhöz vitte Föcskét, a nyergöst.

Ezen is nevettek. Az asszony bevetette a kemencébe a lángostésztát, s a kerek lapos tészta-darabok rögtön elkezdtek a forró kemencében elváltozni. Elébb csak megdagadt a színük, aztán pirosodni kezdett. Az asszony a piszkafával elrendezgette őket, hogy egymástól kellő távolságban legyenek, aztán előkészítette a kemence szájába az előtét.

Akkor hogy dolgát végezte, visszafordult, s szembenézett a vendégével.

- No hadd lássalak - mondta neki, s leverte a tenyeréről a lisztet.

Rózsa Sándor kicsit gyűrött arcú volt. Most érkezett Szegvárról, s az bizony ide jó hajtás. Dona kapitánynál volt éjfélben, s most meg már itt van a Katona Pál tanyáján, ahol jó búvóhelye van neki. Csakugyan azért jött, hogy kialudja magát.

Ezeket szerette, Katona Pált meg a feleségét, mert még eddig sohase kapta őket hiába. Se a szájuk nem járt el, se vendégek nem jártak hozzájuk, magukban élő csendes emberek voltak, se gyerekük, senkijük, kevés állat, maguk meggyőzték a gazdaságot. Csak a munkaidőkben vettek fel segítséget, de most március közepén még semmi sincs, csak a nagy víz mindenfelé a szegedi tanyákon.

- Üjj le mán - biztatta bizodalommal az asszony az embert, akit ha nagyon kettesben vannak, tézni szokott.

- Huva, az öledbe?

- Majd mögmondom, huva. Itt a szék e.

Leporolta a kötényével a széket, s erőltette az embert, aki le is ült, de elkapta az asszony kezét, s odarántotta a térdére.

Az asszony nem is tiltakozott. Kicsit megpirosodott, de neki is jólesett már leülni, reggel óta még nem is ült le egy percre se. Az ember meg kemény tenyerével átfogta a derekát, a mellét a tenyerébe vette, és hallgattak, hallgatták a vérük felzsiborgását.

Magukban voltak, még a jó isten se látja őket, gondolták, hiszen az ajtó is be van téve, nem láthat be kívülről senki.

Az asszony hirtelen átkarolta az embert, nyakát, a fejét és hevesen megcsókolta a száját.

Az meg visszacsókolt, s mielőtt szót is szólottak volna, már megszerették egymást.

Csak később kezdtek beszélni.

- Hogy erre is eltéved eccör - mondta az asszony.

Evvel szemérmesen felállott, s rendezgetni kezdett a házban. Mert az is olyan ház volt, egy helyiség az egész, egy ajtó, két kicsi ablak, annyi, amit tenyérrel be lehetne takarni és a magas nádfedél sötéten és pókhálósan felettük.

Rózsa Sándor leverte a gatyáját, mert még ebben a hidegben is csak gatyában járt. Nehéz, vastag szövésű zsákszövetű gatyája bőven hullott le a lábszárán, annál jobban fázhatott, ha tudott fázni, de aligha tudott, mert oly tűz volt a vérében, hogy ez még februárban sem engedett a hőségből. Igaz, ezek a komisz márciusi hideg esős napok még kellemetlenebbek, mint az igazándi böcsületes fagy.

Az asszonyon több szoknya is volt, de a kemencefűtés miatt ujjas vagy meleg felsőruha nem volt rajta. Még ebben az időben azt tartották, hogy lánytól, fiatal asszonytól hét singnyire jár a hideg.

Az asszony fekete, csontos, kemény asszony volt. A bolhát meg lehetett volna roppantani a bőrén. Fekete szeme olyan volt, mint a szenes parázs, volt benne valami táncos. Vad is volt, nyers is volt, buja.

- Hát hun betyárkodtunk azúta? - fogta meg két tenyerével a férfi vállát s megrázta.

Rózsa Sándor nevetett.

Megbökdöste az asszony mellét az ujja hegyével, mire az visszább húzódott, s el is fordult. Ahogy fordult, a szoknyája nagyon kívánatosan dülledt, s Rózsa Sándor rácsapott egy kicsit. Mire az asszony mint a kígyó ha szisszen, visszaperdült, s rányitotta éles fogait, mintha mindjárt beleharapna.

Mindig harcos volt köztük szerelem és évődés.

- Van még önnivalótok?

Az asszony vállat vont.

- Még el nem fogy. Tán gondoskodni akar kend?

- Ha köll, lösz.

- De nagyra van. Hun aratott kend? Tán a grófoknál?

Rózsa Sándor elnevette magát.

- Eltanáltam?

- Másutt nem löhet. No vess ágyat. Löhet?

- Löhet. Mindön löhet.

Leszedte a nagy párnákat az ágyról, s megdúrta, hogy a kifagyott megfáradt ember egyszer jót alhasson.

- Osztán löszöl híradással?

- Jól van, ha pandúrt látok, behívom…

- Híjjad csak, híjjal, Ágnyiskám.

Ásított egyet, és már aludt is. Az asszony még ott állt felette egy percig s nézte. Milyen jó lelkiösmeretje vagyon, hogy ilyen hamar el tud aludni. Jaj, de mi van a lángossal!

Olyat rémült, hogy azt se tudta, mi lesz vele, ugrott a kemencéhez, nyitotta ki annak a szádallóját.

Hát bizony a lángosok mind szénné váltak.

Jaj, verte aztán, törte magát mérgében, az isten ide ne hozta volna ezt a betyárt, most micsoda kára lött miatta…

Rettenetesen mérges természetű asszony volt. A legkisebb káron, bosszúságon végtelen soká el tudta emésztgetni magát, s nem szólt, csak csapkodott és tört, zúzott, kis kárból nagyot csinált.

Közben kikaparta a lángosokat, vette a kést és faragta le róla a megszenesedett részt, ha valamit menteni lehetne belőle.

Észre sem vette, hogy az ember az ágyon nyitott szemmel nézi, s mosolyog a baján.

- Accsak ide - mondta.

- Mit? Ezt a szenet?

Odaadta.

Rózsa Sándor elvette, megnézte, beleharapott.

Egészen olyan volt, ahogy szegény édesanyja szokta elégetni. Még az íze meg a szaga is megvolt. Ilyen jóízűt nem is evett anyja keze óta. Csak úgy ropogott a fogai között az átégett tészta. Az asszony meg csak nézte, mintha valami vadállat, a kutya ropogtatna előtte. Hogy ezt még meg is lehet enni. Micsodák ezek a férfiak, egész fekete lett a szája tőle ennek az embernek; még nevet avval, a fekete szájával.

- Mán tele ne köpködje kend az ágyat. Kend még a tüzes hamut is mögöszi?

- Így süsd mög neköm másszor is - nevetett a betyár, aki gyerekkorában a hamuban sült pogácsán nőtt, az volt neki a legkedvesebb csemegéje. Ezért bírta étlen-szomjan a napokat is, ha szorult a kapca. Volt már, hogy egy hétig be volt szorítva az áradásba, kint a pandúrok tőtött puskával állottak a parton, de ő étlen-itlan ott bírt feküdni, és meg nem nyikkant, a fejét fel nem emelte, jöttek a reggelek, felmászott a nap az ég tetejére, meg újra lekonyult, új éjszaka, új nap, egy hétig szakadatlanul… Végre is a rakott tarisznyás pandúrok éhezték el magukat, ő pedig megmenekült egészségben, és dicsérte azt a jó édesanyját, aki már kicsi gyerekkorába úgy hozzászoktatta a betyárkoszthoz, mintha egyenest arra nevelte volna a szeretett magzatját.

Most lesöpörgette, letörülgette a bajuszát, aminek a vége egészen vörhenyeges volt, s csillogott piros arca felett. Nagy haja az ágy párnái közt összegubancolódott s hosszú fürtökben csavarodott széjjel.

Ágnes éppen elkészült egy másik lángossal. Ez nem volt olyan nagyon megégve, ezt is megvakargatta, még egy kis zsírt is kent rá; odaadta:

- No falj, ne koplalj, mint otthon.

Az ember elvette a lángost, megette. Akkorára új készült. Azt is megette, az egészet megette, amit csak adott neki az asszony. Jól degeszre ette a hasát, akkor odahúzta az asszonyt, még egyszer megcsókolta, mint farkas a párját, morogva és tusakodva, aztán úgy elaludt, hogy rögtön odaát volt álompusztán, ahol minden jól van. Ahol mindig nyár van, meleg van, étel van, ital van, és szép asszonyfélék nyüzsögnek az emberi állat körül.

Nem is tudta, mikor ébredt fel.

Bizony másnap. Másodnapon, mert Katona Pál nem jött meg az egész nap. A kanca csak szagolgatta a mént, de nem lehetett vele semmire se menni, hát ott kellett neki hálni, megvárni, míg az ebugattáknak kedvük jött a játékra.

Akkor se magában jött, kis szekérrel volt, hát hozott a feleségének valakit. Bodó Katit hozta el, aki a feleségének szegről-végről attyafia volt, és látni akarta Ágnes ángyát. Hát gyere. Hán én el is mék. Hát jó.

Ágnes csak nézett, ki kászálódik le a szekérből. A szekérnek a tetejéből, mert nem ok nélkül ment Katona Pál szekérrel, valahol megrakta azt szénával. Má csak ha kimegy hazulról, nem jön üres kézzel.

Bodó Kati úgy leugrott a szekér széna tetejéről, mint egy legény. Már nem volt olyan fiatal, volt már vagy huszonhét, huszonnyolc esztendős, de fiatalabbnak látszott egynéhány évvel. Magas, karcsú, gyönyörű szájú, világos színű lány volt. Hogy mér nem ment férjhez, csak a jóisten tudja, meg az ő természete. Százszor elvitték volna már, de válogatós-e vagy mi, vagy csak a szabad életet kedveli, ki tudta a szíve állását. Vagy a báróék nem engedték? Másra kellett, nem kis malacok szülésére, a jó isten tudja.

- Mög se üsmer, Ágnyis néném. Hát hogy kint vótam a tanyán, osztán Palya bátyám mög ott járt, én mondok, mán elgyüvök, möglátogatom Ágnyis ángyómat.

- Jó van - mondta Katona Pálné, mosoly nélkül nézte a lányt. Rosszkor jött. Vendég van. Mi keresnivalója van itt most.

- Hát mi van a Föcskével? - fordult Katona Pálhoz.

Katona Pál részletesen elmondta, hogy mért kellett annyit várni. Ott hált az ólba a lovakkal.

- Mög mög még kivel? - mondta Ágnyis ángyó.

- Mög mög a herkópáterrel - mondta rá Katona Pál.

El is hallgatott, mert megsejtette a felesége szavában a féltékenységet. Pedig elég marha, ha féltéköny, ha oka vóna rá, akkor nem vóna itt a lány. Csak nem lönne bolond, hogy magával hozza a felesége szöme elibe a tanút, aki ellene bizonyság löhet.

De az asszony is valami ilyet gondolhatott, mert csak nyersen rászólt az urára:

- Hát osztán?

- Mit hát osztán?

- A Föcskét kezdted.

- A Föcskét, a Föcskét - morgott Katona Pál.

Az asszonynak még tetszett is, hogy ez a nagy mahomed ember ilyen szívére tudja venni neki a legkisebb szavát… Nem gondolt rá, de a lelkében furdalás volt, hogy a betyárral éppen most van akkurát egy bűnbe evvel az emberrel szemben, pedig isten látja lelkét, nem kell a lelkinek: nem adná ezt a mohoda, morgó embert kettőért se abból a másikból. Csak hát ki tehet róla, hogy az asszonyi természet olyan, amilyen: hogy a másikat se adná - három ilyenér. Odament azért az urához, és megrángatta a nyakában a gubát.

- Nem is kérdöd, ki van itt?

- Ki? - villant felé az ura, de azonnal megcsikkant: - Csak nem?

- De ű.

- A Sándor?

Az asszony villámló fekete szemével rárezzentett, ne beszéljen, idegen van itt. A Kati. Bodó Kati.

Mire Katona Pál megborzolta vastag lógó bajuszát s ühmgetett.

- Hogy került ide?

- Én nem tudom - mondta álnokan az asszony -, a jó ég tudja… Tegnap röggel gyütt, még most is alszik.

- Uhm.

Katona Pál nem volt olyan óriás, mint Veszelka Imre, de nagyon termetes és roppant vaskos, kemény ember volt.

Medve forma, lehet mondani. De nem haragudott, hogy itt van a betyárvezér. Első mozdulása ugyan olyan volt, mintha most meg ő nem örülne a vendégnek, a tanyai emberek nem szeretik a vendéget, ösztön ez bennük, a vendég nem szokott ennivalót hozni, de éhes hast igen.

Ahogy az ajtó felé nézett, már ott állott Rózsa Sándor, ébren, frissen, vidáman és nézte őket.

Járt a szeme egyikről a másikra, szembe nevetett Katona Pállal, még jobban Katona Pálnéval, akkor megakadt a szeme Bodó Katán.

- Hát ez ki? - mondta a szemével.

- Kati.

- Milyen Kati? - kérdezte újra csak szömmel.

- Kati néném jánya Kati. Bodó Kati.

Az ember nem szólt rá.

- Szógál. A báróéknál szógál. Giliceinél.

Rózsa Sándor jobban megnézte a lányt. A báróéknál?… Megigazította a bajszát s mosolygott. A báróéknál? Mintha a lány maga is báró lett volna, vagyis más valamiféle, mint amiket itt a tanyákon lehet látni. Újra csak belenézett, s a lány elpirosodott ettől a nézéstől.

Szép magyar lány volt. Jó magas. Olyan magas, ahogy áll papucsban, még tán kicsit magasabb is, mint Rózsa Sándor.

De ahogy nevet, az nagyon jól áll neki. Úgy nevet, mint aki felül van másokon, de szeretné, ha kisebb lenne. Tele van önérzettel és mégis alázatos. Nagyon bárós. Gerliczy báró szaga van neki.

- Hágattál? - kérdezte Katona Pált.

- Nagy keservesen.

Megvakarta a fejét, hogy mennyi baja is volt neki, hogy nem tudott tegnap mán hazagyünni, mikó ű tudja legjobban, hogy egy gazdának nem szabad elmaradni hazulról: tessék, most is milyen kár vót, szálló vendég vót a házba, aki bent aludt. Nem ötte mög a fene, bent az ágyon tán?

- Csak lefeküdt ez a Sándor, az ágyra vetötte magát, osztán tennap röggel elaludt, osztán most se tudom, hogy kőtt föl.

Magyarázta Ágnes asszony, mintha mindjárt védekezni is kellene.

- Hát te hun háltál? - mondta nevetve, de kényesen Katona Pál.

- Valahun én is aludtam - mondta az asszony gőgösen; nem köteles elszámolni, aludt, ahol aludt, ki is kérné magának, ha űtet mög merné gyanósítani az ura, ott ögye mög a fene a dógát, mikó még azt se tudja az embör, hogy hát ű hun hált s kivel?

De Bodó Kati semmit sem tudott a házastársak vitájáról, ő csak nézte Rózsa Sándort, már ő régen kitalálta, ki a vendég, akit ezen a telken oly igen tisztességben tartanak, hogy mintha mind a ketten a gazdáék csak felelnének a szavára. Odament azért a betyárhoz, és azt mondta neki igen csendesen és igen alázatosan:

- Beszélik.

- Mit te?

A lány zavarba jött. Mégis nem kellett volna talán kimondani.

- Jó lösz… - s úgy tett a kezével, mintha a füstöt fújná szét…

A betyárkirály mosolygó szemmel, de komoly arccal nézett rá.

- Mit hallottál?

- A várbúl egy század katonaság mán főmönt. Most indul a többi. A méltóságos báró úr azt mondta, tízezer embört indítanak.

Rózsa Sándor szinte fellélegzett. Ahelyett, hogy megijedt volna, még dagadni kezdett a melle. Mosolygott.

- Tízezröt?

A lány még csöndesebben mondta:

- A fejire mög másik tízezröt töttek ki. Forintokba. Ezüstbe.

Rózsa Sándornak szétnyílt az ajka, s kutya fehér fogai kiragyogtak. A nap belesütött, s úgy csillogott mindene, mintha arannyal és gyönggyel volna elhintve az arca, szeme, szája.

A két ember, Katona Pál meg a felesége semmit se értettek a beszédből.

De Katona Pál elvezette a lovat, s a felesége utána ment.

- Hun szödted föl ezt a ringyót? - mondta az asszony.

- Tégöd akart. Nem engöm… Hallod-e? Rúzsa Sándor most van bajba. Mögtámadta a megyegyűlést, osztán mögpuskázta a grófot, mög az urakat kirabolta. Sok pénzt rabolt. Tízezör katonát indítanak rá… A fejire mög tízezör pöngőt töttek ki…

- Azért caftat hát ez a lotyó, azt hiszi a zsebibe van.

- A te húgod - mordult rá Katona Pál a feleségére, s a lovat megrángatta, mert nyugtalankodott.

Káromkodni kezdett.

De az asszony meg azt szerette volna tudni, mit beszél az a lotyó Rózsa Sándornak, nem bírt az ura mellett maradni, futósan indult vissza a ház felé.

Rózsa Sándor elébe mosolyodott, mikor már ő elég közel volt hozzájuk:

- No mi az, Ágnyiskám?

De Ágnes éppen ebből látta, hogy ezek már meg is kötötték a paklit.

- Hallod e mán?

- No.

- Gyere csak, valamit akarok mondani.

Az emberrel a lány is önkéntelenül indult felé, de ő rá dobbantott:

- Rád nincsen szükségöm.

Bodó Kati visszamaradt, el is fordult a ház felé, mintha azt akarná mutatni, hogy ő bizony nem is kíváncsi, pedig azt megérezte, hogy az ő Ágnes nénje őtet nem szíveli, de vad szimattal azt is, hogy ez az asszony nagyon érti egymást vele…

- Hallod-e, ide ügyelj, Sándor… Mit csináltál mán mögén… Nem is szólsz…

Rózsa Sándor azonban nem tűrte a legkisebb leckéztetést, hirtelen méreggel, s óriási hangon rivallta el magát:

- De azt a keserves…

Irtóztató káromkodást vágott ki.

Az asszony belesápadt, egészen elfakult és rettegni kezdett:

- Nem úgy értöm én azt, hajja kend.

- Na hát, azt úgy értsd, hogy engöm mög ne próbáljon leckéztetni még az Úristen se, mert lábánál fogva tépöm le az égből.

Katona Pál is megállott, de nem mert visszafordulni. Csak tartotta a lovat, ami nagyon nyugtalan lett ettől a hangtól, mintha neki is szólana, s toporzékolni kezdett. Már tudta Katona Pál, hogy jussa van Sándornak így ordítozni a feleségére. Sebet kapott ettől.

Bodó Kati is úgy meg volt ijedve ott a ház előtt, hogy azt se tudta, melyik lábára álljon, még a szíve dobogása is elállott. Neki is ráiszonyodott a lelkébe ez a hang. Így csak szerető szidhatja egymást.

- No, ugass - mondta kis idő múlva nyugodtabban a betyárkirály.

- Hát mög köll mondani, amit mög köll mondani.

De az ember szeme rávillant, ne szaporítsa a szót, s az asszony megrettenve, halkan, szelídítve:

- Azt mondja Pali, hogy tízezör lovast indítanak utánad.

Rózsa Sándor elhallgatott. Ezt már mindenki tudja? Még Katona Pál is?

- Pali! - kiáltotta nagy hangon.

Katona Pál eleresztette a lovat, ami ész nélkül kezdett vágtatni a tanya előtti fagyos, havas, olvadós területen, aztán belerohant a szántásba, s ott nemsokára leragadt.

Maga a nagy ember ügetve sietett elő s lélegzetfúlva.

- No, mi a, mi a?

Bizony Rózsa Sándor előtt nem lehet habozni. Ha ő elkiáltja magát, a legjobb barátja se lehet biztonságban benne, hogy nem pukkan-e egy perc múlva rá a golyó.

- Mit ugattál a feleségödnek?

- Csak amit hallottam, Sándor.

- Semmi Sándor! Azt a kutya istenit! Mit Sándor?

Katona Pál hallgatott. Csak nem fogja gazdának titulálni. Még ezt nem kívánta tőle soha.

- A Gellicei-istállókon mesélték - de föl van ám ott fordúva fenekestül az egész… azé is nem gyüttem haza az este, mert nagy ijjödelömbe vótam miattad, koma, hogy hogy tunnék hírt anni neköd, koma… nem is álmottam, hogy itthun vóná…

- No.

- Hogy hát Szögváron lött vóna, valami…

- No.

- Hogy mán tennap mögindult a várbúl egynehány száz lovaskatona, ma mög utána, ami csak van. De nemcsak a szögediek, hanem ahun csak van katona, Budárúl is mindet ide hajtják…

- Tízezröt?

- Tízet. Annyit mondtak. Tízet.

- Osztán a fejemre mi van téve? Az is tíz?

- Az is hallatszik, koma.

- Nohát akkor nézzetök mög meg eccör…

Megrázta a fejét, meghajtotta, aztán felvetette.

- No? Láttatok mán egy tízezer forintos fejet? Hát lássatok!

Füttyentett a lovának. Még egyet s még egyet füttyentett. De mire a harmadikat füttyentette, már vágtatott ki az ólból a ló, szép barna paripa. Még szebb, mint a Csillag volt.

- Szellő… Szellő nye…

A ló nagy karikát vágva jött elébe.

Megállott, ahogy a lába elé ért.

- Azér sömmi baj…

Kezet nyújtott Katona Pálnak. Katona Pál melegen és hűségesen markolta meg nagy kezével a kőkemény öklöt.

Azután Ágnesnek veregette meg az arcát:

- Bolond vagy, Ágnyis - mondta neki.

Most a lányra nézett:

- Bodó Kati?… No szobajány… Mondd mög az uraknak, hogy velem tanálkoztál… Készüjj: karácsonyra feleségül vöszlek…

Evvel derült arccal felugrott a lovára, elvágtatott…

Mind a három ember megilletődve és megzavarodva nézett utána...

Míg csak el nem tűnt ló és lovas a sáros puszta füves mezein.

A parkban

Akármilyen vad és szörnyűséges volt is a március ebben az esztendőben, azért csak beköszöntött az április is, éspedig jobb színnel, mint várták volna.

Gerliczey báró kikísérte a vendégeit a kora ködös reggelen, aztán elment a parkba, ahol három jobbágy dolgozott a sárban.

- Mit csináltok?

- Alássan jelentem a méltóságos báró úrnak…

- Ne cifrázd fiam, ne cifrázd, mondd meg egyszerűen. Már nem cifrázzuk.

- A puszpángot ültetjük széjjel - mondta boldogan az ember, hogy már nem kell cifrázni. - Mer így nem maradhat, mán egymás nyakára nőnek, hát a méltóságos asszony parancsolatjára sort ültetünk belüle.

- No csak csináld.

A báró humánus ember volt, rokonszenvezett a reformistákkal, pedig hivatalánál fogva nem lett volna szabad. Ott állott, kurtán, vaskosan, nagy bőrsüveggel a fején, piros volt az arcéle, deres a bajusza. Szerette nézni, ahogy a munkások dolgoznak. Minden ásónyomást végigkísért. Nézte ahogy a Jani árkot vájt, berakta a bukszusokat, sűrűn, a másik, a Jancsi ásta a fiatal fácskákat, a harmadik, Jankó, a rózsakarókat állította s méregette egyenes sorba.

- Mind a hárman János vagytok? - mondta nekik.

- Mind a vagyunk, méltóságos úr - nevetett fel az első Jani, azon való örömében, hogy a méltóságos úr megállott mellettük, s olyan jókedve van, hogy még tudja is a nevüket. Aj, sokat javultak az urak! - János itt mindönki, még az isten is János - tette hozzá sunyin a mondást.

Evvel még nagyobbat nevetett, nyerítve és hosszacskán.

A báró szinte arra gondolt már, hogy tiszteletlenség, hogy ennyire mer nevetni.

Az orgona már nagyon gyönyörűen rügyezett. Fiatal orgonák dagadoztak a gruppban. Az egész kert nagyon üde volt. A múlt március végén meleg napok jöttek, tegnapra, vasárnapra eső lett, most mintha mese volna, a fű úgy megnőtt, ebben a nedves ködben, mintha nem is az volna a kert, mint még néhány nappal ezelőtt. A száraz napon nem látszott, hogy araszos.

A faág még rőzsének való, még az csak mint valami lehelet, hogy a rügyek pattognak. Csak a lógó lombú ismeretlen nevű idegen fa virágzása volt csudálatos. Mintha csak éppen piszkos lenne a lombrügy rajta, pedig az a virágja. A báró felnyúlt a fába, s megsimogatta a kicsit rozsdás, rózsaszínes virágcsomókat. Ezek közt élénk zöld levelek mereszkedtek elő.

- A fügét is ki kell már bontani - mondta.

- Igenis, méltóságos uram - felelt a Jani -, csak még az várhat délig, mert a fügének még délig jobb a takaró alatt, mert tetszik tudni…

Egészen úgy viseli magát a disznó, mintha kertész volna, pedig csak együgyű jobbágy, mint a többi, szerencse, hogy mindenhez ért a gazember. Aranyat ér. Csak ne járna annyit a szája: miért pimaszkodik avval, hogy annyit magyaráz.

El is kedvetlenedett a báró, mert az éjjel a vendégek sok ostobaságot beszéltek. El se lehet képzelni, mi lesz itt, ha csakugyan megcsinálja Lui gróf azt az izét, úrbértörvényt. Az kell ezeknek. Már a hírére is hogy kinyílt a szájuk.

A felesége jelent meg a tornácon, s ő szinte megijedt. Csak a báróné ne vegye észre a fickók modortalanságát, mert nagyon el lesz rontva az élet Tápén.

- Jöjjön csak, fiam - szolt a báróné parancsoló hangon, németül az urának; a báró nem indult ugyan, de arrafele nézett. A felesége se tud leszokni erről a paraszt tempóról.

A báróné látta, hogy az ura nem kíván közeledni, azért meggondolta magát s lejött. Különben is hozzá volt öltözve. Csizma forma magas szárú cipő volt a lában, szíjjal fűzött rövid szoknya, hogy a csatakos fűben ne lucskolódjon el nagyon.

Csak németül szeretett beszelni. Bécsben végezte az intézeti életet, s bár egyszerű Kürti Szabó lány volt, egy nagy malomtulajdonos lánya, mégis igen vigyázott, hogy egy szavát se értsék a munkások.

- Jól van, Jani, jól van - mondta a báró -, nyírni fogod, ugye Jani?

Jani elragadtatott és csillogó szemmel nézett fel serény munkája közben; újra abbahagyva, újra szószaporítással:

- Igen méltóságos úr, azért ültetem ilyen közel őket egymáshoz, hogy gyönyörűen meg lehet aztán nyírni őket. Mintha, követem alásan, vazsbúl lenne kalapálva, olyan lesz, ha összenyírom őket, csókolom a kegyes kezeit…

- Egyfajú legyen mind - szólt rá a báróné kurtán.

- Arra vigyázok, tessék rám bízni, méltóságos asszony, olyan egyformák ezek, mint a tojás. Ha Jani azt mondja, olyan egyformák, mint a tojás, akkor a mán mög van mondva, csókolom a kegyes kezeit, méltóságos báróné.

Evvel míg a bárónét a guta kerülgette a sok szó miatt, szakértően megnézte a bukszussort, kivett egyet tövestül, mert azt kisebbnek ítélte a többinél, nem fog szépen összenyőlni. Másikat választott. Elébb egy lapát porhanyó földet vetett alá, akkor beállította a többi közé s elrázogatta, elrendezgette, lopta az időt.

A báró nagy figyelemmel nézte a mozgását, de már szerette volna lökni, tolni, dolgozz már, ne töltsd a napot. Siessünk, siessünk, mindjárt kész az úrbértörvény.

- Az mind igaz, amit ezek az éjjel meséltek? Hogy ezeket a gazokat felszabadítják? - mondta németül a báróné. - Most mikor így kineveltem őket? - haragosan nézett az urára. - Hogy lehet engedni ilyen őrültséget? Ki fogja a kertet beművelni, ha elveszik a jobbágyainkat?

- Fizetésért - nyögte a báró, uszítva magát s a feleségét.

- Micsoda fizetésért?! S miből akarsz fizetni? Ha nem lesz, aki megművelje a földet, akkor miből lesz termés, ha nem lesz termés, miből lesz pénz? Kártyából?

Kezdte szidni az egész világot, oly erőteljes kifejezésekkel, amik voltaképpen hiányoznak is a német nyelvből.

- Kätchen, Kätchen! - kiabált a báróné Bodó Kati után, aki hátul a kastély mögött eszeveszetten futott az utca felé.

- Warum lauft diese da?

Németül kiabált utána, mert a lányt már nagyon fiatalon magához vette, és megtanította a németre is, hogy nyugodtan beszélhessen vele. Szerette ezt a jobbágylányt, és tervei is voltak vele. Nem engedte, hogy valami parasztfickóhoz elmenjen feleségül, s ha valaki jelentkezett a lányért, azt azonnal a legszigorúbb rosta alá vette, és amint lehetett, úgy elvadította, hogy az még a tájára se mert jönni a kastélynak.

Hova szalad ez a lány? Most már egyáltalán mi lesz? Mindenki a maga dolga után megy? Már meg van itt bolondulva az egész társaság?

- Mennyi munkába került, míg beneveltem őket a kezem alá, most aztán könnyű lesz nekik szabaddá lenni. Mind szabados már most is. A patvarba?! Parbleu. Donnerwetter!… Maga pedig csak hallgat és egy lépést se tesz, hogy legalább ne engedjék, hogy efféléket meséljenek a fejükbe… De hát ezeket a belső szolgálatosokat csak nem veszik el? Már ha a bukó parasztokat fel is szabadítják, úgyse lehet semmi hasznukat venni, de a kertészeimet, a méhészemet, a belső cselédséget csak nem rabolják el a kezem alól?…

- Még semmi sem bizonyos, mein Schatz.

- Ez már azt jelenti, hogy valami bizonyos! Megőrült a világ! A szegediek csinálják az egészet… a Rózsa Sándorok… Hogy mind akasztófára kellene húzni az összes szegedit, a bírójukkal együtt… Most aztán mindennek vége. Új tisztikar. Rettenetes, azt a kicsapott fiskálist választani meg főbírónak, a Tóth Mihályt, igazán elveszett az esze az egész világnak… Csupa reformista banda. Rohadt dögök...

A báró nem mert ellene szólni a feleségének. Lelke mélyén igazat adott neki, nagyon nehéz, ami rájuk következik, el se lehet képzelni. Tisztára kifosztás.

- Most mi lesz a grófék másfél milliójával?

- Hát mióta ezek a hírek vannak, Szentes város népe egyáltalán hallani sem akar még a kamatfizetésről sem.

- Banda. Sortüzet rájuk.

- Nagyobb baj, hogy nincs az országban elég katonaság, emiatt teljesen abba kellett hagyni a betyárok üldözését.

- Mind Rózsa Sándor egytől egyig.

- Keserves világ.

- Mi az? Vége van a jogrendnek? Ki vagyunk szolgáltatva a betyároknak és a csőcseléknek? Tegnap beszéltem Pusztay Absolonnéval. Ő is sír, szegény Amálka, mondja, három jobbágyuk van, de bár egy se volna már, úgy felnyílt a szemük a gazembereknek, mondja, mit lehet csinálni? Van nekik hetven hold földjük összesen és három jobbágy. Nahát eddig művelték nekik. És olyan jók hozzájuk, mondta Amálka, hogy még ő figyelmeztette az urát télen, hogy annak az ő Józsijuknak adni kell valami ennivalót, már úgy ki vannak éhezve, hogy itt a tavasz, nem bír dolgozni az istenadta nyomorultja, adtak neki, mondja, a saját magtárukból, és a disznó felhízott, és most ha csakugyan meglesz ez az új blőd törvény, menni fog pénzért annak dolgozni, akinek akar. Hogy lehet hetven hold földből megélni jobbágy nélkül? Azok a szegény Amálék éhen halnak, most maguk fognak éhen halni. Már most is panaszkodott, hogy a két asszony jobbágynéjuk nem ültetett még eddig kotlóst, hogy ne kelljen kiadni belőle a kilencedet…

A báró dühösen csóválta a fejét.

- Gazok!

- Ennyire alávaló gonoszok, ilyen kitanult raffinírt bestiák. Nem ülteti meg a kotlóst, mondja, majd, megülteti, ha magának ülteti. Még meg is mondja a disznó.

A báró aggodalmasan nézett körül. Nem lehet tudni, nem ért-e valamit németül ez a Jani. Ért, nem ért, nagyon les minden szót, tudja a gazember, hogy róluk van szó.

Most az ispán jött nagy sietve és fulladozva, már messziről levette a süvegét s hajbókolt, ahogy a bárói párhoz közeledett: na, ez még a régi.

- Méltóságos báró, méltóságos báróné, alázattal jelentem, hogy méltóztassék valamit csinálni, mert én bizonyisten leteszem inkább a fejemet a nyakütőre, de én nem bírok ezekkel, én nem bírok, én nem bírom, amit csinálnak. Kérem alázattal, én nem vagyok felelős, én szívesen agyonveretem magam a méltóságotok kedvéért, de az mind semmi. Kérem alázattal, a Tisza-partot elfoglalták a szegediek, azt mondták, hogy azt ők bérlik, ott más ne parancsoljon. Jobb lesz, ha én is elhordom az irhát, mert hamar kikészítik… Kérem, én nem tehetek róla. A halászokkal kezdeni nem lehet, mert beülnek a csónakba és elmennek. Hogy már a méltóságos úr nem parancsol a Tiszán, mert a Tisza a nemzeté, és Kossuth Lajos azt mondta, hogy ami a nemzeté, az a nemzeti egyéneké. Hogy fütyülnek a báróra meg a papokra meg mindenkire… Kérem szépen, én semmit se tehetek… Egy ebédre való halat nem adnak többet, mögtagadták. Élőszóval mögtagadták… Hogy tessék mögfizetni. Fontja négy kr...

- Szólok az alispánnak! Szólok az alispánnak! - hörgött a báró.

- Szóljon nekik! - kiáltott fel a báróné. - Tessék lelövetni, aki a mi saját Tiszánkba bele meri ereszteni a hálót! Lelövetni a gazembereket!

- Majd én elintézem - legyintett a báró -, majd én elintézem. Nem kell mindent tragikusan fogni fel! - s hirtelen paprikaveresen elkiáltotta magát, rárivallva a méltóságos bárónéra: - Hagyjon engem békén, mein Schätzchen! Én vagyok a földesúr vagy nem? Nekem kell ezt elintézni!… - s megint szelídebben és szinte könyörgően mondta: - Ne izgassa magát effélékkel, mein Schätzchen. Nem magára tartozik ez, mein Schätzchen.

A báróné elővette zsebkendőjét s belesírta a könnyeit. Mikor megtörülgette a szemét, észrevette a fehér finom zsebkendőn a kilencágú koronát, ami úgy volt kihímezve, hogy Bécsben a legdrágább műhelyben se csinálták volna meg különben, odafordult az urához:

- A Sárit is engedi elvinni? Ki fog nekem hímezni? Igazán rettenetes. Megtanítom a disznót, és most törvényesen felszabadítják...

A báró nem szólott semmit, mert unta már, hogy a munkások úgy fülelnek.

De az ispán kacsingatott s integetett, hogy valami mást is akar mondani, de nagyon fontosat, olyat, ami nem való a báróné őméltósága füle elé, azért gyengéden megérintette a felesége karját és mondta neki:

- Menjen be, mein Schätzchen, és vigyázzon a takarításnál, mert már mindenütt jelen kell lenni…

Ezt a báróné szavaival mondta, aki már régen hirdeti, hogy neki magának kell mindenütt jelen lennie, mert különben ezek a disznók mindent ellopnak, mióta szabadságot emlegetnek, a cselédek folyton osztoznak a berendezésen is, a gazok, mert úgy képzelik a disznók, hogy még az ezüstszervizen is osztozhatnak.

Fájó fejjel, szédülve és igen elkeseredve ment fel a báróné a márványlépcsőn, amit vesztükre most csináltattak, egészen új. Az ősszel támadt az a szerencsétlen gondolatuk, hogy egy alkalmi olasz kőfaragóval új lépcsőt készíttetnek. No van is most híre, hogy ideje is mán a

szabadságnak, mer a báróék még a garádicsra is többet kőtenek, mint az egész jobbágyságukra. De miből, ha nem abbúl, hogy elszödik a jobbágyoktul még az utolsó malacot, tyúkot, pulykát, kacsát, libát, mög a legkisebb galambfiat is… Amiből egy szó sem igaz, mert Gerliczey báróék sokkal kíméletesebbek, mint bárki a megyében a nemesurak közt. Még őnáluk élhettek a jobbágyok. Nem úgy, mint báró Kotymánnál vagy lovag Labádynál…

Az ispán azt suttogta el, hogy a jobbágyság elhatározta, hogy megtagadják a tavaszi szántást a bárónak. Még nem lehet, az igaz, az ekét a földbe akasztani, mert a lapos területeken csak most szívódik fel a talajvíz, a hólé - nagyon el leszünk késve az idén a tavasziakkal -, de nagyon veszélyes, hogy máris erre szilajítják egymást: mi lesz még ebből? Meg olyan hírek is vannak, hogy éppen Szegváron a jobbágyok deputációt küldtek volna Stefi grófhoz, hogy ők is kérik a pénzes jobbágyságot, ha a szentesiek meg tudják magukat váltani, hát ők se hajlandók tovább ingyen dolgozni, követelik a forintos napszámjukat.

- Forint? Megőrültek?

- Forint, méltóságos uram, forint. Még tavaly jó lett volna a húszas is, most már forinton alul nem lehet kapni munkást, legalábbis az a híre, hogy ki is vóna hirdetve, hogy forint a napszám.

A bárónak a hideg verejték ütött ki a homlokán. Odanézett az ácsorgó, piszmogó három jobbágyra, akik abban a pillanatban, ahogy ő távolabb sétált, már abbahagyták a serénységet, s isten tudja, mit suttognak egymásnak, de az biztos, hogy nem jót. Ha ezeknek minden szombaton ki kellene adni a hat forint napszámot… Hát tisztára tönkre vannak téve… Hogy lehet azt bírni…

Míg ők itt szédülköztek, a bárónénak eszébe jutott, hova lett Bodó Kati?

- Menjetek, nézzétek meg, miért szaladt el oly ész nélkül?

- Méltóságos báróné, kezit csókolom, én tudom - nyelveskedett Pirka, a kis szobalány -, én mögmondom, tessék elhinni, hogy én tudom!

- Ne járjon annyit a papulád, mondjad!

- Méltóságos báróné, kezit csókolom - s meg is csókolta a báróné kezét -, möglátott egy embört az utcán, az után szaladt!

A báróné elbámult.

- Bodó Kati?

- Az.

- Legény után szaladt Bodó Kati?

- Embör az mán, nem legény.

- Ki az?

- Azt nem tudom, meg sose láttam errefelé, pedig teccik tunni, ha én egy legént möglátok, aztat én mögüsmerem száz közt!

Bodó Kati pedig csakugyan ember után szaladt ki az utcára…

Hogy ki volt az az ember, azt csak ő tudta. Azt még errefelé senki se látta, de ő nagyon tudta, s ha mindjárt fejét veszik is, akkor is utána szaladt volna.

Ilyen a lány. Hiába tartják azt lakat alatt. Ha mindenkit el is kerül, akit nem javallanak neki - de ha megjelenik az az embör, aki embör, az ű emböre… akkor osztán vége a világnak…

Bodó Kati majd meghalt a rémülettől, mikor a *Gazdát* meglátta Tápén, az utcán, a kastély előtt, hátha száz farkas őrizte volna, akkor is ki kellett neki vetnie magát az utcára, hogy egy pillantást legalább kapjon attól az embertől.

- Öhejja! - sikoltott utána.

De már akkor az ember is meglátta őtet.

Meglátta, de az ember jobban tud magán uralkodni, és nem mutatta.

Így a lány szaladt ki az útra, s annak a közepén odacsámborodott az ember elibe, s nagy alázatossággal, a büszke magas lány csak elébe vetette nevetésének pántlikáját, hogy avval megfogja az embert.

- Kati fiam - mondta Rózsa Sándor. - Miattad gyüttem.

- Ügön.

- Nem szeretök én nálad nélkül lönni.

S hallgatva nézett a lány szemébe.

A lány se holt nem volt, se eleven. Rózsa Sándor szólítja.

- Ha kérdik, ki vót, akivel szótál, Kati fiam… Mondd, hogy egy böcsületes kupecembör… Mögértötted?… Marhát vöszök a faluba, ha jó áron löhet. Ócsón.

Evvel rámosolyodott a lányra, aki el nem tudta képzelni, hogy ez a valóság: hogy ő itt áll a széles tápai út közepén, amoda a régi templom, mög ott van a másik úton, csak a csücske látszik, a hírös tápai köröszt.

Lehunyta a szemét, és elájuldozva mosolygott az arca, s minden csöppje leve elcsordult a gyönyörűségében.

- Halászok vannak a Tiszán. Ma éccaka kiszököl hozzájuk… Mögértötted?… Ha ruhádat hozod, hozod, ha nem hozod, nem hozod. Mindig lösz neköd, ami neköd köll, Kati.

Bodó Kati semmit se szólt, csak azt mondta.

- Hhh...

- Most eridj vissza - mondta Rózsa Sándor. - Osztán utánam ne nézz, mer mögvakulsz.

Bodó Kati megfordult, mint egy tizenkét éves kis süldőjány, akinek az édes szüléje parancsol, elment és nem fordult vissza, és mikor megkérdezték a kíváncsi lányok:

- Ki vót a Kati?

Akkor keményen és rekedten, azt mondta:

- Egy böcsületös kupecembör.

- Mit akart tüled?

De erre nem tudott mit felelni, mert a böcsületes kupecembör nem mondta meg, mit kell erre válaszolni.

Csak új meg új kérdésre felelte, hogy:

- Sömmit.

A bárónénak se mondott mást, csak a böcsületös kupecembört, meg a „sömmit”. Pedig a báróné ezért nagyon megharagudott rá, és elszidta mindennek, disznónak, hálátlannak, aljasnak. Még ezt is mondta neki s németül szidta: Du Hure… De aztán délutánra megbékélt a báróné, magához hívatta, simogatta, csókolta, elpanaszolta neki, milyen rossz most az úriasszonynak, hogy felpiszkálták ezt a sok ostoba parasztot, csak vérszemet adtak nekik, pedig annak csak rossz vége lesz, mind nyakvasba kerül, kalodába, huszonötöt vágnak rájuk, még a legfiatalabb lányoknak is felhajtják a szoknyáját, úgy vágják rá a huszonöt botot.

Bodó Katinak beszélhetett, az egyetlen szót sem válaszolt többet, végre a báróné sírva fakadt, zokogásba tört ki, s jaj, boldogtalan volt szegény nagyon.

Éjjel nem voltak vendégek. Csudára. Ma kivételesen senki se jött. Az is rossz, ha jönnek, csak rossz híreket hoznak, az is rossz, ha nem jönnek, mert az embernek csak rémképei lesznek, hogy már nem is mer jönni senki, vagy hogy már körös-körül lángolnak a kastélyok…

Éjszaka kiküldött, hogy Bodó Kati jöjjön be.

Hát Bodó Kati nem jött. Bodó Kati eltűnt. Ruhástul.

Deák

- Mit mondott Deák?

- Deák azt mondta, hogy az úrbéri törvényt nagyon hebehurgyának tartja.

- De elfogadja?

- Elfogadja, mert már el van fogadva. Már véglegesen eldőlt mind a két táblán a köztehervi-selés és az úrbéri terhek megszüntetése. Most már a vármegyék tudják, sok helyen hivatalosan is kihirdették. Már csak a megerősítés van hátra. Hogy lehet akkor még arról beszélni, hogy Széchenyi nem akarja, hogy Tarnóczy meg többet akar… Hogy a nádor hívatja, mit lehetne még rajta javítani és a főrendi táblán vele akarják megcsináltatni a korrektúrákat. Deák megmondta, hogy ha egy betűt változtatnak a kész törvényen, már ha rontanak benne valamit a nép kárára - abból rettentő parasztháború lesz.

A megyei követek, akik még a régi rendszer emberei, rettentően letörve hallgatták a beszédet. Azt mindenki elhitte egy szóra, hogy parasztháború törhet ki, de az is mindenkinek fájt, hogy a nemesség semmit se tud tenni a maga védelmére. A Dózsa-forradalmat is a parasztság csinálta, a nemesség csak leverte a rendes katonaság segítségével. Szóval a nemesség nem tud ebben kezdeményező lenni, ez a baj. A nemességnek mindig be kell várni, hogy őt megtámadják? Csak akkor lehet felpiszkálni a kövér fenekéről? És most nincs többé katonaság. A császár haragszik, nem ad segítséget. Ezek meg itthon nemzetőrséget csinálnak. Nemzetőrség nem a nemesség fegyvere. Tehetetlenül kell nézni a dolgokat.

- De hát mi az elhamarkodott a törvényben? - kérdezte az egyik követ. - Mit mondott Deák?

- Deák azt mondja, elhamarkodott az egész. Miért? Azért - mondja Deák -, mert neki egész kidolgozott javaslata volt készen az úrbéri ügyek rendezésére, de úgy, hogy a föld népének joga legyen *megváltani* a saját földjét. Egyenként kellett volna megalkudni a földesurakkal, illetve a földesurak képviseletével, az alsó- és a felsőtáblával Az alkut a legsimábban lehetett volna lebonyolítani, mert tekintetbe volt véve minden vidéknek vagy országtájnak a saját helyi számítása. Nem lehet egységes árat mondani arra, hogy mennyi a napszám. Váltóforint, három ezüsthúszas egy forintra. Egyszerű a dolog: a jobbágy a földesúrnak két értéket jelent. Egyik a *munkaerő*, másik a *vagyoni* szolgáltatás. Mint munkaerőt a napszám alapján kell felbecsülni. Máriássy Béla azt mondja, a felvidéken a napszám nyolcvan krajcár, váltóban, az Alföldön egy forint szintén váltóban. Ha ezt tőkésítem, megkapom egy jobbágynak az árát. Máriássy szerint jár a földesúrnak a Mária Terézia-urbárium szerint ötvenkét igás nap egy telep után egy évben. Ez tőkésítve, vagyis az összeg, a kamat hússzorosát véve, a felföldön hétszázharminc forint, az Alföldön nyolcszázhatvanhat forint. Ennyit ér egy jobbágy.

- Ostobaság! Hol van olyan jobbágy, amelyik csak ötvenkét napot dolgozik egy évben - hördültek fel a követek. - Az csak egy nap volna egy héten. Papír az egész. Ki vagyunk fosztva, ha ennyire becsülik a jobbágy teljesítését.

- Télen nem dolgozik a legnagyobb része még egy napot sem.

- Dehogynem dolgozik. Szeretném én látni azt a hülye birtokost, aki megelégszik egy nappal egy héten. Hármat-négyet átlagban is fel lehet venni. S egyáltalán mi dolog az, hogy egy jobbágy ára hét-nyolcszáz forint. Ennél még egy ló is többet ér.

- Nem rabszolgák a jobbágyaink! Ne tessék őket rabszolgákká alacsonyítani!

- Például egy tanult mesterember, csak egy kertész vagy méhész vagy csődörös vagy tanult kanász. Mit ér az? Van nekem olyan emberem, akit nem adnék el ötezer forinton. Ezüstben.

- Van nekem olyan kupecjobbágyom, aki nekem harmincezer forintot úgy meghoz egy évben, mint egy krajcárt.

Egészen belevörösödtek, s izgalmukban titkokat árultak el.

- Második értéke a jobbágynak a *kilenced*. Tessék felértékelni. Ez igazán attól függ, milyen ember maga a jobbágy. Mert hiába van az, hogy minden terményéből a földesúré a kilencedrész - először is mit termel, milyen minőséget, aztán hogy lehet elvenni tőle. Tessék végiggondolni egy kisnemes családnak a jövőjét, akinek van két vagy három jobbágya. Abból mi lesz? Akinek kicsi a gazdasága, az sokkal több hasznát látja a jobbágynak, mert igazán mindennap megfigyelteti, a felesége maga utánajár, a gyermekei meghozzák a hírt, hogy a jobbágy mit csinál, mije van, hogy fejlődik a malaca, tojnak-e a tyúkjai, nő-e a kertben a zöldség, a dinnye, az ugorka, kukorica… Hogy lehet ezt felbírálni?

- Deák azt mondja, ezek kicsiségek. Ez eddig nem volt helyes. Akinek két jobbágya van, annak magának is meg kell fognia a kapanyelet, másképp meg nem él.

- És akinek kétszáz jobbágya van? Az mit tud kiszedni belőlük? Hiszen a paraszt a legravaszabb, a legönzőbb teremtés, annak a markából nem lehet kiszedni, amit egyszer megfogott. Minden földesúr annyira taksálhatja a jobbágyait, amilyen gazda ő maga.

- Deák azt mondja, ne menjünk ilyen részletekbe, mert abból semmi jó nem származik. Deák azt mondja, hogy a földesúri jogok nagyobb tételeire kell menni. Nem arról kell tárgyalni, hogy egyénenként ki mennyit tud kipréselni a törvény segítségével a különböző tehetségű jobbágyaiból, hanem arra, hogy vannak egyetemes szolgálmányok, amik jelentékeny jövedelmet biztosítanak.

- Halljuk!

- Ilyenek, uraim, mindennemű földesúri kiváltságok.

- Úgy van.

- Először is a földesúri és pusztai telkeken a jobbágyok által használt külső és belső telek és uradalmi épületek. Ezek Deáknál mind fel vannak véve becsértékelésre. Azután jönnek a királyi és nemesi haszonvételek: javak, mészárszék, boltok, malmok, ser- és pálinkafőzés és kimérés, salétromfőzés, tégla- és cserépégetés.

- Éljen. Ez igen. Ez beszéd. Deák jobban tudja. Bízzátok Deákra.

- Éljen Deák Ferenc.

- Azután jönnek a szántóföldek, a mívelt és a míveletlen földek, rétek, nádlók, kaszálók, legelők, szőlők, erdők, kertek. Jönnek a füzesek, vizek, tavak, halászatok, vadászat, madarászat jussa, a révek és a vámszedés joga és a mindezekhez tartozó épületek s más felszerelések és instrukciók. Ezeket mind szerbe-számba vette Deák és gondosan kidolgozta a megváltási ár becsét, fizetési módjait s így tovább.

- Excellens!

- Kittűnő!

- Éljen Deák.

- Kossuth azonban hevenyében leírt négy sort a hajón, s az így szólt: - *„Az úrbér alapján eddig gyakorlatban volt szolgálatok, a dézsma és a pénzbeli fizetések e törvény kihirdetésétül örökre megszüntetnek.”*

Mély csönd lett.

Az arcok valósággal rémületet tükröztettek. Még a legnyugodtabb és a legáldozatkészebb követ is elnémult. Ez oly rendkívüli és óriási jelentőségűnek tűnt fel, hogy mindenkinek a torkán akadt a szó.

Csak sokára mondta epésen a zempléni követ:

- Ezért bizony örök időkre éljenezhetik Kossuthot.

De ez nem dicséretnek hangzott, hanem keserű támadásnak.

- Azért könyörögtünk Deáknak, hogy jöjjön meg Zalából, vegye ki a Kossuth kezéből a vezetést - mondta gondterhesen a veszprémi követ.

- Deák a legbölcsebb mindnyájunk közt.

- Deák olyan bölcs, hogy előre látta, hogy az lehetetlen.

- Miért lett volna lehetetlen? Senkit emberemlékezet óta oly tapssal és fergeteges viváttal nem fogadtak a táblákon, mint Deákot. Már azon este, amint megérkezett, azonnal mindenki kívánta, hogy együtt menjen a nádorral Bécsbe. Senki sem vont meg tőle semmi barátságot és lelkesedést.

Elhallgattak, mert jól tudták, hogy Deák Bécsben teljesen átengedte Kossuthnak a területet. Egyetlenegyszer sem szólalt meg. Abba már bele kell nyugodni, hogy Deák csak a csöndes tárgyalások embere. Ott pótolhatatlan, de a forradalmat nem szereti…

- No de mi lesz? Holnap szavazni kell a jobbágytörvény felett.

- Ezen már sokat segíteni nem lehet. Deák azon dolgozik. Biztos, egész éjjel dolgozni fog, de utóvégre először is az ő feje sem káptalan, valami mégis ki fog maradni, aztán mindenben megzavarják.

- Vége van itt mindennek. Ez a kedélyes gondtalan kormány játszadozik a birtokosok érdekeivel. Még mindig nincs sorkatonaság.

- Uraim, nyakunkon a forradalom!

- Nem kell félni. A földmíves magyar nép nem izgalmas elem. A magyar földmíves politikai ábrándokkal soha nem foglalkozott. A maga földjébül él, a másé után nem vágyakozik!

- Nem is ott van a baj, hanem a tudákos korhely mesteremberek, a korhely rektorok, a műveletlen zsoldos papok uszítják meg a fiskálisok, a sok bitang erkölcstelen, becsvágyó ügyvédek.

- Úgy van. Azok támasztják fel a buta tömegben a birtok elleni gyűlöletet, a földosztás vágyát. Ezeket kell szemmel tartani.

- Igaz. Ezek nélkül a demokrácia nem veszélyes.

- De vigyázzunk! - a jogfosztott népnél befolyásuk még veszélyesebb, mert a joghiány még azt is sérti, aki bír jogokkal, de nem élhet vele, sőt azt is, aki akkor sem élne a jogokkal, ha bírna vele.

- Soha még ilyen veszélyes tűzzel nem játszott a törvényhozó testület!

- Uraim, ne feledjék, amit Kossuth mondott: a római plebs követelte jogait. Megkapta. S ezen megnyugodva, évszázadokig ugyanazokat választotta meg vezéreiül, akiket jogai nélkül soha nem tűrt volna. Adjátok meg a népnek a jogokat, s akkor az a nemességet természetes vezérének és fejének fogja tekinteni!

- Igaza van Kossuthnak.

- Éljen Kossuth.

- Éljen Deák.

- Éljen Kossuth!!!

Boldogság

Télen nem vágták le a nádat, a száraz levelű nád, gyékény, szittyó ott lengedez, ott korhadoz a vizek szélén és szigetein. Így jó az. Jó a madárnak. Jobban fészkel, jobban költ.

Most megnyílik a nagy határ víz.

Fekete vadkacsák százai bukkannak fel. Nyugodtan ülnek a vízen, s mire gondolnak, mire nem: valamennyi jajgat: jáp, jáp. Egy se dugja le a fejét a vízbe, nem keres, nem gondol a bögyire. Alkonyat lesz már itt-ott, aki eddig jól nem lakott a kövér tavon, az soha. Most más fűrja a szívüket: jáp, jáp.

Tavaszi szag a levegőben s csodálatos enyhe meleg.

Még az ember is dagadó tüdővel lélegzik fel, hát még a tó s a tó minden lakója. Jobbról a távolban a véghetetlen puszta, roppant kerekség. A láthatáron tenyérnyi kis, kerek erdők, most is emelgeti őket a délibáb vize, úgyhogy legyezőnyi áttetsző koronájuk - hiszen még a rügy se pattant - kiterjeszkedve úgy ing a szélen, mint ha pohárba van téve a bokréta.

- Áp, áp, sijj, sijj, vii vii - a madarak rikoltoznak, megállás nélkül, szakadatlan. De mért oly igen jajgatnak? Az ősi hang a fájdalom hangja? A ma szülött már sírni tud? Ez a lét őseinek minden tudománya? Hiába jajgattok, tudom, hogy semmi bajotok, ha van, az a szorongás, hogy itt a tavasz, közeledik a boldogság, s ennek hangot kell adni. Szárcsák a nádasban, sikító szárcsák, a nád levelén a pici nádiveréb, de milyen ügyesen bujkál, s még ez se csiripel, ez is sír, sikít, sípol.

A szerelem vijjog itt. Talán nem is fájdalom. A rengeteg sírás valami diadalmi kórussá zsongul.

Tízezer és százezer madár hangja olvad össze, ez ám a koncert! Halkan, halkan állj, hogy tökéletesen hallani tudjad a véghetetlen lármát, a pianissimo ordítását, az ujjongás jaját, a jajgatás boldog zsibongását.

Rózsa Sándor a parton áll, oly véghetetlen régen, hogy ha valaki látná, nem hinné, hogy nem ágosfa. Emberi lábak nem bírják így az órákat: két vékony cölöp s még nem is oly kemény, mintha tölgyfából faragott volna.

Csak áll és mosolyogva néz be a vizek pusztaságába.

Szél lebegteti, fodrozgatja kalap alól kibukó hajaszálait, a szeme mindig mosolyogva ügyeli a rezgő, mozgó, reszkető csöndet.

Pedig nem is juhász, botja sincs, egyik könyökével a másik tenyerébe támaszkodik, s így tartja az állát, melyet nemigen régen beretvált, még sima, csak kicsit reszelős, mint a sima tó vize.

Kutya sincs mellette, nem kell neki eb. Mit őrizzen rajta? A törvény betűjétől meg nem védi, más pedig semmi féltenivalója, csak a becsület. Azt osztán hetvenhét kutya is meg nem őrzi, ha eccer elveszett. De még eddig áll, itt terjeszti feje felett szárnyát, védelmezi úton és útfélen, lakosok és lakatlanok között. A betyárbecsület, ez az ő nagy temploma, ez a búvóhelye, ez a kenyere és sava.

Ahogy ott áll és mosolyog, mozdulatlan mosolyodással, más nem is tudja, meg se látná ezt a mosolygást: de ő érzi, hiszi, hogy jussa van rá. Minden jól megy. Ahogy a vadmadár sír, jajgat, mikor a legjobban megy dolga, ő meg mosolyog, ha még olyan vad hírek járnak is felőle: neki lehet mosolyogni, neki szemébe mosolyog a szerencse.

De mit vár? Csónakot?

Kit vár? Az asszonyát? Hogy ilyen kitartó?

Asszonyát nem várja, jól tudja, hogy az otthon van, itt az isten tenyerén, a maga hajlokába, ahol emberi orr feléje nem szagol.

Csónakot várjon? Mikor fordul az, hogy ezeken a réti vizeken csónak induljon? Talán tíz esztendőben egyszer.

És mégis vár. A topa betyárt várja. Nem sürgős. Megjön.

Vagy ma, vagy hónap, vagy a héten.

De hogy megjön, az olyan bizonyos, mint hogy a kamarából sose szabad kifogyni az eleségnek.

Addig, míg tart benne, addig van elég látnivalója.

Nézi a víz rettenetes szépségit.

Leszakít egy gyékénybuzogányt. Már szét van bomolva. Puha pelyhe útra készen, hogy minden selyemszál magával repítsen a tavaszi szellőben egy-egy magot. Ó, mennyi magocska. Százezernyi. Hol akar ez megélni? Ha ez a százezer buzogány százezer magvában minden valamennyi helyet kapna a földkerekség kertjében: amennyi van, néhány év alatt kevés volna a gyékényvilágnak. S lám, minden évben csak ugyanannyi a gyékénymező. Talán nem is magról kél, csak a tőhajtásokon kapaszkodik a létküzdelemben. Akkor mire az a millió s millió s miriád mag, ami - előre tudhatja a gyékény buzogánya -, tíz szem sem fogamzik meg belőle…

Az égen repülő zsoltárok énekelnek.

Vadludak húznak.

Vándorok az égen.

Szívet penget az égre írt énekük.

Ahogy úsznak a kékfehér tejtengeren, és le-lekiáltanak, üde, magáról megfeledkezett ujjongó hangon. Ragyog a nap, leng a szél, s már kezdenek párba szakadozni… Itt a tavasz, itt a szerelem, a házasság, a termés magánossága…

A szerelem jelszavait írják ők az égre lapidáris stílusban a levegő bársonyára.

Csönd.

Várakozás.

Nagy várakozás.

Nincs itt semmi, csak a nagy várakozás: mindenki várja a nyarat.

Mint a politikában. Nem is tudja itt, nem is álmodja se a bíbic, se a betyár, mi a politika, mégis mindenik azt várja, mi lesz már, Kossuth Lajos izenetét várják.

Addig?

Addig azok a tőkéskacsák élnek most, három darab, nagy rémült sápítással veri fel magát a levegőbe, alig bírják kövér feneküket emelni.

Meg a csíbor száll fel finom vékony zúgással, hogy egyik nádasról elrepüljön a másikra… Miért repül?… Miért, ha nem párt keres?… Kényes? Válogat? Még nem lelte meg szíve választottját? A kis csíborbogár hosszú bajuszával szimatol s isten tudja, milyen távolról érzi meg, kilométerekről azt az igazit, aki neki született… Van, aki egy alt hangú fiatal nő után

szédülten néz vissza a tömegbe: a csíbor is szagol valamit, valami igen édeset, igen finomat, igen bódulatost.

Ahogy a nap lefelé ereszkedik és felhők jönnek, felhők mennek, olykor árnyat borítva a vízi világra, máskor kiragyogtatva, mint az aranytálat: a madárvihar szünettelen riad. Fortissimo, fortissimo. A mélységes vizeket betölti a zene. Micsoda koncert, ki tudná lekottázni. Ki fogja már megteremteni az ősvilág zenéjét. Ez mind madárzsivaj. Kis tollasok szerelmi özöne. Négylábú állatok bele nem szólanak. Négylábú állatok sehol. Dankasirály ezrével a vízen. Most egy új vízsíkon fehér pontok kavargó, szökdellő nyugalma szikrázik. Micsoda vinnyogást csapnak a tiszavirág módra rajzó sirályok.

Csónak!

Akármilyen hihetetlen, csónak jelenik meg a vadrucák vetőhálója megett. Fel is szállanak a vízimadarak, mintha esőfelhő származna, s sértődötten lármáznak, ki meri megzavarni nyugodt életüket. Ily gyalázatosság.

A topa betyár.

De nem egyedül. Még valaki van vele. Most még a szem csak annyit lát, ember. De a csónak közeledik, és valahogy éles ösztön szimatol: szentesi ember.

Bizony az van a ladikban. Már a nevét is tudja: az, akit a jó fejiért magához szólított. Aki nem jött… No talán most már készebb jelentkezni.

A mosolygás az arcán nem lesz se szélesebb, se vékonyabb. Jól érzi magát. Jól megy minden.

Csak a mönyecske jó lögyön, sömmi baj.

A mönyecske pedig akkurátusan olyan, amilyennek kölletik lönni.

Messziről aztán ki lehetett a nevét is mondani, hogy Szödör Oláh István, de mikor ideértek, s nagy keservesen kilógott a ladikból, mög aztán szemtől szembe nézett - akkor már az édesanyja se mondta volna meg, hogy ki légyen a két ember.

Mert Szeder Oláh István fertelmesen ki volt készítve. Egész feje dagadt, teljes orcája kék színű véraláfutásokkal tele, s megvastagodott, ahol nem kell, szája félrefitulva, szeme egyik bedagadva, a másik kifolyottan.

Most már még Rózsa Sándor sem mosolygott. Inkább összehúzta a szemöldökit.

- No kend! - mondta vigasztalva.

- Ügön - bólintott Szödör Oláh. - Nem számit.

Leült a parton a fűbe.

Maga elé hajlott, s azonnal mondani kezdte.

- Ez még akkó vót, mikó a katonaságot kihozták ránk. Akkó ügön. Akkó vertek. A fiú az apját, anyját, mindön rokonságát szurony högyire szötte… De mán mögfordult! Eccör csak a hír möggyütt. Mint a szél. Senki se tudta, hogy hunnan, mi. Arra mindönki tudott mindönt. Az embörök ittak, kurjongattak, az asszonyok nevettek, a fijatalok danoltak. Mindönki ölelgette egymást. Katonák gyüttek nagy szekerekkel, csizmát hajigáltak, vadonatúj csizmát az utcán. A gyerökök belekapaszkodtak a kocsi fülhércire. Így vót.

Rózsa Sándor összevonta a szemöldökét, s gondolkodva nézte Szödör Oláh Istvánt.

- Hiszön nem vóna baj - mondta a szentesi ember. - Csak hát az a híre, hogy a nagy hasú úrbérösök járnak jól mögent. Azok mögkapik a fődjüket, a zsellér, akinek háza nincs, az mög mögkapi a nagy sömmit. Pedig minálunk ki van? Csak szegénység. Annyi, mint a Kurcában a homok… de a homok vizes, a zsöllér mög szikkadt... Hogy a házatlan zsöllér is szabad lött. Szabad lött, szabad lött, de mit ögyön? Most az a nagy ijedelöm, hogy mi lösz, ha az urak mögtartik, amit ígérnek, hogy nem fogják dógoztatni a fődeket. Akkó mit keres majd a szögény embör… Mer, úgy van a fene okosság, hogy a zsírosparaszt ingyen kapi mög a fődjeit, ami csak van neki, mind ingyen. Egy büdös vasat nem köll fizetni neki, ha hatvan lánc fődje van vagy százhatvan, mindegy. Senkinek egy fityinget se fog fizetni. De a szögény!… Hogy annak se köll fizetni. Miér köllene? Még a köllene, hogy fizetni is köllene… Hogy szabad lött a testjivel. A testje eddig is szabad vót neki. Szabad vót neki eddig is tiszta szíviből koplalni. Nem adott neki senki egy filléres ajándékot se. Osztán ezután is így lösz... Osztán a telkesök, féltelkesök, fertályosok vetik, hogy így is köll! Hagy tanújja mög a kúdus, hogy ne üsse föl a szarvát… Hát uram, ez lött a nagy igasság? Hogy akinek van, annak adatik? Akinek nincs, attúl még az elvétetik, amije vagyon? Mán bibliások löszünk, uram?

Rózsa Sándor összevonta a szemöldökét.

Nem szólott semmit, de megértette.

Az orra cimpája is lüktetett, mint a lóé, s a szája szélét úgy beszorította.

- Nem jó mén ez, uram! Hát nem tuggyák az uraságok odaföl, ahon a bötű ereje van, hogy a hasas paraszttal sömmire se löhet mönni… Mikó én Székellyel rác fődön vótam, fiatal korombba, mán akkó mögtanultam… Gazduram: háromszázötven darab legjobb lovat, a hírös Dobos ménösét tukmálták rá Székely Istvánra, hajcsa le a Bánátba, Dobos helység alá, amely a Tömös vize mellett vagyon.

Dömötör-napkor indította el a ménöst Székely István, bús szívvel, mer tudta, mi vár rá. De a gazdák is tudták, hogy erre a Székelyre rá löhet bizakodni, könnyű testű, lóra termött, sanyarúságok közt nőtt embör vót, hűségirül, egyenes lelkirül közönségesen ösmert vót, hát kénszerítötték, mint fogadott pásztort: hogy muszáj. Bujtárjai vótak Gál Ferenc mög Sóti Bandi. Adtak nehány forintot a kezibe, eleségre, magáért is vitt, amit vihetött, de a lovak tartására sömmit se adtak, csak azt ígérték, hogy rövid nap utána fognak mönni, mindent vösznek, ami köll.

Mihelyt a botosi határba értek, Székely körülnézte a legelőt, látta, kevés lösz az téli legelőnek, ha szinte hó nem lönne is. Kérdözött takarmány után, vött is százhúsz forinton egy kazal szalmát mög egy boglya szénát… A nála levő pénzbül foglalót adott rá, ígérte, hogy rövid nap gyünnek a nagygazdák majd kifizetik. A szingyulai tiszttartó süttetött nekik könyeret avval a bizodalommal, hogy a gazdák majd kifizetik. Mán nem vót se péz, se takarmány, se könyér. A tiszttartó tartotta bennük a lelköt jó reménység fejiben.

Pál-napkor vetődött osztán oda Mikecz Mihály mög Kuti Mihály, hozván számukra valami eleségöt, de pénzt nem.

No mögtuggya ezt a szingyulai tiszttartó, lemondott a rúluk való gondoskodásrúl, érdemetlen arra az olyan cselédség, akiről a saját gazdáik ennyire nem gondoskonnak.

Nem tudta azt a szingyulai tiszttartó, hogy szentösi zsírosparasztok a gazdák! Azok pedig rosszabbak a grófoknál. Mert azok azt hiszik, a szögény embörnek az az öröm, ha éhezik a gazdáér, dógozik a gazdának, osztán köszönő szó is sok a gazdátul…

No, Székely mögtámadta a gazdákat. Mondja Mikecz, hogy ha a gazdák pénzt adtak vóna, azt is elhozták vóna szívesen, de úgy tartik mán Szentösön eztet a ménöst, mintha elveszött vóna.

Münköt csak látójul küldtek, és azt még üzenik, hogy Ittebén mög van véve egy kazal széna, tögye azt kend, István, amit töhet.

Nem ölég ez? Ilyenökbül tanulni löhet, hogy mit ér a szögény embör a nagygazdának még akkó is, mikó a nagygazda sírt mög átkozódott, hogy ű is jobbágy, az üvébűl is kivöszik a kilencedöt, de a tiedből István sömmit se, mert neköd sömmid sincs.

Keserűen csóválta meg a fejét, pedig ő is gazda-eredet volt, csak a szíve húzott az igazságért.

- Most osztán mi lösz? Mer azt a grófot mégis mög löhetött ijeszteni. Ha arra rámönt száz vagy kétszáz jobbágy, az még a kastélyát is kiürítette vóna mán… ha katonaság nem vót… mint most is Szögváron, hogy olyan elhittek vótak, hogy sömmi katonaságot nem röndöltek be a bálhon, az igaz, kevés vót most a katonaság. Ami Szögedön van, az is kicsi, a vár őrzésére is alig elégségös…

De uram, ezöket a nagygazdákat senki mög nem ijeszti, mer ez abbul a fából van faragva, amibül a szögény. Hát isten őrizze mög a szögénységöt attúl, hogy teljességgel a nagygazdákra lögyön utalva. Uram, ha valaki, én tudom, mer a jedzőnél vótam én esküdt idáig, hogy 1319 zsellércsaládot tanáltunk az összeíráskor Szentösön… Öt- vagy hatezör gyomor ez uram, annyi a has, amibe önnivalót köll rakni… Hát miből? Most mán soha, míg a világ világ, a grófébúl nem kaphatnak, a többi fődet mög lefoglalták a gazdák. Hát abbúl osztán igazán soha egy ásónyomot se…

Mer a grófnak is ölég, uram… Egymillió-háromszázötvenhétezör pöngőforintot veszítöttek most a grófok, uram!… mer úgy tuggya mög, gazduram, hogy a szentösi gazdák ingyen kapik mög a fődeket, ami a kezükbe szakadt. Nem köll azér a grófoknak egy megveszeködött krajcárt se fizessönek.

Hát most ilyen szöröncse érte őket. Hogy egyik felül ingyen kapik a grófoktúl, másik felül sömmit se köll belüle odaadniok a házatlan zselléröknek. Tuggya azt a jóisten, hogy mi ez?

A gazdák azt mongyák, csak próbájjanak mögmozdulni a zsellérök, majd velük gyűlik mög a bajuk… Űket nem fogja Rózsa Sándor egrecéroztatni… Így mongyák… Hogy a gróf az csak gróf, de űk a kiskirályok…

Rózsa Sándor még mindig állott egy álltó helyében… Derogált neki, hogy leüljön ezekkel az instanciázókkal egy alacsony subára?

Mert annak is megvan a módja.

Mert ha Rózsa Sándor leheveredik, akkor mindenkinek másnak föl kell állania, és állva kell nézni a gazdát, ahogy hever.

Hát most állott Rózsa Sándor. Ha pedig valaki áll, akkor ha felgyülemlik benne a hévség, nem kell neki hozzákászolódnia, megindul s megy.

Hát Rózsa Sándor is megindult s ment.

Megindult csöndesen a sásban, és továbbment a tó partján.

A másik két ember meg csak nézett utána.

- Elmönt - mondta a szentösi Szödör Oláh István.

A topa betyár nem felelt rá semmit, csak intett, hogy úgy van. Ez a topa betyár azért volt topa, hogy a két lába feje befelé volt fordulva. Hát ha ladikba ült, éppen olyan emberszámot tett, mint akárki vagy még különbet. Lovon is megtette a magáét, jól tudta a ló vékonyát szorítani a bekunkorodó lábfejével. De most felállott, osztán a csónakhoz ment, kiszedte, amit hozott,

vállára hajította a zsákot, intett a szentesinek, hogy az is kövesse példáját, az is felfegyverkezett a másik zsákkal meg kosárral, kulaccsal a vállára, így elindult a topa betyár után, aki pedig egy szót se szólt. Nem mindenkinek jár folyton a szája. Mint ennek a szentesinek.

Van olyan is, aki hétszám nem nyitja ki a torkát.

Mint ez a topa.

Vigyázva lépegettek a pocsétás tocsogóban, míg a dombosabbra nem értek. Akkor aztán nyugodtan haladtak előre a füst iránt…

- No - horkant a topa a szentesire, s az megállt, mint a ló, ha rámozdítanak.

A topa betyár csak azt mondta a könyökivel, hogy várjon. Avval ő maga továbbtopogott a fűben, sásban a füst felé. De oda már nem volt szabad senki emberfiának eljutni rajta kívül...

Ott volt a fészek. Emberfészek. Szép menyecske háza tája, a betyárkirály búvóhelye… A szentesi Szödör Oláhnak le kellett ülni, de úgy, hogy háttal legyen ennek a helynek, míg a topa betyár be nem hurcolta a zsákokat s mindent…

Ezalatt Rózsa Sándor továbbment a víz mellett. Nagy gondban volt. A homloka állandóan ráncba volt gyűrődve.

A varjak mennek már aludni a tápai erdőbe - nézett a károgva szálló varjak után. - Ott van a tanyájuk.

Milyen rendesek a varjak, milyen jól vannak szoktatva az anyjuk csöcsin: még a nap fenn van, még a jegenyék is ácsingózva néznek fel rá, ők indulnak aludni. Már tudják, hogy itt van az este, lassú repülésű szárnyuknak a fészekig meg kell tenni három-négy mérföldet. Nekik az eltart egy óráig.

Milyen becsületesek, hogy már ballagnak a tóról haza. Nagy fekete varjak, vetési varjak, rendíthetetlenül, mégis összetartva, társas lények; hatalmas károgással mesélik egymásnak a napi élményüket. Milyen kurtán tudják kifejezni magukat, mégis érezni, hogy súlyosabb kijelentéseket tesznek, mint a fecsegő nádiverebek.

Mind több és több madár jelenik meg az égen. A gólyák kinyújtott nyakkal, lábbal, mint acélnyilak feküsznek a levegőben, nagy szárnyuk feketén csap egyet-kettőt, megalszik, újra libbenve, bólogatva lenget, mintha fátyolt intene a tavak zsákmánya felé.

A gémek visszahajtott nyakkal repülnek, a kócsag karikába csapja hosszú nyakát, a vörösgém hátra veti búbját, s álmodozva siklik el lassan a puszta felett.

A kanalasgém gólya módra, szintén kinyújtott nyakkal evezi a végtelent a fehér gólyák után, s vajon erkölcseikben is követi őket?

A Cserepes-tanyán két öreg fán két gólyafészek van. Egyikben két nőstény meg egy hím - a másikban két hím meg egy tojó. Ahol a két nő van, ott nyugodt, boldog élet. Ahol két gúnár és egy jérce - ott örök veszekedés. A hímek reggeltől estig üldözik egymást, alig van idejük a fészekre leszállni, s ha egyik leereszkedik, mintha szálon függve bocsátaná le magát, a másik már nagy messziről vágtatva rohan rá, tépi, veri, véresre pofozza. El lehet gondolkodni a hárem gondolata felett. Példa van rengeteg, hogy a hímek tömegben tartották maguknak zár alatt a nőt, de még a gólyáknál is ritkább lehet, hogy egy nő két férfit vagy százat tartott volna valaha magának. Még a gólya is, ha férfi, késre, bicskára, ágyúra kél a nőért, s vérbe fürdeti vetélytársát… Zúgjatok, csak: az bizonyos, aki dalol: nem nőstény… Hímfiak versenye a dal… Nőhódító bizsergést keltő csoda…

Az egész nádas zúg, suhog, zajg és mennydörög. Egész zengésében férfikórus az.

Éppen nesztelenre - avulva belefülel a férfi a nádasi zenekarba, az énekkari rivallásba, mikor halhatatlan csodának válik tanújává:

Egy pillanat, s elhallgat a teljes énekvihar.

Egy pillanat, s némaság a tavon.

Hirtelen azt hitte, megsüketült, felfigyel: a csönd csönd marad.

Mi ez? A karmester intette le? S az énekesek és zenészek letették a szerszámot?

Tegnap is ekkor volt, s holnap is így lesz? A nádas órája pontosan jár? Nem siet, nem késik? Az Úristen igazítja?

Hihetetlen. Egyáltalán nem újul meg az énekkari muzsika. Százezer madár egy pillanat alatt végzett. Talán fájront? A napi munkának vége? Nem szabad tovább dolgozni, halászni, vadászni, vagy jön most éppen a vacsora? Az esti kvaterka!

A nádas nagy szürke-barnás bugákkal bólogat a gyenge szélben, s már csak ő suttog túlvilági meséket. A milliónyi madárvilág az egész földgömbön megnémult ebben a percben? Csak itt balról kever illetlenül két gácsér valami elkésett pört. Nem voltak benne a nagy együttesben, vagy a parton állóra kiabálnak, hogy menjen már a fenébe, s ne zavarja a szívandalító szép csöndet?

Már a baglyok is kezdenek elmohogni a puszta felett. Nekik most jön az időszakuk, bányászok ők, az éjjelre viszik a világító bányamécs nagy szemüket.

A puszta füve még rőten, vörhenyesbarnán sző a végtelen síkon. Csak ahol vízfolt maradt, kezdi már a fű hegye zölden szúrni pengéje hegyét.

Búbosak guggolnak a falaton s csipegetik. Fel-felrebbennek s újra leszállnak. Nem félnek, nem repülnek magasra a dobbantó láb elől, nincsenek megriasztva, mint a libák, akik érthetetlen magasan írogatják ékírási rajzukat az égre.

Ni, kis pacsirta. Mint szürke göröngy, oly közel, hogy észre sem venni, az ember a pusztán nem lát közelre, távollátó lesz, túlnéz mindenen, mert látni akar valamit. A pacsirta surrogva száll fel, s mintha saját súrlódása indítana meg benne valami gramofonhengert, csicseregni kezd, s csicsergése meg nem szűnik, míg égbe fúrja magát. Ott aztán ott marad s elfeledkezik arról, ami lent riasztó volt, önfeledten csirregeti, csicseríti dalát. Úgy rezeg az ég nyugati fényében, mintha rezegne akárcsak a csillagsugár. Kis, fekete rezgő rongy, se le, se fel, a látóprizma odaszegezte egy csillag alá, de nem! Most kezd ereszkedni, vajon mi kell még neki a földtől?… No lám: le-le, s a csattogása semmit nem változik, egyre lejjebb-lejjebb, egészen a földig száll, s csak akkor hallgat el, mikor egy arasz már a földszín. Akkor elveszti a fejét, s belezuhan, leszáll, simán ereszkedik a juhcserkesz közé, a fűbe.

Már másik pacsirta szól, harmadik, tizedik. Most hirtelen a puszta telik meg csirrenő zenével.

S oly lármát csapnak, mint a vásott gyerekek. Még a tücsök nem kontárkodik, a béka ungatása a halastavak felől még igen halkan, igen szelíden, próbálkozva gordonkázik a kora tavaszban. Minden a pacsirtáké. Ezekben az órákban ők vannak bálban. Hang-vítőrök, csattogó lesek és cselezések és szúrások sikítanak az éj felé. Így, majd hajnal előtt, az éj után. Májusban majd, minekelőtte a nap felütné fejét, ezer s ezernyi pacsirta zeng örömében, mintha gyöngyökkel szőné tele az eget.

Jobbról valami ár alföldi vize kanyarog. Tisza-öntés? Akkora kanyart csap, mint a kácsabél. A víz felett bíbic nyávog, de csak azért, mert itt idegen jár: ember. Varjú kiált le. Mit kiált? Már jó dolga van, nem mondja a lósárra, hogy: kalács, kalács!… Most azt károgja: pja, pja, nem köllesz már…

Már nyári tollazatban vannak a dankasirályok, fekete kucsmát húztak: télen a hóban fehér a fejük. Most kacéran néznek a letűnő nap után s az ember felé.

A nap ott nyugaton belesüllyed a délibábba, mely most tenyérnyi vastag kékes ködfogó. Alsó fele gyorsan oszlik el, felső fele sarlóra görbül, mint a hold szokott. De vízszintes, ragyogó, aranyló, lilára bíborló sarló, arany kifli, ki kapja be, a föld? Az ég?

Óriási világesemény, s ily finoman játszódik le:

Megszűnt a nap, a fény, az élet.

De tudjuk, hogy csak egy éjszakára, s megnyugoszunk.

Míg az eltűnt napot lesi, fekete felhőfolt a helyén, mintha a kialudt tűz füstje kelne. Nem füst, nem felhő: seregélysereg. Bomlik, megint tömörül, keményre verődik s újra széjjeloszlik.

Mennyi lehet? Ezer! Sok ezer! Rendetlen tömeg: seregély.

Temetik a napot.

Csíbor csapódik a kezére, ott is marad, szegény, eltévedt: a vízbe akart hullani az éjjeli imádott illat után, s rosszul pottyant le a szegény az emberi rabló kézre.

Az éjjel él. Az éjjel is tele élettel, tavasszal.

Rózsa Sándor kinyújtja a kezét, és mintha mondaná:

- Lódulj a boldogság után! - s halkan, hogy neszt ne verjen a láb, lebocsátja a folyó vizébe…

Bodó Kati ezalatt a házban boldog.

Boldog, hogy van neki egy csinos kis lakóhelye. Csudára boldog a pompás kastély után, a Gerliczey bárók sokszőnyeges, nagyablakos, képekkel teleaggatott termei után kimondhatatlan boldog a maga saját külön egyetlen édes kis házacskájában, amely olyan, mint egy nagy virágnak a kelyhe, könnyű kitakarítani, könnyű rendben tartani s az övé. Senki nem parancsol neki, nem kínozzák a német szóval, nem kell neki meglesni a többi cselédet s elpletykálni magyarul, németül, hogy ki mit evett, ki miből főzött, ki mit lopott: ő nem lop többet, ez az egész világ, ami megnyílik körös-körül, ez mind az övé. Szakít belőle, tüzel belőle, s gyönyörködik benne, ha kedve van rá. Él, mint madár a fészkén. A madarat is ki veszi számon, honnan hordja össze a fűszálakat, ha kicsinyeinek fészket épít…

Ő is a kicsinyeinek építget már… Ha Isten is úgy akarja, ha Szűz Mária kötényét fölibe tartja…

De legjobban attól igen-igen boldog, hogy van neki embere.

Embere van neki.

Embör.

De ki az az embör? Micsoda egy embör?… Olyan nincs több, se keletre, se nyugatra, sehol olyan embör több nem kerül ezön a tágas nagy világon: az üvé a világ legkülönb emböre…

A gazda. Üvé a Gazda.

Mindig könnybe lábad a szöme, hogy milyen embör az az ű gazdája. Mint a falat könyér. Csak mög-mögáll, s maga elé néz. Nézi éppen, ami szöme elé kerül. Nézi soká, s nem tudja, nézi, csak a szíve nevet, s annak a fényössége visszaröppen a szömibe, a szájára, az orrára, mosolygásába. Így is löhet élni? Így is löhet.

Két galamb egy pár.

Csak turbékolni löhet. Lehumott szömmel búgó hangot adni, felborzolt böggyel fújni a boldogság röttenetös szép muzsikás énökit.

Nem tudnak ők sömmit a világ nagy harcairól. Nem fáj nekik a robot, a dézsma. Ki jönne elvönni őtőlük valamit abbúl a semmiből, ami van. Kinek köllene az?

És az ű embörinek kézi munkáját? Ugyan már kicsoda kívánná? S ezen külön egyet mosolyog: a karikással ki kívánna saját hátára kapni egynehány suhintást: ez az ű embörinek a munkája… E se köll ám… sönkinek.

Hol van? Hogy most hol van?

Hol vóna? Az ő szerelmiben van. Akárhol van, akármerre a nádasok közt, vagy a madarak közt, azt az egyet tudja, hogy az üvé. Senki másé. Se Ágnyis ángyóé, se valaki híres sönkiféléké, akik valaha vótak, akiknek a nevit nevihez kötötte a pletyka… Hadd lögyön: ha jó vót, az embörnek vót jó, ha rossz vót, mindig csak a szépasszonynak vót rossz… őneki ölég, hogy van. Ma van. Most.

Ha nem lösz? Az élet se tart örökkön-örökké… Nem löhet olyan hosszú, hogy csak egy pillantást is elvöhetne űtűle valaki, hogy ne tudja, hogy maga az üvé! Most ide sugároz! Mint a csillagfény az égrül.

Már mindönt elrakott, elröndözött, gyönyörűen, amit a topa betyár behurcolt. Annak is adott belüle. Vágott kenyeret, rákent zsírral. Hüj, hogy ötte, hogy csámcsogott, de milyen nagyon jólesött a szögénynek. Jó szót is kapott hozzá. Az is boldog volt. Itt mindönki boldog, aki van. Még a macska is. Kutyát nem löhet tartani. Minek? Hogy az ugatásával felcsítje idegön embörök figyelmit? Innen lopni nem löhet. Itt őrizni semmi sincs. A boldogságot senki se lopja mög, a boldogságot semmi se őrzi, ha csak ű maga magát mög nem tudja őrizni.

Már régen leült az ágyra, soká ült, várt. Nem türelmetlenül, csak várt. Hát várni kell. Az asszonynak az az ő kötelessége, hogy várjon az embörre. Hát az asszony várt. Soká, soká, aztán elszundít, de ahogy elszundít, mindjárt hallja a gyenge szót, a gyengeséges megérintést.

És akkor beljebb megy az asszony.

Zűrzavar

Petőfi az asztal mellett ült és írt:

„Könnyű most a nép barátjának lenni, most, mikor a nép az úr a hazában és a világon; de én már akkor barátja voltam a népnek, mikor azt még parasztnak hívták és megvetették, s engemet szinte megvetettek és keserűséggel illettek, mint a nép pártfogóját. E fáradozásaimért egy jutalmat kívánok, azt a jutalmat kívánom, hogy olyan helyre állítsatok, ahol értetek tovább is fáradozhassak, s ahol tán többet használhatok nektek, mint eddig használtam."

A haja úgy állott, mint a tüskés disznóé, és sima homlokán felhő és harag tombolt.

Egyre dühösebben írt: „…Jól van, nevezzétek orcátlanságnak vagy aminek tetszik, de tudjátok meg: a magam hasznáért soha, senki előtt nem szólnék egy szót se, s ha most itt az orcátlanságig vetemedtem, ezt azon szent cél óhajtásából tevém, hogy a hazának szolgálhassak…"

Sovány fiú volt még mindig, pedig már kövérre hízhatott volna a dicsőség kenyerén. De megemésztette az örökös tűz és láng. Költő volt. Ez volt az életformája: élni, elégni.

„…A legjobb alkalmam volna rá most megszerettetni magamat veletek azáltal, ha az egekig magasztalnálak benneteket, hogy ti kunok, ti ilyen meg ilyen dicső, páratlan, hasonremek emberek vagytok! Ha én azt amúgy hosszas kacskaringósan kikanyargatnám, tudom, nem esnék rosszul egyeteknek sem, sőt közületek többen megsimítanák a bajuszokat és a hajokat s azt mondanák: Ejnye, mégis derék ember ez a Petőfi, tegyük meg követnek! Hanem azt koránse várjátok, hogy én titeket magasztaljalak, mert akkor szemtelenül hazudnám. Becsületemre mondom, hogy ti nem vagytok remek emberek vagy eddig legalább nem voltatok. Március 15-éig az egész Magyarország nagyon szolgalelkű, kutyaalázatosságú ország volt, és ti ebben a virtusban közelebb álltatok az elsőkhöz, mint az utolsókhoz."

Felemelte a fejét, s olyan villogó elszántság tört ki benne, mintha nem zárt szobában, a kopott tintafoltos asztal mellett ülne, hanem valósággal szemben állana azokkal a választókkal, akiknek ír.

Most benne volt az egész elmúlt két hónap.

Ott lángolt a mozdulatlanságában és a legkisebb megmozdulásában.

Két hónap óta ő a vezér ebben az országban. Mindegy, akárki, első szava, hogy: Petőfi.

Mit írt Petőfi? Hogy is mondta Petőfi! Petőfi nem alkuszik! Petőfi a népvezér! Petőfi után megy a tömeg!

Az országgyűlés elhitte, hogy Petőfi negyvenezer paraszt élén áll a Rákoson. Miért ne hitte volna. Már Dózsa megrémítette a főrendeket, és Dózsa negyvenezer kaszás paraszttal állott a Rákoson. Azóta ez a legkevesebb, amit egy népvezértől megkövetelnek, hogy negyvenezer ember álljon a háta mögött. Mátyás királyt is azért választották meg királynak jöttment sehonnai kenéz fia létére, mert az nem számított, hogy az apja kormányzó volt, hogy János apánk volt, hogy az ország valóságos, betű szerint való megmentője volt. Még az sem, hogy egy rövid emberélet alatt az ország legnagyobb birtokát szedte össze, mert a saját kezébe kellett gyűjteni minden megürült vagyont, hogy abból a saját pénzén szerelhesse fel a nemzet hadseregét… Semmi más nem számított, csak az a hír, hogy negyvenezer katona áll a Duna jegén: erre a jelentésre azonnal megválasztották a tizenhat éves fiút magyar királynak.

De ha már király lett - a negyvenezer katona valósággal ott volt -, hát ő oda is rendelte maga elé, odaállította maga mögé!… Hanem Petőfi? Petőfiről a szavazás után egy nappal már kiderült, hogy se Rákos, se negyvenezer paraszt! Hogy semmi sincs a háta mögött, csak egy kosár vers és köztük az az egy, amivel mindannyiukat, az összes grófokat és hatalmasokat úgy meg tudta ijeszteni a szavazás reggelén, hogy ki kellett mondani, ki kellett dadogni az alázatos igent. Azt, hogy igen, leadják a tejet. Hogy odaadják a földet. Hogy felveszik az adót. Hogy földet adnak a népnek, s osztoznak vele az adófizetésben.

Hát ez az a Petőfi.

S hogy ezen nem lehet többet segíteni… Abban a tömegrémületben, a bécsi forradalomtól begyullasztott császár még szentesítette is ezt a törvényt. Igaz, egy kis józanság azért került. Deák Ferenc két éccakán addig gyúrta-faragta a törvényt, hogy abban semmi sem volt más a nép javára, csak az a két sor, amit Kossuth a hajón papírra vetett:

„a robot, a dézsma és pénzbeli fizetések e törvény kihirdetésitül fogva örökre megszüntetnek”.

És utána hat oldal törvényes parancs, hogy hogy kell a *földbirtokosokat kárpótolni*. S ez a rettenetes paragrafusözön így kezdődik:

I. A törvényhozás a magán földesurak kármentesítését *a nemzeti becsület védpajzsa alá* helyezi.

És így tovább hat oldalon át a legkisebb részletekig, hogy kell felfogni a faizást, a legelő-elkülönítést, a gubacsolást, makkolást, hogy ha nem tudnak barátságos megegyezést kötni, akkor az alispáni bírószék előtt a földesúr is pert indíthat… hogy az árvai számadások hogy vizsgálandók felül, hogy a megyei hivatalnokok számát e célból hogy lehet szaporítani (ahova bementették aztán a tönkrement földbirtoki ivadékokat)… hogy a magán úri javadalmak hogy lesznek átváltoztatva státusadóssággá, hogy a megbecsülést, annak mértékét a miniszter határozza meg, hogy a kiszámított évi haszon hússzorosra emelve képezendi a tőkét, amit az állam fizetendő, hogy a kifizetést öt-öt tagból álló és az állam által díjazandó választmány sommásan hogy intézi, és ha a földesúr kevesli, hogy fellebbezhet s hova, és hogy a kötelezvények kifizetésére a kincstári javak mind leköttetnek, s a minisztérium felhatalmaztatik, hogy ezekre a kincstári javakra kölcsönt vehessen fel, hogy a földbirtokosok minél hamarabb pénzükhöz jussanak, de ha a kincstári javakat e célra el kell adni, azt is szabad legyen, és ha a kincstári javak kevésnek bizonyulnának, akkor az állam minden egyéb vagyona, jövedelme is mind felhasználandó… És hogy ezeknek a státusadósságoknak a kamatozása mennyi legyen és milyen legyen, és hogyha a papi tized „magányosok tulajdonát képezné, azok kárpótlásáról Őfelsége magyar minisztériuma által törvényjavaslatot terjeszt be”.

Ez mind benne van a Petőfi Sándor fiatal, szinte siheder üdeségű fejének borzas szikrázásában.

Az is benne van, hogy a pozsonyi országgyűlés hogy búcsúzott el háromszáz éves múltjától s alakult át valósággal felelős nemzeti kormánnyá, és hogy jött Pestre és Budára, ahol kitörő lelkesedéssel fogadtatott.

És itt a kényelmes és kedélyes miniszter urak hozzáfogtak a kényelmes és kedélyes kormányzáshoz.

Most már minden rendben van, semmi se sürgős.

Minden sürgős.

Minden egyformán sürgős. Hiszen még hivataluk sem volt, hivatali helyiségek. Ideiglenesen volt bedugva egy államtitkár egy lépcsőházi mellékhelyiségbe, a másik a miniszter előszobájában levő három asztal közül az egyikre telepedett le. Sok dolog van még addig, szó sincs

róla, míg minden minisztérium csodálatos önálló palotát kap majd a millenniumra, s abban a legnagyobb fényűzéssel berendezett hivatali helyiségek a főemberek részére…

És hol van még az, hogy monumentális parlamentet építsenek az egyesítendő Budapesten, ahol az egész világot elkápráztató szónoki csarnokok lesznek, s az egész épületben egy képviselő számára sincs egyetlen munkacella… Minek az? Képviselő? És dolgozni? A képviselő tud és: alkot.

Hát erről a szegény fiúról tökéletesen lehámlott napok alatt a félelmesség, és elveszett vele szemben a rettenet ijedtsége.

Hadd tanulja meg, mi az. Ha be akar jutni az új ország gyűlésébe, tessék megpályázni a képviselői állást. Menjen ki és választassa meg magát, ha tudja.

Hohó. De ehhez nem elég az, hogy valaki verseket ír. Ahhoz, hogy valaki képviselő legyen, elsősorban öblös nagy hang kell, ami meghallatszik a legtávolabbi utcasarokig, azután véghetetlen nagy elbizakodottság, hogy valaki első személyben merje azt mondani, hogy ő mit csinál evvel az országgal, s hogy boldogítja a népet.

Ilyen embernek bizonyult a Petőfi ellenjelöltje, a helybeli református lelkész fia, Nagy Károly.

Ó, te szegény Petőfi Sándor, mit sértegeted a derék kunokat, ha magad is tudod, hogy kell velük beszélni: a kunokat dicsérni kell, akkor rád éljeneznek, hát azt csináld, amit ez a Nagy Károly.

De még miket ír villámló tollával:

„Gondoljatok csak vissza arra a Szluha kapitányra, hogy süvegeltétek, hogy csúsztatokmásztatok előtte. Ah, ha eszembe jut, még most is szégyenlem magam a ti nevetekben. A zsidók hajdan Mózes idejében az isten helyett egy aranyborjút imádtak, de ti még lejjebb süllyedtetek - ti egy ólomszamarat imádtatok.”

Ezt megkapták a szabadszállási választók. Most aztán szavazhatnak Petőfi Sándorra. Aki lelkesedhetik tovább így:

„Azonban ez az idő lejárt, és remélem, lejárt mindörökre. Fölemeltétek fejeteket, s fölteszem rólatok, hogy soha többé meg nem hajoltok semmiféle ember előtt a kerek világon.”

Ez még lehetne, de hogy folytatja:

„Az isten az állatnak teremtett négy lábat, az embernek csak kettőt, azért, hogy egyenesen járjon és embertársainak egyenest a szeme közé nézzen - mert az ég alatt minden ember egyenlő, egynek sem szabad másokra lenézni, egynek sem szabad másokra fölnézni. Nem ismerek magamnál se kisebbet, se nagyobbat.”

„Ennyit akartam mondani, atyámfiai, ebből megítélhetitek, hogyan érzek és hogyan gondolkodom. Ha kedvetekre való vagyok, meg fogtok követnek választani, s akkor minden erőmet nagy és szent kötelességem teljesítésére fordítom. Ha pedig nem választatok meg követnek, abból látni fogom, hogy különb emberetek akadt, mint én, s ez hazafiúi szívem legszebb öröme lesz, mert fő óhajtásom, hogy énnálam minden ember nagyobb tehetségű és nagyobb buzgóságú legyen a magyar hazában…”

Petőfi úgy gondolta, hogy eljött az az idő, hogy nem a nemesség választja a törvényhozókat, hanem maga a nép.

Petőfi azonban nem megfigyelő volt. Ha utánanéz, láthatja, hogy az egész országban mindenütt a volt vezető egyéniségeket indítják választásra. Mintha a népnek magának még nem lettek s nem lehettek volna képviselői. De hát ki legyen? A nép fiai nem végeztek iskolákat. Semmi

célja nem volt a felsőbb iskoláknak, még ha el is végezhette volna a zsírosparaszt fia az egyetemet, állást nem kaphatott. De ha kapott, csak abban az esetben, ha beolvadt, asszimilált abba az osztályba, ahol állást akart. El kellett felejteni származását, meg kellett szakítani érintkezését egyszerű szüleivel s rokonságával. Még Arany Jánoson is betölt ez a végzet. Tökéletesen elkülönült családjának tagjaitól. Nemes lányt vett feleségül, magasabb irodalmi és politikai körökkel kellett érintkeznie: bármennyire is megőrizte lelkében a nép iránt, az eszményi nép iránt érzett igazságait, a valóságban még csak egy fillér segéllyel sem járult hozzá semmiféle vérbeli rokonának taníttatásához vagy felemelkedéséhez. Arany is fellépett képviselőjelöltnek s megbukott. Elvei, állásfoglalása, szellemi értékei mind elhomályosultak a hirtelen, műveltetés és tapasztalat nélküli tömeg szemében. Itt csak a nagy hang és az ordító jelszavak hatottak.

Petőfihez elment a kunszentmiklósi deputáció, vagy kétszázan.

Petőfi el volt ragadtatva, hogy kétszáz pór jelent meg előtte. Megvetette a kaputosokat, akik a legalávalóbb híreket terjesztették felőle.

Mindent elfelejtett. Itt volt kétszáz valódi, hamisítatlan földmíves. Ezek az ő emberei. Ezek esküsznek rá. Ezekkel megindulhat a harcba.

Felment velük a városházára, és bejelentette, hogy népgyűlést akar tartani. Ráröffent a sündisznó-csoport, s el akarta tiltani. De lett gyűlés. Beszélt a nép előtt, s az fellelkesedett. Mikor beszéd után bement a városházára, véletlenül megcsörrent az oldalán a kard, s a nép be akart rontani, hogy bántják Petőfit! Csak akkor csillapodtak le, mikor meglátták őt sértetlenül és lelkesen. Már a szónoklat alatt nyitott bicskával állták körül, mert az volt a hír, hogy a kaputosok le akarják rángatni az emelvényről. Itt volt, itt adatott meg Petőfinek az a nagy érzés, amit a tömeg nyújt annak, akit szeret s becsül. Hatalmas érzés ez és fenséges öröm. Különösen ha költő az ember.

Ebédnél barátja, egy kunszentmiklósi tanár, megmutatott neki egy levelet.

- Sándor, nem tudod, mi a politikai harc… Itt nem eszmék harcolnak, itt valóságos gazemberek gyilkolják egymást.

Petőfi fellobbant.

- Szabadszálláson mindenki enyém. Szülőföldem szép hazája. Semmi kétségem, hogy ott én leszek a követ.

Lángolva vallotta:

- Isten látja lelkemet, mért akarok a nép képviselője lenni? Dicsvágyból? Haszonlesésből? Vagy azért, hogy több alkalmam legyen a nép jogaiért és boldogságáért küzdeni!

A barát lehangoltan mondta:

- Ha tudnád, milyen eszközökkel dolgoznak azok, akik meg akarják lopni a nép bizalmát…

- Tudni akarom!

- Hát jobb is, tudd meg.

Levelet adott neki, amit most kapott, ma, a beszéd alatt Szabadszállásról.

Petőfi nézi a papírt. Hivatalos diósgyőri papír, az írás alatt ott a város pecsétje s aláírva: „Szabadszállás városi bírái.”

Mohón olvassa, s vérvörösen kiált fel:

- Díszére válnék a legutolsó kanásznak meg a legelső jezsuitának!

„…a fanatikusan izgató Petőfi követül akarván magát feltolni közöttünk, ezt a fenyegető veszélyt hozta ránk. Nálunk is voltak nehány követői, akik elámíttatván, nem tudták, miféle viperafajt akartak keblükre rejteni, de hála nemzetünk nemtőjének, már ezen polgárok is átlátták nemzetünknek Petőfi által okozott végveszélyét. Petőfi kijelentette, hogy addig nem is lesz Magyarországon béke, míg vissza nem száll azokra, akiké volt, a tótokra."

Petőfi felordított.

- Cudar gazemberek.

- Olvasd csak tovább - mondta sötéten a barátja.

„Ebből átláthatni, hogy mily veszélyes lenne egy ily alacsony jellemű egyént jeles hazafiak mellőzésével országos képviselőnkül küldeni, kiről már minden polgár fölteszi, hogy képes volna bennünket eladni a legcsekélyebb árért."

Petőfi belekábulva nézett. Mindent elképzelhetett, de egy huszonöt éves fiatal költő ilyet nem tud kitalálni, de elhinni sem, hogy valósággal, betűkkel, emberi kéz leírhatott ilyet, hogy ilyet emberi agy kitalálhatott és kimondhatott.

- Mit szólsz ehhez, barátom? - lihegte sápadtan.

- Semmit. Politika - mondta a tanár.

- Politika!… Akkor szerinted mi a politika?

- Kár magadat vele heccelni. Soha senki nem fogja másnak tekinteni, mint kortesfogásnak. Hiába mégy a nemzet legelső vezető férfiaihoz, mást nem mondanak, csak azt, hogy: igen, ez így megy. Így szokás. Eddig is így ment. A nemesség valamivel mégis magasabb műveltségű volt, mint az az elem, amely most jut a politikai jogok birtokába, s ha eddig így volt, ezután sem mehet másképp.

- Mit válaszoljak én erre?

- Hogy az ellenfeled mit válaszolna, azt tudom. Minden legkisebb lelkiismeret-furdalás nélkül kihirdetné, hogy szökött fegyenc, aki róla ezt hirdeti, s felmutatná az írást, hogy a váci fegyházból szökött meg, s itt van a parancs, hogy minden polgárnak kötelessége az illetőt elfogni, minden községnek le kell őt tartóztatni és a választások befejeztéig nem szabad kibocsátani.

Petőfi megrázta a fejét. Nem is hallotta, amit mondanak. Oly mélyen meg volt rendülve emberi érzéseiben. Ilyen fegyverekkel nem tud harcolni… Nem is gondolt arra, hogy a népjogok megszavazása éppen az ő nevéhez kötve ugyanilyen kortesfogás következménye volt, mikor azt hirdették s azt hitették el a pozsonyi követekkel és a felső tábla rendeivel, hogy ő, Petőfi, negyvenezer paraszttal áll a Rákoson…

„Ilyetén állásában a dolgoknak, ma nálunk közgyűlés tartatván, elhatároztatott, hogy tisztelt polgártársunk által tudtára kívánjuk adni Petőfinek, hogyha élete kedves, igen jól tenné, ha jövő csütörtökön a követválasztásra köztünk meg nem jelenik, mert a nép ingerült, és nem állhatunk jót méltó haragja fölgerjedésében dühének mikénti…"

- Sándor természetesen ott lesz - kiáltott fel Szendrey Júlia, aki végighallgatta az utolsó mondatot. - Ott leszünk, mert fel kell világosítanod a felingerelt népet, és a híveidet nem hagyhatod cserben!

Petőfi megcsókolta feleségét, s forrón magához ölelte. De nem bírt megnyugodni, még ezen a napon estefelé kocsiba ült, és átment feleségével Szabadszállásra.

Mikor a kocsi megállt, bementek az ismerős családhoz, akinél megszállni szoktak - a képviselőjelölt ugyanis minden városban és minden faluban egy pillanat alatt ismerősökre tesz szert. Ez vele jár a választással. Pártok vannak, s a párttagok testvéreknek tekintik egymást.

- Az istenért! - kiáltott fel a háziasszony. - Távozzék, Sándor, tüstént, ebben a szempillantásban, mert mingyárt agyonverik. Tegnapelőtt majdnem éjfélig tartottak gyűlést maga ellen az urak és a népet felbőszítették. A pap fia azt mondta, ha maga bejön a városba, azonnal félrevereti a harangokat. Távozzék, távozzék, ha az élete kedves!

Petőfi feleségére nézett. Szendrey Júlia megrázta fejét; rövidre vágott haja szétrepült a karcsú s nagyon hosszú nyaka felett.

- Átkozottak - mondta Petőfi.

- A népet nem fogod átkozni, Sándor! Petőfi Sándor a népet soha megátkozni nem fogja!

- Jól van - mondta Petőfi -, nem miattam. Miattad.

Ebben a percben egy egyszerű ember sietett be, Petőfinek rokona lett a múltkori ittlételekor. Politikai úton rengeteg rokont talált a képviselőjelölt.

- Hamar, hamar forduljatok vissza! Egy perc, és itt vannak a Nagy Károly kortesei. Mind tökrészegek, isten őrizzen! Jóvátehetetlen lesz, ami történik!

Petőfi fiatal férj is volt, meg gyöngéd lovag is, meg a múzsája, akit féltett: szóval úriember volt, kit a műveltség második rendű szerepre szorít, mihelyt asszony van a játékban.

- Eh! Engem agyon nem vernek, tán csak nem nyúlnak hozzám! Még azt sem hiszem, akárhogy felingerelték is a népet, hogy tettleg sértsenek… Nem az a magyar!… De nem akarom, hogy a feleségem skandalózus jeleneteknek legyen kitéve. Nem akarom, hogy olyan szavakat halljon, amik szűzi lelkét beszennyezhetik…

Szóval még Petőfi sem maradt meg a nép egyszerű szintjén. Lenyűgözte felesége lénye, amelyet ő nagyúrinak, intézetinek és nebántsvirágnak tekintett. Petőfi, aki a királyokkal szemben s mindenkivel akármilyen úr, minden legkisebb moccanásában, gondolatában és kifejezésében tömören emberi maradt: Szendrey Júlia miatt, a felfelé házasodott ember szerelmi nyűgébe kavarodott.

- Menjünk vissza - fordult Júliához.

De Júlia hisztérika volt. Ő nem emberhez ment feleségül, ő „a költő szerelmese”, a múzsája akart lenni. Makacsul és szenvelgő daccal emelte fel fejét, s azt mondta, ahogy érezte, hogy Petőfi feleségének hogy kell viselnie magát:

- Nem! Nem megyünk! Maradunk! Itt fogunk lakni! Itt kell maradnunk! Ha agyon akarnak bennünket verni, jól van, verjenek agyon, hanem azt ne mondhassa senki, hogy Petőfi meghátrált!…

A költő lázban és megittasodva nézett feleségére, aki soványan és kissé elnyúzottan a sok izgalomtól, de „méltóan” viselte magát.

No, különben neki csak az kellett, hogy szabadságot kapjon, hogy az lehessen, aki.

Fejébe csapta széles kalapját, s kigombolt nyakából kivillogott fakó sovány nyaka. Ment a községházára.

Felesége vele, mint egy egri hősnő.

A városházán meghökkentek a Petőfi megjelenésén.

Leesett az álla valamennyinek.

A főjegyző, az egyetlen jóbarát, elmondta, hogy tegnapelőtt arra akarták kényszeríteni, hogy hivatalosan írja le a rágalmakat és a becstelen hazugságokat.

- Becsületes ember voltam mindig - mondta egyszerűen, s evvel a költő szívét mélyen meghatotta.

Egy fiatalember gyáván kushadt a költő előtt. Tudták, ki az a Petőfi, s a hírnév varázsa mindenkire hat.

- Én a költő jellemét meg nem támadtam - dadogta az ifjú.

Petőfi végignézett rajta:

- Tudod is te, mi a jellem.

Ezek a pillanatok azok, mikor a férfi megérik.

Avval nem törődött, hogy aki ludas, elhúzódik, s igyekszik nem kerülni közelébe.

Vissza is fordult. A jegyző a szoba ajtajáig kísérte. Nyugodtan mentek végig az utcán. A parasztok tisztességesen köszöntek előre:

- No, hiszen minden jól megy.

Evvel ért haza.

Éjjel tíz óra tájt puskaropogás, muzsikaszó, kurjongatásra ébrednek. A pap fiát éltették odakint az utcán a leitatott parasztok. Ha rágalommal nem sikerül, borral és pálinkával szedik el az embereket.

- Elveszik a szegény szánandó nép eszét, hogy ellenem és így önmaga ellen forduljon - mondta Petőfi.

Ez hát a szabadság, amiért századokon át harcolt a tiszta költői lelkek hosszú sora. A cél az, hogy nemcsak a kiváltságokban tartott nemesség részesüljön a választók ólmosbotos örömében, hanem lejjebb egy réteggel a kövér hasú parasztok is. Mert az egész ország zendülésben van. Nincs a hazának olyan tenyérnyi zuga, ahol meg ne jelent volna a felfordulás és a zűrzavar.

- A kiváltságos rend önmaga mondott le jogairól, önként és kényszerítés nélkül, amire még nem volt példa a világhistóriában. Igaz, tovább ment a dolog, mint azt a nemesség óhajtotta. Tovább, mint ahogy a legtúlzóbb ellenzék is képzelte.

- Éppen azért, mivel több történt, mint amit a nép csak álmodhatott is, következik, hogy meg kell állani a mostani helyzetnél.

Petőfi hallgatta a szabadszállási barátok vitáját, többen összejöttek, hogy szükség esetén megvédjék, mint valami testőrség, a költőt.

Petőfi hallgatott, s arra gondolt, mi lesz, ami ezt a véghetetlen és megérthetetlen zűrzavart eloszlatja.

Már azt tudja, hogy mindenfelé a régi követek léptek fel jelöltnek. Minden megyében a régi vezetőség írja ki a választásokat, és ő ért hozzá, hogy hogyan kell valakit megválasztani. Micsoda tisztult észnek és megfinomodott jellemnek kellene lenni ennek a szegény népnek, hogy új stílust és új eredményeket hozzon. Meddig kell még ebben a posványban fetrengenie. Száz év kell addig, míg új és újabb nemzedékek nőnek fel, s azok fogják csak elérni, hogy helyes kerékvágásba jöjjön a három század alatt elrontott élet.

- Bizony megszakad a szívem. Kossuth a horvát követséget elkergette, a szerbeknek azt vetette: majd dönt a kard! Most az oláhoknak semmit sem ad. Engedi, hogy Erdélyben a magyar jobbágyok megkapják a törvény értelmében földjeiket, de az oláh semmit sem kap, mert az oláh nem volt felvéve az úrbéri listákra. Azok ott csak házatlan zsellérek, azoknak mi sem jut a törvény áldásaiból… Nem az bánt engem, barátaim, hogy velem szemben a félrevezetett tömeg hogy viseli magát. Feleségem jól mondta: Petőfi Sándort a nép meg nem sértheti… Engem az rettent és azon borzadok, rágondolni sem jó, hogy Jellasics, a horvát bán mindent megígért a horvátoknak, amit Kossuth megtagadott. Most a horvát pórok lázadásban vannak már. Az ottani földbirtokosok, akár magyar grófok, ész nélkül menekülnek ki Bécs felé, ki Pest felé. A király Innsbruckba menekült. Tűz és vér. Vér és tűz. Ki tudja, még isten sem, mi lesz ennek a vége!

Még ekkor Petőfi azzal csillapította magát, hogy talán ez mind csak az ő látnoki rémlátása… Mert maga a próféta van legjobban megrettenve attól, amit isteni sugallatra kiejt. A prófétának éppen olyan újság a „látás”, mintha idegen személy volna, aki benne megnyilatkozik.

- Vér és tűz mindenfelé - mondta, s szederjessé vált a szája széle, míg kirebegte a szavakat. - Vakok vagyunk. A kormány a sajtószabadságot megölte. A mi kormányunk, akit mi hoztunk, akit mi akarunk isteni követeknek tekinteni, tízezer forintos letétet követelnek a legkisebb sajtótermékért: hogy fog merni szabad nyilatkozatot tenni bárki is. Mondom nektek, sokkal rosszabb ma, mint a cenzúra idején… Pedig semmi sem segít, csak a szabad szó.

- Ha én kormány vagyok, forradalmat indítok a megvesztegető választások ellen. Hol van Deák, az igazságügyminiszter? Mikor nem akart bemenni az 1832-es országházba, okul hozta fel, hogy az ő választásán emberhalál történt, a Forintos párt vesztegetett, etetett, itatott és meghamisította a szavazatokat. Most ő az igazságügyminiszter. Mért nem indít nemzetőröket, akik felügyeljenek a választások tisztaságára?… Mi dolog az, hogy őalatta most ilyen módon folyhat a korteskedés?

- Irtóztató állapotban vagyunk. Háború fenyeget. Nem is tudjuk, ki tör ránk és miért. De a kormány alszik. Kényelmes és kedélyes és semmit sem tesz. Hol van a magyar hadsereg?… Elalkudták… Az ami a törvényben van, az soha nem lesz magyar hadsereg, mert benne van az I. törvénycikkben, hogy azzal a király rendelkezik Bécsből, és senki más magyar bele nem szólhat a hadsereg felhasználásába, csak a felség személye körüli miniszter. Egy herceg Esterházy fogja megvédeni a magyar nemzetet, azzal, hogy nem engedi kivonni az országból a fegyveres erőt?...

- Hol van a magyar hadsereg? A nemzetőrség nem hadsereg! A földmívesnek, a csizmadiának, a fiskálisnak, aki kenyerét a munkája után kapja, nincs ideje katonai gyakorlatokra, csak ha vasárnap. Ki fogja a magyar hadsereget megteremteni? És ki fog abból a szedett-vedett népségből, amelyik korteskedéssel választja a maga tisztikarát, fegyvert és erőt készíteni?… Minden napért kár, minden nap öl és butít bennünket. Nekem kellett a múzeum előtti népgyűléseken követelni, hogy hívjátok már össze a képviselőházat! Ragadjátok meg a percet! Országgyűlésre! De azon az országgyűlésen azok legyenek jelen, akik valóban égnek és lángolnak a nép és a haza ügyeiért… Nekem képviselővé kell lennem, mert kívülről nem lehet

az orcájukba vágni a rendeknek, hogy naplopók és ingyenélők. Csak ha bent vagyok a házban, akkor van módomban ostorozni a vezetőket és követelni, siessetek, míg el nem késünk!… Se fegyver, se pénz… Se tudás, se akarat… Semmi, semmi… Mintha azzal már minden meg volna mentve, hogy a népnek egy része fel van szabadítva! De hiszen a népből is valósággal csak azt szabadították fel, aki máris el van rontva. Akit már megrothasztottak azzal, hogy vagyont adtak a kezükbe és engedték, hogy az urakhoz dörgölőzhessenek… Aki a nemességhez közel került, az már nem jobb, mint maga a nemesség…

Sikoltott és vért tajtékzott a szegény költő, aki annyira tisztán látta a helyzetet, aki soha egyetlen szavában, s egy pillanatra fel nem adta népszabadító, az emberi közösségért lángoló igazságait.

- Itt áll Magyarország, mint egy roppant trágyadomb. Ha azt a mezőkre ki lehetne hordani, ami már megrothadt és érett trágya lett, akkor a mi földjeink Kánaánnak minden eredményét magasan felülmúlnák. Olyan termés lenne, amilyet még az emberiség nem látott. De mi csak nyüzsgünk ebben a trágyadombban, mint a légypondró. Akárki jön, szét fog bennünket szedni, és meg fog bennünket tiporni. És ezt nekem nézni kell, s nem tehetek semmit. Hogy én bejussak a házba, ahhoz az kell, hogy nagyobb gazember legyek, mint a szabadszállási pap fia? Hogy még több pálinkát és bort öntsek az emberekbe? Hogy romboljam az emberiség becsületes önérzetét és hitét?…

Könyökére dűlt és tompán nézett maga elé.

Júlia álmos szemmel, de égő szívvel figyelt. Ismerte Sándorának elveit, és helyeselte azokat, de utóvégre csak nő volt, aki mást nem tehet, mint hogy folyton olajat önt a tűzre. Mert kétféle asszony van, egyik, aki lecsillapítja az urát és gyávaságra neveli, folyton a családi érdekeket, a gyermekek sorsát és jövőjét mutatva fel - a másik az, akit szenvedélyek és közéleti ambíciók fűtnek. Az ilyen asszony társadalmi, politikai nyilvánosság felé rohan; vágyakkal dolgoztatja az emberét, s belehajszolja kiadásba, kockázatba, vészbe, ha kell, a romlásba és rombolásba.

Petőfi eltolta a pohár bort, ami félig állott előtte. Választás ember nélkül nincs.

Keserűen mondta még:

- Ott tartunk, hogy nekünk, akik a mai állapotokat létrehoztuk, kivívtuk, ki sem lehet mondani többet az igazat. Mi vagyunk a bujtogatók, és nekünk kell elnézni, ha a nyomorult emberi pára tüzet okád és vért ont. Népem, népem! Mikor emelkedsz föl az emberi állapotokig?

Másnap megtudhatta Petőfi, hogy voltaképpen milyen is a nép.

Mikor korán reggel felment a városházára, már szónokoltak a népnek a kortesek. Néhány percig magában állott s hallgatott, akkor valaki mellette azt a szót mondotta: „Szemtelen fráter! Még ideszemtelenkedik!”

Petőfi odanéz, megismeri az alakot. Egy ember, aki éppen az ő apjától is kért kölcsön pénzt, s sose adta meg, ellenben saját apját meglopta, aztán pusztai betyárrá lett. Elfogták, börtönbe került, a végén szabadszállási bíró lett belőle. Betyárból lesz a jó pandúr. Ilyen ember kellett abban az időben, hogy engedelmes bíró legyen, aki a földesuraknak, ispánoknak, bérlőknek minden kívánságát teljesítse! Azt is elnézték neki, hogy ő maga is lop, amennyit csak lehet. Ez az ember mondta őrá, hogy: „Szemtelen fráter! Még ide mer szemtelenkedni!” Ahogy el sem tudta képzelni, hogy csakugyan neki szól ez a köpés, s keményen odanéz, mire a volt betyár a szemébe rikoltja:

- Igen, igen, szemtelen! Mit szemtelenkedik itt.

- Válogassa meg a szavakat! - lép hozzá a költő.

- Nem válogatom meg, hogy mer itt szemtelenkedni! - röfögi a részeg pimasz.

De már akkor ömlött, dülöngött körülöttük az embertömeg, a részeg csorda:

- Ez a hazaáruló! Ez az akasztófáravaló muszka spion! Aki el akarja adni a hazát! Szaggasd szét! Üsd agyon!

- Megálljatok, polgárok, hagyjatok szólani, hadd igazoljam magam!

- Nem hagyjuk szólani, agyonütjük! - üvöltöztek iszonyú szidalmak, piszkolások, káromkodások között. Már ekkor betolták a kapu alá.

- Hol a bíró? - kiáltotta költő.

- Itt vagyok - mondja egy vénember -, mit akar?

- Bíró uram felelős lesz érte, ha bántanak.

- A leszek, ha lehet - mondta a bölcs bíró. - Jöjjön hát fel...

Felkísérte a költőt az emeletre. A folyosón ott állott a választási elnök, egy kicsapott nótárius, aki a népgyűlésen azt a nyilatkozatot tette, hogy ha Petőfit, az orosz spiont, a nép agyon nem veri, ő fogja agyonlőni.

- Aunnye - mondta az elnök -, hát maga hogy mer idejönni? Minek jött ide! Hiszen a nép úgy fel van ön ellen ingerelve…

- Ki ingerelte föl? Én vagy önök! Figyelmeztetem, hogyha valami bajom lesz, önök a felelősek értem, ön és a bíró.

- Ha ebben a pillanatban el nem takarodik a városból - felelt a kicsapott nótárius -, nem kezeskedhetünk az életéért!

- Hát ha nincs más, elmegyek, de figyelmeztetem önöket, hogy valóban gyönyörű! Így értelmezik önök a szabadságot. Így gyalázzák meg önök a saját városukat, melynek neve Szabadszállás.

- Az a szabadság, hé, az a szabadság, hogy aki nem tetszik a népnek, azt kikergetjük a városból.

Petőfi ezt mind fokozottan érezte át, hogy percre se maradt el tőle a felesége, aki sápadozva, de makacsul és összeszorított foggal és hősi honleányi szívvel égett.

A vén pap is ott volt a városházán, odajött hozzájuk és kedélyesen, udvariasan, papos kedvességgel vigasztalta őket.

- Ne féljenek, nem lesz semmi bajuk, nem bántják ezek, csak távozzanak!

Mintha nem ő adott volna az éjjel huszonnégy akó bort, hogy a választókat leitassák és Petőfi ellen bőszítsék.

- Ne féljek?! - pattant fel gúnyosan a költő. - Itt volnék, ha félnék?

Lekísérték őket az udvarra. A városház előtt még mindig ordított a részeg csorda. Fegyveres nemzetőrök állottak elő és körülvették.

- De gyalog csak nem utazhatom el? Várnom kell, míg a kocsim megérkezik.

- Hó, addig nem várhatunk - rikácsolta a kicsapott nótárius. - Magának rögtön indulnia kell, tovább nem tartóztathatjuk a népet! Szerzünk mink kocsit, ahun e, mingyán ott áll egy. Hé kocsis, hajts utánuk.

Visszakísérték őket a szállására, ott felpakolták a holmiját, felültek ketten a feleségével, csak az hiányzott, hogy hátra nem kötötték a kezét.

Szendrey Júlia? Ő igen. Büszkén és méltósággal begyeskedett, s mélyen lenézte az egész csürhét. (Ha a tömeg bennünket támad, csürhe, csorda; ha éljenez, felséges nép!) De egyúttal volt benne valami, ami azt mutatta, hogy sokért nem adná, hogy jelen volt ebben a felségesen tragikus és tragikusan groteszk jelenetben.

A kocsi aztán megindult Kunszentmiklós felé. A kocsis néhány lépés után közévágott a jó pusztai lovaknak, és vágtatva zörgött a szekér. Még a lelket is majdnem kirázta belőlük.

Már jó darabig mentek a mezőn s egyre rosszabb dűlőúton, mikor a költő felismerte:

- Hiszen ez nem a kunszentmiklósi út!

- Abbiz az uram, csak nem az országút! Majd a bösztöri csárdánál rátérünk!

- Mért nem megyünk az országúton?

- Mögparancsolták, uram, hogy azon ne vigyem az urat!

Nem értette a költő a dolgot, s elhallgatott. Ó, szent és ártatlan népvezér, akiről feltették Pozsonyban a mágnások, hogy negyvenezer paraszt áll kiegyenesített kaszával a háta mögött… Egyszer csak a távoli országúton kocsitömeget lát, hosszú kocsisort és éljenző és kurjongató népet. Zászlót lengetnek, s megismeri, hogy az ő pártzászlója… A szentmiklósi és lacházai kocsik vitték az ő hű és lelkes választóit, akik készen voltak, s azért jöttek, hogy stante pede összeverekedjenek a szabadszállásiakkal, s ha kell, azokat a saját községüknek a piacán verjék agyon a maguk képviselőjelöltjéért. Bizony, nem a költőért, hanem a jelöltért! Nem a királyok ellen írott verséért, hanem mert Kunszentmiklóson is vannak ám hívek és magyarok, akik nem sajnáltak harminc akó bort beléjük tölteni s evvel megpatkolni az igazságot, hogy csak egy igaz hazafi van, éspedig Petőfi Sándor szeretett jelöltünk, éljen!

Mikor ezek a bösztöri csárdához értek, a csárdánál kortes fogadta őket, és azt kiáltotta:

- Aki nem Petőfi, ide gyöjjön, egyék, igyék! Aki pedig Petőfi, be ne menjen Szabadszállásra, mert mind agyonverik.

Erre a Petőfi kortesei kiadták a jelszót, hogy meg kell tanítani ezeket a sötét gazembereket. Leugráltak a szekerekről, s nekimentek fustélyokkal és csákányokkal és ráparancsoltak:

- Ki a vivát?

- Nagy Károly.

Nesze neked egy döngetés.

- Ki a vivát?

Most már csak csendesen mondta, hogy Nagy Károly.

Még egy döngetés. Puffant a jó trágyalében áztatott bot, csattant a rézfokos:

- Ki a vivát!?

szentmiklóson meszelik a templomot
szentmiklóson állítják a verbunkot
hallod pajtás de szépen muzsikálnak
itt a verbunk ájjunk be katonának

A költő ott állott a puszta közepén, s azt mondta:

- Nyolc miniszterünk van. Mind egy szálig derék emberek. Talán mint miniszterek is azok lesznek… De ők egy elmúlt kornak a gyermekei: a szónoklat koráé. Ez a kor már meghalt, a beszéd kora; de vajon mikor jön el az új kor: a tettek ideje, a cselekvés korszaka? Vajon nem lesznek ezek az urak a tettek korában az utolsók?

Júlia lángoló szemekkel nézett fel.

- Vagy egészen új emberek kellenek, vagy a régieknek egészen újjá kellene átalakulniok!

- Csak egy főnix volt, Sándor, és az is csak a mesében, aki egészen újjászületett! - mondta Júlia.

Petőfi fellobbant:

- Igazad van, feleség. Feleségek felesége, igaz a szó, amit mondasz. Régen volt, talán nem is igaz volt, a főnix is. Abból, hogy a szónoklat mesterei ezek, nem következik, hogy mesterei lesznek a tetteknek is.

Aztán gondolkozva mondta:

- A tímár kikészíti a bőrt: de a kész bőrből más mesterek csinálnak csizmát…

És még egyet kurjantott keserű szent dühében:

- Ha így megy ez alatt a minisztérium alatt is a választás Magyarországon, akkor én erre a minisztériumra nem az országot, de a kutyámat se bízom rá!

Ráeszmélt, hogy belőle sose lesz képviselője ennek a nemzetnek. Biztatták, hogy a választást meg lehet petícionálni. Megérezte, hogy ez a minisztérium őt soha nem fogja beereszteni a Házba. Mihelyt miniszter, mindjárt hízelgőkre és talpnyalókra van szüksége, nem Petőfik kellenek neki, hanem szavazók.

- Mit nem vártam én ettől a nemzetgyűléstől! Soha ennél nagyobbszerű reményeim nem voltak, és soha nem csalatkoztam oly csúfondárosan, mint ebben a nemzetgyűlésben, amely így jött létre!...

Hirtelen csodálkozva nézett körül. Milyen szép és milyen közömbös a természet.

- Amerre csak megyek, oly szépnek látom a természetet, de benne mindenütt az embert oly boldogtalannak!

- Sorsom a próféta sorsa - mondta aztán. - Üdvözlégy, nép! Úgy nézz szemembe, tanítód és atyád leszek. A bölcső óta mit vertek fejedbe? Kötelességedet; én megtanítalak, jogaidra!

Ez hát a nép, amelyet én imádok.
Amelyért élni és halni akarok!
Ilyen volt ezredév előtt…
De semmi, semmi, ezredév után
Majd nem lesz ilyen; még most gyermek ő, kit
El lehet könnyen bolondítani,
Majd meg fog érni, férfi lesz belőle,
S épen mert gyermek, gyámolítni kell.
Nincs mit csodálni, ősidőktül óta
Azon valának papok és királyok,
E földi istenek,
Hogy vakságban tartsák e népet,

Mert ők uralkodni akarnak
S uralkodni csak vakokon lehet.
Szegény, szegény nép, mint sajnálom őt,
S ha eddig küzdtem érte, ezután
Kettős erővel fogok küzdeni!

Júlia bámulattal kérdezte:

- Mi az a csodálatos, Sándorom, amit beszélsz?

- A próféta - mondta Petőfi -, meg fogom írni a prófétát, angyalom…

A híd

A puszta kellős közepén egy diák állott, és kétségbeesve nézte a messzeséget, s hogy hol látna valakit, aki útba igazítsa.

Úgy eltévedt ezen a pusztán, hogy most már egyáltalán nem tudja, merre van észak, merre van dél. Ha a nap az ég tetején nevet a vándoron, honnan lehet megtudni az effélét? Még egy fa sincs semerre; azt mondják, a fának az északi oldala mohos. A fűnek ilyen áruló tudománya nincs, s itt nem látni mást, csak füvet, füvet, füvet.

Szinte szédül már. Elszédül ebben a sima, lapos kerekségben, mintha forogna vele az egész világ, s az az érzése, hogy minden lépéssel éppen ellenkező irányba megy, mint ahova készül. Mert úgy történt, hogy a kapcáját megigazítani leült a földre; míg kipihente magát, egy kicsit el is szunyókált, hát ahogy felserkent, útra akart indulni, eltévesztette, honnan jött s merre megy.

Ki mondja meg?

Most itt akár egy hetet is eltölthet, míg ezen az úttalan síkságon élő ember erre téved. De mért is jönne erre teremtett lélek? Ugyan kinek volna dolga, baja, hogy éppen erre tévelyedjen. Az ember pedig olyan állat, hogy már régen elvesztette a tájékozódó képességét. Ha kutyája volna, az biztosan tudná, merre kell menni, de az ember az okosságnak gyarapodásával éppen az ösztöneiben sántult le.

Már két órája ácsorog s búsul, s kezd belenyugodni, hogy itt fog éjszakázni, itt fogja megvárni az őszt s a telet, itt tölti el az életét, mert innen aztán nincsen szabadulás: akármerre indul, biztosan csak még nagyobb pusztába fog belekeveredni, s a végén megeszik a farkasok, vagy agyonverik a zsiványok. Megmondták neki előre, arra vigyázzon, a Rózsa Sándor kezébe ne kerüljön, mert az leszedi róla a körösztvizet meg a gúnyát.

Mert Rózsa Sándornak hetvenkét foga van, és úrféle a markából meg nem menekedik.

- Uramisten, uramisten micsináljak - tüsténkedett a deák, s úgy el volt keseredve, már csaknem sírt, pedig ha az ember szeme tele van könnyel, akkor még kevésbé látja a jövendőt.

Így aztán csak akkor látta meg a lovast, mikor az úgy termett előtte, mintha a földből szökött volna ki.

Hirtelen felugrott hevertéből, kézzel-lábbal kezdett integetni, mint a tengeren a hajótörött, hogy magára vonja a figyelmet.

- Hő, hő, hahó - kiabált torka szakadtából.

A lovas észrevette, egyet került az útján, s arra tért. Éppen olyan vágtázva, ahogy ment.

Ahogy közeledett, meglassította a lova járását, s már léptetve ért hozzá.

- Hé barátom, hé, jó napot kívánok kendnek!

- Isten - válaszolt az ember a lóhátról.

- Jaj, mondja már meg istennek embere, eltévedtem, merre menjek Röszkére meg Szentmihály-pusztára?

- Az orra után.

- Orrom után? - mondta a deák. - Hogy kell ezt érteni?

- Ahogy áll, abba az irányba! Csak mönjön! mönjön! Míg oda nem ér.

- Erre?

- Arra.

A diák nem hitte. Akármilyen más irányt mutattak volna neki, elhitte volna. De hogy éppen arra kell menni, amerre néz: hogy lehessen azt elhinni?

- No, hát elkéséröm egy darabon - mondta a pusztai, s leugrott a lováról, odaállott mellé.

A deák tele lett örömmel, hogy ilyen emberséges emberre talált ebben a jóképű csikósban, vagy mi lehet. Vajon mit lehetne evvel beszélni? Azt nem meri megkérdezni, kicsoda, mit csinál, mert a városi úrféle igen nehezen találja meg a hangot, ha paraszttal meg legkivált, ha pásztorral kerül össze: nem tudja annak az életét, nem is kíváncsi rá, hogy milyen a termés, se arra, hogy merre van a csikóménes…

- Üres a puszta, mint a szögényember tarisznyája - mondta hát, valahogy olyanformán akarva beszélni, ahogy errefelé szokás, gondolta. Még azt is mondta, hogy szögény, pedig ő debreceni diák, s másmint ejti a szavakat, ő azt mondja „szegíny", de itt annyira teleduggatják a beszédet ö betűvel, hogy ő is udvariasságból kényszerítve érezte magát, hogy néha egy-egy ö hangot beleporozzon a szavakba, s vagy eltalálta vagy nem, hova kell tenni.

A pusztai ember kíváncsian nézett rá, miféle balogsüti ember ez.

- Mert mi van a szegényember tarisznyájában? Két fej vereshagyma, egy kis só, egy kis kenyér meg egy bicska.

Hangosan nevetett s körülnézett. Most már mert körülnézni, ha van, aki vezérelje.

- Az van itt is - folytatta. - Az a két kis elhagyott putriféle, az a két fej hagyma, ha cserény van valahol, az a só, s a mínes, édes uram, az a kenyír!

- Osztán hun a bicska? - mondta az ember. - Tán az a templom-e? A röszkei torony! Az a kinyitott bicska?

Előremutatott, oly messzire, hogy a diák hiába feszítette a látóját, nem tudta, hol lehet az a röszkei torony, amit mutat.

De mint fiatalember, rögtön nevetett a profán hasonlatra, hogy a pusztai a tornyot a kinyitott bicskához hasonlítja.

Aztán kezdett beszélgetni. De az ember nagyon furcsa ember volt, nemigen válaszolgatott.

Közben a ló harapdosta a füvet a vaszablán keresztül, s a legény, ha a diák sokat beszélt, meg-megállott, s hagyta, hogy a lova csorgó tajtékosan hersegtesse a bársony füvet.

Most megállott, rátette kezét a diák vállára. Jó súlyos keze volt.

- Hát kend mög mikor járt Sövényházán?

- Sövényházán? - dadogta a fiatalember. - Honnan tudja, hogy én Sövényházán jártam?

- Mögvan-e még Vadas ispánnak a csonka ujja a jobb kezin?

- De honnan tudja, hogy Sövényházán voltam még tegnapelőtt? Vadas ispán hozott el a kocsiján Vásárhelyre, onnan meg Horgosra hoztak, a horgosi csárdából jövök most errefelé, úgyhogy éppen visszafelé. Északrúl jöttem le délre, nagy kerülővel; most délről megint északra kell mennem. Ez valami csodálatos, hogy maga kitalálta, hogy én Sövényházán jártam, ez valami különös.

- Maga grófoknak szokott prédikálni? - kérdezte az ember mosolyogva.

Hát ezt is kinézte belőle, hogy ő prédikáló? Talán kálvinista? Ezen megörült, s rögtön meg is kérdezte:

- Kend kálvinista?

- Nem én.

- Hát.

- Hát én igazhitű szögényembör vagyok.

A diákban volt valami, hogy megmagyarázza ennek a pusztai vadembernek, hogy éppen a kálvinista hit a megtisztított igaz hit, de hagyta.

- Azért azt mégis szerelném tudni, barátom, miből találta ki, hogy Sövényházán jártam. Talán maga is arra járt, s látott Sövényházán?

A pásztor kicsit mintha mosolygott volna:

- Még én csak most készülök arra.

- Mér megy oda?

- Kend mért vót?

Ez nem tetszett a deáknak, hogy ez a legény folyton kendnek szólítja, de meg kell bocsátani, nem tudja a titulust. Vagy ez már az új idők szele? Három hónap óta a parasztok leszoktak az úr megsüvegeléséről.

- Én szuplikáns vagyok, szuplikálni járok.

- A mi?

A diák magyarázta, hogy ő kollégiumi diák, s nyáron a községeket járja, hogy alamizsnát gyűjtsön az iskola javára.

- Így szokták kibocsátani a debreceni kollégium diákságát, hogy menjetek el, s elmenvén tanítsatok és kérjetek és alázatosan könyörögjetek, hogy mindenki adakozzon, hogy a következő évben tovább lehessen folytatni a tanítást.

Az ember szúrósan nézett a deákra.

- Hány diák van ott e?

- A kollégiumban? Van vagy hatszáz!

- Az ebatta! Akkor mér nem fogik meg a kasza nyelit? Mér mönnek kendtök könyörögni? Mönnyenek dógozni, kő a hasukba. Hatszáz legény ha nekiáll, felibe levághati ezt az egész pusztát. Lássa-e azér szárad itt a nagy fű, mer nincs, aki lekaszálja. Mit keresnének kendtök! Ha ezt mögaratnák! mit gondol, mennyi széna lönne itt? Csordát tarthatna az iskolájuk, s urak löhetnének!

A deák nagyon megütődött. Micsoda barbár ez, hogy még azt sem tudja, hogy a deákok nem dolgoznak: buta csikasz, még kaszára akarná fogni a kollégiumi deákságot, s kezdett hangosan kacagni. Elképzelte, hogy a szénior meg az esküdtek meg a nagypipás teológusok nekigyürkőzzenek s kaszát fenjenek.

- Maguk kódusok?

- Dehogy koldusok! A legtöbbnek van ám szép gazdagságú szüléje. Azok most hazamentek a vakációra s vígan élnek, pihennek, csak ötvenet bocsátott ki a kollégium ilyen alamizsnagyűjtésre.

- Ötvenet? Ötven is elég vóna mögtériteni az egész csorvási pusztát… Ötven legény. Ölég vóna az egész Alföldre!…

De azt nem mondta meg, hogy mire.

- A sövényházi ispánt mondta, barátom, de annak a bal kezén hiányzik ám egy ujja, nem a jobbon!

- De. A jobb kezin!

- Én a balon láttam.

- Én mög a jobbján.

- Hova lett az ujja?

- Azt csak a harapófogó tunná mögmondani.

- Az ispán azt mondta, hogy a gyűrűje rádagadt, meggyűlt az ujja, s le kellett operálni.

- Gyémántköves gyűrűt kapott a keszeg gróf úrfijátul, amér Kökény kerülőnek a kisjányát, Borcsát beszolgáltatta neki.

- Csak nem azért vágták le az orvosok? - kacagott fel a deák.

- Nem orvosok. Rá a fogót! Mingyán leesött.

Kinyújtotta az ember a jobb kezén a gyűrűsujját, s a deák megiszonyodott: megérezte, micsoda fájdalom volna, ha az ujját harapófogóba veszik… De közben azon lepődött meg, hogy olyan könnyedén nyújtotta ki a gyűrűsujját, ahogy ő csak a mutatóujját tudja kinyújtani. Meg is próbálta, s nem ment. A gyűrűsujjal mindig velemozdult még két ujja is mellette.

- A gróf úrfi miatt kapta a csípést.

- Milyen csípést?

- Hát a lecsípést.

Brr.

- A fiatal Palovics miatt.

Aha, ezt már hallotta: Pallavicini, ezt úgy szokták errefelé mondani: Palovics.

- Micsoda maga? - kérdezte hirtelen az embertől.

- Embör - mondta az lassan.

- Én is ember vagyok - nevetett a diák -, ember az sok van. Mindenki ember, aki két lábán jár, s nem megkopasztott kakas.

- Nem ott kezdődik az embör, hogy tud-e csizmát húzni.

- Hát ott, hogy ki tud a kocsmából kiverni egy másikat?

A pásztor megingatta a fejét.

- Vagy az az ember, aki dógozni tud?

Ezen is csak mosolygott az útitárs.

- A tanárunk azt mondta, sírni és nevetni csak az ember tud - szólt újra a diák.

- Sírni a gilice is tud, röhögni meg a lovam is, ha möglátja a zabot.

- Hát pénzt, azt már csak az ember tud csinálni! S pénzzel számolni is csak ember tud!

- Kifosztani a szögényt. Ezt tudják maguk. De segíteni a szögényen, azt nem.

Hirtelen dalolni kezdett:

kötőfékem harminchárom
sej haj kötőfékem harminchárom
telelopom még a nyáron
ha löhet

- De jó nótát tud - mondta a deák gúnyos nevetéssel.

- De annak a Palovicsnak még eccör möglösz a büjtje, mer a nagyon rossz oskolába jár, akinek ügön sok a pénze, a nagyon rosszakat tanul…

S újra dudorászott:

bárcsak hamar május lönne
se haj bárcsak május lönne
hogy a léten sok ló lönne
a nyáron

- Az igaz - mondta a deák okosan az előbbi szóra. - A pénz, az elrontja az emberi szívet, de azt én nem tapasztalom. Pedig már nem bánnám, ha egy kis rontásba volna részem. De nekem nem juttatott pénzt az isteni Gondviselés.

- Idesüssön - szólt a pusztai. - Néköm az apám is, meg a nagyapám is olyan hóttszögényök vótak, sose vót neköm ölégségös könyér a számba, míg én gyerök vótam. Most mög lássa, milyen lovam van?

Megsimogatta a lova nyakát, az rányerített, ő pedig dúdolt:

békókulcsom csak egyféle
séhaj, békókulcsom csak egyféle
mégis békót nyitok véle
ha löhet

De csak a pásztor tud úgy dalolni, ahogy ez. Elnyújtva s ékesen zeng a szájából a dal, mintha egy-egy sípot megeresztenek az orgonán:

viszik a lovam gyulára
séj haj viszik a lovam gyulára
magam vasban
utána

A deák most meghökkent, mocsár közepén voltak. Észre se vette, nádasok és gyékényes, szittyós mocsár teremtődött előttük, mintha boszorkány teremtette volna oda.

- Most ezen hogy lehet átalmenni?

- Ne búsujjon kend, azért gyüttem idáig.

Most már valami út s taposás is látszott, egy irányba vitt, be a nádas közepébe az ösvény.

Még meg is ijedt a deák, hogy zsiványok búvóhelyére kerül, s ott bekövetkezik, amit jövendöltek, s levetkőztetik…

De nem tehetett semmit, csak megfogadta magában, hogy többet nem vállal alföldi szuplikációt a kollégiumnak. Nagyon messze vannak itt az emberek egymástól.

- No itt átmöhet, aztán mög má mögláti a szömivel a tornyot.

Egy hosszú jegenyefa volt keresztüldőlve a vízen s hínáron. Az volt a híd. Azon át lehetett menni a túlsó oldalra.

- ‘stenáldja.

A diák fellépett a tőkére, hogy átegyensúlyozza magát a furcsa hídon.

De ebben a pillanatban vaskéz markolta meg a karját s rántotta le a fáról.

- Nem láti?!

A deák látta, hogy a túlsó oldalon éppen akkor lépett fel a fára váratlanul egy parasztasszony, mikor ő, de hát gondolta, majd lelép, ha őt meglátja… Most elszégyellte kicsit magát. Ki gondolta volna, hogy egy csikósféle ilyen gavallér legyen!

Az asszony átjött. Elnyűtt szegény pusztai asszony volt, bizonyosan az urának vitt valahová ételt. Talán csikósné, talán jó ismerős, hogy az ember utat adott neki.

Mikor az asszony elment előttük, tiszteletteljesen köszönt és mosolygott - a diák mint ifjú ember, kíváncsian nézte meg. Nem volt mit nézni szegényen.

Az ember fejjel utána intett az elmenő asszonynak:

- Látta?… Áldott!…

Hogy áldott állapotban van. A diáknak nagyot nyílt a szeme. Most értette meg a pásztor-embert. Meghatódva s pirulva nézett rá. Hogy ez a másállapotos asszonyt ilyen becsületben részesíti... Ez nagyon szép, gondolta magában, emberség. Már tudta, hogy ezt az esetet, mint a barbár magyar férfi isteni tiszteletét sokszor el fogja még mondani.

- Maga hova megy? - kérdezte tőle. - Katonának?

Az ember szeme rávillant a deákra. Mosoly volt a szemben.

- Katonának? Hogy gondója kend?

- A haza veszélyben van! - mondta a deák.

De az ember nem szólott. A diák arra gondolt, vajon tudja-é ez az egyszerű pásztorember, mi a haza? Vágy fogta el, hogy megmagyarázza neki. Ha ez ilyen nemes érzésű ember, bizonyára szintén sietni fog a hazát megmenteni. Nem tudott másképp beszélni, tehát úgy mondta el, ahogy benne élt a dolog:

- Az európai nagyszerű mozgalmak a hon érdekében is gyökeres javítás tételére ösztönözték a nagyobb hazafiakat. Törvények alkotásához fogtak nálunk is, hogy a hont újjáteremtsék. Kend is bizonyára jól tudja, hogy a föld munkásait a hazafiak felszabadították, és a nemesek önként s kényszerítés nélkül megfosztották magukat földjeiktől, hogy azoknak adják, akik a földnek megművelésére születtek s abban élnek…

- A király! - mondta a pusztai ember.

- Hogyhogy a király! - kérdezte a deák.

- A király parancsolta nekik.

A deák megértette; amerre ment, mindenütt harcolni kellett ez ellen a felfogás ellen. A nép sehogy sem bírta elhinni, hogy a nemesek maguk jószántából odaadták volna a földjeiket, éppen tavasszal, mikor a legtöbb munka van, hogy lemondjanak a munkáskézről. Ennek nagy okának kell lennie, s más oka nem is képzelhető, csak az, hogy a király parancsolt rájuk.

- Én elmondom magának az egészet - lelkesedett a deák. - Kossuth Lajos, a nagy hazafi, aki a követi táblán Pest megye követe volt, tizenkét pontokat készített, és azokat felvitte Bécsbe a királyhoz. A király éppen a legnagyobb bajban volt, mert a bécsi nép fellázadt ellene, és Kossuth csendesítette le a bécsieket, s akkor a király megadta, amit Kossuth Lajos kért. Mikor Kossuth elbúcsúzott Bécsből, azt mondta a város népének: A felelős Magyar Minisztérium meg van adva, több törvényeket magunkkal nem hoztunk, *mert nekünk több törvény nem kell Bécsből.*

Nézte az emberen, érti-e, miről van szó, s roppant lelkesedéssel magyarázott tovább, s elmondta az egészet már, amit tudott, ahogy a kollégiumba jöttek a hírek.

- Mikor azonban a rácok, illírek, horvátok, oláhok ezt meglátták, hogy a magyar nemzet oly nagy lesz és dicső, amilyen csak századokkal ezelőtt volt, és felszabadul a németek jármából, akkor ezek az idegen nemzetiségek mind fellázadtak, és most éppen a horvátok jönnek Pest felé és Jellasicsnak híjják a vezérüket, a gazembert, a horvát bánt. Fel vannak fegyverezve, és amerre mennek, felgyújtják a falvakat, és fegyverre hányják az asszonyokat és csecsemőket, hogy kiirtsák a magyart!

A pusztai ember megállott, megnézte a fiatalurat, igazat mond-e?

A gyermek és az ősember nagyon tud nézni. A szeme ott maradt azon, amit megnéz, mintha rá volna szögezve, s hagyja, hogy a másik ember mindenestül hasson rá, hogy behatoljon az ő lelkébe, s akkor, ha úgy látja, hogy igaz a szó, amit mond, és igazán tele van lelkesedéssel és örömmel, akkor lassan magába vonul és gondolkodik, mit kell ilyen körülmények között tenni?

A diák kifogyhatatlan volt a beszédben. Elmondta a tizenkét pontot. Különösen arról beszélt sokat, hogy mi az a közteherviselés, és mi az az úrbéri viszonyok megszüntetése.

- A szögényt is mögtelkösítik?

- Majd megjön az is. Most még csak annyit lehetett elérni, hogy az úrbéreseket felszabadították. Már láthatta, hogy ahol nemesek vannak, azok már mind kénytelenek voltak engedni, hogy az úrbéresek valósággal maguk szántsák és vessék be a saját földjeiket, és senki se szólott bele, hogy: te ide búzát vess, ide meg magatoknak kölest. Mert a búzát ez idáig a földesúr ette meg, csak a köles meg a hajdina volt a jobbágyé, ami az úr csirkéinek és állatainak nem kellett. De soha többet már a hajdú nem fog beleszólni abba, hogy mi teremjen a földben, és hová tegye a gazda termését. Érti ezt kend, barátom! Milyen nagy dolog ez! Milyen rettenetes nagy újság és szerencse érte a magyar népet evvel!

- Az úrbérösöket.

- Mindegy az, nem kell most kicsinyeskedni. Most csak arra kell gondolni, hogy akármi is lett, akárhogy is vót, de ebben a percben a hazát a legnagyobb veszedelem fenyegeti. Olyan nagy veszély, hogy ha az bekövetkezik, akkor nem lesz földje se a grófoknak, se az úrbéreseknek, és még a zselléreket is úgy fogják elhajtani rabszíjon, mint a törökök valamikor.

Nagyon is belejött a deák a beszédbe, de érezte, hogy ha ezt az embert meg akarja indítani, akkor olyanokat kell neki mondani, amitől csakugyan a falnak menjen. De meg aztán ő maga valósággal úgy érezte, ahogy mondta. Már ekkor, nyár derekán, júliusban az egész országon végignyilallott a szó, az az egy szó:

- A haza veszélyben van!

Ez a kiáltás jobban hatott, mint a hajdani korokban a véres kard széthurcolása. Most a forradalmi átalakulás nagyon kiszélesítette az érdeket, a nemzet hatalmasan megnőtt, s ez mind magát az értelmiséget gyúlasztotta fel. Ahogy a vármegyei és a követi választások ma mind a

nép nevében folytak le, így a háborús kötelezettség érzését is mindenki egyforma lelkesedéssel terjesztette ki a teljes népre. Nem volt fiatalember, akit el nem ragadott volna a lelkesedés, hogy „mindnyájunknak el kell menni”. S a közvélemény követelt: rá kell kényszeríteni a kormányt, hogy fegyverre, magyar!

Különös és bámulatos dolog volt ez.

A restauráció folyt; az összes tisztikar lemondott; újakat választottak. Ugyanazokat választották meg, de új színnel: abban az egy rétegben folyt le az egész felszabadítási láz: az intelligenciában. A vármegye régi vezetői kivétel nélkül valamennyien egyik napról a másikra átalakultak népivé. A legreakciósabb aulikusok tűzték fel a legvörösebb strucctollakat, ők sokkal jobban tudták, mi volt az ő korukban a gazság, mint azok, akik nem voltak oly közel a húsosfazékhoz.

A fiatal népszónokok, ha öreg tisztviselőkkel, szolgabírókkal, alispánokkal, vármegyei főtisztekkel összekerültek, a végén azt kellett mondaniok: „Bátyám, ne beszélj tovább, mert ha ezt nyilvánosan elmondom, akkor azt fogják mondani, hogy a fiatalság szélsőséges! De még az is lesz belőle, hogy engem fognak becsukni azokért, amiket te mondasz!” De az öreg rablók és farizeusok hangosabban lármáztak, mint az őszinte reformpártiak, mert nekik nagyon hangosan kellett kiáltani, és nagyon erőseket kellett állítani, hogy az emberek elhiggyék, hogy a farkasbőrben mindig bárány lakott.

Voltak azért olyan esetek is, hogy a régi megye vezérei kitartottak elveik mellett. No ezeknek aztán meg lehetett hallani az igazi jelzőiket, ezeknek lefestették az arcképüket.

- Mikor átjöttem Szentesen, ott is láttam a nagy változást. Mondják, azelőtt Szentesen a városházán mindig tizenkét személyre volt terített asztal az esküdteknek és a vendégeknek. Ezt is eltörölték! Nem kell többet megvesztegetett tisztikar! Azt is eltörölték, hogy Szentesen a református templomban, mikor az úrvacsorát vették a férfiak, azalatt a nőknek fel kellett állani és állva várni végig, míg a legutolsó férfi is bevette a szent kenyeret, és megitta a szentelt bort. Vége van ezeknek a szolgaéleteknek minden téren és minden vonalon.

Bizalmasan mondta, idegennel az ember többet mer, mint ismerősök közt.

- Szép neve van Szentesnek, de sehol annyi parázna. Tudja, mi az oka? Sok az uradalmi tiszt. Meg hogy az uradalom miatt az egyház nem mer fegyelmet tartani… No meg a jómód, mert a jómód rontja legjobban az erkölcsöket. Ó, micsoda lakodalmat láttam én ott most egy hete. Nálunk Debrecenben el se hinnék, ha nem én mondanám. A nyoszolyólányok a menyasszonnyal feküdtek egy szobában, s mikor a vőlegény jött, nem eresztették be; a vőlegény kivette az ajtót a sarkából, és erőszakkal feküdt a menyasszonyához, úgyhogy a nyoszolyólányok viháncolva, sikítozva futottak szerteszét, és a násznép nemhogy megbotránkozott volna rajta, csak nevetett, és cifra nótákat gajdoltak a nyitott ajtó előtt.

- Úgy köll azt - mondta a pusztai ember.

A deák elhallgatott.

- Nem úgy kell - mondta aztán.

- Hát hogy köll?

- Az embereknek szépen kell magukat viselni. Mindenkinek úriemberré kell lenni. Mostan már ki-ki megkapta a maga birtokát. Mostan már ki-ki úriemberré lesz, és kalpagosan és kardosan fog járni. Én így fogom fel a forradalmat… Megszűnnek a társadalomban a rangkülönbségek, egységes lesz az egész magyar világ. Éppen azért most nem szabad másra gondolni, csak édes hazánk megmentésére. Kossuth Lajos megmondta a képviselőházban: ha van valahol a hazában

egy sajgó kebel, mely orvoslásra vár, ha van egy óhajtás, mely még nem teljesedett be: várjon még egy kicsit ez a kívánság, szenvedjen még egy kicsit a sajgó kebel: *elébb a hazát meg kell mentenünk!...*

Akkor lelkesen:

- Mert ha az ellenség elfoglalja a hazát, akkor mi ebben az országban mindnyájan csak rabok leszünk, nem szabadok.

Most a távolban egy lovas ember jött egy vezetéklóval. Ahogy meglátta őket, másfelé indult.

A pusztai ember, aki még mindig kötőféken vitte a lovát maga mellett, leoldotta a karikást, kieresztette, nekikanyarított, nagyot csördített hármat.

Arra a távoli lovas megfordult, s feléjük jött ügetve.

A diák nagy figyelemmel nézte, mi történik. Gondolta magában, most nevezetes dolgot látott. Ezt valaha a naplójában meg is fogja írni, hogy két pusztai ember hogy ad jelt egymásnak. Megnézte a síkságot, a vizeket és az egy szál fát, ami ott áll, s sűrű lombkoronája közt a madarak fészkelnek.

- Üjjön föl - mondta az útitárs.

A diák nem értette, mit akarnak vele.

- A Fejér-tóra!

Ennyit mondott az érkező legénynek a pusztai ember, s maga is felvetette magát a lovára. A legény segített a diáknak, hogy fel tudjon ülni a nyergeletlen lóra. Keservesen ült a ló gerincén, ami vágta. Hé, ne ügess oly nagyon, még le találok esni.

- Hogy akari a hazát mögmenteni - mosolygott a pusztai ember. - Mög köll tanulni a lóval egy lönni.

Egyet durrantott a karikásával, s a két ló felvágott. A diák kétségbeesve kapaszkodott a ló sörényébe.

Fegyverre, magyar!

Egy szó nyilallott a hazán keresztül:

- A haza veszélyben van!

Ez a szó mint megváltás hatott a kedélyekre. Az új rémület eltörpítette a mindennap szakadatlan rémüldözéseit. A középosztály már belebolondult a megváltozott viszonyokba. Minden kúriában kétségbeesés, ájuldozás, hogy minden elveszett. Elveszett a föld, és elveszett a munkás. Mintha az özönvíz után volnának, és a kihalt föld színén kellene élniök.

A világ rettenetesen megváltozott. Nem lehet többé ráismerni.

Röszkén a leégett templom abban az állapotban volt, ahogy a tűz után maradt. Senki ahhoz többet hozzá nem nyúlt. Se a templomhoz, se a plébánialakhoz. Romokban és hamuban maradt minden. A plébános maga a tűz után két nappal bement Szegedre, s azóta nem jött ki. Senki sem törődött a tűz utáni állapotokkal. Éppen akkor jött a nagy fordulás, és a pandúroknak más dolguk lett, mint a tűz után nyomozni, meg az elhajtott gulyát keresni. A nép maga teljesen meg volt zavarodva.

Nem jöttek a hajdúk, nem jött az ispán. A régi világ meghalt, eltűnt, senki sem beszélt róla, hova lett. Szóval senki sem rendelkezett, hogy mit kell szántani, mit kell vetni. A nép nekirohant áprilisban, ahogy a napok felderültek, nekirohantak a földeknek, és annyit hasítottak belőle, ki mennyit tudott megművelni. Röszkén nemigen voltak úrbéres jobbágyok. Inkább házatlan zsellérek voltak, nem járt nekik semmi, csak a szabadság. A szabadságot aztán ők maguk úgy értelmezték, hogy szabad földet foglalni.

Az uradalmi szerszámokat is birtokba vették. Vitték, hordták az ekéket, boronákat, ásót, kapát és az igásjószágokat, és egymásnak dolgoztak.

Pandirkó Guszti szerencséjére gutaütést kapott a rémhírekre, nem halálosat, csak éppen nekiesett a tüzes kályhának, s nem vette észre, hogy megégett. Elvesztette az érzékenységét, nem érzett fájdalmat. Nagy baj, legnagyobb veszedelem az volna, ha a fájás megszűnnék, mert akkor senki sem tudná megvédeni ezt a hitvány anyagból szerkesztett testét. Pandirkó Guszti ágynak esett, ott referáltak neki, mi minden van a világban. Hogy májusban Szegváron jobbágylázadás tört ki, a grófi kastélyt feldúlták, a falakról a sok szép képeket máglyába hordták, eltüzelték, mint a párizsi csőcselék a királyi palota kincseit.

Hogy Erdélyben a románok kikiáltották a köztársaságot, és a magyar földesurakat koncra hányják. Hogy jönnek a hordák, s a Tiszáig senki se marad bátorságban. A szerbek voltak a legfélelmetesebbek, a szerbek itt vannak a szomszédban délen, minden mozdulatuk Szegedig üt. Szeged lakossága maga jószántából máris hozzáfogott szervezkedni.

Óriási tűz és lelkesedés s óriási félelem és rettegés égett az emberekben. Ötezren jelentkeztek nemzetőröknek Szegeden, de nem volt semmi fegyver, és hiába küldték egyik stafétát a másik után Pestre, a kormány sem tudott küldeni nekik. Most egyszerre kiderült, hogy Petőfinek igaza volt, mikor áprilisban követelte, hogy fel kell fegyverezni az országot, hogy a kormány ne tétlenkedjék, hanem állítsa talpra a hadsereget. Most Petőfi azt sikoltotta:

- Már egy hónapja, hogy nagy hűhóval megszavazták a kétszázezer katonát, és azóta semmi sem történt. Se pénz, se katona.

„A királyi szó szentsége véd bennünket!” - mondták a miniszterek, és valósággal becézték a lázadó horvátokat, s Jellasiccsal Petőfi szerint úgy bántak, mint egy elkényeztetett gyermekkel, akinek mindent megbocsát a szülő s a nyakára szabadítja. Jellasics betört a Dunántúlon, s hozta Pest felé hadait, amitől végre megmozdult a magyar kormány, s amit hónapokon át magasabb politikai udvariasságból mulasztott, most napok alatt hozta be.

„Költői fantázia ezeket ki nem gondolhatta. A végzet isteni hatalma kellett ez évek történetének megalkotásához - írja Jókai -, tényezőkül rendkívüli nagy emberek egész táborkara s maga a tábor egy csodákra képes fiatal nemzet s mindenekfölött egy felséges eszme, mely nemzetet lelkesít, s vezéreinek útját végig bevilágítja.”

Valóban roppant feladat jelent meg a szétszaggatott, veres sebekkel borított és gyógyulásra reménnyel sem bíró magyar társadalomra.

Abban a pillanatban csapott rá a nemzetre, tehát a magyarság egész tömbjére a vész, a kívülről támadó ellenség, mikor éppen készen állottak a honfiak arra, hogy egymást darabonként felfalják, szétmarcangolják, és egymás húsában hemperegjenek. Már az is a legnagyobb zavarokat idézte fel, hogy az úrbéresek, vagyis a parasztságnak aránylag kicsiny rétege törvényesen jogot kapott rá, hogy megtagadja a munka és bér teljesítést annak az osztálynak, mely eddig ura volt, s melynek túlnyomó része válósággal abból élt, amit így kapott földjei után. Ez a kisnemesség egyszerű koldussá vált, s nem tudott mihez fogni: a jobbágyaik annál szilajabban szállottak szembe volt uraikkal.

De nagyobb baj volt, hogy a valódi tömeg, több mint kétmillió lélek, tökéletesen vagyontalanul, ház és föld nélkül kapta meg a szabadságát, amivel pillanatnyilag nem tudott semmit sem kezdeni. Eddig ezek eltartottak voltak. Munkájukért megkapták a kosztot, a lakást, a tüzelőt, azt, ami a létminimumhoz kellett: most hirtelen ott maradtak, mint mikor lefolyik az árvíz, s a hal a füvön tátog.

Hiszen ha majd elrendeződnek a dolgok, belőlük lesznek a napszámosok, a munkások, a proletariátus: most egyelőre koldusok és rémült semmitlenek.

Beláthatatlan, mi történik, ha a legnagyobb összekovácsoló erő: a háború segítségére nem jön az egész szerkezetnek.

Bécs abban a pillanatban, ahogy a forradalmi napok véget értek, visszazuhant a civilizáció nyugalmába, a reakcióba, az abszolutizmusba, a bürokrácia kezelésébe. Ez a világon a legtermészetesebb dolog volt, Bécs lakossága már annyira kulturált ez időben, hogy rend nélkül napokig sem élhet. A rend pedig azt a régi hivatalt jelentette, amit a láz óráiban megtámadott s fel akart fordítani. Metternich helyére harminc Metternich állott, csak kisebb kaliberűek, tehát annál rosszabbak. Elkezdve a házmestertől az új rendőrfőnökig és a dadogó s mindennap változó miniszterelnökig, mindenki tudta, mi a kötelesség: kötelesség az adminisztráció. Az adminisztráció feltételezi az uralkodóház létezését és ilyenformán a régi teljes és tökéletes berendezést vagy annak igen csekély, inkább személyi változással való folytatását.

Ennek a központi elvnek további üteme Magyarországra nézve ugyanannak a kezelési módszernek a fenntartása, ami eddig is volt. Hogy a magyarok felelős minisztériumot kaptak, ez semmit sem jelentett, nem volt szabad, hogy bármit is jelentsen a bécsi kormány számára. A törvények maguk úgy voltak megcsinálva, hogy a legfontosabb dolgok a régi hatalmi eljárásra vártak.

Egész törvénytára nem is volt vívmány, csak részletekben. A nemzeti függetlenség gondolata, a magyarságnak ősi törvényes tulajdona, ami újnak tűnt fel, mint maga a felelős minisztérium, az már 1291-ben megvolt abban a formában, hogy az országgyűlés a királyi tanácsba

tanácsosokat választott, akiknek aláírása nélkül a királyi parancsok érvénytelenek voltak. Nem tekintették vívmánynak a nép választási jogát sem, csak a jog kiterjesztésének. Magyarországon ugyanis az Árpádok alatt minden szabad magyar egyenlő jogú volt, s mikor Werbőczi a magyarok Magyarországából a nemesek Magyarországát megcsinálta; ezt a jogot a nemesekre korlátozta, de fenntartotta, hogy vagyoni cenzus nélkül minden nemes egyenlő jogú, akár zászlósúr, akár bocskoros. Egészen természetes, hogy a politikai jogok kiterjesztésével az egész jogbirtokosságra érvényessé vált a jogegyenlőség. A sajtószabadság sem volt újság, mert szólásszabadság volt, ami természetes megnyilvánulása egy új nyilatkozási formának, a sajtó útján való véleménymondásnak területén is. A vallásszabadság még kevésbé új, századok óta folytak a harcok és békekötések a vallásegyenlőség terén. Maguk a protestánsok azzal, hogy belső autonómiájuk volt, valósággal több jogot bírtak, mint a katolikusok.

Nagy újság volt és Werbőczi szellemén a legnagyobb rést ütötte az úrbéresek felszabadítása. Ez azonban végtelenül hátrányos volt, mert csak a birtokban levők felszabadítását jelentette.

Ugyanígy hiányos és szerencsétlen a hadügy kérdésének mostani beállítása. 1848 előtt az országnak két katonasága volt: támadó és védő. Támadó volt maga a rendes katonaság, amellyel teljesen és tökéletesen a király rendelkezett, tisztjeit ő nevezte ki, háborúba ő küldte, s az ország csak a sereg létszáma felett szavazhatott. Ez maradt a felelős minisztérium idején is. A király szabadon rendelkezett a hadsereggel, azt idegen harcokba vihette - amit meg is akart tenni, mikor az olasz harctéren nagyobb hadakra volt szüksége, egyszerűen odarendelte a most megszavazott hadsereget, s Kossuth, lojalitásból, az induló idők törvényes érzéséből meg is szavaztatta, hogy az uralkodónak rendelkezésére kell bocsátani az általa kívánt haderőt az olasz harcok számára.

Ez volt a híres szavazás, ami miatt Petőfi Vörösmartyt megtámadta: *Nem én téptem le homlokodról, magad tépted le a babért!*

Petőfi tisztábban látott Kossuthnál, Deáknál és az egész kormánynál és pártjánál, ahogy a napok hamar bebizonyították. Mert hiába szavazták meg a rokonszenves olaszok szabadságharcának leverésére adandó hadsereget, az már nemcsak nem ment el, de át kellett alakulnia védekező haddá: éppen a király, illetve a császár ellen, aki Jellasics bánt, mint fő katonai vezért a magyar országgyűlés megfékezésére indította el.

Védekező hadsereg a nemzetőrség volt. Ez azonban nem volt sem katona, sem sereg.

A hajdani népfelkelő módszernek valamilyen korcs folytatása volt. A nemesség a haza védelmére inszurrekcióra, fölkelésre volt köteles. De a nemesség voltaképpen békebeli katona volt, mely karddal járt és katonai jogokat gyakorolt. Ilyen fölkelést lehetetlen volt csinálni a mai új jogosultakkal. A paraszt, a kisiparos, a kishivatalnok munkahelyen keresi kenyerét a saját kezével, ezt nem lehet arra kényszeríteni, hogy katonai rendgyakorlatokkal foglalkozzék. Legfeljebb vasárnap. Ez tehát a katonai képzettségre szert nem tehetett, úgyhogy abban a percben, mikor harcra került a dolog, meg is kellett szüntetni, ezért alakították ki a honvédséget, mint rendes sorkatonaságot.

A nemzetőrség például maga választotta tisztikarát, s ha a tiszt nem bánt vele jól a hadban, a legénység megfenyegette, hogyha hazamennek, felpörköli a kastélyt! Fegyelem szinte lehetetlen volt. S általában családos, meglett emberek mint polgárkatonák értéktelenek: katonának független ifjúság való vagy tökéletesen függetlenített, a családi gondoktól megszabadított férfiak.

Maga a hadsereg külseje is eleinte a régi szoldateszkaforma volt. Ahogy a mieink mondták: deréköltönye német, láböltözete magyar. De lelkileg még ennyi sem. Mert ha Kossuth a régi politikai beállítás mellett kétszázezer katonát állít: az neki csak udvariasságból köszön, de a

parancsot a királytól kapja, s akkor rohamozza meg a renitens országgyűlést, mikor őfelsége parancsolja.

Ilyen állapotok közt tört ki a vészhír.

Kossuth július 11-én tartotta azt a döntő hatású beszédet a képviselőházban, mely csak egy hete ült össze - abban a képviselőházban, amelyből Petőfi is kimaradt, meg Arany János is, s amelybe a kormány nem is kívánt ilyen *szélsőségeket* beereszteni, s amelyben egész a Kossuth beszédéig elbámítóan együgyű békebeli, táblabírós locsogások folytak -, július 11-én, kedden Kossuth nyíltan feltárta a helyzetet:

- Uraim, a haza veszélyben van!

- Én egyike vagyok a számosoknak - mondta -, kik éveken keresztül figyelmeztették a hatalmat és figyelmeztették a nemzetet*: legyen igazságos a nép iránt, mert késő leszen.*

Emlékezzünk csak Petőfi soraira:

Még kér a nép!... Most adjatok neki!

- Elkésett a nemzet és a hatalom az igazságban! - folytatta Kossuth. - S ezen elkésés miatt az a perc, melyben először volt igazságos a nép iránt, *bomlásnak indított minden létező viszonyokat!*

Megdöbbentő szavak volnának, ha Kossuth nem tolta volna vissza az idők percmutatóját, s nem a Metternich nyakába dobja a felelősséget:

- *Ily körülmények közt vettük át a kormányzatot* - mondván.

Holott most volt bomlásnak indulva minden létező viszony ember és ember, magyar és magyar között.

De a kossuthi jelszó: „A haza veszélyben van!" majd mindent összekovácsol.

Maga Kossuth, a felelősségérzet is sodorta, maga vette nyakába az országot, s megindult egy kísérettel, végig, városról városra.

„Felöltöttem én is a nemzetőri búzavirágszín egyenruhámat - írja Jókai -, hozzá feltettem a hosszan lengő veres tollas kalapot, vállamra csatoltam a szuronyos puskát, s így állítottam be Kossuth Lajoshoz felajánlani neki szolgálatomat. Készen voltam az ellenségre induló nemzetőrök közé állani."

Jókai, aki később egész életében képviselő volt, minden miniszterelnöknek kedvence, Tisza Kálmán tarokkpartnere, most is remekül találta meg az alaphangot. Igen, így kell a képviselőházhoz és a politikához dörzsölődni. Oly fiatal volt, hogy még nem volt választható. Még nem volt huszonnégy éves. Hiszen ha ő akkor már megüti a korhatárt, az isten se menti meg, hogy be ne válasszák. Kossuth is azonnal bekapta.

„A honvédelmi bizottság elnöke, Kossuth, elfogadja ajánlatomat. Akkor alakult hirtelen egy fiatal, intelligens emberekből álló önkéntes csapat, melynek feladata az volt, hogy Kossuthot a népfelkelést szervező útjában elkísérje, személyét megvédelmezze, rendelkezéseit végrehajtsa. Ennek a testőrségnek a tagjává fogadtak be engem. Ez volt első érintkezésem Kossuthtal."

Ez egy aranyos fiú, ez a Jókai, Petőfinek ilyen sose jutott volna eszébe.

„És aztán megindult a népfeltámasztó körút az országban, melynek teremtő szelleme Kossuth volt. (Érdemes tovább olvasni Jókait. Egyáltalán érdemes azt a Jókait olvasni, amit a forradalomban írt.) Sok nagy időt megértem azóta, de ehhez hasonló napokat nem ismétel meg a történelem soha. Láttam azt a szellemóriást, aki a népet fölkeltette halálos álmából, hallottam a

szavait, amik hősöket teremtettek békés polgárokból; hadseregek nőttek elő a földből; napok alatt százezer férfi állt fegyverben, zászló alatt a haza védelmére, halálban elszánva."

Mikor egyik nagy alföldi városból a másikba mentek, egy helyt a homokba beleragadtak a szekerek. Kossuth türelmetlen volt:

- Szálljunk ki, fiúk, ott a város tornya. Gyalog hamarább odaérünk.

Nekivágtak a pusztának, toronyiránt, elöl Kossuth.

Alkonyat volt az idő. Oldalt egy nyírfaerdő. Egyszer csak porfelhő közeledik, lovasság jön.

Azt mondja Rákóczy János Kossuthnak:

- Jó lenne abba a nyírfaerdőbe menni, hátha svalizsérok jönnek!

Hogy a miniszterelnök ki van téve annak, hogy a törvényes magyar katonaság elől menekülnie kell!

Mondja Kossuth:

- És ha azok jönnek! Majd közéjük lövünk!

Ő maga kitűnően tudott vívni, lőni! Hogyne, politikus volt. Még ötven évvel később is arra tanított engem is a nagybátyám, hogy ha politikára akarom magam adni, először vívni tanuljak és lőni. Kossuth még azt is hozzátette:

- Közelre kell őket bevárni és jól célozva lőni! Az ólom drága!

Ahogy Bethlen Gábor rendelte el, hogy akinek a baltája ki van csorbulva, büntetést kap.

Tizenketten voltak. Tizenkét fiatalember Kossuth körül. Tizenkét apostol kell mindig.

Hogy mondta Krisztus: dugd hüvelyébe kardodat, aki karddal vág, az karddal vágattatik?

„A lovas csapat látszott egy svadronnak. Körülfogtuk a vezért: őt utolsó cseppig megvédeni."

Néhány perc múlva aztán kibontakozott a porfelhőből a lován bandérium, amit Kossuth elé küldtek.

Az a város még aznap egy ezred lovas önkéntest állított ki s pedig jól felfegyverezve a haza védelmére.

Kossuth este sürgönyt küldött a feleségének. A sürgöny akkor még lóháton járt. Sürgönynek hívták a lovas küldöncöt.

A közös vacsora után behívatta a kis Jókait Kossuth a hálószobájába.

- Valamit akarok rád bízni. Ahhoz szükséges egy kicsit poétának és egy kicsit merész fickónak is lenni. Neked még ma éjjel fel kell keresned Rózsa Sándort, a hírhedett rablóvezért: ott, ahol rátalálsz. Most kaptam a levelét. Arra ajánlkozik, hogy ha a magyar kormány eddigi tetteiért bűnbocsánatot ad, akkor ő egész szegénylegény-csapatával, ami százötven főre mehet, kész a szabadságharc zászlaját szolgálni. Szabadcsapatot akar alakítani a rácok ellen… Hát ez dupla haszon lehet, mert százötven lovas betyár nagy galibát okozhat az ellenség soraiban, másfelől pedig ez a mi becsületes alföldi népünk megszabadul, százötven zsiványtól. Éspedig éppen akkor, mikor a férfinép elhagyja a tűzhelyet… Itt van, én már el is készítettem a Rózsa Sándor amnesztialevelét, rád bízom, vidd el.

Jókai elpirosodott, s kicsit túlzottan mondta:

- Vállalom.

- No hadd lássam, milyen poéta vagy: hogy kezdesz hozzá?

- Nagyon egyszerűen. Rózsa Sándor levelét valaki csak elhozta idáig. Az a valaki itt vár a válaszra. Az majd elvezet a zsiványtanyára.

- Helyes, itt az amnesztia. Beszélj Veressel. Nekem majd Pesten referálsz. Keresd fel, ha hazamégy, Nyárit, mondd el neki, amit tudsz. Eddigelé harmincezer harcos indul a Duna felé.

Az elnök lelkesen nézett a fiatal íróra, hogy tüzet adjon belé. Jókai mély meghajlással távozott. A miniszter még az ajtónál is rámosolygott. Folyton gondolni kell arra, hogy ilyen nagy ember örök hatást gyakoroljon az ifjúságra. Nem szabad, hogy ez a leendő regényíró hatvan év múlva is épp olyan nagy érzéssel ne gondoljon vissza rá, hogy Kossuthtal találkozott, ahogy e pillanatban érzi át. De ahogy Jókai, a nyurga, kedves, gyermeteg fiatalember kissé zavarban a különös megbízatástól, mosolygó fejvakarással eltávozott, s nem tudta, hogy fogja fel a dolgot: úrifiú, ügyvéd fia lévén nem nagyon ízlett neki a rablóvezérrel való politikai tárgyalás, de fantáziáját izgatta a romantika, meg azt is sajnálta, hogy el kell szakadnia a nagy izgatótól, s nem fogja tovább látni a bámulatos jeleneteket, meg nem is bánta, mert fiatal házasnak tűzhelyén a szeme vagy hol - szóval, eltűnt a szobából, s ment megkeresni a betyárkirály legitimált követét, hogy vele a nádasok felé induljon; a kormányfő viszont nyugodtan és egyszerűen nyúlt a levélköteghez, mely az asztalán feküdt.

Ebben a kis csomagban elfogott és gyanús levelek voltak. Kiválasztott levelek, amelyek különös figyelmet érdemelnek. Ahogy végignézte őket, volt köztük egy, az nagyon megütötte.

A levél németül volt írva, finom gót betűk, igen apró betűk, s üveggel kellett olvasni. De Kossuth németül éppen úgy olvasott, mint magyarul, s mindenesetre jobban olvasott, mint beszélt, bár az élő szava is elég volt Bécs fanatizálására.

> *Édes Eliz!*
>
> *Itt Pesten általában véve minden csendes, csak egy kis párt talál örömet abban, hogy mindent kétségbe vonjon, mindenen aggodalmaskodjék, úgyhogy a bizalmatlanság örökös. A milánói hírek erős mozgalmat indítottak, és a jakobinus csőcselék valósággal szégyelli, hogy Magyarország az egyetlen, ahol a szabadság kivívása nem került vérbe. Hiányzik nekik a vérontás, és azt hiszem, volna rá hajlamuk, hogy az elmulasztottakat pótolják.*

Itt a kormányelnök elgondolkozott. Megnézte, ki írja a levelet. A levélpapíron német uralkodóház koronája volt. Megcsóválta a fejét: ez az ember jól látja a helyzetet…

Nagyot lélegzett, s anélkül, hogy végiggondolta volna, érezte, hogy valóban a milánói incidenst jól lehetne értékesíteni… Milánóban a nép fellázadt, és ötnapi utcai harc után kiverte a városból Radetzkyt, seregével együtt.

Tovább olvasott: ezt fogja ő most megcsinálni. Kiveri Windischgraetzet az országból, seregével együtt. Hatalmasan lélegzett, s képesnek érezte magát erre a történelmi tettre. Holnapi beszédében hivatkozni fog Milánóra Szegeden. Tovább olvasta a levelet:

> *Tegnap aztán ismét kísérteteket látott mindenki: hogy Bécsben visszavontak mindent; a császár Innsbruckba szökött; ki kell kiáltani a köztársaságot…*

Kossuth újra felkapta a fejét. Ez az ember lelkéből beszél.

Kikiáltani a köztársaságot. S ki lesz az elnök?

Teljes szívéből érezte, mi vár még rá. Be kellett hunyni a szemét, mert megszédítette a hirtelen felvillant kép… Köztársasági elnök? Avagy… avagy sokkal több…

S a korona fénye csillogott keményen lehunyt szeme előtt, mint valami gloriola.

Földvári Lajos berohan a casinóba, és azt kiáltja, negyvenezer határőrt hoztak föl gőzhajókon. Azonnal fel kell izgatni a parasztokat, és meg kell ásni a granicsárok sírját. Lajos bácsi is katona volt, mégis mond ilyeneket, elképzelheted, hogy mások is hiszik. Sehol nem találni férfias nyugalmat és méltóságot, és gratulálhatunk hozzá, gondolom, hogy nem teszik túlságosan próbára az emberek hazafiságát, mert az alighanem úgy állana meg, mint pelyva a szélben.

A sok ostoba rossz és nyavalyás dolog közt, amit itt hallani, örvendetes hír is kerül. A lovrini parasztok belátták, hogy az úrbéri törvény a földesuraságnak mekkora kárával jár, kötelezték magukat, hogy a földesúrnak minden elveszett telekért negyvenkét forintot fizetnek, amiből minden november 1. óta teljesített robot napért leszámítanak ugyan tizenkét krajcárt, mégis szép ez és tisztelet, becsület a derék parasztoknak, de az uraságnak is! Isten veled édes Lizám, ezerszer csókollak téged és a két kicsikét.

Károlyod.

Kossuth elgondolkozott. Gróf Leiningen Károly. Homályosan emlékezett, hogy van Erdélyben egy Leiningen-ezred, s az osztrák oldalon van egy gróf Leiningen százados, akinek valamiért már híre van. Jó volna, ha nekünk is lenne egy ebből a családból. Hatalmas propagatív hatása volt. Leiningen-Westerburg az angol királynak is rokona.

Még egy levél volt ugyanazon a papíron, boríték, minden ugyanaz.

Mohón vette ki a levelet a kinyitott borítékból.

Ez már Törökbecséről van keltezve. Már haza is ment a fiatal gróf, Pozsonyba címezve a levél. Pozsony messze van. Várhat.

…Édes Lizám!

Itt ülök ebben a kedves fészekben, Becsén, és búsulok, mert puszta és szomorú itt minden. De nincs ideje a panasznak, csak a tett segíthet rajtunk, s csak az feledhet el mindent.

Utazásunk elég kellemes volt, kivéve a Tiszán való átkelést Felsőbecsén, mely rosszabb, mint valaha. Hugónál névnapra értem, Becse összes előkelőségét fogadta. Jócskán fraternizáltak. Fehér uramat is „polgártársnak” szólították, beszédeket mondtak, tósztokat tartottak, és igen sokat ittak. Nem is képzeled, milyen nagyot fejlődött a becsiek politikaműveltsége ily rövid idő alatt, csupa ultrareformista nyilatkozatot hallani. Különösen azt veszik rossz néven, hogy a minisztériumban egyetlen „polgár” sincs.

Kossuth személyesen hozzá szólásnak érezte a sorokat. Hogy gondolják ezek a reformisták? *Polgár* a minisztériumban? Mint Párizsban, ahol borbély, nyomdász volt az első forradalmi minisztérium tagja. Föllángolt a szeme. Ilyen minisztériumnak soha nem lett volna tagja. Van polgár: hiszen ő sem gróf, Deák sem, Mészáros sem, Klauzál, Szemere. De műveletlen, alacsony személy a magyar minisztériumban!…

Ezt csak egy uralkodó hercegi családból származó egyén írhatja le, hogy gúny tárgyává tegye a magyar forradalmat… A magyarságnak vigyáznia kell a nívóra. Éppen arra kell a legjobban vigyázni, mert nem kockáztathatja a magyar nemzet tekintélyét a világ népei és kormányai

előtt… Magyarország nem süllyedhet annyira, hogy még a minisztériumban is csiszlikek üljenek. Elég, hogy sok bekerült a parlamentjébe. Igaz, a ház, a kétharmada tisztán a régi követekből állott össze *népi alapon*, de maga a nép csak két paraszttal van képviselve, s azok közül egyik, az a Táncsics, aki újságíró vagy akármi inkább, mint paraszt, bár annak vallja magát…

Dobolt ujjaival az asztalon, s tovább olvasta a levelet:

Tegnap volt a felszabadulás napja. Nálunk csak ma adtuk át a földeket a népnek, amely már éppen aratásra készül. Reggel kilenckor volt a község összegyűlése és szabaddá nyilvánítása az uradalom által. Minden eddigi szolgálatoktól és fizetésektől végleges felmentés kijelentése az obligát „éljen”-ekkel. Megtanulták az éljen szót erre az alkalomra, de nehezen jön még ki a szájukból. Tíz órakor ünnepi mise és prédikáció a katolikus templomban, hol a pap egyebek közt azt mondta: „Nincs már nemes, mindnyájan egyenlőek vagyunk, testvérek.” Fél tizenegykor az uraság a gör. kat. templomba ment, és megtette a szokásos adományokat a három perselybe. Templom után a község bölcseinek és öregeinek fogadtatása, kik megköszönték nagylelkűségünket. Ekkor láttam be, hogy szegény parasztok nem is sejtik, hogy mennyivel könnyült a sorsuk! És úgy vettem észre, hogy egyáltalán nem tartanák igazságtalannak, ha minden úgy marad, ahogy volt régen. Ezt a túl gyors átmenetet a szolgaságból a legnagyobb politikai szabadságba legtöbben nagy szerencsétlenségnek tartják. A parasztoknak igen furcsa fogalmaik vannak a szabadságról, neveletlenek s értelmetlenek, különben az uraságot nagyon szeretik, és így bajtól nem kell tartani.

Délután nagy népünnepély volt a kúriánk előtti téren, sok tánc, bor és egy kis verekedés is a végén…

Jó így az igazat meglátni és meghallani. Ha ugyanez az úr a miniszter előtt állana, s ahogy szokás, udvarias hűvösséggel beszélne - a grófok ugyan elég szemtelenek, hogy vakmerően kimondják, amit gondolnak, de az ilyen impertinencia éppoly keveset jelent, mint ha udvariasan és politikából elhallgatják a dolgokat. Érezte olvasás közben, hogy most rátapint a valóságos életre. Az ütereken tartja az ujjait, és érzi, hogy lüktet a feldagadt vér.

Ez egy nagyon tisztességes úriember, de közönyös. Még mindig nem látta saját nevét leírva a levelekben. Még hivatkozás sincs rá, hogy névtelenül, láthatatlanul, de jelen van az, aki mindezt a változást létrehozta, aki nélkül ennek a kornak egy napját sem lehet megírni, szóval saját nevét kereste, s égett a hiúsága, hogy nem találta.

Ami pénzügyeinket illeti, ebben a pillanatban még nem lehet komoly számítást felállítani. Itt van ugyan az inspektor számítása, de én ezt az inspektort mindig optimistának tartottam. Szerinte az úrbér eltörléséből származó kárunk összesen nyolcezerötszáz frt. Szerintem tízezer frtra nyugodtan lehet tenni, vagy többre is… Hiszen ezután pénzt kell fizetnünk a munkákért. De másrészt megtakarításra és a jövedelem nagyobbítására is van kilátás. Három hivatalnokot valószínűleg el lehet bocsátani. Aztán nagy haszon lesz ránk nézve, hogy a nemesség kiváltsága megszűnik, s a nemesember is éppúgy fizet kövezetvámot, révpénzt, mint a paraszt. Túlságos optimizmus nélkül is lehet arra számítani, hogy ezen a módon csaknem egész veszteségünk megtérül. Ha még kárpótlást is kapunk, nagyon jól járunk…

Ezeket a házban a folyosón, a titkos ülések előtanácskozásaiban már sokszor hallotta, de most itt ilyen jól s németül leírva, sokkal hitelesebbnek tűnt fel a pénzügyminiszter előtt.

A búza gyönyörűen áll és jó termést ígér. A repce is egész szép, de azzal csak akkor leszek megelégedve, ha zsákban lesz. Különösen a birkákkal vagyunk szerencsések. Tudod, hogy csak tavaly kezdtük háromszázhatvan darabbal, az idén már több a bárány, mint az anyajuh és csak kevés pusztult el. Idővel hatezerig szaporíthatjuk a számát. Ha meg tudjuk kapni a nemzet becsületével garantált kárpótlást, örülnünk kell, hogy megszabadultunk a rosszakaratú ostoba jobbágyrobottól, amire már emlékezni sem kívánok. Most az olcsó napszámért oly lelkesen dolgoznak, hogy nem győznek eleget munkálkodni. Hogyne, újság nekik, hogy ostor helyett pénzt kapnak a munkájukért.

Ellenben azt nem látom előre, mi lesz a felszabadítottakkal. A paraszt lusta és dologtalan létére, most, hogy senki se fogja munkára sarkallni - hiszen az uradalomnak nem kell annyi munkás, mint a robot idejében, tehát a földesurak nem gondoskodnak tovább a parasztokról, csak a saját jól kiválogatott napszámosaikat dédelgetik -, hát bizony ezek hamar a spekuláció martalékává válhatnak.

Az uraságoknak ott lesz bajuk, hogy pénzt nem lehet kapni, a törvény megtiltja a hitelek felmondását, s emiatt a hitelintézetek csődbe mennek. Más országokban előbb előteremtették a pénzt, azután törölték el az úrbéri terheket. A mi honatyáink meg fordítva csinálták, és azt hiszik, bölcsességük majd csak megtalálja az eszközöket, hogy minden a rendes mederbe térjen.

Most megtalálta végre magát a pénzügyminiszter az elolvasott levélben, kérdés, volt-e öröme benne. Csóválta is fejét, s haragosan nézett a betűkre, mintha azokon keresztül az írójuk szemébe akarna nézni: mily ostobaság! Ha én akkor meg nem csinálom egy pillanat alatt, soha ez a felszabadítás másképp meg nem történik, csak ha elébb a becsei kastélyotokat felperzselik a parasztok. Akkor aztán arra is pénzt kellett volna szerezni, hogy azt újra felépíthesd.

A nemzetőrség felől senki sem akart tudni. A gazdagok azért, mert lusták, a parasztok meg azért, mert azt hiszik, el akarják őket vinni határőrnek. Már az a szó is fellázítja ezeket az embereket, hogy az országot meg kell védeni, s mégis vannak, akik azt állítják, hogy Magyarország megérett a köztársaságra. Már utálom hallani az elcsépelt frázisokat szabadságról és egyenlőségről.

Az arisztokrácia is tehetne okosabbat, mint hogy lamentál és a haját tépi. Általában nem is tekintem a szerencsétlenséget meg nem érdemeltnek. Maga az arisztokrácia a leghibásabb benne. Olvasom 9-i leveledben, hogy „mindenfelől ránk szakad a nyomorúság". Ezt csak a vénasszonyok befolyásának tulajdonítom nálad, kedvesem; akik szörnyű szerencsétlenségnek tekintik, ha egypár ruhával kevesebbjük lesz. Még ha nem is kapunk kárpótlást, és a hitel nem javul is, egyhamar, akkor is tisztességesen megélünk.

A pénzügyminiszter fellélegzett. Ezek mind kitűnő érvek. Le fogja másoltatni a levelet. De nem is kell. Hiszen ezek a szavak neki a lelkébe ivódnak, s ha kell, az ő nagyszerű memóriája felszínre hozza őket éppen, mikor legnagyobb szükség van érvekre szónoklat közben...

Még mi van?

Ami pedig az én bevonulásomat illeti ezredemben, nézz Németországra, hol igen sok férj, kinek a katonaság nem is életpályája, mint nekem, tisztán hazaszeretetből tömegesen vonulnak be a zászlók alá.

Erre is jó lesz alkalomadtán hivatkozni. De honnan van ilyen értesülése a gróf úrnak?

Csak igaz lenne Olaszország feladása háromszázmillió forintért és Radetzky győzelme „Itália kardja fölött". Biz' isten, a derék osztrák sereg megérdemli ezt, hogy becsületét megmentse. Csak a győzelem után ne legyen Ausztria túlkövetelő, hanem szentelje magát egészen Németország ügyeinek, éspedig kétszeres erővel, ha délről semleges Olaszország fedezi határait. A Poroszország túlkapásai ellen való kiabálásnak nincs értelme. Bizonyára nehéz lesz elhomályosítania a jól fölfegyverzett és negyvenötmillió tallérnyi kinccsel rendelkező Poroszországot, és valószínű, hogy Ausztriának a második szereppel kell beérnie. Én jobban is szeretem, mert Bécsben, hiába, nem bírják beletalálni magukat az alkotmányosságba, és ezért nagyon értem, hogy ott folytonos a forrongás.

Ilyen belső és külső aléltságban nem szabad várni, hogy a német nemzet külön megtiszteltetésnek veszi, ha Ausztria történelmi emléke alapján Németország élére áll. A pillanat Poroszországnak kedvez, és katonái máris harcolnak Németország szabadságáért.

Az államférfi nagyon örülhetett, hogy ilyen komoly íróval ismerkedett meg. Érezte, hogy ilyenekkel kormányozni könnyebb volna, mint a maga flamingóival. (Flamingónak csúfolják ezeket az ő testőreit, akik hosszú veres tollat viselnek, s egyebük sincs, csak a hűségük és barbárságuk.)

De egyúttal arra is gondolt, hogy ez mind nem magyar okosság. Más viszonyok, más lelkek. Mások a mi magyarjaink.

Á, de hiszen ez rögtön itt következik a levélben is:

Néhány nappal ezelőtt Becskereken voltunk a megyegyűlésen. Itt most először szólaltak fel polgárok is, köztük Mihajlovich is, mégpedig igen jól és reformista módra. Egy pecsovicsnak, ki őt félbe akarta szakítani, odamondta: Ön is hallgathat már egyszer, minekünk nyolcszáz éven át kellett hallgatnunk, de mától kezdve szabad a szavunk, és a világ semmi hatalma sem verheti újra bilincsbe.

Olyan jól ismeri ezt a hangot. S ez egy szerb szájából! Mert mi lehet más ez a Mihajlovich, nem is oly mosolyogtató. Ezek támadnak fel odaát ellenünk, ezek miatt kell most keresztes háborút hirdetni, tehát nem olyan vidám dolog az, hogyha az itthon maradt szerbek parasztabbak a parasztnál és magyarabbak a magyarnál.

Különösen érdekes volt néhány papi szónok, aki mennydörgő filippikákkal harsogott a papi nőtlenség, a reverenda és a bajusztalanság ellen. A megye csaknem egyhangúlag elfogadta, hogy pártját fogja kérésöknek (coelibatus eltörlése, atilla és bajusz). Több mama a karzaton feltűnőleg nyilvánította tetszését.

Élj boldogul, édes angyalom, ezerszer csókol vastag Károlyod.

Kossuth csak futólag nézett a többi levélbe. Ez nagyon megzavarta és igen mély hangulatokat keltett benne…

Legnagyobb érzése az volt, hogy egy idegen bejön az országba, beházasodik ide, s néhány év alatt - ha két kisgyereke van, nem lehet több öt-hat éves házasnál - jobban ismeri ezt az országot, mint mi magunk, s amellett fenntartja a maga nagyobb és magasabb világával való összeköttetését.

Arra gondolt, hogy saját magában érezte azt a képességet, hogy a földnek bármely pontján igen hamar meg tudná vetni a lábát. Mindenütt azonos politikai viszonyok vannak, az eltérés csak az, hogy melyik nép mennyire vágyik s képes szabadságát tágítani. A szónok tüdeje tágult benne, s képes lett volna, mint Bécsben, kiereszteni orátori hangját és dialektikáját a hatalmas német tenger felett, s bizonyos benne, hogy nemcsak meghallgatást, de dörgő tapsokat és vak és elszánt lelkesedést tudna kelteni, csak ennek a kevés motívumnak segítségével is, amit egy birodalmi német uralkodó hercegi ágnak fia most gyújtott fel benne.

Nem, soha nem fog félni, még ha a balsors bármiket zúdít is reá, soha nem fogja magát elveszettnek találni a világnak legtávolabbi zugában sem, ahol alkotmányos nép él és vágyik a magasabb szabadságra. E pillanatban nem egy kis nép nagy fiának érezte magát, akinek áldjon vagy verjen sors keze, itt élned halnod kell, hanem a föld minden népének szabadságharsonáját vélte szívében és agyában és torkában és kiterjesztett karjainak hatalmában.

Jókai ment megkeresni a Kossuth titkárát, Veres Tónit, aki átadott neki száz forintot úti-költségnek.

- Mire ez? - kérdezte viccesen a költő. - Kenyér, szalonna van, a butykos is tele van, rögtön felakasztom a nyeregkápára. - Közben fanyarul vonta el a száját. Neki otthon fiatal felesége van, s itt betyárok után kell járni.

Veres Tóni csak nevetett, és egy esküdt pógárt adott a fiatal vitéz mellé: a pógár el is vezette a fiatalurat a szekérállásba, annak is a legsötétebb zugába, ahol ott állott egy kétkerekű laptika, annak a kettős rúdja közé volt fogva egy gubancos sörényű dikhenc, annak a gazdája ott bóbiskolt az ülésben.

- Héj, Kacska tee! - kiáltott rá az esküdt pógár.

A kacska felébredt, s a jobb kézből a kacska balba vette át a gyeplőmadzagot.

- No „polgártárs” - mondta neki a költő -, nem kívánok magától semmi egyebet, csak annyit, hogy vigyen oda vissza, ahonnan ma kend jött.

- ‘Sztán mi lösz a fizetség?

- Mit kíván kend?

- Tíz pöngő ölég lösz.

- Az egész fogatért, lovastul?… - Az egész készség, emberrel együtt nem ért meg folyó árban tíz pengőt. - Na jó van. Itt a pénz, osztán hajtson kend, a teremtette!

Evvel felkapaszkodott mellé, merthogy a taligának egy ülése van, a kocsis számára. Ha valaki még arra kívánkozik, hogy azon a szerszámon menjen, hát annak be kell magát fészkelni a kocsis gubája szőribe, szagába.

Jókai beszédes ember volt, mindent akart tudni. Valaha meg kell ezt írni! Még akkor is, ha meg se történt! Hozzáfogott kikérdezni a polgártársat:

- Éjnye, polgártárs, nem tudott kend ennél a kétkerekű laptikánál különbet szerezni?

A polgártárs hallgatott. Megrángatta, kivezette a lovat a fészerből, akkor a rossz kötélostorral megvagdalta, a ló idétlenül felrúgott s elindult, azt felelte:

- Csakhogy van!

A négylábú aztán tudta a kötelességét.

Farkastanya

A diák egészen össze volt törve, mikor a lóról végre sikerült lezöttyenni.

- Hát most mit csináljak? - kérdezte, mert a lovas legény átvette a lovát, s azon a módon, ahogy jöttek, magával továbbvitte.

De az bizony nem szólott neki egy szót se. Se az úton, se búcsúzóra.

Fene barátságos ez a pusztai nép. Ha visszagondol, annak az embernek is kibeszélhette a lelkét, az ugyan alig vetett neki itt-ott egy-egy szót.

De hát legalább csárda volt előtte. Megindult a csárda felé. Még meglepően tekintélyes épület volt ez a csárda, csak ő nem tudta, hol lehet, mely tájon. A földabroszon bizony nem tudta volna megmutatni a szélességi és hosszúsági fokot, de még azt sem, milyen kikötőhöz van legközelebb. Nagy óceán ez a magyar alföld, ember legyen, aki benne nem vész.

- Hé, csárdásgazda! - ment be némileg szepegve a boltíves tornácra.

Míg azon tűnődött, ki építhette itt kőből vagy akár téglából is ezt a házat, más nem ügyelt s nem hederintett rá, csak egy tépett farkú kiskakas. Az lógó tollaival kopottan és árván álldogált a küszöb előtt, s most hangosat kukorított, aztán ijedten ugrott el az idegen csizmája elől.

A deák benyitott az ivóba. Nem volt bent senki, csak két irdatlan asztalféle. Vastag fa kettéhasítva, úgyhogy csak a teteje van annyira, amennyire kiácsolva, a törzs maga pedig gömbölyű oldalával négy karóra támaszkodva áll. Ugyanígy volt megcsinálva, vékonyabb fatörzsből, vékonyabb karókon a lóca, amire az asztal mellett le lehetett ülni. De az asztal lapja az úgy össze volt faragva, hogy az üveg alig tudott megállani rajta. A mestergerenda is össze volt vagdalva. Virtusos betyárok azon próbálták ki az erejüket és a baltájuk élét.

- No, ez betyártanya - mondta jól elkedvetlenedve a diák.

Volt egy búbos kemence is, körül padkája volt, a kuckóban egy ócska juhászbunda. Békés napokon arra jártak tojni a tyúkok.

Csak állott a diák, s nem tudott dönteni, hova üljön le, az asztal mellé? csak félt, nem sérti-e meg, ha mégis valaki betyárféle jönne, hogy hogy mer az ő törzsasztalukhoz telepedni. Így aztán a kemencepadkára ragyott le, ott meg a tojó tyúk kezdett nagyon virtyogni.

Most aztán mégiscsak jött valaki. Egy kövér asszonyság jött.

- Jó estét kívánok, nénémasszony. Már nagyon elfáradtam, itt maradhatnék-e reggelig?

Az asszony kicsit vállat vont; valami tökmagot rágcsált, amit a feltűzött köténye öléből markolt.

- Egy messzely bort. Fél messzely is elég lesz - mondta a deák.

Az asszonyság a falhoz ment, azon volt egy zsebkendőnyi ablak, elhúzta a piszkos vászontakarót, és beszólt, hogy hé, adjon ki kend egy félmesszelyt!

A szótlan asszony eldöcögött, de egy szintén nagyon kövér parasztember jött nagy szegedi kalapban, ami fél öl széles karimájú, s letette elibe a bort.

- Mondja már, atyafi, hun vagyok?

Az ember szótlan nézett. Látszott rajta, hogy e nem fog beszélni. Nem ez, ha kettévágják se. Meg ha mond is valamit, azt fogja mondani, hogy mindenki a bőribe van.

- Én alaposan eltévedtem a pusztán. Azt se tudom, merre járok. Merre esik itt Szöged?

A kövér ember fölemelte kövér öklét; kövér karját kicsit meglendítve csak úgy átabotába, mondta:

- Ammég messzi van.

Evvel megfordult és kidöcögött. De már az is jó, hogy kisült, hogy magyar ember, ha kell, majd csak ért magyarul.

Töltött magának a veres borból s ivott.

Mikor besetétedett, a veres kövér ember újra bejött, acélkova taplóval kicsiholt, és meggyújtotta a függőlámpát, ami az asztal felett lógott.

Akkor megint nem felelt semmi kérdésre, csak hümmögött s elment.

A diák elunta magát, lefeküdt az egyik falnál levő lócára, aztán hozzáfogott szundítani. Csak azon csudálkozott, hogy a lámpát égve hagyták.

Biztosan félnek tőlem - gondolta magában.

Éjféltájban lehetett, mikor nagy hangos beszédet hallott, felnyitja a szemét, felül, két szép fekete bajszos legény lépett be.

- Hát te mit keresel itt?! - nevetett rá az egyik legény a deákra.

- Itt esteledtem - kezdte ez magyarázni -, azt se tudom, merre van Szeged?

A két legény a szeme közé nevetett.

- Azt se tudod, hun a szöged? - nevetett a szemébe a másik legény is. - Mit csinálsz, ha mönyecske tanál gyünni?

A deák nem értette, nézett és hallgatott. A legények tüzet raktak a kemence mellett épített katlan alá, vizet hoztak az üstbe, forralni kezdték a vizet. De közben folyton kérdezték a deákot, kicsoda, honnan jön, mit akar, mért jár errefelé? Behoztak egy nyúzott bornyút, azt az asztalon feldarabolták, behányták az üstbe, főzték. Elébb, igaz, szalonnát aprítottak alá, vereshagymát vágtak jó vastagon karikára és tésztát hánytak az üstbe. Mit akarnak ezek egy egész bornyúval, még a feje is belefért az üstbe.

De a deák nem kérdezett tőlük semmit a világon, mintha semmit sem kívánna felőlük megtudni.

Mikor már jól sült a hús, megint jött két ember. Ezek is lovon jöttek, kint lecsutakolták a lovaikat, aztán bejöttek. Köszöntötték az itt levőket, az ablakon bort kértek, a bort a lyukon kiadták, de nem szóltak onnan semmit, még be se láthattak ide, mert ezen a belső oldalon le volt eresztve a vászonfüggöny.

A két ember tarisznyát is hozott, abból kenyeret vettek elő, sót, paprikát készítettek az asztalra, akkor fatányérokat szedtek elő, és teleszedték a jó bográcsgulyásból.

- No gyere, öcsém, neköd is jut - mondta a legöregebb a deáknak.

Jószagú volt, meg aztán szeretett is enni, s vacsorának se híre, se hamva.

Ő bizony nem kérette soká magát, hanem odatelepedett, ő is kapott egy darab kenyeret, hogy most aztán gondoskodjon magáról. Hát ő bizony odament a kisablakhoz, félrehúzta kicsit a függönyt s bekiáltott:

- Hé, adjanak csak kentek valami tányért, hé!

A betyárok nagyot nevettek az élelmességén, mindjárt szívesebbek lettek hozzá.

A deák kapott is egy cseréptányért, hozzá fakanalat:

- No legények - mondta -, én azért vagyok deák, hogy ha már ilyen jó vacsorára vagyok meghívva, hát meg is fizetek érte. Megtanítom kendteket egy új nótára, amilyet még sohase hallottak.

- No ki vele!

A deák aztán rágyújtott, hogy:

Hortobágyi pusztán fúj a szél!...

Bizony a pusztákon még nem ismerték a nótát, de tetszett.

- Tudják-e kendtek, ki csinálta? Ezt bizony Petőfi Sándor kőtötte.

- Kőtötte a kacsatojást - nevetett az egyik legény.

A deák fogta a kulacsot, jót ivott, és felköszöntötte Petőfi Sándort, aki a haza legnagyobb költője és azonkívül képviselőjelölt is Kunszentmiklóson.

- Tuggyák-e kentek, hogy merre van Kunszentmiklós?

- Csehó Pista vidéke? Hogyne tudnánk, mikor tudjuk.

Vacsora után beszélgetni kezdtek.

- Hej barátim - mondta a deák -, álljanak be katonának!

- Mán meszet nem öttünk - nevetett az a legény, aki a bornyút darabolta -, most is katonaszököttek vagyunk, nem mögyünk vissza.

- Hé barátom, ez más! Most azok ellen mögyünk minnyájan, akik kenteket kötéllel fogták… Értsík meg, többet senkit se fognak meg erővel: most már nem az idegennek a ruhájába megyünk harcolni, hanem a magunkéba… Vágjuk a németet, hé.

- Vágjuk-e?

Nem akartak elaludni, érdekelte őket a dolog. Megint új emberek jöttek, négyen is. Persze, a bornyúból volt. Elég lett volna tizenkét embernek…

Ha Kossuth Lajos Cegléd piacán háromezer embert tüzelt és úgy fellelkesített, hogy beléptek a magyar hadseregbe, a mi deákunk is meggondolkoztatta ezeket a pusztabeli embereket.

Végre elaludtak, s a deáknak jobb helyet csináltak, mint a kemény lócán. Szalmát hoztak be neki, meg a juhászbundát is odaterítették alá.

Mikor másnap felébredt, üres volt az ivó.

No felkelt, beszólt az ablakon, hogy jöjjön be valaki. Az öreg kövér asszonynak be méltóztatott jönni, de mikor bejelentette, hogy most elmegy, az asszony csak a fejit csóválta, hogy a nem.

Hát két legény még akkor is aludt az eresz alatt, egyiket már tudta, hogy Bálint bácsinak kell híjni, ennek rimánkodott, hogy eressze el.

Bálint bácsi nevetett:

- Minek mönne el kend?

- Nem is dolgom van, hivatásom van, Szegedre kell jutnom.

- Nem tanáli jól magát köztünk?

Hiába volt minden vita.

Délután már örült, hogy nem ment el. Nagyon csudálatos dolognak jött nyitjára.

Két betyár érkezett, akik közül az egyik egy bornyút, a másik egy süldőt hozott a lován. De még azt is bejelentették, hogy szekér is jön, megrakva élelemmel.

Mire ezeknek ennyi ennivaló?

- Estére möggyün a Gazda.

Ettől mindenki megrökönyödött s megörült. Jön a Gazda. Ez valami nagyon nagy gazda lehet, hogy ilyen óriási szenzáció, ha érkezik. Már a deák gondolta, hogy valami nagykutya lehet a betyárok közt.

Estére már harminc-negyven betyár volt együtt. A lovak kikötve legelésztek körös-körül. Nem messze óriási nagy tó volt, a Fejér-tó, ahogy mondták róla, annak a partján szabadon bocsátották a lovakat, még ki sem pányvázták őket, s azon nyugodtan legeltették a kövér füvet.

Senki se tudta, mit akar a Gazda, csak az volt a különös a deáknak, hogy őtet ez a sok gazember mind úgy megbecsüli. Nem tréfáltak vele, nem beszéltek az ügyeiről, ahogy ő is óvakodott a legkisebb megjegyzést tenni a betyárokra. De érezte, mindenki megnézi, mindenki kerüli, hogy útjába ne legyen, s ha valamit mond, nevetnek neki, ha dalol, jó szívvel veszik.

Mit akarnak ezek ittővele? Talán csak nem hiszik felőle, hogy ő valami nagyherceg, akivel olyan jó fogást csináltak?

Estére még egy csapat legény jött. Voltak köztük meglettebb emberek is, de a legnagyobb részük fiatal és ragyogó lovas.

Most volt alkalma a diáknak meglátni, kik hát a betyárok!

Meg volt tőlük illetődve, olyan tisztességesen viselték magukat. Semmiben sem voltak mások, mintha pusztai pásztorifjúság kerekedett volna össze, hogy valami ügyben megbeszélést tartsanak, csak azt nem tudta, milyen ügyről lehet ma szó, mert mindenről beszéltek, de rablásról semmit. Inkább a lovakról volt szó meg a jobbágyokról meg a megkergetett urakról, szóval, amivel most tele volt a levegő. De semmi harag nem volt senkiben. Nyugodtak voltak, mint a gyerekek, örültek, hogy jó sok hús fő az üstökben, és kenyér is van hozzá. Bor is van a csárdásnál, egyéb nekik nem kellett.

Csoportokra szakadoztak, voltak, akik a lovaikat próbálták, s versenyfutást rendeztek, kitett célokig, voltak, akik más lényeges virtusban gyakorolták magukat. Kanászfélék baltát hajigáltak a levegőbe; nyelénél fogva elkapták a visszahulló éles szerszámokat; voltak, akik birokra állottak ki, nekivetkőztek, megfeszítették a kemény izmokat; voltak, akik guggolós táncot jártak inarogyásig, ezt is virtusból vagy fogadásból, ki bírja tovább. Szóval pezsgett bennük a fiatal vér, mint a fiatal bor tavasszal.

Végre már setét este lett, mikor nagy hujjahó támadt. A diák mát gondolta, itt az a bizonyos gazda.

Volt csudálkozása, mikor belépett egy egyszerű ember, akit olyan tisztelettel fogadtak, alig hitt a szemének. Valósággal meg voltak babonázva a legények, s mindnek elesett a virtusa, és úgy nézett az emberre, mint a gazdára lehet.

A diák a gatyás pusztai emberben megismerte az ő tegnapi útitársát.

Még rá is ráragadt megilletődés, nem is tudta, micsoda nagy tisztességben volt része. Ugyan ki lehet?

A kisded ember egy szót sem szólott, csak megállott középen, összefonta a mellén a két karját, s szokatlanul széles válla alatt dagadt a melle.

Most jobban megnézte, mint tegnap, mikor oly hosszú időt töltött együtt vele. Kalapja fel volt tolva a homlokára, haja a kalap alatt kilátszott a homloka fölött, nyílttá és bátorrá tette a tekintetét. A kalap nem volt olyan túlságos szegedi kalap, jó kemény, zsíros alföldi kalap volt, barna haja a füle formán nyírva, körül kilobogott a kalap alatt a nyaka felett. Bajusza lazán volt megpederve, ami oly nyájassá tette a mosolygós pillantását, mintha csak egy vidám barát volna. De egyenes kemény szemöldöke vízszintesen feküdt, barna, tüzes, nagy szemei fölött. Ez a szemöldök volt az egész emberben az, ami határozott tekintélyt adott. Megvesztegethetetlennek látszott, ahogy a szeme belenézett az emberekbe. Érezni lehetett, hogy ez a kemény fej meg nem ijed, meg nem hátrál, és mindig tudja, mit akar. Orra is egyenes, jó férfias orr volt, s a száját mintha kicsit beharapta volna, s az is félelmetesebbé tette a különös bátorságát, hogy középtermetű ember létére, mikor a világon semmi sincs, ami a tekintélyét emelje, se díszes ruha, se fegyver, se semmi, így szembe mer nézni a fenevadakkal, a betyárokkal. Mintha a gazda csak úgy pőrén kijönne, hogy a munkásait megszemlélje; összefonja a két karját a mellén, ennyivel ad valami tekintélyt magának, de hetykeség nélkül, nyugodtan nézegeti az ő hűségeseit.

Fehér gatyája olyan volt, mint egy kemény szoknya; fekete csizmája kivillant alóla. Poros volt a csizma, de nem sáros, nem ócska és nem elnyűtt. Jó betyárcsizma volt, aki viseli, tud a lovon uralkodni, s ha kell, annak a csókaorrú csizmának a bögyivel fenéken is tudna billenteni akárkit. Ez meglátszik rajta. A kis kabátja egy gombbal begombolva, lent hegyesen szétnyílik, s magas katonagallérforma nyaka van. Setétkék posztóból van ez a kabát meg alatta a lajbi. Ezen sincsen semmi. Még ezüstpitykék sincsenek. Semmi nem csillog az emberen, csak a két égő szeme. Még ez is úgy néz, mintha nem nézne bele senkibe, csak mélázna s elgondolkozna valami nagy dolgon, amiről senki sem tud, csak ő. Úgy áll itt ez a kis ember, mintha a nádasban állana, annak a partján, s a gácsérok kiáltását hallgatná.

De a gácsérok nem kiáltanak. Senki sem ad hangot. Ez a fegyelmezetlen népség, amelyiknek az isten se parancsol, úgy hallgat és úgy figyel, hogy azt nem lehet eléggé bámulni.

A diák azt várta, hogy a *Gazda* most megszólal és kiadja a parancsot.

De a Gazda nem szólt, hanem mellette megszólalt egy kék fejű ember. Igazán ijesztő volt, amilyen feketekékre volt verve a feje.

Ez az ember azt mondta:

- Legényök, itt van köztünk egy deák. Ez a deák mögmondja kentöknek, hogy mint!

A deák belesápadt. El nem tudta képzelni, mit akarnak vele.

Most mindenki ránézett, de annyira ránézett, hogy egész testtel odafordultak, s még az is, aki közvetlen előtte állott, hogy az orrával érhette az övét, az is úgy megbámulta, hogy bele kellett ebbe szédülni. Mi lesz itt, úristen?

- No deák uram, most mondja el kend azt, amit a gazdának mesélt az úton.

- Nem tudom, mit kívánnak tőlem - dadogta a fiatal papjelölt.

- Veszött a haza? Úgy mondta kend?

A diák észbe kapott.

Hát hisz ez nagyszerű, ha ezek itt politikai gyűlésre jöttek össze. Mindjárt vér tódult a fejébe, s már dagadt benne a szónoki vágy.

- Mongya csak mög ezöknek a derék emböröknek, hogy ha katonának mönnek!

Katonának!… Hogy ezek katonának akarnak menni?…

- Hogy akkor amnesztiát kapnak! Mind. Igaz-e?

- Amnesztiát!

Ejhó. A katonaszökevények katonák akarnak lenni. Hát persze hogy ezeknek jár az amnesztia… Kell, hogy járjon… Nem volna igazságos most azért büntetni azt, aki beáll katonának, mert az előző korban megszöktek az idegen hadsereg kötele alól…

Roppant hőség telítette meg a szívét, már érezte, tudta, hogy olyan sikere lesz avval a prédikációval, amilyen még sose volt.

- Rózsa Sándor kész örömmest beáll a Kossuth Lajos népe közé, ha amnesztiába részöltetik.

Ránézett a Gazdára, aki most az egyszer megengedte, hogy a nevét kimondják a füle hallatára.

A deák mintha bunkóval vágták volna fejbe, megszédült. Szinte hallotta a csattanást, ahogy a bika feje csattan az ütésben...

Hogy az Rózsa Sándor! Aki előtte van! Akinek előtte ő áll! Ez oly iszonyú hatással volt rá, hogy reszketni kezdett minden porcikája. Rózsa Sándort szemtől szembe látni!

Ez maga elég egy életre. Ennél borzalmasabban nagyszerűt nem kívánhat magának.

De ahogy ránézett Rózsa Sándorra, azt a hideg derültséget látta rajta, ami tegnap lepte meg, mikor megragadta a karját, mint egy acél harapófogó, s lerántotta a dőlt fáról, a hídról, hogy adjon utat az áldott asszonynak…

- Rózsa Sándor már egy hónappal ezelőtt beadta a levelet a szögedi bírónak, hogy Kossuth Lajos vögye föl őtet és embörit honvédnak.

S neki egyetlen szóval sem árulta el az ember, hogy már nem újság előtte az egész, amit ő lelkesedett és prédikált.

- No ki vele, deák uram! Mongya kend, amit köll. Ahogy az istene tudni adta.

A deák megköszörülte a torkát s azt mondta:

- A mi segedelmünk jöjjön az Úrtól, aki teremtett, megtart és igazgat mindeneket, ámen…

Avval hozzáfogott csakugyan prédikálni. Pap volt. Neki ez a beszédforma a maga formája. Ha fiatal, annál inkább szüksége van a szónoki útra, amelyen aztán nyugodtan tud döcögni mondanivalóinak szekere.

Úgy hallgatták ott, mint az égi szózatot.

Nem köhintett senki, nem morgolódott senki. Meg nem moccantak, míg csak ő be nem fejezte az egész csudálatos mesét, a jobbágyfelszabadítás históriáját.

Akkor aztán rátért a haza állapotjára. A fellázadt nemzetiségekre. A bécsi udvar árulására. A császár szószegésére. Hogy Innsbruckba szökött, hogy minél távolabb legyen a magyar öklöktől... akkor egyre jobban kigyúlt a betyárok arca.

Míg az úrbérről, a jobbágyvilág megszűnéséről volt szó, addig mindenki hallgatott. Persze, mit nyert s mit nem nyert ezzel a betyár?… De mikor rátért a fiatal szónok arra, hogy a nemzetet - amiről azt sem tudták eddig ezek a fickók, mi fán termett -, hogy a hazát - ami nekik eddig

nem volt -, hogy mi veszedelem éri a magyar lobogót - ami ismeretlen volt, hiszen eddig felségsértés lett volna, ha piros-fehér-zöld zászlót tűznek ki… hogy itt a veszedelem...

Akkor valamennyi embernek kigyúlt a szeme, égni kezdett az arca, és Jellasics olyan átkozott kutyának tűnt fel előttük, hogy éktelen káromkodásban törtek ki, mikor már másodszor, harmadszor hallották a nevét.

A diák elmondta a pesti forradalom történetét, és elszavalta a Petőfi versét, hogy *Talpra magyar, hí a haza!...*

Akkor már mind égtek és lelkesedtek.

- *Esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk!*

- Nem is jó a! - szólt bele egy betyár, mire harsány nevetés tört ki, s ezzel felkapták a vállukra a deákot, hogy az szegény azt se tudta, hogy kapkodja a fejét a gerendák közt.

Éppen ebben a percben volt az, hogy Jókai a kacska kocsis mellett zötyögött az úttalan úton az amnesztiával.

Reggeledett, mikor Jókai megkérdezte a kacska kocsistól, hogy:

- No atyafi, messze vagyunk-e még Rózsa Sándortól?

Az visszadörmögött:

- Rúzsa Sándortól?… Hunnan tudjam én azt?

- Hát nem Rózsa Sándorhoz visz kend engem?

- Az árgyélusát! Nem öttem gombát!

- Hát hova visz?

- Hát oda, ahova kívánta az úr. Ahunnan én gyüttem. A topa betyárhon.

Most lett világos a dolog Jókai Móric előtt. A kacska nem érintkezik egyenesen a rablóvezérrel, hanem közbeesik még egy főudvarmester. Így szokás ez a fejedelmeknél.

Ez az a bizonyos topa betyár.

- És messze van az a Topa úr?

- Nem úr a, kéröm, csak befelé van neki a lába nyőlve. Úgy lép a, hogy mindig átalugorja a bal lába fejit, ha a jobbal lép… Nem messzi van mán. Mán ha jól lát kend, akkor látja is a háza falát. Meszelt háza van ám néki.

Ez is nagy dolog, gondolta a regényíró, jeles esméretekre tesz szert az ember, ha betyárokkal érintkezik.

Kereste aztán a meszelt falú házat. Nem gondolt akkorát, mint a szegedi vár, de mégis csudálta, hogy a nádasok közt sehol semmiféle hajléknak hírét s nyomát se találja, ellenben a hideg már majd megvette, mert a nyári éccaka hűvös volt, hogy a foga is vacogott belé. Így hajnalodás körül van a legnagyobb hideg a vízi világban.

Hát a meszelt ház a földbe volt vájva, csak némi teteje volt, s abból vékony füst gomolygott fel.

Putrinak híjják azon a vidékeken, s az egy igen lakályos épület: négy fala, pádimentuma kitelik az istenáldotta földből. A teteje kukoricaszár s azon felül nád.

„De a lakója független úr. És bizonyosan boldog ember."

Ha ház nem is volt, de komondor volt. Az messziről csaholva rohant a közeledő jármű elé. Jókai már azt hitte, lehúzza az ülésből a kordéról. Igen ám, de a kutya megismerte a lovat, s ahogy azt megismerte, mindjárt megjuhászodott. Régi jó pajtások lehettek. Annak a fejéhez ugrált fel, aztán előrerohant a putrihoz: leugatni, hogy vendég jön.

Ahogy a kordé megérkezett a putri elé, annak ajtaja már meg is nyílt, s a szűk gádoron felmászott a lajtorjafokokon az embervakarcs, akinek az igazi nevét, ha vót is, régen nem emlegeti senki. Ő maga is olyan kölcsönkért pofát viselt, hogy lehetetlen, hogy valaki ilyen elkámpicsorodott pofával otthonról jöjjön. Az orra félre volt ütve, az egyik szeme feljebb állt, mint a másik. Hanem a szájában égett a kurta szárú pipa, ahogy a fiatal regényíró ezt mind meg is figyelte.

- Nohát mi a baj? - hörögte a földi vakondék.

A kacska jelekkel integetett az utasának a topa felé.

- Tisztelt polgártárs - mondta ünnepélyesen és a hidegtől vacogó foggal a regényíró -, én Kossuth Lajos parancsolatjára jövök önhöz.

Az ön-t még külön meg is nyomta, gondolta, hogy attól mind a ketten felmelegszenek.

- Avval a kéréssel - folytatta -, hogy vezessen el engem Rózsa Sándorhoz, akinek fontos iratot kell átadnom.

Megmozgatta a vállát, karját, magát a katonaköpönyegben, amely arra igen jó volt, hogy az ember fázzon benne.

- Tudja ön, polgártárs, hogy hol van Rózsa Sándor?

- Ha akarom, tudom, ha nem akarom, nem tudom.

Jókai megvakarta a fejét. Most aztán hogy magyarázza meg ennek a polgárnak, hogy ezt a nagy hazafias kitüntetést még ma el kell juttatni a betyárkirályhoz. De minél több frázist vágott ki, annál jobban szipákolt a pipáján a topa. A kacska segített egy oldalbabökéssel, mire Jókai megértette az értelmes dolgot, és a táskájába nyúlt s a pénzből kivett egy tízest, odasimította a kérlelhetetlen hazafi markába.

Hát a tiszta igazságnak csodálatos hatása lett. A topa betyár először is kivette a pipáját szájából, azután egy ujjával a kalapja felé intett, végül nyilatkozott:

- Nohát akkor tudom!

- Hát osztán elvezet-é engem odáig?

- Csak jól megfogózzék az úr abba a lőcsbe.

Avval elkalimpázott a kukoricásba. Valószínűleg ő volt ott a csősz. Nem sok idő múlva előkerült lóháton. Lehetett abban a kukoricásban istálló, szárnyék, szekérszín, minden, ahova el lehetett rejteni, ami nem szem elé való.

- Nohát mönnyünk.

Nem volt az út, aminek nekivágtak, hanem egy sivatag vakondtúrásos sömlyék, amit később felváltott a süppedékes csincsés. Ebbe aztán kerékagyig vágott le a kordé. Most áldotta az istenét az utas, hogy csak két kereke van a taligának, nem négy, így is nehéz volt kihúzni a latyakból annak az egy lónak. Valódi megszabadulás volt, mikor végre bejutottak a nádasba. Ott már csak tocsogós víz volt: de szilárd talaj. A topa betyár úgy tudta abban az utat sötétben is, hogy meg nem tévedt, mint a detektív a világvárosban. Ebben az isten háta megetti nádasban van Rózsa Sándor rejtett tanyája! - gondolta a költő.

Egy füzes szigetet leltek, nádkévékből összerakott kunyhóval.

Jókai maga így írja le a találkozást:

„Meg kell vallanom, hogy nagy csalódáson mentem keresztül. Én ezt az országreszkettető rablóvezért a magam romantikus fantáziájával egészen másnak képzeltem külső alakra, lelkiállapotra egyaránt. Nem volt valami dalia: nem is alföldi magyar típus: alacsony termet. De még alacsonyabb volt az eszejárása: nem lehetett ezt semmivel felmelegíteni, mind csak aziránt akart megnyugtatást szerezni, hogy hol kapja meg ő a kapitányi fizetését meg a legényeinek a lénungját, s amint efelől megnyugtattam, hogy amint Fehértemplomba megérkezik, Damjanich fizeti a zsoldját: »De hát odáig? Mert hát lopni tiltva van!« Ott hagytam nála negyven kemény forintokat. - Most már tudtam, hogy mire való a Veres Tóni száz forintja.”

Hm. Jókai a maga nagy fiatalságában nem vette észre, hogy még mindig nem Rózsa Sándorral tárgyalt.

Nem adja ki olyan könnyen magát egy alkotmányos uralkodó. Rózsa Sándornak mindig voltak alteregói, akik annyira hasonlítottak hozzá, mint Hunyadi Jánoshoz Kemény Simon. Arra elég jók voltak, hogy őket üssék agyon a vezér helyett.

Hiszen mi tudjuk, hogy Rózsa Sándor e percben nem a félegyházi nádasban van, hanem a szegedi tó melletti csárdában.

Az is lehet, hogy Jókai álmodta az egészet.

Szegedi szózat

A rémhírek napról napra jöttek, hogy a szerbek kimozdultak a római sáncokból meg Szenttamásról, s elfoglalták Titelt.

Szeged megmozdult, nyugtalankodott. Egyszerre, amire sose gondolt, határváros lett. Minden gyermek tudta, hogy a rácok először is Szegedet fosztják ki, jaj akkor mindenkinek, aki lábon jár!

Ember volt elégséges, a nemzetőrök száma már túl volt a hétezeren, de fegyver nem volt semmi. A tanács nem tudott többet vásárolni, csak Tóth Mihály vasárustól 118 darabot, Ráth kereskedőtől meg száz szuronyos lőfegyvert.

- Jó lösz a kasza is, csak lögyön - mondta a főbíró, Tóth Mihály, s kemény nyakát kimerevítette.

- Igaza van főbíró uramnak - felelt rá Farkas János főkapitány, akit együtt választottak meg a silentiumos Tóth Mihállyal, azért forradalmi megegyezés volt köztük, hogy helyeseljék egymást.

Mert Szegednek az a nevezetessége is megvolt, hogy még jobban átalakította a tisztikart, mint az ország a minisztériumot. Tóth Mihály főbíró hét esztendő óta „megkötött nyelvű" volt. Eltiltva a fiskálismesterségétől, ahogyan ma mondják: „politikai jogainak felfüggesztése mellett". Ilyen ember kell ma az élre, Táncsics Mihály is képviselő. Arra a mintára hozták ki a házából a hallgatásra ítélt ügyvédet, mintha börtönből szabadították volna, s akinek hét éve nem volt szabad megmondani az igazságot a városházán, most főbíró lett. Oly lelkesedéssel tüntettek mellette, hogy egyhangú lett volna a választás, ha a volt főbíró, Wöber György el nem rendeli a szavazást. De így is 1342 szavazatból 1180-at kapott. Az egész városban csak 162 voks merte megtartóztatni magát.

A régi emberek egészen vissza is vonultak. Elmentek meghalni, ahogy a szegedi kofák kiabálták ki.

Pedig nem meghalni mentek el, hanem várni a maguk idejét.

- Így nem maradhat!

Pedig sokszor nagyot csalódik a visszavonuló. Aki megszokta a maga életét, el sem hiszi, hogy más is tud azon a helyen megmaradni. Akinek önérzete van, ha megbukik, arra apellál, hogy majd a következő választás igazat szolgáltat, aztán elmúlik az élet, elszikkadnak az erek, kiszárad a víz a sejtekből, s nekik nem maradt egyéb csak az emlékezet, s azt is csak ők ismerik.

Hova lett egy pillanat alatt a régi Szeged.

A tiszta, tisztes, megállapodott város. Ahol még a vízcsepp sem bírta kivájni a követ, mert hol talált volna követ ezen a tájon. A vezetők kirögzött szokásai, a nép csöndes, szorgalmas munkája, a roppant határ mit sem produkáló vízi és mocsári élete. A város cselédjei és rabjai. Egyszerre mindennek vége.

De a csöndben meglapuló volt vezetők csak csóválták a fejüket, és hitetlenül mondogatták:

- Majd elmúlik!

Örömmel látták, hogy a város határában alig történt változás. Szegednek nem voltak úrbéresei. Itt csak pásztorok voltak meg kertészek, akik bérelték a földet, meg szegény házatlan zsellérek, akik mind maradtak a régiben. Csak a lárma nőtt meg. Elébb az ujjongás, azután a rettegés az ellenségtől.

- Úgy köll nektök, magatok hoztátok magatokra a bajt!

De a nemzeti őrsereg azért egyre jobban emberkedett. Öreg Korda, a száraz vicceiről híres nyugdíjas őrnagy munkába lépett. Neki újra megjött a maga ideje, s néhány hét alatt úgy helyrepofozta a polgári őrsereget, az egyenruhás polgárságot, hogy már akár csatát is mertek volna vállalni. Mert az is csak olyan vállalkozás, mint akármilyen ipar. Az egyenruhás polgárok minden városrészben nemzetőrszázadokba tömörültek, de felettébb rajta voltak, hogy együtt maradhassanak. Sőt, hogy még a jövőben se verhessék széjjel őket, folyamodtak a tanácshoz, hogy vadászzászlóaljat alakítsanak belőlük. Már ők tudták a katonai fordulatokat, fegyver-fogást, rendgyakorlatokat, s égtek a vágytól, hogy megvédelmezhessék a várost.

De a szegény mezei zászlóaljak összevissza állomásoztak, egyik Kulán, a másik Törökbecsén, s ezeknek alig volt más fegyverük, mint a szegedi bicska meg a furkósbot, amit maguk vágtak. Nem is ment valamirevaló család gyermeke a mezei hadakba. Ott fogadták a napszámost a városház alatt, aki a módosabb legények helyett bemenjen honvédnak.

De ez csak addig ment, míg meg nem jött a vészhír, hogy Titel alatt tíz-tizenkétezer szerb tanyázik. Jönnek egyenest fölfelé.

- Árulás, hazaárulás! - meg akarták rohanni a szegedi várat, ahol császári hadak tanyáztak német tábornok parancsa alatt, a kötéllel verbuvált katonaság és idegen tisztek. Kiverni őket Szegedről, birtokba venni a várat. Ott van fegyver! Puska, töltény, ágyú! A rácok már Kikindát fenyegetik, és a csajkások nyíltan csatlakoznak hozzájuk.

A polgármester, a főbíró mellett polgármester is volt, Vadász Manó, éjszakára gyűlést hívott, és erre a tanácsülésre meghívta a várparancsnokot, Eder tábornokot is.

Még meg sem nyílt a gyűlés, Csermely Lajos honvéd főhadnagy érkezett mint miniszteri futár, tudatta az egybegyűlt tanáccsal, hogy Szerbiából több ezer fegyveres betört a határon, akik a felkelőkkel egyesülni akarnak és a hazában felfelé nyomulni készülnek.

Osztrovszky, a szegedi kis Kossuth indítványozta, hogy a zászlóaljat azonnal indítsák Óbecsére.

A 3. zászlóalj már hetek óta itt hever, a kormány egészen elfeledkezett róla, a fiúk égnek a harcvágytól, alig lehet őket visszatartani.

De a hazának nem volt fővezére. Akárhány parancsnok, mind a maga feje után rendelkezett. A tábornok egyáltalán nem adott rá engedélyt, hogy a 3. zászlóalj megmozduljon.

Tóth Mihály főbíró üvöltött és azt kiáltotta:

- Rózsa Sándor majd rendet csinál!

Két követet küldetett rögtön Budára, hogy a miniszter azonnal fegyverezze fel szabályszerűen a hármasokat és indítsa útnak, mert ha nem indítják, gyalog és mezítelen tenyérrel, de mennek!

Kémeket küldetett a Délvidékre, hogy a szerbeket, céljaikat, szándékukat megtudják.

A lakosságnál már olyan hírek jártak, hogy itt vannak a rácok, s egész éjjel nem merte lehunyni szemét senki.

Másnap délben éppen tanácsülés volt. A 3. zászlóalj megjelent a városház előtt, és rettenetes zajjal követelte, hogy bocsássák őket a rácokra. Egy kiképzett tisztjük volt, Utassy Károly főhadnagy. Ez személyesen felment a tanácsba, és közölte, hogy nem képes a zászlóaljat fékezni.

Tóth Mihály elrendelte, hogy, Utassy Károly mint ideiglenes parancsnok, azonnal vegye át a zászlóaljat, ossza be őket századokba, nevezzen ki a legénység élére ideiglenes tiszteket és altiszteket.

Utassy Károly rohant a piacra s kihirdette:

- No fiúk, holnap indulunk! Mögyünk az ellenségre!

Egetverő ordítás és lelkesedés. A legénység megrohanta a főhadnagyot a szószéken, s úgy megölelte, hogy a szegény fiú formálisan összerogyott alattuk. Akkor felkapták a vállukra, s vitték örömujjongva a lakására.

Huszonnégy óra alatt minden szükséges ki volt állítva. Négy századot nemzetőri fegyverrel láttak el, a többit kiegyenesített kaszával. Így indult el a hírnév útjára a hármas veres sipkás zászlóalj másnap délután, a hölgyek virágzápora, és a szülők zokogása mellett tomboló öröm közepette Óbecsére.

Néhány nappal később érkezett meg Damjanich őrnagy értük Szegedre a kinevezett tisztikarral, s meglepetve hallotta, hogy a fiai már előrementek! Rettenetesen fellelkesedett, azonnal sürgönyt küldött a Honvédelmi Bizottmánynak, hogy a szegedi fiúk a világon az elsők.

Szegeden mindenki sírt örömében.

- S kik vannak a zászlóaljban? - kérdezte Damjanich. - Kiknek a gyerekei ezek?

Még maguk a császári szolgálatból átállott hazafi tisztek sem voltak tisztában, milyen elem az, amelyikre számíthatnak. Még mindenkiben ott pezsgett a forrongások zaklatottsága.

Kiderült, hogy túlnyomórészt ebben a zászlóaljban mégiscsak a birtokosok és a mesterek, az önálló s vagyonosabb polgárság fiai voltak.

- Mágnás zászlóalj! - mondta rá büszkén Damjanich, mert a honvédségbe inkább a volt házatlan zsellérek fiai állottak be kenyérért.

S kinevezte Földváry Sándort a zászlóalj élére.

A Földváry testvérek ikrek voltak: Károly, Sándor. Székelyek, rettenetesen csúnya emberek. Úgy hasonlítottak, hogy csak arról lehetett megismerni egymástól, hogy az egyik félszemű, de a másik szemivel ez is igen kedvesen tud pislogni.

Alig vonult el a zászlóalj és a vezérkar, s maradt üresen Szeged, híre jött, hogy Kossuth Lajos körútján Szegedre is eljő.

Irtóztató lelkesedés tört ki.

Tízszer akkora, százszor akkora, mint tavaly, mikor István főherceg látogatta meg a várost.

Oly öröm és reménykedés volt bennük, hogy Tóth Mihály főbíró megparancsolta, hogy követség menjen Kossuth elé, Hódmezővásárhelyre, hogy semmiképpen el ne kerülje Szegedet.

Hozzáfogtak lobogózni, díszíteni, három napig mást se csináltak, csak csinosítgatták a várost.

Még a Tiszát is ki akarták szabályozni.

Szerdán már teljesen készen voltak a Kossuth Lajos fogadtatására. Hetivásár volt, s a nagy hírre, hogy itt lesz a miniszter, a Honvédelmi Bizottmány elnöke, óriási tömeg gyűlt be a tanyákról s a környékről.

Sajnos, esővel virradt a nagy nap.

- Hamari vendég nem marad soká - mondták az esőre, de bizony az nem akart szűnni.

Vásárhelyről a kocsisort harminc nemzetőr lovas kísérte. Algyőnél már ötven kocsi és száz lovas várta, a szegedi küldöttség és tízezer főnyi nép állott sorfalat, mikor Kossuth Lajos délután három óra tájban megérkezett.

Egetverő éljenzés.

Még az ég is kitisztult, háromra megállott az eső, ami hallatlanul fokozta az örömet.

Szimbolikus!

Kitörő lelkesedés kísérte a férfiút, akit bálványozás vett körül az egész hazában. A népek leborultak előtte, mint egy istenkép előtt, és ágyúzás és nemzetőrök puskaropogtatása közben vonult be a Szabadság téren levő Bauernfeind-házba. (Ami szintén szimbólumnak volt szánva?) Kossuth a ház előtt, sátor alatt felállított hordozható egyházi szószékre lépett, mire a hölgyek virágzápora árasztotta el.

Ekkor tartotta Kossuth a szegediek előtt örökre feledhetetlen beszédét, mely a népet tökéletesen elragadta, úgyhogy a sokaság kalaplevéve tett esküt, hogy megmenti a hazát.

- Szegednek népe, nemzetem büszkesége, szegény elárvult hazám oszlopa!

Ahogy felcsendült a Kossuth Lajos hangja, az a bűvöletes csengő és mégis mély zengésű hang, amely mint a harangok anyaga aranyat és ércet tartalmazott, sírva fakadtak a szemek, és megszűkültek a ruhák az embereken, hogy adatott nekik hallani, élően és holtan örökre ezt a szózatot:

- Mélyen megilletődve hajlok meg előtted, Szeged népe!… Mikor Szegedhez közeledtem, sajnálni kezdtem, hogy a meghatottságtól, hogy Szegedre jöhetek, kifogyni éreztem mellemben a hangot… De hogy Szeged népét látom; nincs mit sajnálnom, mert itt nincs hangra szükség, csak arra, hogy a nemzeti lelkesedés előtt mélyen meghajoljak.

És csak most vette le kalapját. Messze meglengette a strucctollas kalapot, s két karját ívesen fölemelte s az ég felé pillantott, s közben sajnálta, hogy baldachint állítottak föléje, hogy ez az átkozott eső galibát csinált.

Mennydörgő taps és éljenzés és könnyek és ujjongás után folytatta:

- Midőn én, az ország teljhatalmú biztosa, a Honvédelmi Bizottmány tagja, népfelkelést intézendő, utamban más helyekre bementem, azért mentem be, hogy lelkesedést ébresszek: de Szegedre azért jöttem, hogy itt a lelkesedést én szemléljem!

Mély meghatottság az embereken. Mintha az előző napok minden izgalma kevés ár volna azért, hogy ily felséges és elkábító örömben lehet részük, mely nedvdúsan önti el szívüket a szavakra. Valóban: ilyen nagyok vagyunk! Ilyen szépek, ily szépen szól rólunk a szózat!

- És én mondhatom, örömmel szemlélem Szeged népében a lelkesedést: mert veszedelem fenyegeti szegény, elárvult hazánkat; oly veszedelem, melyhez hasonlót évkönyveink nem mutatnak, s melynek láttára némely kicsinyhitűek a fővárosban azt mondták, hogy a magyar nemzet napjai megszámítvák!

Az emberek elfelejtettek éljenezni. Oly magas fokra hágott bennük az élvezet és elámulás, hogy érzelmességükben nyitott szájjal itták a hangokat és szavakat, amelyek soha szebben nem muzsikáltak. Maga a szónok érezte, hogy most minden szívből jő, a magas és mély hangok, a zengő magyar nyelv pompás és hihetetlenül kihasználható dallamossága tökéletesen rendelkezésére áll. Se hangja, se fogalmazása, soha nem volt tömörebb és megveszejtőbb.

- Alkudozásba akartak ereszkedni Jellasiccsal - s megmozdult és meghörgött a tömeg, artikulátlan előhangjai egy készülő rémületnek -, ama gaz árulóval (morgó vihar szele), kit az ármány pokoli céljainak kivitelére, arra, hogy csak nemrég visszanyert szabadságunkat s függetlenségünket (milyenek e szent szavak!) kezeinkből kicsikarja, s a népet újra a szolgaság jármába hajtsa: eszközül szemelt ki. (A tömeg szinte megkönnyebbült, a szónok átszellemült lelkes arca előre jelezte a feloldozást, a megmentést, ami jön.) De én azt mondám (s a szónoki hang, mint a pacsirta szállott fel az ég felé, hogy aztán ugyanolyan gyönyörű ívben ereszkedjék alá), hogy mielőtt a nemzet annyi erővel s küzdelemmel kivívott szabadságából csak egy hajszálnyit is lealkudnék: elmegyek és megtekintem a népet.

A tömeg magasabbat lélegzett s most, most, várt:

- És most, miután Szeged népét látom, látom szemeiben a lelkesedés szikráit, nem késem megírni a fővárosba, hogy Szeged népe az árulóvali minden alkudozása ellen ünnepélyesen tiltakozik… Megírhatom-e ezt?

És a tömeg egyszerre, egy hangon dörögte fel:

- Meg

És megkönnyebbült, hogy visszaadhatta azt a csodálatos valamit, amit kapott. Mindenki érezte, hogy az egy szó, amit kiáltottak, tízezren s tízezren, méltó visszhang volt, s ettől a szemek még párásabbak lettek.

Mintha lezárták volna az első részt. Ily csodát. Ezt a közvetlenséget. Ó, mennyi szónoklatot hallottak ők már. Az utóbbi hónapokban semmi más nincs, csak szónoklat a piacon, a városház ablakából, úton-útfélen. De csak most hallották először az életben, s érezték, soha többet nem is fogják hallani ezt az egyetlenegyszer kilobbanó csodát:

- Igenis megírom. Hogy miután Szegedet s népének ezreit a haza szerelmétől lelkesülve láttam, kőszirtté szilárdult keblemben (mély sóhajtás valahol) a hit: hogy a haza, lépjen bár a pokollal szövetségre ellene az ármány - mentve lesz! Krisztus mennyei országát megalapítandó, a földön, egynek választottai közül ezt mondá: e kőszálra építem egyházamat; és én hasonlóan azt mondom, hogy Szegedre s ennek a lelkes népére építem nemzetem szabadságát és a pokol kapui nem vesznek erőt azon!

Valóban, a lélegzetet meg lehet hallani, oly mély csönd volt a mérhetetlen tömegben, Kossuth szinte megzavarodott, valami felujjongást várt, segített volna neki, ha belezúg valami fergeteges tetszés. Fokozni kell, fokozni:

- Oly hatalmasnak hiszem én e népet, hogy ha felkel s összetart, a ropogva összerogyó ég boltozatát is képes fenntartani erős karjaival...

A csönd még mélyebb, szinte döbbenet ül az arcokon. Elképzelhetetlen, hogy valami jöjjön, ami ezt még feljebb emelje. Csak a műértő közönség tudja így magába venni a zene legmagasabb döbbenetét, ahogy az egyszerű nép e pillanatban lélegzetelállítóan adja magát a nagy hatásnak. Fordítani kell a meneten: tettet, tettet!

- Hazámfiai! Mondhatatlanul fontos az óra, melyben hozzátok szólok; talán ebben az órában ütköznek vitéz seregeink az áruló csordával. Ki tudja, mit hoz reánk ez óra? Győzelmet, vagy

veszteséget? De győzzünk bár, vagy veszítsünk: én Szeged népére mindenesetre számítok. (S újra felszáll a hangja, de most mint a sas az ég kárpitjáig.) A népre minden esetben szükségünk lesz: ha győzünk, hogy a győzelem gyümölcseit learassa… ha vesztünk, hogy a veszteséget győzelemmé változtassa. (Most roham az érzékekre:) Tehát e fontos órában, e mondhatatlanul fontos pillanatban kérdem: találkozik-e egy fia a hazának, találkozik-e egy polgára e városnak - ki hazája szabadságáért vérét és életét feláldozni kész ne volna?

A népből most újra kitört a mindent szétvető s örömteljes lelkesedés.

Egyhangúlag, egy szót kiáltott valamennyi:

- Nem!

Kossuth a legmagasabb régiókban folytatta:

- Én esküszöm a mindenható Istenre; ki védi az igazságot, és a hitszegő árulót megbünteti; esküszöm, hogy hazánk szabadságából egy hajszálnyit, utolsó csepp véremig, elraboltatni nem engedek. Esküszöm, hogy hazámat védeni fogom, míg karomat felemelhetem. A magyarok istene úgy segéljen és úgy áldjon meg engemet!

A nép a szavakat hajadonfővel s fölemelt kezekkel lelkesülve elmondotta a szónok után.

Kossuth Lajos mély szünetet tartott, s egészen hangot változtatva, mély és borongó lírával mondta:

- Hajdan, midőn a hazát veszély fenyegette, hős apáink véres kardot hordoztak körül az országban, s ennek láttára, mint sasok repültek harcmezőre a vitéz magyarok. Én látván a haza veszedelmét, zászlót ragadtam a kezembe, megesküdve, hogy addig nem nyugszom, míg az elárult haza fiait szabadságának megmentésére zászlóm alá nem gyűjtöm. De most összehajtom e zászlót: e zászló nem enyém többé, én Szeged zászlója alá állok. És én bízom a magyarok istenében, bízom Szeged népének lelkesedésében, hogy kevés idő múlva mentve lesz a hon; ha pedig a hadi szerencse kevésbé mosolyogna fegyverünkre, ha talán az ármány által kiszoríttatnánk a fővárosból, azon esetre Szegedet oly pontnak tekintem, melyről a haza szabadságát, a nemzeti függetlenségét megmenteni erősen hiszem.

Egy hang sem volt. E rémes kép valóban a szívereket is elkötötte.

- Szegediek! Nincs nemes és nemtelen többé. Egy hazának fiai, polgárok vagyunk valamennyien. Nyolcszáz év óta hallgatnotok kellett, most már tiétek a szó. Hallgasson el a reakció.

Irtóztató taps és mennydörgés.

Hatalmas koszorú repül fel a szónok asztalára. Nem akar megszűnni a taps és az éljen.

Kossuth visszatartott lélegzettel várt, míg vége lesz, ahogy az énekesnő kitartja a hangot, míg megszakad a hangszalagja, s ott fönt folytatta élesen és bűvös muzsikásan:

- Ha úgy jöttem volna e városba, mint valamely rendkívüli örömnek, boldogságnak hírnöke… igényelhettem volna talán tőletek e koszorúkat: de miután avégre siettem körötökbe, hogy benneteket fegyverre, a haza megmentésére hívjalak fel, azon virágkoszorúkat, melyeket hölgyeink itt és utamban elhintettek elém: nem tekinthetem másnak, csak előjeléül azon győzelemhez, melyet a haza ellenségein nemsokára kivívandunk.

- Éljen, éljen, éljen örökké.

Újra hangváltás, mélyen és szívből fakadóan:

- Egész életem küzdés és szenvedés vala; de e pillanatban jutalmazva érzem magamat - ám pihenni nem fogok, árva fejemet nyugalomra nem hajtom, míg el nem mondhatom az Írás szavaival: Most bocsásd el, Uram, szolgádat békével, mert látták az én szemeim hazám szabadságát, boldogságát: megmentve! - Keblem tele érzéssel, még sok mondanivalóm volna hozzátok, de az érzés elfojtja ajkamon a szót. Különben egypár napot körötökben szándékozván maradni, még lesz alkalmam hozzátok szólani… de most… nézzétek... *soha nem sírtam… és most… könnyezek!…*

Kossuth ezután a szegedi vezéregyéniségekkel a Széchenyi által alapított casinóban étkezett.

A második ételnél megjelentek előtte a Sándor-bakák és letépték öltönyükről a fekete-sárga zsinórzatot, s kijelentették, hogy mint honvédek kívánnak ezután a hazának szolgálni.

Este a hölgyek fáklyás zenét rendeztek tiszteletére. Úrnők, a testvéregylet s a jótékony nőegylet tagjai vitték a fáklyákat, s Dáni Ferenc intézett üdvözlő szavakat Kossuthhoz, ki gyengélkedése dacára néhány szó köszönetet nyilvánított.

A tömegben a diákok vitték a vezető szerepet. Ők voltak az éljenek karvezetői, a lelkesedés irányítói. Az ifjúság legjobban a lélek borától részegedik meg. Ez nem jelenti azt, hogy ami ma átfut rajta, az a későbbi élet irányának első fényjele volna. Az ifjúság mint a ragályt veszi át a kor pillanatnyi hangulatát, s még ha életét adja is egy ilyen tűzbeboruláskor, még akkor sem biztos, hogy a saját sorsáért adta oda. Ezeknek az ifjaknak tömege később, évek múlva fejcsóválva, bár meghatottan nézett vissza a *szegedi szózat* pillanataira, melyeket akkor örökkévalónak éreztek.

De az a diák, aki ott állt az elsők közé sodródva, nem azért marad néma, s nem azért nem bírja magát átadni az őrjöngő fanatizmusnak, mert koraérett, s már a jövő polgára nyilatkozik meg benne, hanem azért, mert a Kossuth oldalán Dona kapitány áll.

A volt nevelőt hideg zuhany érte. Sikerült megmenekülnie a liberális zsarnok házából. Még nem feledte el a kisasszonyokat, Zsorzsettet és harapós csókjait, sem a tanítványa vad bivalyolgatásait, a két háziasszonyt, de legkevésbé a Dona kapitány szörnyű tirannizmusát, anyagi becstelenségét és politikai nyomorultságát; a vad tivornyákat és a reménytelen magyarságot.

És ez az ember áll legközelebb a nemzet Megváltójához, ennek van a leghosszabb és legvörösebb strucctoll a kalapján, és ha ez az ember ott tud állani a Kossuth Lajos környezetében, akkor rémülettel nézi a többit is, akik ott állanak, nem Dona kapitány-e valamennyi.

Nem tudja még szegény diák, hogy a forradalom a salakot veti fel. Hogy a parafa úszik a víz tetején. Hogy elveket, eszméket az elvtelenek és eszmételenek tömegével emel törvénnyé a revolúció.

- Rózsa Sándor amnesztiát kap!

Már csak ez hiányzott, hogy a szegény diákfiú, aki a maga bőrén tanulta meg, mi a betyárok közt az összetartás: éppen azért szökött meg Dona kapitány házából, mert elmesélték neki, hogy a kapitány és Rózsa Sándor közös kasszára dolgoznak. Irtóztató. Egy magyar földesúr, aki osztozik a pusztai betyárral!

És íme, Dona kapitány ott áll a Megváltó mögött, és Rózsa Sándor kegyelmet kap.

Így kell érteni ma, hogy a Krisztus két lator közt függött a keresztfán?

A pestiek

Jókait ott hagytuk el, hogy az ál Rózsa Sándorral megvágatta magát negyven kemény forintok erejéig. Hát hiszen ez járt is Tök Marcinak, aki nem volt ám bolond ember. Negyven pengőt ki tudott szedni attól, aki ajándékot hozott a Gazdának. Aki nem is kérni jött, hanem adni. El is tette a tarisznyába a pénzt, s még csak nem is mosolygott magában.

Jókait aztán a topa betyár visszaszerkesztette a kacskához, az meg hazaszállította, bizony két nap eltelt becsületesen evvel a vergődéssel, akkorára a Honvédelmi Bizottmány országos biztosa, a pénzügyminiszter már Hódmezővásárhelyen volt, s Jókai nem látott mást okosabbat, mint hogy kerestetett egy becsületes szekerest, aki őt Félegyházáról Pestre befuvarozza.

Úgy volt, hogy abban a percben, amint megérkezik, rögtön megy Nyáry Pálhoz, aki a Honvédelmi Bizottmánynak az elnöke volt, valósággal miniszteri rangban, különben Pest vármegyei alispán, ami valamivel alighanem több is, mint holmi miniszter.

Nem is lett volna ennek semmi akadálya, ha a fiatal házas mégis haza nem menne először - egy kis kefélőzésre, a felesége ugyan nem volt idehaza, próbán volt a Nemzeti Színházban, mert színészné volt a drága Laborfalvi Róza. De mielőtt elment a színházba, elébb kitette az asztalra férjének a lapját, az *Életképek*-et, s pedig kinyitva. Talán éppen olvasta s éppen azt az oldalt olvasta, amire rá volt nyitva a lap.

Jókai örömmel vette fel a lapot, hogy megnézze, mi volt az, ami a feleségének annyira tetszett benne, s megforrósodott a szíve, hogy az ő felséges, az ő pompás asszonya, akit soha meg nem érdemel, a nagy shakespeare-i színésznő, a dörgő hangú Gertrudis királyné szépirodalmi dolgokra talál időt és kedvet…

Szóval, belenézett az újságba, s ott látja Petőfi Sándornak a versét. Hosszú bevezetés előtte.

Lángba borult a feje búbjától a nyaka tövéig, remegni kezdett a keze, szép finom hosszú ujjai citeráztak. Oly izgalomba jött, hogy nem bírt uralkodni magán.

Megalkudtak Petőfivel, hogy nem adja ki a verset! És most felhasználta az ő távollétét, kinyomatta!

Csak futtában bírta elolvasni a bevezetőt:

> Vörösmartyhoz, midőn a nemzetgyűlésben ő a hadügyben a többséggel szavazott… Én, ha verset írok, nem írom a magam mulatságára, hanem írom azért, hogy kiadjam…

Nem bírta olvasni, a betűk összefolytak a szeme előtt:

> …én tiszteltem legjobban Vörösmartyt mindazok között, kik őt valaha szerették és tisztelték, de elveimet még sokkal jobban szeretem és tisztelem, mint őt. Szívem sajog és vérzik, de kérlelhetetlen maradnék, ha elvérzeném is bele. Brutus talán sírva szúrta le jótevőjét, apját, Caesart, de leszúrta…
>
> *Hallgassak-e mivel szeretlek,*
> *Miként atyámat szeretem?*
> *Hallgassak-e, mert teneked sem*
> *Fáj majd úgy a szó, mint nekem?…*

Hogy is tehetted, amit tettél,
Az isten szent szerelmeért! -
Nem én tépem le homlokodról,
Magad tépted le a babért!

Jókai lerogyott. Nem bírta. Egyszerre elveszíteni két ilyen világnagyságot, az öreg Vörösmartyt, aki voltaképpen semmit se tett. Kossuthtal szavazott.

Mindenki Kossuthtal szavazott. Összesen harminchatan voltak, akik ellene mertek szavazni.

A feje rettenetesen megfájdult. Ott elöl, a bal szemöldök felett. Petőfit sem lehet elveszteni. Ha a felesége miatt nem szakított vele, Vörösmarty miatt szakítson?

Róza miatt nem szakíthatott, mert akkor nyilvánvaló lett volna, hogy Petőfi mindent tud. Laborfalvi Róza színésznő. Azt nem lehet avval a mértékkel mérni, mint egy spiszbürger teremtést. Hogy a Kántorné növendéke volt!… S Vachotték pedig pletykálták, Csapó Mari, hogy Kántorné olyan ágyat használt még, amely emeletes volt. A növendék lányok a felső kontignációban aludtak, az alsóban maga a nagy Kántorné…

Aki minden éjjel más férfi vendéget hozott haza. Ebben az iskolában nőtt volna Laborfalvi Róza, aki míg férjhez nem ment, így is élt; s van is gyereke… és hogy csaknem tíz évvel öregebb Jókainál, aki még csak huszonhárom éves…

Irtóztató sors. S a szent asszony, Róza ráparancsolt, hogy nem szabad Petőfivel szakítani: „Vagy azt akarod, hogy ez a fenevad egy olyan versben marjon meg téged is, engem is, ami örökké benne marad az emberek fülében?…” Még azt is le kellett nyelni, hogy Petőfi személyesen megmondta az ő anyjának, hogy: „Móriccal többet szóba nem állok a házassága miatt”… Hogy nem sajnálja őt, a legjobb barátját ilyen iszonyú helyzetbe hozni.

Sírva fakadt. A könnyek fanyarul és dühösen csorogtak a szeméből. Nem a fájdalom, a tehetetlen düh könnyei.

De most. Most aztán vége!

Föleszmélt.

Most kirúgja. Ez a betyár nem Rózsa Sándor. A szegény negyven forintért betyárkodik és áll be hősnek. De mért van még itthon Petőfi? Ha állandóan azt hirdeti, hogy minden magyarnak a harctéren a helye, akkor mér van még itthon?

Összeszorította a fogait. Nem merte megfogalmazni sem, hogy: menj a harctérre, és ess el!

Más szabadulás tőle úgysincs.

Azért, hogy másfél évvel öregebb nála, úgy bánhatik ővele, mint egy taknyos gyerekkel?

S még mielőtt valakivel beszélt volna, csak éppen a kabátját dobta le, a nagy salavárit, leült az asztalhoz, és lefirkantotta vázlatában a nyilatkozatot:

Kénytelen vagyok kinyilatkoztatni, hogy e vers kiadását rosszallom.

Rosszallom, mert nem ismerem el: hogy Vörösmarty valaha oly tettet követett volna el, amelyért a haza előtt meggyaláztassék; mert nem ismerem el: hogy költőnek joga legyen költőtársa felett ítéletet hozni. Itt bíró csak a jövő nemzedék lehet; mert ha Petőfi elfeledkezhetik is azon háláról, amivel Vörösmartynak tartozik, én nem feledkezhetem el arról, mivel én tartozom neki.

Petőfi azt mondja: hogy neki fáj V-t bántani, nekem is fáj e nyilatkozat, de azért kimondám.

Jókai

No, a teremtette. Ez ellen még Petőfinek sem lehet igazán kifogása. Minden tisztességet megadott neki. Az pedig teljesen jogosult, hogy Vörösmartyt, az aggastyánt, aki már egyidős a századdal, negyvennyolc éves, és kopasz homlokán hervadhatatlan laureus díszlik… Két évvel öregebb, mint maga Kossuth; de tízzel látszik öregebbnek; bor és a szenvedés…

El volt rontva az egész napja.

Szerette volna, ha a felesége itthon van, de Róza nem tudja, hogy ő megérkezett, azt hiszi, Kossuthtal van valahol Szegeden…

Lüktetett az agya. Féltékenység kapta el.

Újra sírni kezdett. Róza tiszta! És nemes lélek! - De az a Kántorné-féle iskola… És az a becstelen környezet… színészek… hősszerelmesek s a pletyka… a pletyka… Folyton zúgják, kivel barátkozik, hogy öltözőjének ajtaja mindig nyitva áll…

Szórakozottan magára szedte a holmiját.

Most hova menjen? Nagy Ignáchoz, hogy szokott csúfondáros módján össze hagyja magát ugrasztani Petőfivel… vagy éppen lebeszéltesse magát… Nem megy Nagy Ignáchoz… Míg Rózával nem beszélt, addig senkinek egy árva szót sem szól… Majd Róza megmondja, mit kell tenni… Szegény Róza, az utolsó percben is a verset olvasta.

Forróság és szerelem áradozott és hullámzott benne.

Tulajdonképpen boldog volt: most itt a kedvező alkalom. Senki sem vádolhatja meg, hogy Petőfivel összevész… Vörösmartyért lehet. Vörösmartyért kötelesség! Vörösmarty adta ki a Petőfi első kötetét. Soha Vörösmarty nélkül más nem lett volna ebből a Petrovics fiúból, marad katona, zöld hajtókás közlegény. Osztrák zsoldos. Vörösmarty a porból vette ki, az ő tekintélye védte meg eddig: az a betyárstílus, amit hozott, az nem is elviselhető… Kanász… A parasztok maguk felismerték, hogy nem a képviselőházba való….Mit csinálna ez, ha bent volna a házban; kakas a szemétdombon… Még elgondolni is sok… Mi köze neki a képviselőházi szavazásokhoz…

Így rohant végig Pesten, azon vette észre magát, hogy a vármegyeház előtt van. A Nyáry Pál hivatalos helyisége.

Megállás nélkül sietett fel az öregúrhoz.

Hajdú ugyan állott a kapuban is, a folyosón is, kékben és kivont karddal, de azért azonnal benyithatott az alispánhoz.

Nyáry Pál ott ült és csibukozott. Patay komával volt együtt, a kedélyes és szótlan árvagyámmal a tintafoltos asztal mellett. Az íróasztal ebben az időben mind tintafoltos volt, azért íróasztal. Lúdtollal írtak, és annak az volt a virtusa, hogy ha nyakig belemártották az öblös kalamárisba, akkor a fölösleges tintát róla vissza szokták percenteni a kalamárisba, vagy csak úgy leverték róla. Ettől lett tintafoltos az asztal, hogy ráverdesték a hollószárnyakról a tintát.

Nyáry Pál ismerte, szerette is ezt a fiatal úrigyereket, aki olyan jól beletalálta magát abba a nyápic hadba, a firkászok közé, mintha valósággal oda tartoznék. Szellemes volt a fiú az életben is, de a tolla, amivel írt, az igazán aranyat ért. Most is mit ír a *Charivari*-ban, ott van az asztalon kinyitva, mert éppen ma olvasta fel saját maga az egész fejezetet Kazinczy Gábornak, aki egy bizonyos mérsékelt forradalmár pártnak a nevében kereste az ő barátságát. Még ott van az újságon az ő ujjainak gyűrése, mert megfogta a papírt, hogy el ne repüljenek belőle ezek a kitűnő sorok.

NÉP

Mi magunkat igen hosszú ideig csaltuk. Azt hittük: hogy népünk van. Pedig nincs.

Míg volt, nemességünk volt az. A földmívelő nagy tömeg előtt ismeretlen fogalom volt e szó: „haza”.

Még most is az. Szabadságáért akárki más iránt háládatos, csak hazája iránt nem.

Ha azt mondjátok neki: hogy keljen fel honát védeni a muszka ellen, sírva fakad s azt mondja: hogy inkább robotol és éhezik. A kabátos embert gyűlöli; nem hisz neki. A nemzeti színeket nem érti; neki addig a törvény sem törvény, míg a császár pecsétje alatta nincs, nagy kétfejű sassal.

Értünk fegyvert nem fog, szavainkban nem bízik, terveinkben nem segít. Így bünteti bennünk isten apáink vétkeit.

De mi föltettük magunkban: hogy a népet szabaddá, úrrá tesszük, mert kell, hogy legyen magyar nép; *szabad és úr*, mint volt hajdan. Semmi sem valószínűbb, mint hogy eközben éppen magunk veszünk el, minket kövez meg, minket feszít meg a nép; gúny és átok fog sírunkhoz kísérni.

De az mindegy. Sírunk fölött boldog leend az utánunk következő nemzedék, és mi nyugodni fogunk…

Célunk el lesz érve, nem fogjuk látni, de nyugodni fogunk.

Azért, még azon percben is, mikor keresztre feszít bennünket a nép, éljen a nép!

Mikor Jókai belépett, az alispán széles arca azonnal felderült, és kurtára rágott bajusza mindenképpen vidámságba rezdült; álla alatt az a furcsa külön szakáll valami őzbakhoz tette hasonlóvá, amely kész bármely pillanatban feldöfni akárkit. Most ez a bak kedélyesen türkölőzni kapott kedvet.

- Servus humillimus - kiáltott előre a fiatalembernek, aki ettől a nem várt kitűnő fogadtatástól elfelejtette felindulásának felét. - Hát te hol jársz itt, ahol a madár se jár, legfeljebb egy-egy jómadár?

Jókai további haragjának negyedét megint elpárologni érezte.

Még mindig nem szólott, még benne volt a belső remegésnek egy fertálya, s ez neki éppen elég volt arra, hogy ne találjon vissza a humorához.

- No Móric öcsém, mit lőttél? - becézte az alispán.

Jókai csak erre vette észre, hogy nagy izgalmában, mikor elindult, úgy felöltözött, ahogy érkezett Félegyházáról, a puskát a vállára vette, még a tölténytáska is ott volt a kard felett, keresztbevetve.

Elnevette azért magát. Látszik, hogy nem volt otthon a felesége, még a port sem volt aki leverje róla. Ránézett az alispánra, és úgy érezte, meg kell nyugodnia a sorsában, ha ilyen mosolygó oroszlánok fogadják szeretetükbe. Mert Nyáry Pál hatalmas, erős alak volt, himlőhelyes volt az arca, de nem volt tőle csúnya, inkább jól illett az a derült humorhoz, amivel bekötötte a dolgokat.

- Kossuth Lajos ötvenezer harcost küld a Duna felé - mondta dicsekedve s patetikusan.

Kossuth ugyan még csak harmincezret mondott neki, ő is jól felnagyítva a reményeket, de Jókai nem azért volt a jövő regényírója, hogy bele ne kalkulálja a Kossuth által azóta fellázított és megbabonázott embermennyiséget. Így jött ki a száján az ötvenezer „harcos”.

- Hát aztán küld-e Kossuth ötvenezer kenyeret is hozzá? - kérdezte Nyáry, s barna szeme gúnyosan komolyodott el.

Jókait megzavarta a kenyér. Kenyeret? Hát az minek?

- Harmincezer harcos már el is indult Pest felé.

- Tudom öcsém, én már vissza is küldtem őket.

Jókai megrettent. Visszaküldte? A Kossuth katonáit!

- Vissza, bizony, öcsém. Kell is nekem szűrös, vasvillás ember, hogy a rendes hadsereg elől körös-körül felegyék a vidéket. Katona kell nekünk, aki tud verekedni: csak az a kérdés, akarnak-e?

- Akarnak. No ezek akarnak!

- De nem tudnak!… Az első ágyúszóra úgy elszaladnak, de valamennyi, hogy a pegázusodon sem éred utol.

Jókai máris elvesztette önbizalmát. Ekkora mágneskő, mint Nyáry Pál, éppen olyan hatással volt rá, mint az a mágneshegy, aki Kossuth volt; az a kérdés, melyiknek a hatása volt közelebb.

Hozzáfogott elmondani, hogy van ám még egy nagy jelentenivalója. Mégpedig az alföldi rablóvezérről, Rózsa Sándorról, akinek Kossuth Lajos amnesztiát küldött, amit ő rendben s kifogástalan módon át is adott neki. Most már ez a Rózsa Sándor legalábbis százötven harcossal jön a nemzeti ügy segítségére.

Már míg mondta, rájött, hogy komikus dolog ez, s már lesütötte az arcát, hogy a Nyáry Pál szeme ne nevesse ki érte. De Nyáry Pál nem is mosolygott, csak azt mondta szépen:

- Tudod, öcsém. Ezt mind leírhatod a *Charivari*-ban, ott nagyon beválik, a te vicclapodban humorisztikus freskónak: de hivatalos tudósításodban ne írj egyebet, csak annyit, hogy a kormány amnesztiáját eljuttattad a híres zsiványhoz.

- De ez a csapat nagy dolgokat fog véghez vinni!

- Hogy sok birkát el fognak lopni a rácoktól, azt elhiszem: de katona a zsiványból nem lesz soha. Az csak fegyvertelen embereket tud leverni, de ahol a saját bőrét félti, ott az árokba búvik. Ahány ellenséget a te Rózsa Sándorod pedig levág, azt én mind megeszem birkapörkölt helyett.

Jókait elszomorította a szó. Hát semmi sem igaz, ami a poézisben él? Milyen szép téma volna: a rablóvezér mint szabadsághős.

- Édes öcsém - mondta Nyáry Pál, mintha meghallotta volna, vagy talán Jókai hangosan gondolkodott -, ha neked téma kell, adok én neked olyat, hogy az egész ország falni fogja… Ülj csak le, pihend ki a fáradalmaidat, és én azonnal elmondok neked valamit, de el ne felejtsd. Azért mondom el, mert hátha engem mégis hamarabb akasztanak fel, mint téged, vagy ez az aktacsomó elvész innen az asztalról, és akkor nem tudom hitelesen dokumentálni a históriát…

Jókai leült, úgy, ahogy volt, s unatkozva hallgatta. Nyáry Pál ugyan jóízű előadó, de neki most két akkora kőgolyó van a hasában, amit nem könnyű viselni… Szerencse, hogy már megírta nyilatkozatát…

- Hát öcsém, ebben a csomó aktában az van megírva, hogy Berzenczey Gáspár, az alföldi nábob a Széchenyi lóverseny-akciójának a kifigurázására rendezett egy pünkösdi futtatást, most három esztendeje. Ott egy parasztlegény megnyerte az első díjat, s olyan jóképű gyerek volt, hogy az öregúr ott tartotta magánál. Gondolta, jó lesz huszárnak a háta mögé. De hogy az unokaöccsét, az egyedüli örököst megbosszantsa, kivette a huszáruniformisból, és kihirdette, hogy egy esztendőre fiának fogadja, és ha azalatt meghalna, akkor mindene rá testálódik. Ezt írásba is tette, és a János fickót az asztalához ültette, mint édes fiát.

- No és meghalt az év alatt? - kérdezte Jókai, aki hirtelen rémregényt érzett a dologban. A fickó agyonüti a nábobot, és megörökíti a vagyont.

- Dehogy halt. Dehogy halt. Az öregúr elvitte magával Pozsonyba, a diétára, én is találkoztam velük, s a guta sem mondta volna, hogy nem igazi úrifjú a gyerek az ifjúság karzatán; mindenütt megállotta a helyét, csak éppen keményebb ökle volt, mint akárki másnak. Inni, lőni, verekedni, káromkodni jobban tudott, mint Frici báró, lovat hajtani, mindent, szóval a dámák sorra beleszerettek.

- Itt a regény!

- Ott a regény, öcsém, hogy az évfordulón azt mondja az öregúr: No fiam, most pedig felveszed a huszármundurt.

- Aha!

- Aha, aha, de azt mondja a fickó: Nem veszem én, urambátyám!

Jókai kezdte kinyitni a száját.

- Mert, azt mondja, én már Kisberzencének örökös ura vagyok.

- Ejha!

- No ugye, hogy ejha, és nem aha! - tömködte meg a pipáját Nyáry Pál.

Jókai csupa fül volt.

- Hát az öregúr is csodálkozott nagyon, kékült, zöldült, ez mi?… Kiderült, hogy a fickó összenyerte az egész uradalomnak az árát. Még a liberális klubban is nyert a grófoktól vagy harmincezer forintot. Szóval, egykettőre összevásárolta az öreg eladósított ősi földjeit, és ma itt van egy országos per, hogy az örökösök veszekedetten vegzálják a nábobot, hogy hogyan lehetne kitudni a vagyonból a csirkefogót. Látod, ez aztán tökéletesen végrehajtotta a jobbágyfelszabadítást!

Nyáry Pálnak nem szelelt a pipája. Szavanként szívogatta.

- És itt az ősiség tragédiája, öcsém. Ha ti az ősiséget nagy hebehurgyán el nem törlitek, s a jobbágyot fel nem szabadítjátok, akkor az egészből semmi sincs. Ősi földet senkinek megvenni nem lehet, az nem eladás tárgya. Azt csak vér szerinti rokonok szerezhetik meg, s ha valaki idegen bármi módon rátette a kezét, azt az ősiség törvénye alapján vissza lehet perelni.

Nyáry Pál nevetett, mint aki a maga baján kacag.

- De nem tetszett a jó. Tetszett népet teremteni, aki kitörje a nyakunkat. Most aztán itt van, Berzenczey felszabadított egy parasztlegényt, azt ti tovább elláttátok szabadsággal, és az most beleül, mint Kiss János úrbéres jobbágy fia, s lesz belőle a berzencei uradalom ura… Mit lehet itt tenni… A föld már nem szentség; vehet földet zsidó, cigány, paraszt! Még a paraszt is, még a zsidó is. Portéka lesz a haza szent földje! Méltatlanok kezére jut.

- Ez ellen azelőtt se lehetett volna semmit se tenni - mondta Jókai.

- No.

- Hát istenem, egyszerűen örökbe fogadtatja magát Kis Pista vagy Jóska, vagy mi, egy elszegényedett Berzenczeyvel, s akkor is megvehette volna a földeket, vagy vesz egy nemeslevelet, egész ipar a nemesítés, urambátyám legjobban tudja…

Nyáry Pál bosszúsan legyintett:

- Látszik, regényíró vagy, csak a regény részén jár az eszed. Komolyabb dolgok is vannak a világon, mint amit ti regényírók szemügyre vesztek.

De Jókai már nem tudott megállani, az ő fantáziája megindult, és annak az volt a természete, hogy a földből, az életből pattant ki a rügy, de az oly hamar fellegekbe szökkent, hogy alig lehetett nyomon követni.

Jókai gondolkozva kérdezte:

- Nő nem volt a históriában?

- Dehogynem. A fiú meg is házasodott.

- Kit vett el?

- Hát azt a parasztlányt, akit el akart venni abból, hogyha megnyeri a pünkösdi versenyt.

Jókai megrázta a fejét.

- Nagyon romantikus. De az egésznek van magva. Lehet belőle kanyarítani valamit: például ha az öregúr ideálját veszi el…

- No eredj haza, öcsém, a feleségedhez - állott fel az alispán. - Hanem annak ne nagyon dicsekedj el a hősi kalandjaiddal, mert az igen okos asszony, ki fog nevetni… Nem tetszik neked ez a história? Nem neked való, ne nyúlj hozzá.

- Az nem tetszik, urambátyám, hogy a nemesség rovására megy. Minek bántjuk mi annyira a táblabírákat? A volt nemességet! Ha a nemesi előjogok meghaltak, illik gúnyolni a halottakat?

Nyáry Pál melegen veregette meg a fiatalember vállát.

- Igazad van. Olvastam a népről írt chriádat. Megmondhatod a testi-lelki barátodnak, hogy igenis ez az igazság, nem az ő veszett, lázító verse.

Felvett egy újságot az asztalról, s elolvasott belőle egy strófát:

S a nép hajdan csak eledelt kívánt,
Mivelhogy akkor még állat vala;
De az állatból végre ember lett,
S emberhez illik, hogy legyen joga…

- Erre te mondtad meg legjobban, mi a nép, még ma is…

S miért vagytok ti kiváltságosok?
Miért a jog csupán tinálatok?
.....
.....
S ti, kik valljátok olyan gőgösen:
Mienk a haza és mienk a jog!
Hazátokkal mit tennétek vajon,
Ha az ellenség ütne rajtatok?
De ezt kérdeznem! engedelmet kérek,
Majd elfeledtem győri vitézségtek.

Jókai pirulva hallgatta a felolvasást. Könyv nélkül tudta a verset, s örült, hogy a következő két sort nem olvasta föl az alispán:

Mikor emeltek már emlékszobort
A sok hős lábnak, mely ott úgy futott?

Nyáry rossz kedvvel mondta:

- A barátod jó költő, de máris lejáratta magát. Ez mind frázis, amit ír, demagóg frázis, ennek a honoráriuma, mihelyt egy kis békességet ad az isten, egy darab kötél…

Jogot a népnek! az emberiség
Nagy szent nevében, adjatok jogot…
Még kér a nép, most adjatok neki;
Vagy nem tudjátok: mily szörnyű a nép,
Ha fölkel és nem kér, de vesz, ragad?
Nem hallottátok Dózsa György hírét?…

- Teljesen kimeríti a lázítás fogalmát. Én csak nyugodt ember vagyok, de ezt nem lehet eltűrni. Te jó barátságban vagy vele, mondd meg neki, hallgasson el, mert megindíttatja a kormány ellene a kriminálist. Statárium van… - tette még hozzá.

Jókai verejtékezett.

Érezte, hogy megdönthetetlen fallal áll szemben. Ő nem követ el lázítást? Mindennap. Ma abból élünk… Megérezte, hogy kiegyenlíthetetlen a két párt között a viszony… Ő nem gyáva. Még mikor Petőfi ezt a verset írta, jó viszonyban voltak… Hiszen most is… Könyv nélkül elmondja az egész verset, ő maga is elszavalta a múzeum lépcsőjén a tömegnek… Nem volt hatása: most érti meg, hogy a pesti polgárságnak is sok volt… Az a nép meg, amelyikért van, amelyiknek szól: az meg hol van még?… A topa betyár? Meg a kacska? Meg a rablóvezér, aki negyven forintot elfogad?

Ha Petőfit bízta volna meg Kossuth, hogy keresse fel Rózsa Sándort, Petőfi nem úgy végezte volna a küldetést… Csak elképzelni is, miket mondott volna a rablóknak: az urak ellen…

De Nyáry Pál, aki éppen olyan magas volt, mint Jókai - aki szokatlanul magas növésű volt, csak Nyáry már testes és nehéz -, rátette gyöngéden a karját a vékony ifjú vállára:

- Benned szép tehetség van és elveid helyesek és hasznosak. Ha a forrongás lecsillapodik, nagyon jó szolgálatokat tehetsz a nemzetnek és annak a nevetségessé tett nemességnek, amelynek előjoga volt az ábrándos honszeretet és a cselekvő honfenntartás. Ez az osztály ki fogja heverni a mostani csapást, és akkor téged, Móric öcsém, szívébe zár, mert te ma, amikor a szélsőségek divatja van, már ma is a szívedből fakadt igékkel köszöntöd és mented ennek az osztálynak a becsületét.

Sokat jelentően tette hozzá:

- Jegyezd meg magadnak, hogy minden túlzásnak vége lesz egyszer… A túlzók csak pillanatokig ragyognak: de az élet a nyugalmas teremtő kedélyeké… Csókolom a feleségedet…

Jókai meghajolva s zavarban és röstelkedve cipelte a vállán a szuronyos puskát, egyszerre nem tudott lépni a csörömpölő kardtól, ami folyton a két lába közé akadt.

Szerette volna tudni, mi az igazság?

Mert benne nem volt semmi igazság. Ő nem tudott volna meghalni sem ezért, sem azért. Benne művészi impasszibilitás volt: ő csak kifejezni akarta a pillanat hangulatát… Két malomkő közt érezte most magát: vagy Petőfi, vagy Nyáry…

Aztán arra gondolt, hogy nem is olyan rossz az az adoma… a nábob… De szerelem is kell bele… A nábob is legyen szerelmes… Itt kell megtalálni az ütközőpontot… Még az magában nem érdekes regény, ha csak kor és hely és alakok leírása… Az kell a közönségnek, egy szép, rokonszenves, romantikus szerelem… Talán az öreg nábob szeressen bele egy vagyontalan polgárlányba… Ez rokonszenvessé tenné az alakot. Így könnyen bele fog tévedni a Petőfi Magyar Nemes figurájába… Fel kell emelni az alakokat a mindennapiságból a költői magasságba…

Gerillák

Dehogyis feledték, soha nem feledik Szegeden, hogy Kossuth Lajos három napot töltött benne.

Minden lépése nagyszerű volt, minden tette csodálatos.

Megnézte a várat is. A szegedi szörnyű várat. Ahol fekete-sárga katonaság van, amióta csak a törökök kitakarodtak. Százötven éve.

El lehet azt képzelni, hogy ez valaha megváltozzon?

Kossuth Lajos jött, és minden megváltozott.

Mikor először elment a várba, a nép elkísérte a kapuig, ott megállott, s szinte rettegve várta, visszajön-e? Mintha attól féltette volna, hogy az ország miniszterét (Kossuth volt az egyetlen, a miniszter, s nem tudták, mit jelent a szó, úgy érezték, ez a földi megdicsőülés és a hatalom és dicsőség neve) - mintha a minisztert ott foghatná a vár. Hogy is mert bemenni! Nem tartotta vissza senki. Visszafojtott lélegzettel nézték a szuronyos puskás őrt, aki a kapuban állott, ember oda még be nem ment, akit ott ne fogtak volna…

S egyszer csak a vár udvaráról ujjongás, üvöltés, kacagás és énekszó hallatszik.

Még egy órája sincs bent Kossuth Lajos, már a várban valami hihetetlen dolognak kellett történnie.

A taliánok!

Csak most jut az embereknek eszébe, hogy a várban ötszáz olaszt őriznek, akiket politikai fogságra vetett a bécsi kormány, és ide záratta őket. Oly régen, szinte a mai fiatalok nem is emlékeznek rá, mikor. Már az 1831-i országgyűlés folyamodott a kabinethez, vigyék el Szegedről az olaszokat. Akkor az a válasz jött, hogy azok közönséges bűnösök, rablógyilkosok s megvetendő szerzetek, ne alacsonyodjon le a Karok és Rendek odáig, hogy betörőkért közbenjár. Majd kitöltik a büntetést, s akkor megszabadulnak.

De teltek az évek, évtizedek, és Metternich olaszai nem akartak megszabadulni.

Most ezek a foglyok ott vannak együtt a vár udvarán. A kapun át valamit lehetett látni. Ott tombolnak és nyüzsögnek és útra készülnek!

Kossuth ott áll közöttük, a császári főtisztek, tábornokok fényesen kardosan nézik a dolgot, a foglyok sorra térdre vetik magukat Kossuth előtt, zokogva kiáltanak olasz szavakat. Ah, egy sem tanult meg magyarul, nem volt szabad nekik kijönni a vár kapuján. Hétszáz nemzetőr arra kellett, hogy az őrszolgálatot teljesítse körülöttük a várban, mióta a katonaságot elvitték a harctérre.

Kossuth ott áll, s a taliánok, szegények, majdnem megölik csókjaikkal, ölelésükkel, alig tud Kossuth szabadulni, s vidáman és olaszul lelkesíti és vigasztalja őket.

- Megszabadultak! - mondják a szegediek s csodálkoznak.

A foglyok, úgy, ahogy voltak, abban a percben szabadon vonultak ki a vár kapuján. Nem volt nekik semmi pakolnivalójuk. Ha volt is valaha ruhájuk, azt régen megette a vaslánc. Ha volt a raktárban eltett holmijuk, azt régen elpusztította a penész és a kezelő altisztek marka.

Jöttek ki, összevissza, az erősebbek elöl, összetorlódva, a betegek és gyengék vánszorogva.

- Nézzétek, a lábán a vaslánc helye.

- Jaj de sápadtak! Mint a fejérített vászon!

- Ó, a szögényök, ó, az istenadták!

Sopánkodás és részvét fogadta őket.

S ahogy befelé fordultak a város belsejének, a lakosság a hírre mind kigyűlt az utcára, körülvette őket.

- Én ennek a szögény öregembörnek adok egy subát.

- Én mög ennek a nyomorultnak.

- Gyertök be, ti ártatlanok, egy kis levessel szolgálok néktök.

A jó háziasszonyok szétkapkodták az olaszokat, s megnyitották előttük a házukat, vizet melegítettek az egész városban és ételt főztek, hogy ezek a szöröncsétlenök mögfürödhessönek és mögelégíttessönek.

És mindenki dicsérte Kossuth Lajos szent nevét.

Hát meg mikor a vár kapuján kőmívesek jelentek meg, és kezdték leszedni az osztrák jelvényeket, és a magyar haza honvédségének díszeit rakták fel: a magyar szent koronát!

A még ott levő katonaság, melynek minden tagja leszedte a fekete-sárga zsinórt a ruhájáról, a harmadik napon kivonult az utcára, és a dobosok doboltak, a trombitások pedig azt trombitálták, hogy:

ég a kunyhó ropog a nád
szorítsd hozzád azt a barnát
míg a barnát szorongatom
azt a szőkét elszalasztom

Hát ilyen öröm Szögedén még akkor sem volt, mikor a törökök kimentek. Mert akkor Szegeden nem is lakott magyar ember, alig. Aki lakott, olyanformán nézett ki, mint mostan az olasz foglyok. Régen volt, talán igaz se volt, de ami most van, ez az igazság: most derült fel Szeged nagy korszaka.

A harmadik napon kidobolták, hogy az olasz foglyok jelentkezzenek este a hajóhídon. Hajóval fogják őket Pestre felvinni. Onnan aztán mennek haza, ki hova való.

Egy ujjongás, egy majális volt ez a harmadik nap. S mikor a legnagyobb örömben vannak, ráadásul még egy csoda várt rájuk.

- Rózsa Sándor!

Itt van Rózsa Sándor a bandájával.

És a nép, ahelyett, hogy rémülten futott volna szanaszét a betyárok hírére, hazafias nótákba kezdett, és gyűl, gyűl ki s nézi a mindennél nagyobb csodát.

Kossuth Lajos az ablakban állott, úgy nézte végig a betyárok berukkolását.

Jöttek a lovas betyárok száznyolcvanan.

Elöl jön remek paripáján a vezér, akinek a nevét senki se merte eddig kimondani, s még most is meg van lakatolva a szegediek nyelve. Nem éljeneznek.

Ők tudják, miről van szó.

Hogy kikről.

Csak kíváncsian nézik a lovas betyárokat.

Rózsa Sándoron posztóruha van, bőrrel szegett jó új ruha és zsinóros nadrág, ami be van húzva jól a csizmája szárába. Nincs rajta semmi cifraság. Azt hinné az ember, pirossal, kékkel hányatja ki a ruháját, még csak egy zsinór sincs rajta, ami kirikítson. Még csak strucctollas kalapja sincs, mint Kossuth Lajosnak. A szokott széles szegedi kalap, betyárosan, mellette semmi sem lengedez, s az állára lehúzva annak a szíja. Széles kardja az oldalán lóg, nyereg-kápája meg van rakva pisztolyokkal.

- Láttad - mondják a gyerekek -, olyan pisztolya vót, mint egy ágyú.

- Kettő is van neki.

- Kettő! Hat is van, mög van rakva a kápája pisztollyal.

- Két puskája is van a vállán.

A betyárok annál cifrábbak. Inkább gatyában vannak, mert az lobogósabb, mutatósabb. Elöl igen jó lovasok vannak, de a menet végén nyomorult gebék.

- Majd kicserélik - szólt a tömegben egy gazda mérgesen.

- Ez csak böcsületükre vall; kémélik a szögedi ménöst.

- Igazuk van, vigyék a rácokét.

- Nem köll űket félteni. Mire Becsére érnek, akkorára mindnek olyan lova lösz ennek, hogy mögirigyölheti még a Pilátus is.

Kossuth Lajos az ablakból nézte a betyárokat. Nem jött ki az erkélyre. De milyen nyugodt ez a betyár. Nézzétek, az a kis embör az a nagyembör.

Kossuth nem kívánta őket maga elé. Már hallotta a szegedi urak véleményét, hogy ők csak felkötve szeretik a betyárt. Epizód ez, Szeged maga tízezer embert ád a hazának. Ez meg csak százötven-kétszáz lehet.

- Ki lehet az a nagybajuszú? - szólalt meg Kossuth.

Rózsa Sándor mögött egy nagy bajuszú, meglett ember ült fekete lovon, akinek olyan lajbija van, mintha színaranyból lenne kiöntve.

- Ezt az embert ismerem. Tudjátok meg, ki az.

A betyárok a városháza előtt megállottak. De csak egy ember szállott le a lóról. Az se betyár volt, hanem Szeder Oláh István, a szentesi szájbéli ember.

Szödör Oláh fölment az emeletre, Tóth Mihály bíró úr elé, és mögjelöntötte, hogy Rózsa Sándor berukkolt.

Tóth Mihály nem ismerte Rózsa Sándort. Azt hitte, ez az ember.

Nagyot mozdult egész arca, mikor a kékre pofozott embert meglátta.

- Hüj, de helybehatták kendöt.

- Engöm igen, uram, de mán mullik. Kopik. Szentösi könyér e.

- Hogyhogy? Mögfogták kendet a szentösiek?

- Engöm mög, bíró uram! Mer szentösi pógár vagyok. Egy pógárt könnyű mögfogni, ha van az embörnek a városházán átallója.

- Mi az, hát kicsoda kend?

- Szödör Oláh István.

- Hát hogy kerül akkor kend a Rúzsa Sándor bandájába?

- Én löttem a Gazda keze-lába, jelentem alássan.

- Értem. No hát akkor mönjön le kend, s mondja mög Rúzsa Sándornak, lögyön szöröncsénk a városi tanácsban.

- Igönis, mögmondom, de azt is mögmondom, hogy ükigyelme izenetje vóna, hogy a szögedi főkapitány úr szívesködjék egy szóra legyünnie az ideig, amég őkigyelme ideföl tartózkodik.

A főbíró paffá lett. No, Farkas János!

A főkapitánynak derogált, ugyan fel volt háborodva, hogy ő menjen le túsznak a betyárért. Hát rendelte, hogy Nyári Mihály pusztai biztos szálljon le az utcára, ha már ilyen kölletik.

Nyári Miska indult is. Szeder Oláh nem tudta, melyik itt a főkapitány, melyik nem, ballagott le a biztossal.

De mikor lent voltak az utcán, a betyárok egyszerre zajongani kezdtek, hogy Tary Pál, Tary Pál! A gyüjjön!

Rózsa Sándor szót se szólt. Mozdulatlanul, hidegen ült a lován.

Nyári Mihály észbe kapott.

- Azt se tudják, hogy restoráció vót? - kiáltott rájuk. - Tary Pál má el van csapva!

- Farkas János most a főkapitány; te ragyás! - mondta egy marcona betyár Nyári Miskának. - Tudom.

Nevettek az utcán. Hogy ennek már avval is volt dolga?

- Akkor gyüjjön Farkas János uram! - szólt az aranylajbis nagybajusz.

Mit volt mit tenni, Nyári Mihály visszaszégyenkezett és jelentette, hogy a betyárok az igazándi főkapitányt akarják.

- Mögvesztek? - káromkodott Farkas János. - Vékes Imre alkapitány uram és Skultéty Andor helyöttes uram mönjön le, az urak mögmondják azoknak, hogy ha Rúzsa Sándor a gerilla-kapitány, én mög Szeged város főkapitánya vagyok. Velem ne packázzon, de tartsa illembeli kötelességének, hogy rapportra jelentkezzék előttem, az irgalmát nekie.

Mikor a két tekintélyes tisztviselő lement az utcára, a betyárok még jobban zajongani kezdettek.

- Nem Farkas János főkapitány! Nem Farkas ez, hanem bárány!

- Mi ez itt? - szólalt meg az aranylajbis nagy bajuszú betyár. - Lakodalomba vagyunk, hogy szalmabábot öltöztetnek föl a mönyasszony helyött?

De Skultéty Andor, akinek harsányabb szava és nagyobb szólóképessége volt, mint Vékes Imre alkapitánynak, rájuk kiáltott:

- Farkas János főkapitány azt izeni kentöknek, hogy ha Rúzsa Sándor gerillakapitány, ű mög Szöged város főkapitány ura! Parancsolja főkapitány uram, hogy rapportra jelentközzék nála gazduram.

Erre Rózsa Sándor felvonta a szemöldökét s bólintott.

- Tarcsátok - mondta kurtán s intett, hogy a két tiszt ott maradjon. A lóról leugrált betyárok körül is vették őket, s nem engedték vissza, míg vezérük újra meg nem érkezik.

Szeder Oláh István kísérte föl a Gazdát.

Rózsa Sándor a Szeder vezetésével nyugodtan, büszkén, de nem nagyralátóan ment fel a lépcsőn, és megállott a teremben a főbíró előtt.

Tóth Mihály főbíró szólott elsőnek:

- Te vagy az, Sándor?

- Én vónék, tekintetös uram.

- Üsmerlek. Barátom néköm Dona kapitány.

- Akkor jó, tekintetös uram.

- Mondta is minap, hogy embörségös embör vótál a tavaszon.

Rózsa Sándor kicsit elmosolyodott.

- Hát berukkoltál?

- Be, tekintetös uram.

- Hány az embörszám?

Rózsa Sándor intett hüvelykujjal a háta megett álló Szeder Oláhra:

- Majd a frajterom felelget.

Nevettek a tanácsbeliek.

Kikérdezték aztán a „frajtert”, s megtudták, hogy száznyolcvanan vannak a legényök.

- Egészségösök?

- Mind, hál’ istennek.

- Osztán nem féltök a ráctúl?

- Istennek kezében vagyunk - mondta Szeder Oláh István, ami nagy meglepetést keltett, hogy isten nevére hivatkoznak a betyárok.

A főbíró kezet nyújtott Rózsa Sándornak.

- Hát Sándor, most egy kis ebédre a város vendégjei lösztök.

- Hun lösz az ebéd?

- Jó helyön lösz - nevetett fel Tóth Mihály főbíró. - Nem a vár udvarán, hanem jó tágas szabad helyön. Az isten ege alatt.

- Úgy lösz jó, tekintetes uram.

- A többit mögtudjátok. Damjánovics major lösz a parancsoló fővezérötök. Ünagysága adja ki az parancsot. Neki lösztök hűségösök, olyan jó lösz hozzátok Szöged városa, mint ünagysága rullatok nyilatkozik. Mögértöttétek?

- Ügönis, tekintetös uram!

Evvel még egyszer kezet fogtak, Rózsa Sándor meghajtotta a fejét, de csakis a fejét. A kalapját, mint katona, vagy talán, mint gazda - világért le nem vette volna. És éppolyan nyugodtan, ahogy jött fel, leballagott a lépcsőn.

A lépcső zsúfolva volt emberekkel, de azok úgy a falhoz lapultak, mintha egy szabadon járó farkas ment volna köztük, s egy pisszenés, egy éljen nem hangzott.

Mindenkibe bele volt fagyva a szufla.

Most aztán a betyárok is elköszöntötték a körülvett s barátságosan tartott foglyaikat, akik furcsának találták ugyan ezt a helyzetet, de nem tehettek semmit. Háborúban vagyunk, így érezték.

De a városban nagy híre lett a dolognak. Mindenki csak arról beszélt, hogy Rózsa Sándor addig nem ment be a torony alá, míg csak a rendőrség a fegyverét le nem rakta előtte.

No felülnek a lóra, sorba rendeződnek, akkor jön az ordonánc, hogy:

- Álljanak meg kentek. Kossuth Lajos elnök azt kérdezteti, ki az a nagy bajuszú, aki a fekete lovon ül? Azonnal jelentkezzék.

Rózsa Sándor csak összevonta a szemöldökét.

Hát ez mi? Az angyalát, egy lógó embört szólítanak, mikor Rózsa Sándor itt van maga szömélyében?

De az ordonánc nagyon úri embör vót, mög Kossuth Lajos is Kossuth Lajos.

Hát nem csinált belőle parádét. Intett Szödör Oláh Istvánnak, hogy késérje be az embert.

Szeder Oláh leszállott a lóról, vezetéken hagyta, hogy a tiszt úr is gyalogszerrel van.

Így vitték az aranylajbis nagybajuszút Kossuth Lajos elé.

- Hol találkoztam én kenddel, polgártárs - szólt Kossuth Lajos keményen, de már rá is ismert. - Nem őfelsége forcimmerében?

- Jawohl, Excellentz! - felelt Maradék Pál.

- Ó, hisz ez nagyon dicső - mondta Kossuth Lajos. - Hogy kerül kend ide?

- Idevaló vónék, tekintetös uram. Ide Röszkére e! Hát hogy üfölségit kiröpítették az állásábul, hát neköm is fölmondtak, hogy le is út, mög föl is út. Mert, tésuram, az úgy van, hogy münk nagyon összetartozunk. De hát én akkor nem mondhattam magának sömmit. Én akkor szógálatba vótam, igaze.

- Ez a fickó a végin letegez - mondta Kossuth a polgármesternek, aki mellette állott. Mert a polgármester őt kísérte, a főbíró meg Rúzsa Sándort várta.

Maradék Pál mögsodorta rettenetes hosszú bajuszát, ami már egész a válláig ért, s középen ki volt viaszkolva, de a két vége nagy csimbókban lógott, mint az ökör farka bojtja.

- Uram, nehéz könyér vót az, eccelenciás uram. Nem kévánok olyat még az ellenségömnek se. Nem én. Mert, eccelenciás uram, az úgy mögszíjt engöm, mint a lúg a ruhát. Alig is bírok magamhon gyünni a jó hazai koszton. Mert kéröm, eccelenciás uram, ami hazai, az mégiscsak hazai.

- S kaptál itthon valamit a népjogokból? Házat, földet? Felszabadultál az úrbér alól?

- Alássam kéröm, teis uramat, minek a. Eddig se vót ház, ezután se lösz. Ölég neköm az, hogy most ebbe a viseletbe löhetök.

Kossuth megnézte. Szépen állott az egyenes, magas emberen a fehér ing, gatya.

- De ezt a valamit magaddal hoztad, igaz-e?

- Alássan kéröm eccelenciádat, elbocsátottak, hogy mönjek, amerre szömömmel látok, keressek magamnak valahun egy kaszárnyát. Hát a ruhát, azt le köllött adni, hanem ezt a lajbit mögmentöttem. Úgyse köll ez ott sönkinek. Most osztán nem panaszkodhatok, tanáltam olyan kaszárnyát, ahun igön fainúl érzöm magamat.

- Miféle kaszárnyát?

- Ükigyelme Rúzsa Sándorét.

Kossuth azonban nem nevetett.

- Hogy jöttél haza?

- Gyalog… Hát ha tizenkét esztendeig tudtam gyalogolni odafelé, mondok, mán ezt a két hónapot is kibírom. Ki is bírtam, uram, egészséggel, hála istennek.

- S hogy kerültél Rózsa Sándorhoz?

- Míg odavótam, csak ű gondoskodott a családomrúl; most aztán mögadta az a mennybéli jóisten, hogy visszaszógálhatom. Mer ugye azt mondták, keress magadnak kaszárnyát. Hát most tanáltam, de olyat, hogy ha a császárnak mindön palotáját egymásra burítgatnák, akkor se cserélnék véle.

- Hát ember, nem örülsz, hogy a király őfelsége cselédje voltál?

- Uram. Őfölsége, űfölsége, de én csak azt mondom: szögény embör. Mer annak uram sömmi, de sömmi akaratja. Mér, mer jó szíve van, a van neki, a van. Szíve. Hanem az annyit nem parancsol ebbe az országba többet, mint a tetű a korcba.

- Ott vótál, mikor elutazott a király?

Maradék Pál megingatta a fejét.

- Király. Nem király az többet, uram! Olyan király az, mint én.

Hozzátette:

- De én király vagyok a magam szemetjin, de ű soha sehol. Lelköm egy tekintetös uram. Maga béjáratos vót hozzánk. De azt a szögény királyt vagy császárt, azt többet ki nem erisztik… Mán annak a bruderkájának a fija van előreállítva, a Franc Pepi. A mán a király, akár hiszi maga, akár se.

Kossuth szeme nagyot lobbant.

Már régen járja a hír, hogy valami ilyen készül. Talán jobb is volna, mert, hogy írta Kisfaludy Károly:

Gyermek királyt s hadvezért ki
erejénél többet mer,
ád az isten haragjában
a nemzetnek, kit megver.

Maradék Pál előrelépett:

- Alássan köszönöm, tekintetös uram, eccelenciádnak hozzám való szívességét, de engöm vár a gazdám.

- Isten áldjon, Maradék Pál. Tovább is legyél becsületes magyar ember, és ne feledd, hogy a haza minden előtt.

Maradék Pál összeütötte a sarkantyúját, s olyan rexumot vágott ki, akárcsak a Burgban lett volna.

De ahogy visszatért, addig a legények és Rózsa Sándor, az mind lóháton várt, a vezér nem nézett rá, de ő észrevette, hogy orrol, amiért őtet külön híjta az eccelenciás fenetudjaki.

Röstellte, de nem töhetett rulla. Burgba vót ű cseléd. Tudja a regulát. Hanem azért a bajusza lógott. Amilyen hosszú volt, olyan hosszan lógott.

Csata

A ház teljesen ki volt ürítve, mert a rác kereskedő elmenekült, s a háza úgy maradt, ahogy éppen abban a pillanatban volt, mikor eltávoztak a lakói.

Nagybecskerek magyar, német és szerb lakossága úgy viselte magát, ahogy várni lehetett. A magyarok kitörő lelkesedéssel vették körül a honvédeket, a németek udvariasak és kedvesek voltak, a szerbek gyűlölködők és alattomosak.

- Hála istennek, hogy megszűnik a henyélés - mondta egy fiatal tiszt németül, és ragyogó arccal nézett szét az étteremben.

Hatalmas szál ifjú volt. Igazi úr. Kurta szárú pipa volt a szájában, s finom ajka gyerekesen szopogatta a csutorát. A pipa amolyan porcelán pipa volt, sváb pipa, emeletes, abból bizonyosan nagy élvezettel lehet kojtolni a füstöt.

- Igazán már rosszkedvű lettem a naplopástól - folytatta.

- Majd lesznek még meleg napok is - nevetett a fél szemű, csúnya tiszt kedvesen a grófra. Egy ilyen kedves grófra csak kedvesen lehet nevetni még a táborban is.

- Nekem nincs olyan szerencsém, mint neked - vitatkozott a gróf -, azt a rác tábort jól kikészítettétek. Csak legyen időnk tavaszig, szárazra jutunk.

- Nem várunk avval tavaszig - mondta Földváry Károly, a csúnya kapitány, s úgy viselte magát, mintha csak valami kedélyes kocsmában ülne, ahol azt beszélik meg, hogy mikorra készülnek el avval az útszakasszal, amit most épít mint kultúrmérnök.

Igazán semmi harcias, semmi hősies nem volt a társaságban. Mind vidámak voltak és teljes jóízű virtussal.

- Tudjátok-e, miféle húst ebédelünk? - ugrott közéjük egy fiatal hadnagy. - Rózsa Sándor gondoskodik rólunk, hogy éhen ne haljunk. Barátom, ennél remekebb ötletet, mint hogy ezt az embert befogták. A legjobb proviant tiszt. Háromszáz darab birkát hozott most is.

- De honnan?

- Hát csak úgy elcsípi őket a levegőben. Fütyöl nekik, és azok jönnek. Azt hiszem, van neki olyan varázssípja, mint a hamelni patkányfogónak. Gyertek ki, nézzétek meg. Érdemes.

A két fiatal tiszt vele ment. Kint az utcán állottak a birkák. Gyönyörű merinói juh. Leiningen gróf, a pipás fiatal kapitány mint szakértő nézte meg őket. Kitűnő karban voltak a juhok, a gyapjuk olyan volt, ahogy beletúrt finom, izmos ujjaival, mint a selyem.

- Uradalmi jószág - mondta, s felduzzasztotta alsó ajkát s bólogatott.

- Amit Rózsa Sándor hoz, az mind príma. Azt hiszem, a silányokat kiválogatja s visszaereszti a mezőkre, mint a halász is visszaereszti az apró halakat a vízbe.

Két gatyás legény őrizte a birkát.

- Honnan hoztátok ezt?

- Arra, uram, nincs felelet. Hoztuk.

- Nem Törökbecséről?

- Amit mondtam, mondtam.

- Gyanús ez nekem. Vagy az enyém, vagy a sógoromé.

- Hol a Gazda? - kérdezte Földváry.

- Odaát.

Mást nem mondtak. Hogy hol van az az odaát, azt nem lehetett megtudni. Hiába kérdeztek akármit, mindenre csak azt a feleletet kapták, hogy odaát, vagy isten tudja. Nem lehessen tudni. Az már a Gazda dóga - s ilyeneket.

Átmentek a másik oldalra, a legénységi tanyára.

Rózsa Sándort nem látták sehol. Senki se tudta megmondani, hol van. No mindegy, már el is felejtették, viszont jöttek a tisztiszolgák, s ebédre hívták őket. Szép őszi nap volt, enyhe és szelíd. A fiatal tisztek vidáman csacsogtak. Egy tiszt úrnak vadonatúj csizmája volt azt mutogatta, s mindenkinek eldicsekedett vele, hogy most vette és egész olcsón. Hat forintot adott érte, ugye nem drága?

Az ebédnél együtt ültek egy tágas szobában Vetter tábornokkal. A tábornok hosszú császári oldalszakállt viselt, amivel meg volt toldva a bajusza, más katonás nem volt rajta. Szórakozott ember volt, még nem ismerték eléggé, nem volt valami nagy tisztelet vele szemben.

- Holnap egy portyázó csapatot küldök Temesvár felé - mondta húsevés közben Leiningennek -, Gergely őrnagy vezetése alatt, hogy egyesüljön egy már előbb kiküldött kis hadosztállyal, és a Temesvárból kiküldött csapatokat lekergesse. Ezekkel önt is kiküldöm.

Leiningen felujjongott.

- Igen, tábornok úr.

- Majd annak a vidéknek az oláh lakosságát is meg fogjátok hódoltatni - mondta a tábornok, mintha valami egészen lényegtelen dolgot mondana, aztán elnézett a távolba. - Ön mint vezérkari tiszt van beosztva az őrnagy úr mellé.

- Jawohl, Herr General.

Ez egészen rendbeszedte a hangulatát. A pipáját tovább szíjta, és önkénytelenül oly fontoskodva ült, mint a tábornok. Átvette annak a pózát. Fiatal volt még s jó nevelésű.

De rajtakapta magát, s abbahagyta ezt a modort. Nem volt nagy véleménye a tábornokról; csak azért utánozza, mert tábornok?

Még másnap is eszébe jutott ez a furcsaság, hogy az emberre milyen hatást tud gyakorolni egy felettes, ami különben teljesen katonai reglama lehet, mert a katonáknál, amint ezt már régen megfigyelte, mindig a legmagasabb sarzsi a legokosabb ember. Az mondja a legjobb vicceket, legalábbis annak nevetnek legjobban, de ha egy még magasabb sarzsi jelenik meg, akkor ő egészen szürke és közönséges alak lesz, többet nem szerepel, és senki se kíváncsi tovább a vicceire s okosságára, csak a frissen érkezettre mindaddig, míg egy még magasabb rangú úr nem jön, aki rögtön átveszi a vezénylést a bölcsesség és a viccek terén.

Á, tábornoknak kell lenni - mondta magában, s megpiszkálta az ujjával a pipában a hamut.

Nagyot szívott a friss levegőből, s megvolt a bizalma, hogy ebben a forradalmi seregben nem lesz lehetetlen elérni ezt a rangot. Már tudniillik a tábornokit. És az nem megvetendő, harmincéves korban tábornok lenni.

Másnap reggel a kisded sereg állott háromszáz gyaloghonvédből, hetvenkét Hunyadi-huszárból és két hatfontos ágyúból.

Szekeret kaptak eleget, így már első nap beértek Módosra, ahonnan Csákovára kellett indulni.

- Szállascsinálókat küldtem előre. - mondta Gergely őrnagy vígan.

Leiningen meglepetve nézett az őrnagyra:

- Hm, hm - köhintett kettőt.

- Talán nem helyesled?

- Csákova fele rác, fele oláh… kis része sváb… Ismerem, a sógoromnak van ott részbirtoka, voltam ott... Temesvár nagyon pályázik rájuk… Ne adja isten, de ezek fellármázzák a temesvári parancsnokságot...

- Mire a szállascsinálók beérnek, mi is ott leszünk. Igyekezz, hogy siessenek a csapatok.

Gergely őrnagy biztosan röstellte balfogását, azért lovagolt tovább. Leiningen pedig meggyőződött, hogy csak parancsnok lehet az ember. Ő már az este mondta, hogy éjjel kell indulni, reggelre be kell érni Csákovára… De ezt mint mellérendelt alig érheti el valaha is, hogy szava döntő legyen. Még a legkisebb dologban is féltékeny minden parancsnokló tiszt.

Csakugyan a kiküldöttekről kiderült, hogy „Wer da?”-val fogadták, úgyhogy azok bizony nem mertek bevonulni szállást csinálni, mert azt hitték, katonasággal állanak szemben. Visszahúzódtak Gádig, és jelentést tettek. Leiningen a pipáját szívta mérgében, hogy ahelyett, hogy megindulnának és teljes erővel bevonulnának, míg baj nem lesz, az őrnagy csupa késleltető parancsokat ad ki. Felrendeztette a csapatokat, s bevárta az elkésetteket. Így csak egy órakor értek be Csákovára, ahol csak úgy hemzsegett a fegyveres parasztság. Kitűnő távcsövével megfigyelte, hogy a hátukban Gilád felől szintén jó néhány száz fegyveres jön.

Rögtön közölte Gergely őrnaggyal, aki azzal válaszolt, hogy őt ezek ellen küldte, jobbra.

Legalább önállóan intézkedhetem - gondolta magában.

Azonnal előrelovagolt, csak négy huszárt vett magához, s meggyőződött, hogy valóban csak parasztok, ha fel is vannak fegyverezve, az első ágyúlövésre szétugranak.

A csatárokkal benyomult Giládra, a parasztok valóban megszöktek. Sajnálta, hogy nem találkozott különb ellenséggel.

A falu hosszú utcáján most a katonái felállottak, s parancsot sem várva megrohanták a férfiak nélkül maradt házakat, és megkezdték a zsákmányolást. Minden házat birtokba vettek. Elsősorban a jobb módú házakat, s ami pénzt vagy értékes tárgyat leltek, mindent kihordattak az udvarra, és szekerekre rakták. Bort is találtak, a hordókat bezúzták, és tálakkal vagy amilyen edényt találtak, itták a bort.

Leiningen nagyon rosszkedvűen nézte a zsákmányolást és a többi utálatos dolgot. Németül elkáromkodta magát. Korbácsát is csattogtatta.

De az emberek azt mondták, erre joguk van, hadizsákmány.

- Tessék hagyni, tiszt uram - mondta neki egy helybeli sváb -, megérdemlik, mindennap halállal fenyegetik az itt lakó magyarokat.

A csákovai uradalomnak itt volt a magtára. Négyezer mérő zabot találtak benne; azt a parancsot kapta, hogy ezt el kell szállítani Becskerekre. Két teljes napot vett igénybe, míg ezt el tudta intézni.

Dicséretet kapott érte.

- Nem nagy dicsőség - mondta magában s fütyörészett.

- Kapitány úr, ez a Rózsa Sándor - mondta neki egy konfidens altiszt, s rámutatott egy parasztra.

Rózsa Sándor?! Kíváncsian fordult arra.

Rózsa Sándor ott állott egy udvarnak a közepén, amit szintén feldúltak és kifosztottak, pedig nagyon szegény népség lehetett. Éppen a tarisznyájába nyúlt és darab kenyeret vett ki, tört belőle, s egy vénasszonynak adta, aki bámészkodva vette el, rögtön mohón hozzáfogott majszolni. Hogy evett, elvonult, mint a kutya, s a két markába szorítva a zsákmányt, fogatlan szájjal faldosta.

- Kérdezd csak meg, hogy ő-e Rózsa Sándor?

Az altiszt, bizonyos Aloiz Mechl, rákiáltott az emberre, de nem sértően, hanem bizalmasan:

- A vitéz kapitány úr akar kenddel beszélni.

Rózsa Sándor meg se mozdult. Oda se pillantott.

Leiningen gróf csodálkozva vette észre, hogy ennek az embernek nem imponál a tiszt.

- Kérdezd meg, hogy ő mit zsákmányolt?

Aloiz megkérdezte. Rózsa Sándornak a szempillája sem mozdult.

- Nem vett ez el semmit, alázattal jelentem - mondta a fiú. - Nem szokott zsákmányolni.

- Akkor micsoda betyár?

- Ó, jelentem alázatosan, Rózsa Sándor csak az uradalmakról zsákmányol, onnan is csak az élelmezéshez szükséges dolgokat.

- És az emberei?

- Azok igen - röhögött az altiszt. - Azok aztán őhelyette is. Most is azért mérges, mert egy embere sincs itt mellette.

Mindjár meg is kérdezte:

- Hol vannak a legények?

Rózsa Sándor nem felelt.

- A bőrükbe, Sándor bácsi?

Rózsa Sándor erre sem válaszolt, mintha nem is hozzá beszélne.

Leiningent bosszantotta a dolog. Közelebb jött, és mivel jóval magasabb volt az embernél, fölényesen szólt rá a pipa mellől:

- Ha egy tiszt kérdez, felelni kell!

Rózsa Sándor mintha megértette volna, rápillantott, a pillantása nem volt sértő, de közönyös volt. Látszott, hogy nem számít neki, akár tiszt, akár nem tiszt. Fütyül az egészre.

- Már voltál ütközetben? - kérdezte még a gróf. - Vezényeltél?

Rózsa Sándor kicsit elvonta a száját:

- Közembör vagyok én. Haggyonak békin.

Avval elfordult, és tovább nézte azt a szegény öreg oláh asszonyt, aki a fogatlan szájával óvatosan és félve eszegette a darab kenyeret.

Leiningen gróf nagyot szívott a pipáján, s azt mondta:

- Becsületemre, ennél flegmatikusabb embert még nem láttam.

Aznap este beértek Csákovára, ahol nemzetiszín zászlókkal fogadták őket. Ahol nem volt nemzetiszín, ott lepedőket kötöttek rúdra, fehér zászlónak.

Még a vacsoránál is eszében volt a fiatal grófnak, hogy az a betyár milyen flegmatikusan etette a vén oláh asszonyt, mintha a malacot etetné. Falatokban adogatta neki a kenyeret, s nézte, ahogy az a fogatlan szájával majszolgatja.

- Ki tud valami közelebbit erről a Rózsa Sándorról? - kérdezte a szomszédját, Czillich Kálmán főhadnagyot.

- Tormásy fog tudni róla. Tormásy főhadnagy a szabadcsapat parancsnoka. Mert ez a Rózsa Sándor nem tud sem írni, sem olvasni, hát hivatásosokat kellett felibük állítani. Damjanich őrnagy ezt a Tormásyt választotta ki, mert a szegediek nem szeretik a betyárokat.

Hangosan nevetett, eszébe jutott valami.

- Mikor Rózsa Sándor bevonult a csapatával Szegedre, már Kossuthnak is megváltozott róla a véleménye. Még Hódmezővásárhelyen olyan amnesztiát adott neki, hogy minden szava tömjén és kegyelem, de ahogy a szegedieket meghallgatta, ő sem fogadta Rózsa Sándort mint vezért, csak egy furcsa bajuszú legényét hívatta fel magához mint kuriózumot. Mondják, hogy Rózsa Sándor nagyon össze is húzta emiatt a szemöldökét.

- A szemöldökét? Azt ma is összehúzta, mikor én szóba akartam vele állani.

- Szóval, alighanem megaprehendált a pénzügyminiszterre - nevetett Czillich. - Damjanich meg jól ismeri a szegedieket, tulajdonképp Szeged tette fővezérré, a szegedi hármasoknál lett legelőször őrnagy, hát kedvébe akart járni Szegednek. A szegediek még a hírlapokban is tiltakoztak ellene, hogy Rózsa Sándorból ilyen nagy legényt csináljanak. Nincs szüksége a szegedi hatezer nemzetőrnek arra, hogy egy Rózsa Sándor meg a nehány betyárja mentse ki a csávából. Furcsa is.

Leiningen tűnődve nézett maga elé. Az ember egyszerűen ember, de van benne valami rokonszenves. Nem közönséges ember. Háborúban mindenkit lehet használni, ha bátor és van egy kevés esze.

- Híjjátok csak Tormásyt - mondta Czillich. Aztán elmosolyodott.

- Semmi esetre sem afféle ember, akiből mulatságot lehet csinálni. A langerdorfi csatában azt mondják, nagyon jól viselte magát, az alibunári mocsarakban olyan otthonos volt, mint a sikló. Sok rácot beléhajtott. Az bizonyos, hogy nem enged magával packázni. Nagyon rossznéven vette, hogy felibe parancsnokot állítottak, s neki semmiféle katonai rangot nem adtak. Még egy őrmestert is osztottak be a most már kétszázharmincöt főből álló betyárcsapathoz, az öreg Lukácsy Károlyt. Ismerem, nagy körmös az ipse. Damjanich, úgy látszik, így akart szabadulni két kellemetlen alaktól…

Tormásy közeledett.

Míg ideért volna, Czillich halkan azt a megjegyzést tette rá:

- Senki se tudja, hogy lett főhadnagy. Nekem az a gyanúm, saját maga nevezte ki magát…

- Legalázatosabban! - jelentkezett Tormásy főhadnagy, s összeütötte a bokáját.

Különösen volt öltözve.

Óriási kokárda a mellén, de akkora, mint egy tányér, holott az volt az elegáns, ha valaki egy tallér nagyságú kokárdát tűz fel. A betyároknak akar evvel imponálni? Egyáltalán egész öltözete gyanús volt. Parvenü. Összeszedett. Zsákmányolt darabok. A legszebb kardot kötötte fel, a legszebb pisztolya volt a zászlóaljban, minden a legszebb s mindenesetre a legdíszesebb.

- Parancsolj, kérlek alássan - adott neki helyet Czillich.

- Semmi különös - mondta Leiningen -, erről a Rózsa Sándorról szeretnék valamit tudni.

- Hú, az egy érdekes fickó - mondta Tormásy. - Hihetetlen vakmerő. Kérem, gróf úr, a langerdorfi csatában öt embert lelőtt, hetet saját kezével vágott le. Tizenkét ellenséget küldött a másvilágra.

Leiningen összevonta a szemöldökét.

- Az egész ember a megtestesített bátorság. De a csapat is. Én nagyon büszke vagyok, hogy ezekkel a fickókkal dolgozhatom édes hazám érdekében. Ezen csapat látása közben az ember önkéntelenül a sivatag gyermekeire gondol, azok ötlenek az eszébe. Majd hegyen, most ismét a völgyben, a legnagyabb gyorsasággal látja az ember őket száguldani. Gyors paripáik maga látvány.

- A legjobb ménesekből válogatták ki - nevetett Czillich.

- Igen, mondják, mikor Szegedre bevonultak, még soknak, akik hirtelen csatlakoztak a gerillacsapathoz, nyomorult gebéik voltak, de mire Bécsbe értek, a szállásokon már kicserélték őket olyan minőségre, hogy csak irigyelni lehet tőlük.

- És milyen olcsón!

- Már eddig, ez alatt a rövid idő alatt 1800 juhot rekviráltak, 402 darab szarvasmarhát, 53 lovat és 63 sörtvést és rengeteg egyebet, fegyvert, ruhát, csizmát, ami csak kellett a hadnak. Megbecsülhetetlen szolgálatokat tesznek a hadi kormánynak és ez a kormánytól csak egy nagyon szerencsés ötletnek tekinthető, hogy ilyen megbízatásra osztotta be a puszta fiait.

Leiningen észrevette, hogy szemöldöke összevonva maradt. Egészen úgy hallgatta ennek a vörös, szeplős, hadaró nyelvű embernek a beszédét, ahogy Rózsa Sándor ma délután őt.

- Született katonák, kérlek alássan, gróf, ha hadicél tűnik fel, abban a pillanatban elhagyják a zsákmányt, és nyomban visszatérnek a portyához. Különös jóviseletük dicséretükre válik.

Még nem is találkozott Leiningen, amióta a seregnél van, ennyire ellenszenves emberrel. De ez túl akart tenni saját magán, s lelkendezve folytatta:

- Maga Rózsa Sándor, kérlek alássan, nagylelkűleg sokaknak megkegyelmezett. Asszonyoknak, kik mellükön gyermeket táplálnak, élelmük szerzésére pénzt ajándékozott!

Ez mind igaz lehet. Valószínűleg igaz. De az előadó modora és kapzsisága annyira szembetűnő, hogy kétségbe kell esnie miatta.

- Köszönöm szépen - mondta neki, s kénytelen-kelletlen kezet nyújtott, hogy távozásra bírja.

- Kérlek, grófom, nem tesz semmit, mindig kész szívességgel állok rendelkezésedre. Mindezeket nem titkoltam el azok előtt az urak előtt se, akik közölni fogják leírt szavaimat magával a miniszterrel, a kormánnyal és a szabad sajtóval.

Összeütötte bokáját s ragyogva és csörömpölve ment el.

- Csoda, hogy azt nem mondta, hogy Damjanich az ezredességet Rózsa Sándornak és betyárainak köszönheti.

A gróf bágyadtan mosolyodott el. Hiszen utóvégre nem jelent sokat, hogy a kétszáz tagú gerillacsapat mit csinál. Azt valószínűleg meg fogják mindig oldani, hogy annyi élelmiszert hajtsanak fel, amennyit csak lehet.

Tormásy visszajött:

- Pardonnez-moi, Messieurs! még azt akarom közölni, hogy ennek az én Rózsámnak van egy sajátságos hibája, amire figyelmeteket felhívom. Kiváló előszeretettel az uradalmakat akvirálja meg.

- Azért hozott hát ma is olyan príma juhokat - nevetett Czillich. - Valószínűnek tartom, hogy nincs kedve apróságokkal babrálni, teszem, egy parasztnak van két juha, a másiknak három és így tovább, míg ezt összeszedné, idő telne. Ő tehát kitűnő információkat tud szerezni a betyáraival, hogy hol van a legközelebbi uradalom, és ott milyen állomány van. Megsúghatom, hogy a temesi püspökség uradalmai alaposan ráfizetnek arra, hogy a temesvári osztrák parancsnokságot önként és jókedvükből látják el különféle provianttal. Míg ők ott csekélységekkel kedveskednek, azalatt az én derék, becsületes, hazafias Rózsa Sándorom, megszünteti az egész állatállományukat… Csak ezt akartam mondani…

Czillich nagyon nevetett, még a szemüvege is lesett.

- Ez a marha!

- Ez nem marha - mondta Leiningen -, valami más…

Mikor hajnalban megszólaltak a trombiták, s hirtelen fel kellett ülniök a lóra, még mindig eszébe jutott Leiningennek, hogy örül, hogy evvel a pusztai emberrel megismerkedett. Itt mindenki ideges és kapkod és fejét vesztette: egész biztos, hogy az a legtökéletesebb flegmával veszi az indulást.

A pillanatnyi parancs az volt, hogy azonnal visszafordulni és hazamenni Becskerekre. Útközben számos szekérrel találkoztak, tele rác nőkkel és gyermekekkel, a nyomorultak kérve kérik, hogy fogják el őket, mert éhen halnak a rác táborban.

A katonák szívesen bánnak velük.

A szegények sápadtak, mint a viasz, csonttá, bőrré vannak aszalódva, s ha egy darab kenyeret kapnak, azt farkasétvággyal rögtön felfalják. Eszébe jutott, ahogy Rózsa Sándor etette a szegény öreg oláh asszonyt, s parancsot adott, hogy kímélettel bánjanak a szerencsétlenekkel, de a polgári biztos hevesen tiltakozott, s azt követelte, hogy ki kell irtani őket az utolsó szálig. Kígyók, a kígyónak a tojását is el kell pusztítani.

- Nem tudom, ez-e a legjobb módja a meghódoltatásnak - mondta Leiningen összevont szemöldökkel -, engem mindenesetre utálat fog el az ilyen eljárás láttára.

S rámutatott egy fára, amelyen három férfitest lógott.

- Háború van - mondta a polgári biztos, és otthagyta a finnyás grófot.

Egy hét múlva a Temes partján állottak. Azt a parancsot kapták, hogy Orlovátnál át kell kelni és Tomasovácot, a sáncokat bevenni.

Ez volt az első éjjel, amit hűvös, kietlen éjszakában a szabadban kellett tölteni. Nappal még meleg volt, ezért a szolgája nem adta vele a bundát, s könnyű kabátban egész éjjel dideregve s türelmetlenkedve várta a hajnalt, hogy majd csak lesz valami.

Végre megvirradt, de köd volt. Orlovátnál két óráig ültek a nyeregben mozdulatlanul, akkor Vetter tábornok meggyőződött, hogy lehetetlen a támadás. Kiadta a parancsot, hogy visszatérni. Nyolc óra hosszáig ültek a lovon, s visszatértek állomásukra. Mindenki fáradt volt és rosszkedvű, hogy hiába állottak ki ennyi fáradtságot. Még csak egy ellenséges golyó fütyölését sem hallották.

Ami késik, az nem múlik. Nem olyan idők voltak, mikor heteket lehetett várni a golyóra. Kétnapi pihenés után újra kiadta Vetter tábornok a parancsot, s megismételték az utat Orlovátnak és Tomasovácnak.

Dél volt, mikor az ágyúdörgés a Temesen túl azt jelentette, hogy az előreküldött hadosztály kierőszakolta az átkelést.

Leiningen a századával egy szőlővel beültetett domboldal tövében várt. Ő is kiadta a parancsot a tüzelésre. A tizenkét fontosok megkezdték a dörgést. Fenséges pillanat ez egy igazi katonának, aki a bécsi hadapródiskolában végezte tanulmányait, de tűzben ma van először.

A csapatok halotti csendben állottak, mindenkinek a szeme az ellenséges sáncokra mered. Látni, a sáncon füst száll fel, a következő pillanatban hallani a robbanás dörgését. Majdnem ugyanabban a pillanatban viszont ellenséges ágyúgolyó csap le közvetlen közel. Visszapattan s tovább gurul.

- Ez volt az első ellenséges golyó, amit hallottam!

Ettől a pillanattól kezdve mindkét részről folyton dörög az ágyú. A fiatal kapitány mosolyog magában: ő az egyetlen, aki nem hajlong a golyók elől, pedig ő rekruta, a közlegényei pedig már többször voltak csatában. Érzi, hogy ez tetszik a magyar fiúknak.

Eddig rendben van. De most megint az az érzése, hogy nem érdemes harcolni, ha az ember nem dolgozhatik a maga feje után. Éppen a legrosszabb helyre vannak beállítva. A sáncot minden más oldalról könnyebb volna megrohanni, mint éppen innen. Különösen, hogy a mieink, ott túl az orlováti átkelők, igen lassan haladnak előre.

- Ez korán van! - kiált fel, de csak magában. Kiss Ernő tábornok korán adta ki a roham jelszavát. Az ellenség nincs lekötve, teljes erejét idefordíthatja.

A rohamcsapatok gyorsan és elszántan indulnak előre, csak az a baj, hogy a sáncok alatt sok kis árok van, apró dimbes-dombos emelkedések, és a katonák nem figyelnek a lábuk alá, lepotyognak s hasalva maradnak, hiába pufogtatják el a lőport.

A sánc már itt volt felettük. Az ember nem lő, vár. Soká vár. Mit akar, mit vár?

Már ő türelmetlen, nyugtalanítja, hogy leszedik itt mellette ezt a vakmerő fickót, meg a roham indulata is benne van, s kénytelen mégis várni. Mi lesz?

Most a fegyver eldördül, s ő látja, hogy a sáncon egy tiszt elesik.

Odanéz az emberre. Rózsa Sándor.

Homályosan ez villan az eszébe: ez csak tisztre les?

De ettől a győztes lövéstől külön fellelkesül mégis, és felugrik és elkiáltja magát magyarul:

- Utánam, fiak!

Az emberek felugranak, s azt rivallják:

- Éljen kapitányunk!…

Egy rohamra bejutnak a várárkokhoz.

De ott meg kell állni: gyilkos tüzelés fogadja. Az egész várőrség ezen az oldalon van.

A kapitány körülnéz, s megdöbbenve látja, egyedül van. Azt hitte, az egész csapat követi, hiszen éljeneztek, de az emberek közben széthullottak, mindenkinek van annyi esze, hogy nem kockáztatja a biztos halált. A várárokról nem lehet csak úgy megrohamozni a sáncot, ezért a tüzelés miatt széthullottak, s ki itt fekszik, ki ott, azt sem lehet tudni, élnek-e vagy sem. Ő sem tehetett mást, hatvan lépésre a sánc árkától levetette magát egy gödörbe, s fél óráig mozdulatlan maradt.

Most aztán megtanulta, mi a golyózápor. Kellemetlen valami.

Nem múlt el egy másodperc, hogy több golyó is ne repült volna el felette. De az ember ezt a muzsikát is megszokja. Nyugodtan szemügyre vette az ellenséget.

A sáncokból sűrűn folyt a tüzelés, a mieink azonban hallgattak.

A szerviánusok veres sapkája sűrűn egymás mellett volt a sáncon. A szerviánusok, az igazi óhazabeli szerbek, azok jól viselték magukat.

Most egy tisztet látott felemelkedni félalakig, bizonyára tájékozódni akart. Távolabb egy durranás, a tiszt odafent elesik.

Megdöbbenve keresi a Rózsa Sándor alakját, de sehol sem látja.

Ez az ember, ez ördög. Ez nem hever, mint mindenki más. Ez avval a nyugodt szemmel les, mint ahogy a karvaly órák hosszáig kering a levegőben, míg áldozatot talál lent a fűben, s lecsap rá, mint egy lezuhanó kő.

Vajon észrevették-e azok odafenn, hogy tisztek, vigyázni! Már a második tisztjük esik el, mióta itt ülnek. Vagy talán több is, csak ő addig nem figyelt rájuk?

A szerviánusok folyton lőttek, a hazai rácok töltötték nekik a puskát.

Nehány asszony is volt a sáncon, ezek is rendületlenül lőttek.

Jobban, mint a férfiak.

A honvédek keményen megállották a helyüket, de hiába kúszott feléjük, hiába biztatta őket, hogy rohamra! - senkinek sem volt kedve. Még a veres sapkások sem. Pedig azok máris hírnévre tettek szert, hogy vadabbak a szerviánusoknál. Egy zászlótartó felugrott, felemelte a zászlót, s követelte, hogy utána. Senki sem mozdult.

Remek példái voltak a halálmegvetésnek, de rohamozni nem, az istennek sem. Nem rohamoztak.

Itt kell ülni egészen estig. Míg a sötétben meg nem jön a kedvük?

Most újra látja, egy szerb altiszt vagy tiszt esett el a sáncon.

Figyelte a helyet, véletlenül jól hallotta, honnan szólt a fegyver. Odakúszott. Lassan odadolgozta magát.

Rózsa Sándor nyugodtan és flegmatikusan feküdt egy földhalom mögött. Fél térden hasalt, a puskáját készen tartotta. Már meg volt töltve. Csak a vadra lesett.

Sokáig ott lapult mellette a fiatal gróf.

- Lőj - mondta a betyárnak. - Lőj.

Az oda se ügyelt.

Egy szervián tudniillik, egy szerb közlegény hihetetlen vakmerőséggel csaknem egész alakot mutatott, és szintén úgy célzott, ahogy a betyár.

- Lődd le.

Rózsa Sándor azt dörmögte:

- Szögény embör a!

Előbb nem értette. Azt hitte, valamiért megsajnálta. Csak később jutott eszébe, hogy ez mit mond: lehet, hogy ez a közlegény szegény és nem úr… Nem lövi le… Inkább lője le őt az?

Beleszédült. Szinte félni kezdett. Vajon ő mint úr és gróf és gazdag ember és tiszt, nincs kitéve annak, hogy sorra kerül ennek a betyárnak a golyója előtt?

Egy lat lőpor

A szegediek csudálkozva néztek körül. Ők se tudták, hogy is kerültek ide. Szolnokra vitték őket, mint önkéntes mozgó nemzetőröket, ott Görgey kapitány két napig egzecíroztatta a csapatot, akkor olyan dicsérő levelet adott nekik, amilyet még ez a hideg, szigorú százados senkinek.

„Kedves kötelességemnek ismerem - írta saját kezével - tudatni a hazával, hogy Szeged városa 242 főnyi egyenruházott, fölszerelt és fegyverzett önkéntes csapatot és oly lelkes csapatot küldött, mely megérkeztekor már a fegyverfogásban és mozdulatokban váratlan készültséget hozott magával, ami Pataki századosnak és derék tiszttársainak becsületére válik. Szeged után Kassa városa tarthat igényt a közméltánylathoz. Szolgáljon e kevés szó méltánylatul a két városnak és ösztönül a lelketlenebb hatóságoknak… Görgey őrnagy."

Éppen azalatt nevezték ki őrnagynak, míg a levelet írta. Az akkor így ment.

A kinevezéssel együtt azt a parancsot is kapta Görgey, hogy Szolnokról a zászlóaljával azonnal vonuljon a Csepel-szigetre és akadályozza meg, hogy Jellasics egyesülni tudjon Roth és Filippovits dandárával.

Görgey természetesen az egész szegedi századot magával vitte. Alig is volt hétszáz embere velük együtt összesen, holott ötezernek kellett volna lennie.

De a kunok nem akartak elmenni. Azt mondták, hogy családos nemzetőrnek otthon a helye. Hogy jönnek ők ahhoz, hogy ők az ellenséghez közelebb eső házakat védelmezzék? Ki fogja védeni - az övéket? Ha ide jön az ellenség!

- Maradjanak - adta ki kurtán a parancsot Görgey. - Ha sikerülne őket mozgósítani, több lenne a kár, mint a haszon.

Igen, mert egy ilyen csapat felszerelése többe kerül, mint a rendes vonalbelié, s a tett szolgálat értéke csekély vagy semmi.

Görgey tehát ott ül szürke lován Adony alatt, kisebb homokdombon, s azt várja, kik lehetnek azok, akik szembe jönnek.

Kisded csapat volt, kocsi, pedig jó hintókocsi körül nehány lovas huszár, utánuk elmaradozva üvöltöző parasztlovasok. Öklöket rázva, kiabálva, mintha valakit kergetnének.

Az őrnagy jelt adott, s a csapat elébe sorakozott fel.

A kocsiban két úriember ült, megkötözve, mellettük huszárok és két tiszt.

- Szalay ezredes… Meszlényi őrnagy… - mutatkoztak be a tisztek.

Görgey kurtán közölte velük, hogy a kormánytól parancsa van, hogy ezen a helyen önálló vezényletet vigyen s e szerint a nála rangidősebbek is alá vannak rendelve.

A tisztek szalutáltak.

Aztán jelentették, hogy a kocsiban levő két grófot az őrláncon áttörés közben megállították és elfogták.

Görgey nem sokat törődött a dologgal. Kiadta a parancsot; az alezredest magánál tartotta, s az őrnagyot kérte, kísérje be a foglyokat az adonyi hadiszállásra. Ő maga még itt maradt, és körülbelül egy óráig várt, míg megérkeztek saját kiküldöttjei, akik jelentették, hogy ellenség milyen távolságban nem észlelhető.

Akkor megfordult, és a hadiszállásra ment.

Ahogy beér a faluba, az egész község lázban van, és mindenki torkaszakadtából üvölt.

Az alezredes már elmondta közben, miről van szó.

Ahogy a kocsit megmotozták, nyomtatványokat találtak benne; magyar nyelven, Ferdinánd osztrák császár és magyar király aláírással, de magyar felelős miniszter ellenjegyzése nélkül arra hívta fel a magyar népet, hogy Jellasicsot, aki a király parancsára jön, szívesen és bizalommal fogadják.

- Nem baj - mondta nevetve az alezredes -, én ezeket a Latour gróf sorsára juttatom. Lámpavasra velük.

- Hogyan? - kérdezte hidegen Görgey.

- Bekísérem őket Pestre, s ott csak néhány lelkesítő szó, a tömeg majd kiszedi őket a kocsiból, s mire megakadályozhatná valaki, már lógni fognak a grófok.

Görgey szigorúan mondta:

- Forradalomban a törvényes eljárás kényes esetekben fontosabb, mint békében, mert az egész mozgalom becsületéről van szó.

Az alezredes mosolygott. Naivságnak tartotta ezt a véleményt.

Görgey végiggondolta, hogy a szegedieket odaát hagyta, vagy szétküldte hírszerzésre, vagy veszélyes pontokon tartja. Most itt alig van egy-két megbízható embere. A Hunyadi-csapat. Azokat kell előhozni.

A két gróf ki volt kiáltva hazaárulónak, s abban a forró puskaporos levegőben egy egész község esküdött a halálukra: Hunyadiakat elő!

- Őrnagy úr, jelentem - mondta az alezredes -, a Hunyadi-századnak én vagyok a parancsnoka.

No jól vagyunk, gondolta magában Görgey. Akkor egyedül állok itt szemben az egész bandával.

- És ha a grófok ártatlanok?

- Dehogy ártatlanok. Nem is lehetnek ártatlanok. Grófok! - kiáltott az alezredes.

Görgey keményen nézett, s hideg kék szeme csillogott.

Vágtatva haladt a ház felé, ahol a grófokat átkozták és fenyegették.

Leugrott a lóról, bement a házba. Csak a legnagyobb szigorral lehetett utat törni. A nép ki volt kelve magából, mindenki úgy érezte, hogy most megvannak fogva a spionok, a hazaárulók, most kell velük végezni.

Egy szót sem! El kell taposni a kígyókat!

Mikor Görgey belépett a házba, a két gróf éppen ebédelt.

A kocsiról levett pincetokból ki volt rakva az asztalra enni- és innivaló. Az őrnagy, aki bekísérte őket, ott volt a szobában, s éppen egy pohár bort emelt fel. Bizonyára a honárulók halálára koccintott.

- Kik az urak?

A két gróf felállott, s az idősebbik, akinek szép, hosszú szakálla volt, magas és igen elegáns úr, bemutatkozott, hogy ő volt a legutolsó időkig Fejér megye adminisztrátora.

- Hazafiságban senkinek sem hagyom kitanítani magamat - mondta hetykén és emelt fővel. - Mindig jó hazafi voltam, és régebben a liberális pártnak is tagja voltam, a Kis Casinónak, Pozsonyban.

A másik gróf izgatottan:

- És én, őrnagy uram, éppen a napokban köszöntem le a X. cs. és kir. lovas dragonyosezredben viselt tiszti rangomról, hogy ne kelljen hazám ellen harcolnom!

- Uraim, a mentségeket hagyják a hadbíróság előtti kihallgatásuk idejére. Most készüljenek, mert azonnal megyünk át a Csepel-szigetre.

Evvel hátat fordított, s kiment a szobából, hogy kíséretről gondoskodjék.

Nem volt könnyű dolog, mert a kíséretnek nem a foglyok megszökését kellett ellenőrizni, hanem arra kellettek elszánt emberek, hogy megakadályozzák a hazaárulók agyonveretését. Körül az elkeseredett adonyi lakosság és a népfelkelők hullámzó tengere.

Görgey a Hunyadi-csapatból kiszólított két bajszos öregebb katonaviselt legényt.

- Fiúk, józanok vagytok? Nos, hát azonnal szedjetek össze tíz-húsz bajtársatokat, akik a törvény kezébe elhozzák a…

- A gazembereket! A hazaárulókat! A tolvajokat! A gyilkosokat! Akasztófára vele, az ablakfájára kell üket kötni! - ordított a tömeg.

- Csak a törvénynek van joga ítélni elevenek és holtak felett - tartott kis szónoklatot a tömeghez Görgey. - Ha bűnösök, a poklok sem mentik meg, de ha ártatlanok, a poklok sem fogják elemészteni őket! - s hidegen és szikrázó szemmel nézett körül a lázadókon.

A két Hunyadi-huszár már összekiabálta a bajtársakat. Bálint, Andris, Károly!

Lassan körülbelül harminc huszár állott elő, s kivont karddal szorították hátra a népet az ajtótól. Kirendelték a grófokat, akik felültek a kocsiba, a huszárok ló nélkül, gyalog kísérték a kocsit a kikötőbe.

Görgey maga az úton szakadatlanul a kocsi mellett lovagolt, és az ő személyes, rendíthetetlen magatartásának sikerült csak utat törni. Közben a tömeg a legdurvább szitkokkal szidta a grófokat, az embernyúzókat. Most is megkárosították a jobbágyokat. Azt hiszik, még ma is a régi világ van, szemükbe vágták, hogy milyen erdőt, milyen nádast, milyen földeket vettek el az úrbéresek elől, hogy azok majorsági földek, pedig hazug minden szavuk, mert nyúzó, fosztó bitangok, alávalók, grófok…

Pataki százados előkerült, a szegedi parancsnok. Görgey fellélegzett. Mentve a törvény szentsége. Szegediek!

- Beléjük lövetek - mondta Pataki százados.

- Isten ments. Csak rossz vért szülne. És nem is adok két grófért egy parasztot - mondta Görgey, s tovább is csak személyes villámló tekintetével és éles, minden zajon és ordításon átütő hangjával félemlítette a tömeget.

Végre a Dunához értek.

Görgey már régen előreküldött katonákat, hogy dereglyéről gondoskodjanak. De arra a hírre, hogy meg akarják szöktetni a grófokat, minden csónak eltűnt a Dunán.

Az életveszély szemlátomást nőtt. Most, hogy a Duna van a hátakon, már a tömeg nekivadult, hogy az egész társaságot belelódítja a Dunába.

- Mindenáron kompot vagy legalább egy sajkát!

Pataki százados végre szegedieket talált.

- Baktó, Szilléri! - kiáltotta. - Baktó, Szilléri! Két molnárt fogjatok!

Egykettőre itt volt a két molnár.

- Molnárok vagytok? - nézett a szemükbe Görgey. - Huszárok, menjetek velük! Ha tíz perc alatt két csónakot nem hoztok, lőjétek főbe őket!

Nem is kellett tíz perc, itt voltak a ladikok.

- Hujja - kiáltott a molnár a ladikban, kiemelte az evedzőt a vízből, és kifarolt a partra.

Ezalatt a nép dühe tetőfokra hágott. Észrevették, hogy a bokrok mellett ponyvával letakarva sok száz hadikasza fekszik. Megrohanták és felfegyverezték magukat.

Már csupa fegyvertelen ember volt a transzport körül, mert a huszárok főleg a fegyvereseket kergették el. Most ezek is kaszára kaptak, és megrohanták most már irtóztató szerszámokkal a grófmentő csapatot.

A csoport lent állott a vízszélen, a dombos parton a tömeg.

- Ott vannak a bitangok, ott vannak a grófok! Ha szegények volnának, már régen lógnának! Méltóságos mágnások! A gróf számára nincs törvény! A szegény ember számára nincs igazság!

Itt voltak a ladikok. Maga Görgey is szorongva várta már, mi lesz.

- Ne eresszük el! Ne eresszétek át! Megszöktetik őket!

Fegyvereknek egész erdeje villogott a tisztek felé.

Ebben a válságos pillanatban Görgey a katonáihoz fordult:

- Embereljétek meg magatokat! Katonák! Aki elsőnek támad, lőjétek le!

Most volt jó, hogy még eddig senki sem lőtt. Nem hallottak ezek még fegyvert! Néhány pillanatra a puskagolyótól való félelem visszatartotta a népet, azalatt a grófokat be a csónakba, a főbb tisztek utánuk. Sőt néhány evezőcsapással már el is távolodtak a parttól.

- Puskájuk is van! - mondta egy tiszt.

- Sebaj - mondta Görgey szárazon -, a nemzetőri puska majdnem olyan nehezen sül el, mint a nemzetőri kasza.

A túlparton Görgey azonnal összeállította a rögtönítélő bíróságot.

A felbujtott pórnép dühétől meg tudtam menteni őket, de ki védi meg a bíróságtól? - mondta magában.

Nem volt bíróság, amely meg merte volna menteni a két gyanúsítottat.

Görgey is csak azon évődött, hogy igazsága van-e a nép gyanújának, vagy nincs. Ezt a saját lelkiismeretével kell eldönteni.

A vallatásnál újabb motozás.

Az idősebb grófnál találtak egy menlevelet, amit Jellasics adott Roth tábornokhoz.

A gróf:

- István főherceg meglátogatta Székesfejérvárt. Én akkor kastélyomból bejöttem a városi házamba. István főherceg nem tudott Jellasiccsal tárgyalni, mert ez nem mert előtte megjelenni a gőzösön, félt, hogy elfogatja a nádor. Ezért a nádor eltávozott Bécsbe, ellenben Jellasics még aznap bevonult Fejérvárra.

Megtörülte homlokát. Eddig rendben van. Most jön, amit nehéz megmagyarázni.

- Mikor Jellasics bevonult, önt elfogatta?

- Nem, sokat elfogatott s lezáratott, de engemet nem… mert én, én a megye adminisztrátora voltam, s tőlem felvilágosításokat akart kapni. Én azonban hazafiú vagyok, és… a lakosság hozzám fordult, hogy járjak közbe a tábornoknál, hogy katonái semmi kárt ne tegyenek; amit én meg is tettem…

- Szóval, ön jó viszonyban volt a tábornokkal.

- Kérem, engem nem bántott, sőt ezt a menlevelet is azért adta…

- Ebben az van, hogy *kérésére*!

- Igen, azért kértem, hogy a kálozdi nép is hozzám fordult segélyért, hogy mentsem meg a támadástól és rekvirálástól...

- Kálozd az ön birtoka?

- Igen, de a nép fel van szabadítva…

- Hogy került a kocsijába a proklamációs köteg?

- Ó, az semmi - mondta a gróf. - Az inasom tévedésből tette be a nagy sietségben.

- Azt hitte, ez az ön imakönyve, s ezt fogja elalvás előtt olvasgatni.

Görgey a hadbíróságot nem befolyásolta; a rögtönítélő bíróság a tőrvény értelmében azonnal ítéletet hoz, megbeszélés és védőbeszéd nélkül.

Görgey mint elnök rájött az igazságra:

- A gróf jó viszonyban volt a megszállókkal. Menlevelet kapott egyik támadó ellenséges parancsnoktól a másikig. A hirdetményeket az ő szobájában találta az inas, tehát jóhiszeműen tette a kocsiba, ha nem parancsra. Vagyis ezeket a gróf át akarta vinni Jellasicstól Rothhoz.

Az ítélet percek alatt készen volt.

Az idősbbik grófot főbelövésre ajánlotta a vádat képviselő tiszt.

- Egy lat lőpor drága - mondta Görgey.

Negyedóra alatt a szakállas gróf függött. A másik ellen semmi vád és indítvány nem történt, az azonnal szabadlábra helyeztetett. Még az éjjel két vasládát hoztak be a gróf kastélyából. Nehéz ládák voltak. Vásárhelyi hadnagy hozta, aki elkapta azt a cédulát, amit a gróf eldobott, s azon volt, hogy a rejtekhelyen megtalálják, amit keresnek.

A rejtekhelyen ez a két láda volt.

Görgey megvizsgálta a ládákat, jegyzőkönyvet vett fel, hogy a ládák milyen súlyúak, s hogy a zárak felnyitva nincsenek, akkor a hadnaggyal Pestre továbbküldette, azonnal, a két súlyos vasládát a pénzügyminiszterhez.

Ő maga pedig átkelt csapatával a Dunán, Fejérvár felé, hogy a grófoktól úgy vette ki, hogy Roth tábornok útban van errefelé.

Egész éjjel meneteltek.

A parancsnok Perczel Móric volt. A híres képviselő. Civil generális.

A hűvös reggelben egy barna szűrben ott állott ismét egy dunántúli dombon s figyelt.

Hadinép volt szemben. Jelentékeny erő.

A hajnalban két fehér zászlócskával lovasok jöttek eléje. Ketten. Két horvát tiszt jött.

Mint békekövetek jöttek, hogy jelentsék, hogy ők „császári és királyi" hadak ellen harcolni nem akarnak.

- És csak *királyi katonák* ellen? - vetette szét Görgey a barna szűrt a nyakában, hogy honvéd-ruhája megmutatkozzék.

A két horvát tiszt megzavarodott, s azt mondta, hogy a horvátok nem ellenségképpen nyomultak be az országba.

Erre nagy s önkéntelen kacagás tört ki a Görgey mögött álló csoportban.

Görgey kihúzta az óráját:

- Tizenöt percet adok önöknek. Ha azalatt a horvát csapat le nem rakja a fegyvert, megindítom ellene a támadást.

Még le sem telt a tizenöt perc, a két tiszt, akik a csapatnak vezérlő tisztjei voltak, ezer ember nevében lerakták a Görgey kezébe a fegyverüket.

Kétszer annyi volt a fogoly, mint ahányan ők voltak.

De nagyon jól jött ez a siker, nem az etetni való foglyok miatt, hanem a felszerelés, a fegyverek és muníció miatt.

Kiderült, hogy Perczel a csapat mögött a másik oldalon menetelt, s nem is tudott ennek a horvát ezrednek a létezéséről. De ezek meglátták őket, s azt hitték, be vannak kerítve. Most, ahogy foglyokká váltak, azonnal megjelent Perczel, s átvette a rendelkezést és Görgeynek kijelentette, hogy ő alá van beosztva, egyszerű szolgálatra.

Görgey lejelentkezett s tudomásul vette.

Míg Perczel a fogollyá vált horvát ezred lefegyverzésével volt elfoglalva, Görgey szegedijei egy elfogott kurírt hoztak, akinél levelet találtak, amelyben Roth tábornok írta, hogy Jellasicstól cserbenhagyva valóban szánalmas helyzetben van.

Az ezreddel elfogott tábornok Roth nevében kijelentette, hogy Roth tábornok semmi egyebet nem kíván, csak azt, hogy az eddigi ellenségeskedést félreértésből származónak jelentsék ki kölcsönösen, s neki engedtessék meg, hogy Horvátországba visszavonulhasson.

Perczelben feltámadt a képviselőházi politikus:

- Fegyvert lerakni! Feltétlen megadás! A legfőbb tisztek is kardot leoldani!

Erre ismét megindult az ellenségeskedés. Roth tábornok serege sietve húzódott vissza a horvát határok felé.

Görgey követte az előhaddal. Kálozdon át Dégre.

Perczel késlekedett, neki az volt a politikai ambíciója, hogy minél nagyobb fogolytömeget s minél jobb megaláztatások mellett indítson Pestre.

Görgey még megizente neki, hogy legsürgősebb az, hogy Rothot el ne szalasszák, s vigyázzon, ne menjen a legrövidebb úton, mert nem lehet tudni, hogy járható-e ágyúkkal?

Perczel természetesen a rövidebb úton ment, s ezzel egy egész napot veszített, s a hadat rettenetesen kifárasztotta.

Görgey fel volt bőszülve.

Ahogy az ágyúk beérték őt, azonnal megindította azokat a Roth hadai után a legjobb irányban, s levelet írt Perczelnek, amelyben szigorú szemrehányást tesz, hogy elszalasztotta az ellenséget.

Perczel üvöltött, s haditörvényszéket hívott össze: „Én ettől az őrnagyocskától nem sajnálok egy lat lőport!” - harsogta.

Görgey hidegen állott a Perczel hadbírósága előtt, s megvetően nézett szembe a politikus hadvezérrel.

- Ha én ülnék ott, ahol ön ül, elnök úr - mondta -, s ön állana itt előttem: én most önt főbe lövetném.

Perczel felugrott, s beparancsolta az őrséget s rájuk rivallt, hogy: „Ezen őrnagy urat itt most azonnal lőjék le.”

Görgey látta, itt a halál, még annyi ideje sincs, hogy elkészüljön rá egy sóhajjal.

De a lövés nem dördült el, mert a hadbíróság felugrott, és az elnök, a vezénylő tábornok, a politikai hírnév ellen fordult. Annyira, hogy Perczel kijózanodott, s azt mondta:

- Nahát mit kell csinálni?

- Át kell alakítani a bíróságot, haditanáccsá! - kiáltotta Pataki százados.

Így is lett.

Görgey csak most tehetett jelentést mindenről, ami történt. Így arról is, hogy ő már a Perczel ágyúit el is indította Roth tábornok után.

- Ember! Szerencsétlen! - hördült fel Perczel. - Mit csináltál már megint!

Kifújta magát és szinte könnybe borulva lihegte:

- Ön ezen elhamarkodott, önkénykedő, rossz diszpozíció által minden tervemet elrontotta! Én a Dég és Ozora közötti erdőn *en front* akartam keresztülvonulni, hogy ezzel az ellenségnek imponáljak. Most már ez lehetetlen, miután ön lovasságomat és ágyúimat isten tudja, hova küldte.

Görgey hidegen lecsepülte a Perczel elárulta hadtervét s így fejezte be:

- Ha mindamellett a horvátok győznek, nohát akkor elégtelenek vagyunk arra, hogy hazavonulásukat megakadályozzuk. De ha nem győznek, vagy ha éppen kerülik a harcot: akkor nyugat felé a Balatonnak tereljük őket, ahol egyfelől a tó, másfelől a Sió vize s a mi csapatjaink által körülfogva, nem marad számukra egyéb hátra, mint hogy vagy megadják magukat, vagy élethalálharcot vívjanak.

Görgey tervét a hadbíróságból lett haditanács elfogadta, s azonnal hozzáfogtak a végrehajtáshoz; másnap a horvát had abban a pillanatban, mikor az első lövést le akarta adatni Görgey, fehér zászlós követet szalasztott eléje, s megadta magát.

A fegyverlerakásnál Görgey nem volt jelen. Az őt nem érdekelte. Ez politikusnak való. Perczel diadalmaskodott. Még a legfőbb tábornokkal is a lába elé rakatta a kardját.

Meg is lett a jutalma. Az egész magyar hadat zsákmányolási láz fogta el. Mindenki megrohanta a zsákmányt: „Legalább egy jó puskát a gaz horvátoktól szörzök magamnak!” - mondta még a szegedi nemzetőr is.

De Görgey amit megspórolt a grófokon, az egy lat lőport nem kapta meg, az bizonyos. Egyáltalán nem volt az a sorsa, hogy egy lat lőport fogyasszon saját személyiben.

A szaladás

De hát nem lehetett ellenállni a magyar lelkesedésnek. Az ellenség nem volt hadsereg. Polgárcsapatok, komitácsi. Komisz dolog, mert minden férfi, sőt minden nő ellenség, mégpedig cselekvő és harcoló ellenség, de Damjanich is szerb volt, sőt rác! Hazai rác, aki ott született köztük, a bánsági határőrezred Stása nevű falujában… Csodálatos áthasonulás: a legvadabb magyar honfi…

- Addig nem halok meg, míg az utolsó rác húsából nem eszek.

Ilyeneket lehetett tőle hallani.

- De akkor főbe lövöm magam, hogy egy rác se maradjon a világon - tette hozzá, hogy teljes legyen az arcképe.

Damjanich kalapálta ki a szegediek 3. zászlóalját a világ leghíresebb honvéd együttesévé.

Meg is csinálja a pacifikálást tökéletesen és irgalmatlanul, ha a haza újabb s még nagyobb veszélybe nem kerül: a birodalom hadserege Windischgraetz fővezérlete alatt elindult Pest ellen.

Erre a központi vezérség elrendelte, hogy a délvidéki hadak vonuljanak fel Pest alá.

A fővárost kell védeni!

Óriási kavarodás lett. A délvidéki magyarság magára maradt, s a szerbek elől kétségbeesett futásban keresett szabadulást.

Becse, Ada, Zenta, Ókanizsa, Csóka, vagyis Bács és Torontál megyék összes magyar lakossága páni rémülettel megindult, a szerb fenyegetésektől és a várható kegyetlenkedésektől megijedve, rettenetes zord időben, esők, viharok között menekült, községről községre. A sorsüldözöttek, mint a hógomoly, lépésről lépésre nagyobb tömeggé váltak, ezrekre rúgott a menekülő családok száma.

Szeged maga is meg volt rémülve, de nem lehet rájuk semmit se mondani, testvéri érzéssel fogadta a menekülőket.

Ez volt a híres *„szaladás”*, ahogy még ma is tudnak róla az öregek Szegeden.

Szörnyű volt a néptömeg, csak a zsidó iskolában kétszáz menekülő zsidó család volt beszállásolva, ami ebben az időben igen nagy számú zsidó volt, hiszen Szegeden még csak alig tíz éve, hogy megengedték, hogy a zsidók letelepedjenek. De már nagy iskolát építettek.

Roppant kavargás volt ez. A polgárháború iszonyata. A katonaságot szakadatlanul jobbra-balra ráncigálták. A nemzetőrség a nemzetet őrizte, saját tűzhelyére nem is gondolhatott. Míg a szaladók itt lepték el a lakásokat, addig a szegedi fiak szanaszét jártak már a hadak útján. Közben robbanások mindenfelé. A lelkek robbantak.

Magyarkanizsán a katonaság gyanút fogott, hogy az őrnagyuk puskaport rejteget, s azért nem ád a fegyverekhez, mert el akarja őket árulni a szerbeknek. Az őrnagy a szemben levő Törökkanizsán szokott naponta látogatást tenni egy előkelő szerb családnál, a legénység meg volt győződve, hogy azért járt át a Tiszán, mert hazaáruló. Egy nap aztán megrohanták az útra készülő őrnagyot és segédtisztjét, s mind a kettőt koncra hányták, feldúlták a lakást, és csakugyan több hordó lőport találtak.

- Már el is vagyunk árulva! Körül vagyunk véve!

Erre a szegedi sereg gyalog megindult, meg sem állott, míg haza nem ért.

Vécsey tábornok vizsgálatot indított, a századot rettentően megbüntette. Zászlóelhagyás, fegyelemsértés, gyilkosság. Két kapitányt és egy főhadnagyot főbe lövetett.

Pokol nyílt meg. A lakosság nem tudta, mit gondoljon, mit reméljen, mitől rettegjen még.

Alsóváros fel volt bőszülve, nyüzsgött, zajgott a nép, hogy felgyújtja az egész Szegedet. Mikor a halálos ítélet végrehajtása folyt, ágyúkat állítottak fel a vár körül, a nép fegyveres erővel indult, hogy megakadályozza a büntetést. A tanács maga kénytelen volt könyörögni a tábornok előtt, aki azonban sebtiben végrehajtotta az ítéletet.

Ez könnyű volt, de két nap múlva ő is kivonult hadtestével, és a nép magára maradt, ellenben a szaladók egyre nagyobb tömegben gyűltek.

Nem volt ház, ahol sírás és jajgatás ne lett volna. S jöttek a hírek, hogy Theodorovits hétezer főnyi seregével és nyolc ágyúval Kikindára érkezett, ahonnan egyenest jön Szegedre.

Gróf Hadik volt most a parancsnok. Gyanús lett, hogy nem mozdul. Még a szemközti parton is gyenge előőrsöket állít.

A vezér nem bízott a nemzetőrségben, a sereg nem bízott a vezérben.

A szerb sereg gyorsan tört előre. Már Kikindáról kijött, már Szőregen van, Szeged előtt pár kilométer. Az alsóváros sértődötten visszahúzódik, semmi köze semmihez, más városrészek dacos szégyennel hallják a híreket és a puskaropogást. A polgármester Kossuthhoz külön futárt küld. Kossuth gúnyosan írja nekik, hogy két város, Szeged és Vásárhely, százezer lakos megijed hétezer mezítlábas ráctól? Ez a nagy vitézség? Különben tudatja, hogy Damjanich tábornok egy erős brigáddal parancsot kapott, hogy szabadítsa meg a szegedieket.

A Kossuth levele nagy meglepetés. Eddig Nyáry Ferenc alsóvárosi plébános mindennap elmondta könyörgését Kossuth Lajosért, az új Megváltóért.

„Szegedet nem Szegednél mentik meg” - írja Kossuth. De Szeged lakói csak Szegeden vérezhetnek el a saját utcáikban és lakásaikban jajgató vendégeikkel együtt.

A polgármestert megróják, hogy a tanács megkérdezése nélkül írt levelet, ilyet többet ne tegyen. Tóth Mihály bíró megnyitja a támadásokat tiszttársai ellen, a kormány ellen, az egész világ ellen: majd visszajön Rózsa Sándor, az majd röndöt csinál!

Akkor a szegediek a római históriákba illő módon cseleznek, két egész század átcsúszik a Tiszán, az ott táborozó szerbek megrettennek, nem tudják, milyen erővel állanak szemben, s a magyar rohamra megfutamodik az egész szerb hadsereg. Ellenben Hadikot nem lehet rávenni, hogy huszárokat küldjön át a Tiszán. Hogy a szerbek minden ágyút elfognak!…

Tökéletes a zűrzavar.

Egyetlenegy sorkatona vett részt a túlparti győzelemben, ez is úgy, hogy a kórházban feküdt, mint lábadozó sebesült, mikor a roham megindult. Kiszökött az ágyból, és egy furkósbottal jutott át a vízen, avval rontott neki a szerb seregnek. Agyon is lőtték. Ő volt az egyetlen halott. „Éljen a haza!” evvel a kiáltással esett el. A nemzetőrök keresztbe tett fegyvereikre fektették, úgy hozták át a hőst a városba.

Mert igazán a civitás volt a győztes. Maguk a kispolgárok. A katonai tudománytól távol álló egyszerű emberek, akiknek csak a szívük volt a helyén, és a lelkük égett tűzben.

A szerbek kénytelenek voltak visszavonulni, le egészen Zenta, Óbecse, Szenttamásig, ahol elsáncolták magukat, s segélyt gyűjtöttek, hogy még nagyobb erővel és előkészülettel ismételjék meg a támadást Szeged ellen.

A kormány végre Perczel Mórt küldte ki a Délvidék megtisztítására. Perczel volt az, aki a képviselőházban a leghevesebben támadta a kormányt a szerb ügyek miatt, kiváló fogásnak látszott, hogy egyszerűen őt bízták meg a rendcsinálással. Ha más haszon nem lesz, annyi mindenesetre, hogy míg odajár, a házban nem lármázhat. Jellasics futása után úgysincs dolga. Rajta, rajta!

A szegediek diadalmasan vették be neki Szenttamás sáncait.

Szenttamás bevétele a szegediek dicsősége. A szegedi önkéntesek, a gerillák, Földváry Sándor őrnagy parancsnoksága alatt azok a gerillák voltak, akiket a nemzetőrök kímélése miatt négyhónapi szolgálatra vettek fel. Úgy, ahogy a műhelyből kijöttek, ahogy az eke mellől vagy az íróasztaltól. Az egész Bács megyei hadjárat alatt hősi magatartással dolgozott ez a csapat.

Az ostromnál maga Földváry Sándor ragadta a kezébe a zászlót, és mint parancsnok, magasan lobogtatva azt, elöl rohant rohamra a csapatával. De most már mentek a szegediek is, akik egymás előtt akartak hősök lenni.

A túloldalon azalatt a 7-ik honvédzászlóalj szintén berontott, s kereszttűzbe vették a szerbeket.

A legerősebb harcban, a legveszélyesebb sáncon, igaz halálmegvetéssel tűzte ki a trikolórt a szegedi csapat.

Minden egyes szegedi nemzetőr csodálatos hős volt ezen a napon.

„Nem várva hivatalos parancsot, megkezdettem a sáncokkal szembeni roham vezetését - írja jelentésében Földváry Sándor. - A csatárlánc, valamint a többi legénység, bár a tüzelés miatt már sokan megsebesültek, oly elszántsággal és bátor magatartással nyomult az ágyúk és puskalövések özönében előre, mi rögtöni bizalmat keltett bennem a magyar hadviselési szellemhez legméltóbb harci fogást, tudniillik a rohanást megpróbálni! Nem várva hivatalos parancsot, megkezdettem a sáncokkal szemben a rohamot. Miként ily esetben minden parancsnoktól elvárni lehet: kezeimbe vettem a zászlót, s azzal nyomulván előre, a csapat oly elhatározottsággal és férfias erőfeszítéssel követett, dacára minden golyózápornak, az egész legénység, hogy *pár perc alatt* az ellenség nemcsak hogy ki volt verve a sáncból, de a hídon egy tömegben meglepettek közül kétszázan leölettek, vagy vízbe fullasztattak.”

„Csapatom volt az első a szenttamási sáncon, s rajta a Szeged városi lobogó tűzetett ki legelőször, utánunk jöttek a többi csapatok, s a szegedi szabadcsapat halált megvető elszánt lelkesedése biztosító, sőt mondhatni egyedül idézte elő az egész ostrom sikerét.”

A város közönsége diadalujjongással fogadta a győzelem hírét, mely sokkal több volt egynapi győzelemnél, mert mint jól érezték, ez valóban megtörte az ellenség akcióképességét hosszú időre.

Földváry Sándor őrnagynak száz lánc földet adományozott Szeged városa.

Így lett a székely fiúból, aki Gyergyószentmiklósról indult el, tarsolyában a magyar sorssal, „néhány perc alatt” Szeged polgára.

A szaladás pedig megszűnt, és boldog nyugalom szállotta meg a lelkeket.

Rózsa Sándor

Rózsa Sándor hamar ráeszmélt, hogy ő itt nincs a helyén. Az ő dicsősége a szegedi bevonulásig tartott.

Ott kettészakadt minden reménye, minden öröme és minden önérzete.

Mikor Kossuth Lajos nem őt hívta meg, hanem Maradék Pált, már akkor keserűség szikrája csiholódott ki a lelkében.

Ő itt a vezér? Míg ő jelen van, másnak is lehet élnie? Maradék Pál, csak azért, mert aranyos mellény van a szűre alatt?

Még amíg a főkapitánnyal azt a szokatlan harcot folytatta, hogy csak úgy megy fel a városházába, ha túszokat tart vissza a maga módján: addig a régi volt. Ott volt ő az igazi, a valaki.

Így képzelte a jövőt.

Így tudta volna elgondolni, hogy mi az, ami neki kell.

Dzsingisz kán is így csinálta volna. Átilla is.

De ő csak pusztai betyár volt, s ezt meg kellett éreznie azonnal, a legelső pillanatban, mikor az a halálos megszégyenítés csapott rá a magasból, a fellegekből, a derült égből, hogy az a nagyúr, akit még a pusztákon is hallott dicsőíteni, nem őhozzá fordul egy kézfogással, hanem ehhez a szegény kódus, rothadt, nyomorék Maradék Pálhoz. Maradék. Már a neve is maradék. Ő maga is csak annyi.

Többet nem volt kedve semmihez. Most már nem nyerhetett elégtételt. Mit várjon, mit fog csinálni, és mit ígérhet neki ez a vállalat?

Ha elmegy kupecnek, megveszi a jószágot, eladja. Ami marad, az „böcsületes keresmény”, amihez senkinek semmi köze.

Most is csak úgy gondolta. Beleszáll ebbe a duhajkodásba vagy mibe. Ki is tudná azt, mit akarnak, mit csinálnak az urak. A haza.

Mi az a haza?… Mi az, amit neki ád ez a haza?

A gazdag polgárokat meggazdagította, a szögényöket elszögényítötte. De űrajta nem változtat semmit, neki nem adott se jót, se rosszat. Betyár.

Ű csak úgy él, mint azok a madarak a réti vizekön, akiket szeret elhallgatni. Álldogálni a tóparton s nem gondolni senkire és semmire. Így érezte most magát: neki itt sincs semmi dolga avval, amit a rikácsoló madarak csinálnak. Egyedül álldogál, és nézi a kavargást.

Aztán megérközött a becsei táborba.

Szömben állott avval a vastag nagy darab embörrel. Damjánovics. Neki löhet akkora, mint az alsóvárosi templom, és löhet olyan hangja, mint a bölömbikának.

De neki ne röndöljön fölibe egy Tormásyt.

Egy ilyen sovány, vörös tormát. Kinek köll a torma. Űtet ne oktassa, neki ne röndölközzön, véle ne packázzon.

Fütyörésznie köll, hogy ne káromkodjék.

Egyszóval, neki semmire se jó ez az egész.

Kinek jó.

Nem is löhet érteni, mit akarnak, mi bajuk. Mért verekszenek. Itt is csak tiszt a tiszt, és szögény a szögény.

Ű nem is vereködött. Minek? Nem bántotta űtet senki azok közül, akiket ezök leöltek.

Azt ügön, azt mögtötte: ha puskavégre tudott kapni egy-egy tisztet, azt leszödte. Mindegy a, akár itt, akár odaát.

Csak azon csodálkozott, hogy ilyen sokáig bírta ezt a rossz szagot.

Ezerös.

Akármerre mennek, a legényökkel nem löhet bánni. Hát betyárok. Az a szokásuk. Ügön derék becsületös betyárembörök, de ha van mit, azt a tarisznyába szeretik erószteni. De hát ű nem erószti azért szabadjára a csürhét. Ha ű jelönnen van, akkor mégiscsak muszáj nekik megkötni a bokrétát.

Csúnya világ vót az az Ezerös.

Högyek. Sose látott annyi högyet, se annyi szögénységöt. Olájok. Nincs azoknak még falnivalójuk se. Embör el nem tudja képzelni, mit ösznek. Rohadt putriházak. Együtt hál a disznajával, tyúkjával a tehenivel bolhába, tetűbe; de olyan tetvek, hogy olyat még embör nem látott. Akkorák, mint a birkatetű, a kulláncs a kutyába, az mind semmi ahhon képest.

De a templom az olyan cifraságos, tele van arannyal, ezüsttel, papnak olyan ruhájai vannak, de olyanok, hogy hull rulla a drágaság. Azt el nem löhetne hinni, mi van abba a rohadt kis oláj faluba, abba az Ezerösbe, abbaja templomba.

Hát, hogy milyen nagyra vannak vele a tiszt urak, hogy az ű legényei mind felöltöztek abba a cifra sallangos papruhákba. De még hogy a papot is fölültették a lóra, és ráadták a legdíszösebb gúnyáját, úgy kölletött neki végigmenni a falun mög vissza.

De az a buta vadoláj nép, hogy az hogy leborult azelőtt a lovon nyöszörgő pópa előtt, hogy nem szánták az életüket, fejszével támadtak rájuk. Úgy köllött vagy negyvenhatot agyonverni belőlük, hogy megcsillapodjanak, hogy möggyüjjön az eszük, hogy ti marhák, hát hiszön münk nem vagyunk nektök ellenségötök. Münk ezöknek a papoknak vagyunk az ellensége. Mi magyarok vagyunk, ti szögényök, de azért vagyunk magyarok, hogy ne szíjjon bennetöket ez a kövér, cifra ruhás pópa.

A tábornok.

A tábornok Asbóth azt mondta, sose hitte vóna, hogy magyar embör ilyen galád rabló, ilyen piszok állat lögyön. Inkább azt mondta volna a tábornok, hogy a pópa ossza ki, amije van, azoknak a szögényöknek…

De hogy még nem röstellte jelentést írni annak a Damjánovicsnak, hogy büntesse meg őköt… Büntesse mög az öregannyát, de nem Rúzsa Sándort. Azt még eddig emberi törvény nem büntette. Mög nem is fogja. Azt mögtudhatják kentök.

Ott ül a tőkén, a vízparton, a Tisza mindönütt egyforma, a Tisza az az igazi haza. Azt tudja az embör, hogy haza, hon, mög mög mi nem! A Tisza itt is olyan, mint Szögednél.

Akkor jön a Tormásy. No mi köll mán mögen neki.

- Sándor bácsi! - hízelegni tud. - Sándor bácsi!

- No mi a?

- Sándor bácsi, röggel mögyünk.

Rózsa Sándor megnézi a nyiszlett Tormásyt.

- Mögyünk, mögyünk. Azt gondolom, hogy eccör elmögyünk.

- Parancsoljon a legényeinek.

- Parancsoljon nekik a hét istennyila. Mit parancsoljak én ezöknek. Nem az én legényeim mán ezök. Míg én betyár vótam, addig én istenök vótam, de miúta mi a nyavolya vagyok, azóta ezöknek senki se vagyok.

- Dehogynem - nevet Tormásy. - Senki se tud velek beszélni. Csak kend, Sándor bácsi. Hiszen ezeknek hiába adom én ki a legszabályosabb ordrét, a fülük botját se mozdítják. De ha Sándor bácsi durrant egyet avval a karikással, akkor emberek lesznek újra, s azt teszik, amit kell.

- Hát mit akar?

- Legyenek készenlétbe. Éjfélben valamennyien ott legyenek a katolikus templomnál. De úgy álljanak, hogy még a csizmájuk se kopogjon. Ez a parancs, Sándor bácsi. A többivel ne gondoljon.

- Felőlem lőhet.

- Ott lesz?

- Én ott löszök, afelől biztos löhet a fiatalúr.

- Én nem vagyok fiatalúr, hanem főhadnagy úr!

- Az is löhet…

- Azért nincs harag - s kezet nyújtott.

Rózsa Sándor egy kicsit gondolkozott, elfogadja-e ezt a kezet. Olyan e, mint Pisze Matyi. Csak a hasznáért, de nem az embörségért.

De ha még mindig katona az embör, akkor engedni köll a katonai parancsnak, az a böcsület.

Éjfélkor az egész gerillacsapat ott állott a piacon a katolikus templom előtt. Ahogy a parancs szól, poggyász nélkül. Senki sem gondolt semmi különöst. Megtették. A fegyvereket kúpba rakták, és a hidegben darabig ácsorogtak, aztán lefeküdtek, egyik fülükkel a földre, a másikkal betakaróztak, és aludtak egyet.

Egy óra múlva jött a Tormásy főhadnagy Lukácsy Károly őrmester, és a legénységet felköltötték, talpra állították, s meghagyták, hogy a felállított szekerekre üljön egy-egy kocsis, kettő pedig mint kísérő, szuronyos puskával. Lovasokat is kiállítottak ötvenet. Így megindult a menet a Tisza felé.

Mikor a Tiszához értek, a holdvilág szépen sütött.

Kérdi Oláh István:

- Mi dolog ez, Gazda, hogy műnket átvisznek a Tiszán, odaát rácok vannak fegyverben. Münket, úgy látom, a szenttamási sáncok alá akarnak vinni. E nem lösz jó…

- Hallgass - mondta Rózsa Sándor. - Azt mán bevötték.

- Hallgatni könnyű, de neköm ez nem tetszik.

Ott találták a kompot, azon át kellett hordani a szekereket meg a lovakat.

Akkor bizony hamarább is indulhattunk volna, morogtak a betyárok. Ránk virrad… Hogy nem mennek mesze.

Csakugyan nem mentek messze. Volt egy betyár, aki erre a tájra való volt, az megmondta, hova mennek. Gospodinec, Rácfalu. Nagy rác község ez. Veszedelmes hely.

No, ez szájról szájra ment, hogy veszedelmes hely, hát a falu végén a szekerekről leszállottak, és két csapatra oszlottak. Egyik csapat egyenesen bement a falu széles utcáján, a másik megkerülte a falut, és a kertek alatt lopakodva ment, hogy a másik végén jöjjön be.

Volt vezető, aki jól ismerte a járást. A vezetőket a Tormásy hozta.

A falu népe még aludt. Még a kutyák is aludtak. De a kakasok már hozzáfogtak kukorékolni, senki sem ügyelt rá.

A falu innenső végén őrtűz égett, de az őrök is elaludtak, mert nem gondolták, hogy okuk van a virrasztásra. Éppen a legjobb idő volt, akár hamarább jönnek, akár később, ébren lelik őket, de ez a legjobb idő, minden betyár tudja, napfelkelte előtt, mikor éppen a leghidegebb van.

Az őrök csak akkor ébredtek fel, mikor már ők karddal mentek rájuk. De felébredtek, s úgy ahogy voltak, elcsúsztak a sötétben, nem lehetett őket ártalmatlanná tenni.

No ezek most fellármázzák a falut.

Már mindegy, futólépésben mentek előre, be a faluba, és hamar végig is jutottak rajta. A másik végén volt a nagyobb őrség, és sikerült megelőzni az előtte futó rácokat, úgyhogy éppen akkor értek oda, mikor a szintén alvó goszpodinékat rázták felfelé az őrök.

Az őrök vasvillával voltak felszerelve, azért nem volt hát lövés, senkinek sem volt puskája, talán az egész faluban sem. Annál jobb, mert meg volt hagyva, hogy ha csak lehet, a lövést el kell kerülni, mert közel vannak a szenttamási sáncok, még meghallják.

Néhány őr ellenszegült, azokat leszúrták, volt két lovas őr, azok éppen kapaszkodtak fel a lóra, mikor utolérték a mieink, azokat is ártalmatlanná tették.

- Vigyázni, csupa nagy község van erre. Itt van északra Csurog, napnyugatra Temerin, a másik felől meg Zsablya. Végezzétek, amint kell.

Már futkosás, mozgolódás volt, ordítozás, felébredtek az emberek, kiugrottak az udvarokra, nézték, mi az!

A lovasok körülvették a falut, hogy a menekülőket lelőjék, csakugyan itt is, meg ott is hallatszott egy-egy durranás.

- Magyarok! - és örömsikoltás.

Itt vannak a magyarok!

A magyar családok lelkük egész örömével és boldogságával borultak a legények nyakába. - Csakhogy megjöttetek magyar testvérek, ha meg nem jöttök, a holnapi napon bennünket bizonyosan megöltek volna a rácok.

Most meglátszott, ki hova húz. A magyarok sírtak az örömtől, a svábok nem tudták, mit csináljanak, lehet, hogy a magyarok nem maradnak, akkor ők esnek a bosszúállás áldozatává, alig néhány család volt magyar is, sváb is ebben a nagy rác községben.

Legelső dolga az volt Tormásy főhadnagynak, hogy egy rácot, aki magyarul értett, a község-házára küldött, verje fel a bírót, és parancsolja meg, hogy négyezer katona számára azonnal ebédet készítsenek, minden háznál fogjanak hozzá a sütéshez-főzéshez, hogy ha jön a legény-

ség, már készen leszen az étel. Így bolondította meg őket, hogy jön a magyar had, jön Damjanich!

S kezdődött a rablás.

A szekerek ott állottak az utcasorban. Minden házból mindent ki kellett hordani, és ami egy tűt ért, fel a szekerekre. Mindent a földig feldúltak, csak úgy tapostak a cserepekben. És a nép, még az asszonyok sem mertek jajgatni, mert mindenkit lelőttek, aki hangot adott, s ezt folyton kiabálták nekik, hogy: meg ne nyikkanj, vagy meghalsz!

Bort találtak, szokás szerint beütötték a hordók fenekét, engedték szétfolyni, rocskával, csöbrökkel merték a bort. Térdig állott a betyár a borban, mint a kacsa.

Rózsa Sándornak ez olyan volt, mintha álmodnék.

Rablás. De még komiszabb, mint az eddigiek. Eddig ilyen rablást nem engedtek a tisztek, minap is ugye az a grófi tiszt karddal verte az embereket, hogy fölöslegesen ne csináljanak kárt, de most ez a Tormásy maga parancsolta, hogy minden házat fel kell törni, nem szabad a legszegényebbet sem hagyni, mert az is rác, az is ellenség.

A bírónak parancsolta, hogy ezer forint váltságdíjat szedjenek össze, a bíró esküdözött, hogy annyi pénzt ebben a faluban nem lehet találni, hadi zónában vannak, nekik kell a saját hadseregüket is eltartani, az sem kíméletes, mert a hazáért van minden.

Elfogtak néhány osztrák katonát, egy magas rangú tisztet, egy őrnagyot, megkötözték, hogy élve vigyék haza Becskerekre.

Két-három szekér fegyverekkel telt meg, a fegyverek nem voltak szétosztva a lakosságnál, egy helyen voltak kamrába zárva. Az egész úgy ment, mint a villámcsapás.

Tormásy sürgette a bírót, hogy hozza a pénzt, az nem tudott csak kétszáz forintot előteremteni, Tormásy avval is beérte; tanácsosnak látta visszafordulni.

Rózsa Sándor még egy pipát sem vett el. Arra gondolt, hogy ha ő ilyet csinált volna valaha, akkor az egész világ csak róla beszélne. De ő soha életében ilyet senkinek nem tett és mégis ő a betyárkirály…

Csak akkor vesztette el a nyugalmát, mikor Tormásy saját kezűleg megfogott egy vénembert, hogy annak a kezéből kiragadja, amit tartott, valami kis batyut, bizonyosan abban volt a legféltettebbje a nyomorultnak.

- Azt a kutya mindönségit - káromkodta el magát Rózsa Sándor -, hadd békén azt a vénembört. Még tísis löszöl vén.

- Hogy mer kend szembeszállni velem?

- Még többet is merök. Ha rögtön el nem erisztöd, itt van vége az életödnek!

Tormásy eleresztette az embert, aki alighogy továbblépett kettőt, kivette a kendőből, amit benne rejtegetett. Pisztoly volt, s avval hátulról főbe lőtte a Tormásyt.

Tormásy elesett, és hiába tették fel a szekérre, mire kiértek a faluból, meghalt.

Akkor nekiindultak vágtatni, mert ha meghal a parancsnok, akkor elveszíti a fejét mindenki, nem tudja, mit csináljon.

Rózsa Sándor pedig nem vette át a parancsolást.

A falun túl lekanyarodtak a Tiszára, ott találták a révben a kompot.

Már ekkor fent volt a nap, és csodálkozva nézte, a magyarok milyen hősiesen lepték meg a Gospodinec lakóit.

A nap megértette. A nap bölcs. A nap már sokat látott, mindent megérthet.

De Rózsa Sándor semmit sem ért az egészből.

Rózsa Sándor összehúzta a szemöldökét, és valamit súgott Szellő lova fülébe, mire az egyet felnyihogott, és elindult toronyiránt északra, föl, föl, talán meg se áll a csillagokig.

Több halottjuk nem volt. Ahogy átértek az utolsó szekérrel, megjelent a szerb katonaság a parton, de nem volt átkelő szerszámjuk, így csak lövöldöztek feléjük hiában.

Selyem Kata

A pusztára köd hullott. Fehér köd. Átláthatatlan, sűrű, vidám köd. Olyan köd, amiben a pandúr megfullad. A betyár meg nevet.

Mert a betyár bizony akkor örül, ha láthatatlan tud lenni… Most nemigen zavarják, jó idők vannak, de azért ne higgy pajtás még a magad szemének se. Csak az a biztos: az akasztófa. Semmi más.

Bodó Kata kijött a házból, és körülnézett. Nézhetett. Annyit meg lehetett figyelni, hogy a nap az égen fent van, de alig tud átvilágítani ezen a fejér tejen. Még a száját is ki kell nyitni az embernek, hogy levegőt tudjon venni, nagyokat kell harapni belőle.

- No nem szeretöd? - mondta reggel Sándor, mikor elment. - Pedig jó. Jó ez a köd. Nagyon jó, füstölt kolbásszal összerágva különösen ügön jó.

Néha olyan jókat mond mostanában, kedve van, van neki jókedve. Nemigen szokta pedig cifrázni, de mostanában madarat lehetne vele fogatni.

Sokat is ül itthon. A subája le van terítve a nagy lócára, letelepszik rá, s nézi a feleségét. És ez elég. Most beérik vele. És olyan jó a szeme előtt mozogni, tenni, venni, nyüzsgölődni, meg osztán olykor-olykor összenevetni… Mindig barátságosak azok a nagy sötét szemei, és sima a homloka. Érezni lehet, csak egy asszony tudja azt igazán megérteni, ha az ember jól érzi magát őmellette.

De már jöhetne haza. El ne tévedjen ebbe a ködbe. Az ugyan lehetetlen, hogy a Gazda eltévedjen, annak még a csizmája orrának is több esze van annál. Hát az megleli a fűben az utat, pedig itt soha út nem volt, és nyom nem maradt. De az asszony szívében kimondhatatlan nyugalom van: az ő gazdája? Az úgy odatalál hozzá… Mosolyog magában s dudorászik: az ő gazdája? Nincs még egy olyan, meg nem is vót, meg nem is lesz, míg a világ világ…

bús gilice szabad madár
egyik ágrúl másikra száll
mégsem tanálja a párját
búsan éli a világát

én is csak bánatban élök
a kedvesömnél kesergök
jaj istenöm hun keressem
hun löhet az én kedvesöm

elbujdosok a világba
nem lösz addig maradásom
még aztat föl nem találom
kiért élök e világon

Olyan édesen eldalolta, oly tiszta szível, olyan elbékélt keserűséggel, ahogy valamikor otthon, Tyúkbögyön. Mert csak az a nóta: a szomorú nóta. Víg nóta az nem nóta, az csak arra jó, hogy másokat vidítson: de a maga szívét, még a legnagyobb boldogságban is csak mélységes mély szomorúsággal lehet táplálni.

Nincs az ő szívében most semmi bánat, de megverné az Isten, úgy gondolja, ha valami rátartós frisset gajdolna: csak a bánat szava az igazi enyhületadó…

messze virul a lilijom levele
messze fődrül gyalogoltam én ide
így jár aki messze fődrül elindul
nincsen aki bús vállamra boruljon

De igazán, hol is van ennyire sokáig?

mikor alszok, nyugszik a bú
akkor nem vagyok szomorú
mindön temetőn mögállok
majd talán én is möghalok
valahol

De a bús nótákból születik a vidám:

este virágzik a repce
otthon vár egy kis mönyecske
az ágyát is mögvetötte
öszöm aki terömtötte

Nevetni kell, hát akármit dalol, nem jön az embör? Erre már csak jöhetne!

És jön is.

Jön bizony, mégpedig a topa betyárral jön, aki egy ménkű nagy batyut cipel az ölében, de úgy, hogy össze ne törjön benne a tojás. Leteszi, elmegy. De milyen csendesen megy, mintha nem is vóna. Király inasa nem simul ki fajinabbul. A csomó fejér lepedőbe gyúrt csomó mög ott marad. Ugyan mi lehet ebbe, olyan könnyű, olyan puha batyu.

- No, bontsd ki.

Csak ennyit mond a bajusza alatt az ember. Bontsd ki. Könnyű azt mondani, bontsd ki, de mi lehet benne?

Ő maga meg csak ott áll a ház ajtajába, se ki, se be, csak bontsd ki.

Összefonja a karját s feltolja a kalapját, és a szemöldöke is mosolyog, de úgy mosolyog, ahogy senki más ezen a kerek világon mosolyogni nem tud. Nem nevet, csak a szeme fénylik, és mégis húzódik a sarka. Az is mosolyog.

Jaj istenem, nem is mer ahhoz Kata hozzá se nyúlni, jaj, hogy tud egy asszony mórikálni. Avval a nagy hasával, mintha még szűz lány volna. Még a füle megett is megdörzsöli azt a kis tiszta helyet, ahová a tetű napozni jár ki. Aztán felhúzza a vállát, cuppant és mórikál. Ugyan mi löhet már benne no?

Ahogy hozzányúl a batyuhoz, az ember felhorkan.

- Úgy mögijedtem!

S még mielőtt beletúrna a csomóba, elébb az urához adja magát, és átöleli annak a nyakát, s alig fér hozzá, és az ember megöleli, jól kinyújtja a kezét, megsimogatja a hátát, farát, megveregeti: no no.

Nagyon jól áll egy asszonynak, mikor az isten így beleköltözik és elterebélyesíti. Ilyenkor szép a szép, és ilyenkor enyém az enyém. Ti vagytok enyéim, ti ketten: te.

Megcsókolgatja az asszonyt, apró csókokat hint rá, de már Kata, Bodó Kata megint csak ott jár a szömivel a fejér csomagon, mégiscsak mög kéne tudni, mi van benne?

Ott is hagyja az embert, éppen a csókok közepén, s óvakodva, mint ha madarat fog, lábujj-hegyen közeledik, s aztán még egyszer beletúr, tapint, ujjai högyével, s akkor kiboncirálja a gubancosan kötött lepedővégeket.

Jaj!

Akkorát sikít, hogy elhal a sikoltás vége. A szívére teszi a két kezét, kinyitott ujjakkal, és nézi, nézi káprázó szemmel:

Selyem nagykendő…

Tüzesen, barnán, pirosbarnán villog ki a vászon alól. Nem lehet ahhoz hozzányúlni. Nem igaz. Álom. Löhetetlen.

- Mi ez, gazdám?!

És visszafut a gazdához, s újra a nyakába lóg. De már arra nincs ideje, rohan vissza a csomaghoz, és óvatos ujjakkal bontja, boncirálja.

- Szűzanyám!

Rózsa Sándor csak nézi, mosolyogva nézi ezt a roppant örömet. Ez tud örülni. Nem úgy, mint Juliska. Mit mondott volna Juliska? „Hát ezt má mögint hun rabolta kend? A fene ögye mög a dógát. Azt hiszi kend, én ennek örülök? Vigye vissza, ahunnan hozta!” Ilyeneket mondana Veszelka Juliska, aki soha eszébe nem vette, hogy hát az ő apja mi vót? Az nem orgazda vót? Az jobb, mint a betyár? Fenét. Rosszabb. Sokkal rosszabb. Az csinál a böcsületös emberből betyárt…

De ez ügön.

Ez tud örülni. Ennek érdömös.

Kata már régen kivette a kendőt, s magára is terítette. A kendő igazi lyoni selyem volt, a legigazibb, ha nem is tudta errefelé senki róla, s olyan óriási, hogy az asszonyt sarkáig formán betakarta. Ez az egy kendő ruhának elég. Ha semmi mást fel nem is vesz magára egy asszony, hanem csak úgy ing nélkül ezt teríti magára, akkor is betakarja minden szem elől, még ha kétszer akkora hasa is vóna.

- Jaj istenem - csak ilyen sóhajtásokat és nyögéseket és turbékolásokat tudott, hogy: - jaj istenöm teremtőm, jaj boldogságos szűz…

Idő telik avval, míg körültáncol vele a házban, és tízszer sikít és mindig új meglepetéssel. Ez a komoly asszony egészen kicsi gyereklánnyá lett a váratlan örömtől. Ilyen selyemkendőt. Még a Gilice bárónénak se volt ekkora.

Hány csókocska, hány ölelésecske, hány pirulás és hány felujjongás.

Pedig még egyéb is van ám a batyuban, ugyan nézd mög már.

Hát megnézi. Persze hogy megnézi, de nem akar sietni, minek siessen. Soká akarja élvezni. Soká örülni neki. Míg el nem múlik, mint az álom.

Selyemruha kerül elő a paksamétából. Egy szín fekete ragyogó selyemruha. Bő szoknya, kerek elejű pruszlik, és mind oly fekete, mint a fekete paripa szőre. Hozzá fejre való kendő, lila, sárga és rózsavörös színekkel virágok a szélén körül. Nem öregasszonyos ez, ifjú nőknek, anyáknak való, keresztelőre való anyáknak. Hozzá van ám oly selyempapucs, de olyan, olyan magas sarkú, de olyan! Az is fekete. Minden gyönyörűen fényes fekete.

Mint a zápor, úgy hullott a Bodó Kata szeméből a könnyű. Ömlött s pergett, és folyt le a két szája sarkán át le a kebelire. Már azt gondolhatta volna az ember, megszakad a szíve. De mosolygott azért a szivárvány a felhők alatt.

- Mit bőgsz, te bolond? - simogatta kicsit, veregette a hátát az ura. Nem nagyon, mert hiszen nem okkal sír s azért se nagyon, hogy el ne kényesedjen az asszony; nem szabad az asszonyt nagyon kényeztetni, mert rákap!

- Mire ez neköm?

Hm. Azért van esze a Bodó Katának.

Hát persze. Aki így fel tud öltözni, annak abban meg is kell ám magát mutatni. De kinek mutassa meg ő magát?… Jobb lett volna, ha soha meg nem látja, meg nem kóstolja ezt a földi gyönyörűséget.

- No vödd csak föl.

- Föl? - s nevetett.

- Föl, föl, - s maga a Gazda is nevetett.

- Akkor forduljon el.

- Felülem őtözhetöl - mondta az ember, s kiment a házból.

Bodó Kata betette utána az ajtót, még be is riglizte, és akkor ráborult a sok-sok selyemre, és belefeküdt és mögszoptatta. Igazán az az érzése volt, hogy a hálát, a szeretetet csak avval tudná legjobban kimutatni. Már anya volt, már anyai bőséggel volt tele a szíve és a teste.

- No őtözöl-e mán? - kiáltott kintről a gazda.

- Mán!

Felpattant, előkereste a nagy fatálat, abba vizet tett, nekivetkezett, és megmosdott tetőtül talpig. Így szennyes testtel vétek volna ily ruhákat venni magára.

- Készön vagy e mán?

- Mán, mán!

Mikor egészen készen volt, még egyszer megbillegett a papucsa sarkán, hogy az jó ráfeszüljön a lába fejére, közben gombolta a pruszlikot, mert gombra járt, urasan, s szólott ki nagy kedvesen:

- No?

Belépett a gazda avval a huncut mosolygós pofájával. De hogy tud így nézni, mikor semmi se mozdul az ábrázatán, mégis kineveti a szegényasszony lányát.

- Na mit néz, várjon még - s nem akaródzott az utolsó gombnak gombolódnia.

Pedig huncutul volt varrva a ruha. Mintha rászabták volna: állapotjára. Mikor osztán készön volt, akkor összeriasztotta magát, kicsit tenyerébe csapott, de kicsit, s úgy hagyta két kezét egymásba csöppentve, s félrehajtott fejjel, máriásan, összecsukott szájjal ránevetett az embörre:

- No nézze mög kend azt a rossz Bodó Katát!

Rózsa Sándor soká nézte. Nem a ruháját nézte, nem a szemit nézte, se a száját, se a fordulását: semmit se nézett, csak nézett, s mégis mintha mög is párásodott volna a szeme a nagy nézedelembe.

- Mit néz na?

Rózsa Sándor megrázta a fejét:

- Ez nem Bodó Kata: Selyöm Kata.

Katának a két válla hegye felszaladt a füléig, újra leszállott a kebléig, összecsapta a kezét és azt mondta:

- Selyöm Kata!

Rózsa Sándor kinyújtotta a kezét, Katának bele kellett tenni a magáét.

- Kata fiam. Nyergelt ló van. Mögyünk.

Kata elbámult.

- Mögyünk?

- Mögyünk.

- Hová?

- Paphon.

Katának elállott a szava.

- Paphon?

- Gyerünk el egy kicsit a páterhon. Ha mán arra járunk…

Mint az álom.

Lóháton ülni, selyemruhában, Selyem Kata.

Selyöm Kata.

Ezüst ködben. A köd nem akar feltisztulni. Úgy léptetnek egymás mellett, alig látni annyira. A nap röttenetös kíváncsi, az se tud meglátni egy porcikát se a Selyem Katából.

És ez addig tart, míg csak el nem érik Szögedöt. Déllére. Még a városba is bekúszik, mászik a köd.

Még az alsóvárosi templom is oly sötéten s mégis annyira bizodalmasan áll a ködben, mintha párává lett volna maga is.

Ott leszállanak a lóról, s megköti a Gazda a lovat egy görbe kis fához, közel a plébánia ablakai alatt.

Kata lehúzza a csizmáját és felteszi a lónak az iszákjába, és a lábára igazítja a papucsot. Most már mehet. Most már akár a pap elé is odaállhat.

Elöl megy az ember. Nyugodtan mögy, keményen mögy.

Belép a kőkapun, aminek még a fája is kőből van. Hosszú setét folyosó. Papos ruhájú embör jön szembe, s néz rájuk felfelé nagy meredt szemmel.

- Csanádi Ferenc-e kend?

- Az. Az. Az - mondta a sekrestyés. - Az vagyok.

- Esküdni.

Csanádi Ferenc, a sovány, szegény, falak közt megaszalódott egyházfi a földig érő kámzsás köpenyben, amit alázattal visel, mint bűneinek méltatlan hordozója, igen nagy szemeket mereszt… Úgy látszik, megismerte, vagy kitalálta, vagy már értesítve volt, ki tudja… Rúzsa Sándor csak biztosra megy.

Minden olyan, mintha mese volna. A nagy fekete folyosók, jobbra is, meg balra is. A nagy setét kapuk, a nagy setét szobák.

Itt mindjárt elöl a pap esketőháza. Itt szerkesztik öszve a párokat világ teremtése óta, hogy azok világ teremtéseig soha el ne szakadhassanak.

Selyem Kata.

Selyem Kata úgy áll a háttérben, egymásra tett két kézfejjel, olyan szépen, ragyogóan és alázattal. Úgy letérdel minden kereszt előtt s minden szentkép előtt, mint ahogy kiskorában tanították, pedig a Gilice báróéknél már megszokhatta, hogy…

Nem, mindent elfelejtett, olyan lett, mint iskolás gyermekkorban. Mikor két osztály volt a tápai oskolában összesen. De ő akármékben is volt, mindig a legelső, a legjámborabb és a legodaadóbb volt…

Soká se kellett várni. Csanádi Ferenc elment a plébánosért, akkor az is bejött hátulról.

- Senkim sincs - mondta a plébános, és jó nagy orrát beledugta a könyvekbe, az orrán szemüveg volt és oly mord ember, aki mindig s mindjárt harap. - Mind elmentek a harctérre. Nincs itt most senki. No ki vagy, fiam?

Rózsa Sándor elmosolyodott, a fejét megmozdította s szólt: - Rúzsa Sándor.

A plébános felnézett. A kezében megállott a toll. Éppen be akarta írni, de erre a névre mégiscsak fel kellett néznie. A szája bágyadt volt, és a szemüvege mögött hunyorítva nézett a rablóvezérre… Úgy is nyitva táttant s kétszer-háromszor nyelt…

- Rózsa Sándor.

- És ez kicsoda?

- Bodó Kata - mondta a nő alázattal rebegve.

De a Gazda ránézett.

- Azelőtt! - mondta Bodó Kata. - De most Selyöm Kata…

Nem is tudta, mért mondta ezt, maga is elveresedett, hogy a szemétől kezdve futott a láng a fülei s nyaka felé, és végül az egész arca piros lett, és röttenetes zavarba jött.

A plébános felegyenesedett.

- Mit akartok?

- Mög akarunk eskünni - pattant rá Rózsa Sándor.

- Esküdni.

A plébános, Nyári Ferenc, tárgyilagos ember volt, száraz és kellemetlen ember sohase félt az igazságtól, ha az a közvéleménnyel szemben állott. Ezért imádkozott hónapokon keresztül Kossuth Lajos, a haza Megváltója életéért, és most szó nélkül megfordul és otthagyta az asztalt, s visszatért a szobájába.

Mit akar ez a bolond pap? - mondta Rózsa Sándor a szemével, de harag nélkül.

Bodó Kata lesütötte a szemeit, nagyon röstellte, hogy az elébb olyan gyerekesen fecsegte ki a nevét, s nem tudta, hogy kellene azt jóvá tenni. Meg hogy melyik az igaz?

A pap visszajött, és kezében egy csomó lepedőnyi újságot hozott.

- Itt van a *Közlöny* legújabb száma, ebbe benne van a kend igazolása a kormányelnök úr által. Hallgasson, felolvasom:

> 5685/c. Miután R ó z s a S á n d o r az ország kormánya által számára megadott amnesztia föltételeit becsülettel teljesíté, magát több veszélyes csatában éppen oly merénynek, vitéznek, mint a rábízottak teljesítésében hűnek és pontosnak tanúsítá; úgy azon vád alaptalanságát, mintha a lagendorfi csata alkalmával tilos kicsapongásokat követett volna el, hiteles tiszti bizonyítványokkal megcáfolá: jövendőbeli jó, erényes és tiszta élet feltétele alatt a számára már megadott köz- és nyilvános bocsánat ezennel megújíttatik és megerősíttetik. Miről is az ország minden törvényes hatóságai ezennel értesíttetnek. A Honvédelmi Bizottmány nevében K o s s u t h L a j o s elnök.

Most felnézett az olvasásból, és ráfüggesztette bírói szemét a betyárra, s úgy látszik, egészen elfelejtette, hogy ez miért van most itt.

- Azt az egyet nem kellett volna tenni, Ezeres községben - mondta veszekedve. - Azt nem szabad, fiam, a papot bántani. Fordítva ültetni a lóra és ráadni a miseköpenyt és úgy kergetni. Szabad ez? Illik ez? Ez igazán nem volt szép.

Rózsa Sándor úgy nézett a papra, mint egy gyerekre.

- Azt olvastam az újságban, hogy (s egy másik újságot keresett elő, és abban soká kutatott, míg meglelte) „Damjanich alezredes Lagendorfot elfoglalta. Két százada a 9-ik honvédzászlóaljnak és a Rózsa-lovasok valának a seregek, melyek e szép győzelmet kivívták. Rózsa Sándor fegyvereseivel egymaga tizenkét ellenséget leölt”.

Újra felnézett a szemüvege fölött Rózsa Sándorra.

- Így volt? - de mindjárt másik újságot keresett. - Itt is meg van írva, Damaskin István verseci főszolgabíró jelentése ezt mondja: „Az ellenség zavarba jövén, futásnak indult, azonban a jobbra és balra is kirendelt Rózsa Sándor-féle lovascsapat az ellenséget megkerülte, főleg a jobb oldali csapat, melyhez magam is csatlakoztam, Perta és Oresica végvidéki községek mellett elrándulván, azokat, minthogy lövések történtek embereinkre, felgyújtották. Említést érdemel - olvasta emelt hangon - Rózsa Sándor viselete a harcban. Ezen puszták fiát mindenfelé lehetett látni, ő maga kezével hét ellenséget lelőtt, ötöt levágott.” Itt van a Közlöny 814. oldalán…

Most újra turkált a lapokban, s kivett egy frisset s mindjárt olvasni kezdte:

> Rózsa Sándor és csapata egytől egyig a megszemélyesített bátorság. Ahol a legveszedelmesebb vala, ott volt a csapat. Ezen csapat vívása látásakor akaratlanul is a sivatag gyermekei ötlenek előnkbe. Majd hegyen és ismét völgyben a legnagyobb gyorsasággal látja az ember őket száguldó paripákon az ellenséget űzni, majd pedig ravasz vigyázattal a zsákmányos marhát hajtani, s ha az ellenségtől észrevétetnek, zsákmányaikat elhagyva, azonnal űzőbe veszik azt, s ismét zsákmányaikhoz visszatérnek. Külön jóviseletük dicséretükre válik. (Ismét emelt hangon, szinte prédikálva olvasta.) Rózsa Sándor sokaknak nagylelkűleg megkegyelmezett, az asszonyoknak pedig, kik mellükön gyermekeket táplálnak, élelem szerzéséré pénzt ajándékozott. Közlöny 789. lap.

Felnézett s látta, hogy a fiatalasszony vagy micsoda, sír… Azt látta, hogy a nagy selyemkendő szétnyílt, hogy az asszony már nagyon is másállapotban van, s ez igen lehangolta.

- Mindig ilyeneket csináltok. Elébb jól viseli magát, aztán elrontja. Elébb hős, azután komiszkodik a pappal… Ezt az asszonyt is. Ha már el akarod venni feleségül, hoztad volna akkor, mikor még tisztán elhozhattad… Most hozod ide. Mit csináljak veled?

- Eskessen meg, ne papoljon annyit.

A plébános egyet nyelt, akkor megtörülgette a szemüvegét.

- Igaz, amit az újságokban írnak vagy nem?

- Ej, mit - mondta már türelmetlenül Rózsa Sándor -, figura beszéd az egész. Egy szó sem igaz belőle.

A pap megvakarta a fejét.

- Már megint egy butaság. Akár igaz, akár nem, ha jót írnak, ez ellen nem kell tiltakozni. Mi az, hogy figura beszéd. Ez is figura beszéd, hogy ez az asszony nyolchónapos?

Hallgattak. Rózsa Sándor nem tudta, mennyi s hogy. Az asszony tudta, mert az asszonyok az ilyet folyton számolgatják, és most az asszony németül szólt rá a papra:

- Aba her pfarer, makken zu kajnen spass, follbringen zi di ceremóniát, und damit basta. (Tisztelendő úr, ne viccöljön, végezze el a ceremóniát, osztán mögvan.)

A plébános meglepetve nézett rá az asszonyra. Honnan tud ez németül.

De igazat adott neki. Úgysincs értelme a szerecsenmosdatásnak. Meg is volt sértve, hogy az ő nagy jóakaratját semmibe se veszik ezek a disznók. Hát gyorsan egybekötötte a kezüket a stólája szalagjával, és elmormogta a szertartás szövegét latinul.

- Nem te vagy az a szobalány, akit a bárónő őnagysága, az úrasszony Tápén…

Az asszony mérges lett, hogy ez a pap még az esketéssel se törődik.

- Maguk papok? Maguk nem papok!

De a pap még valamit meg akart tudni:

- Miért hagyták ott a hadsereget?

- Ezek pásztorok - vont vállat Rózsa Sándor -, haza köll nekik gyünni, leszámolni a gazdákkal.

- Aha - mondta a plébános

Soká állott s vakargatta az állát.

- Majd beszélek a tanácsnokkal. Most már Rózsa Sándor nem kóborolhat; ha meg is házasodott; gyerek is lesz. Az alsóvárosi ménest indítványozni fogom, bízzák rád. Vállalod?

- Vállalom.

- Jól van. Majd gyere be hozzám, vagy küldjél be valakit egy hét múlva, nem felejtem el.

Evvel kezet nyújtott az embernek, sőt még az asszonynak is.

- Bodó Kati! - villant fel a plébános eszébe a Gerliczey báróné szobalányának a neve.

Az asszony lehajtotta a fejét, és kicsit megriszálta magát a papucsa sarkán:

- Én nem vagyok Bodó Kati, én Selyöm Kata vagyok.

- Úgy - s még egyszer megnézte az arcát a pap, de nem törődött vele tovább.

Megfordult és eltotyogott, vissza a belső helyiségbe.

Az anyakönyv ott maradt kinyitva.

- No, ha bejön, majd megkérdem az adatokat - mondta magában s visszajött a plébános -, Ferenc, ha bejön ez az ember, majd ne felejtse el, meg kell kérdezni az adatokat, mert elfelejtettem bevezetni.

Csanádi Ferenc azt mondta:

- Nem is hoztak magukkal törvényes tanúkat. Majd tanúkat is köll nekik küldeni.

De a plébános legyintett, mintha azt mondta volna: mindegy az ezeknek.

Rózsa Sándor meg Selyem Kati a templom előtt éppen fel akartak ülni a lovakra, mikor óriási néptömeg éljenezve és énekelve közeledett.

Az új indulót énekelték ropogva és vígan:

föl, föl vitézek a csatára
a szent szabadság oltalmára
cseng dörg az ágyú, csattog a kard,
ez lelkesíti csatára a magyart.

Közben figyelték a kiáltásokat. Processziószerűen közeledett a tömeg a templomhoz, és azt kiabálták:

- Éljen Damjanich! Éljenek a mi fiaink! Éljenek a veres sipkások!

- Mi az? - kérdezte egy előrohanó csapattól Rózsa Sándor.

- Éjjön a haza! - kiáltott a sánta legény. - Szolnoknál mögvertük a pecsovicsokat! Tizenötezer halottat csinált Damjanich! Éjjön.

- Éljen - zengett elnyújtottan és csengően az éljenzés.

A két lovas megsarkantyúzta a lovát és elvágtatott. Mikor kint voltak a mezőn, akkor megcsendesedtek.

- Mért haragszik kend? - nézte az asszony a Rózsa Sándor szemöldökét, hogy már megint nagyon összeráncolja.

De Rózsa Sándor csak annyit mondott:

- A jó volna… Az alsóvárosi ménös…

Selyem Kata sokára visszaintett.

Rózsa Sándor legyintett:

- Csak már ennek vége lönne eccör…

- Vége lösz annak is… Mindönnek vége lösz, csak a szögénység marad örökké.

A köd elromlott, már nem volt oly szép fejér, már mocskos lett és világos. Rárakódott a ruhájukra, a hajukra, a szempillájukra és a selyemszálakra. Szinte mintha be lett volna porozva a nagy selyemkendő.

.oOo.